Finlandiya Tatarları

TARİHÎ GEÇMİŞLERİ, KİMLİKLERİNİ KORUMA VE YABANCI TOPLUMLA BÜTÜNLEŞME STRATEJİLERİ

DR. RAMİL BELYAEV

YTB
T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

FİNLANDİYA TATARLARI

Tarihî Geçmişleri, Kimliklerini Koruma ve Yabancı Toplumla Bütünleşme Stratejileri

YTB Yayınları: 41
Araştırma Eserler Dizisi
ISBN: 978-975-17-5789-0

Yazar
Dr. Ramil Belyaev

Editör
Doç. Dr. Nazli Gündüz

Mütercim
Dr. Öğr. Üyesi Liaisan Şahin

Metin Editörü
Doç. Dr. Nazli Gündüz
Ü. Kevser Kıpramaz

Yayıma Hazırlayan
Elif Yalçın Akçam
Yeliz Öz
Selman Kantar

Görsel Tasarım ve Uygulama
Hazal Çerikan

Baskı ve Cilt
Esem Medya Prodüksiyon Organizasyon ve Yayıncılık Ticaret Limited Şirketi
Ahimesut Mah. 2212. Cad 7/2
Etimesgut / Ankara

Matbaa Sertifika Numarası:
49904

Yayın Yeri ve Tarihi
Aralık 2023, Ankara

Baskı Miktarı
1.Baskı, 500 adet

© **TÜM YAYIN HAKLARI**
YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA TOPLULUKLAR
BAŞKANLIĞINA AİTTİR.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından desteklenen bu yayındaki metinler ile ilgili sorumluluk metin yazarlarına aittir.

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Finlandiya Tatarları: Tarihî Geçmişleri, Kimliklerini Koruma ve Yabancı Toplumla Bütünleşme Stratejileri, Dr. Ramil Belyaev,
Esem Medya Prodüksiyon Organizasyon ve Yayıncılık

1.Finlandiya Tatarları
2. Diaspora
3. Türkoloji

YTB Yayınları
Oğuzlar Mah. Mevlana Bulvarı No: 145 P.K: 06520 Balgat - Ankara - TÜRKİYE
Tel: 0(312) 218-40-00 Faks:0(312) 218-40-49
info@ytb.gov.tr kep adresi: ytb@hs01.kep.tr
Sertifika Numarası: 67797

Dr. Ramil Belyaev, (PhD)

1978 yılında Nizhny Novgorod bölgesinin Pilna bölgesindeki Krasnaya Gorka (Safacay) köyünde doğdu. Kırsal aydınlardan oluşan bir ailede büyüdü. 2000 yılında Moskova Yüksek İslam Koleji'nden ve 2009 yılında Kolomna Devlet Pedagoji Enstitüsü Tarih Fakültesi'nden mezun oldu. Akademik çalışmalarına Helsinki Üniversitesi'nde devam etti. 2017 yılında Helsinki Üniversitesi İnsani Bilimler Fakültesi'nden "Finlandiya Tatar Diasporası: Entegrasyon ve Kimliğin Korunması Sorunları" adlı doktora tezini savunarak mezun oldu.

2000-2004 yılları arasında Kolomna'da bulunan (Moskova bölgesi) Müslüman cemaatinin imamı olarak görev yaptı. 2004 yılından itibaren Finlandiya İslam Cemiyeti'nin imamı olarak çalışmaktadır.

İslam ve Finlandiya Tatarlarının tarihinin yanı sıra Müslüman kültürü ve etnik azınlıklarla ilgili konular hakkında kitap, makale, gazete, radyo ve televizyon röportajları yazmakta ve belgesel film hazırlamaktadır. Bilimsel, teolojik ve etno-kültürel konferans ve seminerlerin katılımcısı ve organizatörlüğünü yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ **VII**

ÖN SÖZ **VIII**

GİRİŞ 1

Çağdaş Bilimde Diaspora Olgusuna ve Kimlik Sorununa Bakış 1

Araştırma Konusu Olarak Finlandiya Tatarları 4

Finlandiya Tatarları Tarihi Araştırmalarında Son Durum 4

Birincil Kaynaklar 8

Araştırma Yöntemleri 9

TATAR HALKI **11**

Tatarların Kökenine Dair Teoriler 11

Tatarların 13.- 17. Yüzyıllardaki Gelişimine Toplu Bakış 15

Mişer Tatarları, Nijniy Novgorod Vilayetindeki Yerleşim Yerleri ve Meslekleri 20

Nijniy Novgorod Tatarlarının Dinî İnanç ve Düşünce Yapısı 26

Rusya İmparatorluğu Başkentindeki Tatar Tüccarlar 32

Bolşevik Devrimi'nin Tatarlara Etkileri 35

GÖÇMENLİKTEN YURTTAŞLIĞA **41**

19. Yüzyılın Başında Finlandiya'daki Etnik Azınlıklar 41

Finlandiya Knezliği Topraklarında Askerlik Hizmeti Yapan Tatarlar 48

Finlandiya'daki Tatar Tüccarlar ve Bolşevik Devrimi Sonrası Göçler 60

Sovyet-Fin Savaşı'nda ve İkinci Dünya Savaşı'nda Finlandiya Tatarları 103

DİASPORA KİMLİĞİNİN OLUŞUMU **115**
19. Yüzyılın İkinci Yarısında Nijniy Novgorod Tatarlarının Etnik ve Dinsel Özbilinci 115
20. Yüzyılın İlk Yarısında Finlandiya'da Bulunan Tatar Aydınları 122
Dinî ve Sosyal Kuruluşlar 142
Tatarlar ile Finlandiya Devlet Kurumları Arasındaki Etkileşim 165

İSLAMİ GELENEĞİN KORUNMASI **176**
İmamlar ve Din Eğitmenleri 176
Eğitim Faaliyetleri 193
Dinî ve Kültürel Merkezler 203
Dinî Pratikler 222
İslam Dünyası ile İlişkiler 231

MİLLÎ KİMLİĞİN VE ANA DİLİNİN KORUNMASI **241**
Yayıncılık Faaliyetleri 241
Sosyal Yaşam 255
Ana Dilinin Korunması 259
Etnik Kimliğin Kaynağı Olarak Aile Ortamı 266

SONUÇ **276**
Finlandiya Tatarları: Etnik Azınlık mı, Dinî Azınlık mı? 276
Kimliği Koruma ve Yabancı Toplumla Kaynaşma Stratejileri 278
Azınlık Stratejilerinde Finlandiya Tatarları Modeli 280

KAYNAKÇA **284**
Birincil Kaynaklar 284
İkincil Kaynaklar 285

EKLER **292**

SUNUŞ

Bugün Finlandiya'nın farklı şehirlerinde yaşayan ve yaklaşık 700 kişiden oluşan kendine has özelliklere sahip bir Tatar toplumu bulunmaktadır. 1800'li yılların sonları ve 1900'lü yılların başlarında ekonomik ve ticari sebeplerle Finlandiya'ya göç eden bu toplum, sonraki yıllarda sınırların değişmesiyle birlikte bu ülkede kalıcı bir hâle gelmiş ve devamında Finlandiya'ya her anlamda değer katan itibarlı ve müreffeh bir diasporayı teşkil etmiştir.

Başta ticaret olmak üzere, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatın pek çok alanında etkin bir varlık gösteren Finlandiya Tatarları, zaman içinde değişen uluslararası konjonktürle birlikte Rusya Federasyonu sınırları içindeki farklı Tatar topluluklarıyla olan iletişim ve etkileşimini güçlendirmiş; bu süreçte Türkiye ile olan münasebetlerini de yoğunlaştırma imkânı bulmuştur.

Günlük hayatlarında Türkiye Türkçesine son derece yakın olan Mişer-Tatar ağzıyla konuşan Finlandiya Tatarları, bilhassa 2010'dan sonra hız kazanan "Kardeş Şehirler Projesi" kapsamında dil, akademi, kültür, medya ve sinema alanlarında ülkemizle olan iş birliğini önemli ölçüde güçlendirmiştir.

Finlandiya'da mukim Tatar diasporası Fin devleti ve Fin toplumuyla tesis ettiği sağlıklı ilişkileri zaman içinde kurduğu sivil toplum kuruluşlarıyla desteklerken, bu kuruluşlar Tatar toplumunun dinî ve millî değerlerini muhafaza etmesi, kimlik ve kültürünü koruması ve tüm bu hasletleri yeni kuşaklara aktarması bakımından da kritik bir rol oynamıştır.

Türkiye ortak bir kültür ve tarih geçmişini paylaştığı topluluklarla olan ilişkilerini farklı veçheleriyle güçlendirmeye devam etmektedir. Bu noktada hassaten soydaş ve akraba topluluklarımızla sahip olduğumuz kültür mirasının zenginleştirilmesi ayrı bir önem taşımaktadır.

Soydaş ve akraba topluluklarımızla var olan ilişkileri ekonomik, sosyal, kültürel ve akademik boyutlarıyla güçlendirmek üzere faaliyetlerine devam eden Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), söz konusu çalışmalarını "kardeş" olarak addettiğimiz soydaş ve akraba topluluklarımızın kültür ve tarihlerini önceleyen yayın faaliyetleriyle de desteklemektedir.

YTB yayınları bünyesinde yayımlamaktan mutluluk duyduğumuz bu kıymetli eser, Finlandiya Tatarlarını geçmişten bugüne tüm yönleriyle ele alması hasebiyle büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Alana önemli bir katkı sunacağını düşündüğüm bu değerli eserin meydana çıkmasında, başta Sayın Ramil Belyaev olmak üzere, emeği geçen herkesi tebrik ederim.

"Finlandiya Tatarları – Tarihî Geçmişleri, Kimliklerini Koruma ve Yabancı Toplumla Bütünleşme Stratejileri" isimli bu anlamlı kitabın muhatabını bulmasını temennisiyle...

Abdullah EREN
YTB Başkanı

ÖN SÖZ

Finlandiya'daki Tatar diasporası ile ilk tanışmam bu ülkeye 2000 yılının Aralık ayında yaptığım ilk gezi sırasında oldu. Küçük bir Tatar topluluğunun Avrupa'da bir azınlık konumunda dini inancını ve ana dilini korumuş olması bende Finlandiya Tatarları tarihine karşı büyük bir merak uyandırdı. Tatarların Bolşevik Devrimi sonrasındaki göç süreçlerini daha iyi anlamak için ilgili kaynakları araştırmaya ve okumaya başladım. Kolomna Devlet Pedagoji Enstitüsü Tarih Fakültesindeki öğrenimim sırasında Finlandiya Tatarlarının tarihini daha iyi algılamaya başladım. Finlandiya Tatarları tarihi konusunda bitirme tezi yazmaya başladığım zaman Finlandiya İslam Cemaati'nde çalışmaya başlamıştım, dolayısıyla konu ile ilgili tarihi malzemeler elimin altında bulunuyordu ve bu işimi kolaylaştırdı.

Daha sonra ise Helsinki Üniversitesi İnsani Bilimler Fakültesinde Finlandiya Tatar diasporasını araştırma çalışmalarına devam etme şansına eriştim. Bu diasporanın Finlandiya toplumu ile bütünleşme, dini inancını, ana dilini, kültürünü ve etnik özelliklerini koruma çabalarına odaklandım ve bu sürecin tarihi şartlarını ve faktörlerini ortaya çıkarmayı hedefledim.

Doktora tezim tamamlandıktan sonra 27 Kasım 2017'de Helsinki Üniversitesinde halka açık bir tez savunması gerçekleştirildi. Bu eserin ortaya çıkmasına büyük emeği geçen danışmanım, Helsinki Üniversitesi öğretim üyesi Profesör Juha Janhunen'e derin minnetlerimi bildirmek isterim. Tezimin bilimsel eser olarak olgunlaşması onun bilgece rehberliği ve tavsiyeleri sayesinde gerçekleşti.

Finlandiya İslam Cemaati yöneticilerine destekleri ve de bu araştırmanın temelini oluşturan arşiv kaynaklarını kullanmamı sağladıkları için özel bir teşekkür borçluyum.

Eserim cemaat üyelerinin özel arşivlerinde bulunan birçok kaynağa dayanmaktadır. Özel arşivlerinden fotoğraf ve yazılı belge kullanmama izin veren, benimle hatıralarını sözlü olarak paylaşan rahmetli Abdullah Ali ile Ölken Ali'nin aziz hatıraları önünde saygıyla eğiliyorum.

Fazile Nasretdin ile Şamil Nasretdin ellerinde bulunan tarihi fotoğrafları ve ses kayıtlarını benimle paylaşmanın yanı sıra ihtiyacım olan fotoğrafları ve belgeleri bulmama yardımcı oldular. Kendilerine çok minnettarım. Finlandiya Tatarlarının ilk kuşağının temsilcileri ile yaptıkları söyleşilerin ses kayıtları kitabım için özellikle değerli bir kaynak oldu.

Cemaat üyeleri ile yapılan mülakatlar de tezim için çok değerli veriler sağladı. Mülakat yapmayı kabul eden ve şahsi koleksiyonlarından yararlanmama izin veren Nermin Samaletdin, Ayten Samaletdin, Osman Abdrahim, Akif Ali, Raif Nisametdin, Törken Arifulla, Ümit Bedretdin, Nail Bedretdin ve Mine Bedretdin'e teşekkür ederim.

Nadide fotoğraf ve tarihi kaynaklar için Cingiz Safiulla'ya ayrı bir şükran borcum vardır. Kadriye Bedretdin ile Türker Soukkan'a da verdikleri kıymetli bilgiler için ayrıca teşekkür ederim.

Finlandiya Tatar Cemaati üyelerinin tamamına ve bu akademik çalışmama farklı açılardan destek olan herkese teşekkürü borç bilirim.

Bu zorlu süreçte sabrıyla bana destek olan eşim Gülfiye'ye çok müteşekkirim. Bana çok yardımcı olan kardeşim Güzel Dianova'ya da ayrıca teşekkür ederim.

Tataristan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Ş. Mercani Tarih Enstitüsü Milli Eğitim Tarih ve Teori Merkezi Başkanı Marat Gibatdinov'a, Kolomna İnsani Bilimler Üniversitesi Rusya Tarihi ve Genel Tarih Kürsüsü Doçenti Nison Vatnik'e, Moskova Camii İmamı İslam Zaripov Hazretlerine ve eşi Naile Hanıma bana verdikleri destekler için ayrı ayrı teşekkür ederim.

Finlandiya İslam Cemaati'nde imam olarak görev yapmam için beni aday göstermesi sayesinde bu çalışmayı mümkün kılan Rusya Federasyonu Müslümanları Din İdaresi Başkanı, Müftü Ravil Gaynetdin'a en derin şükranlarımı sunarım.

Doktora tezim Tataristan Cumhuriyeti'nin başkenti Kazan'da Rus dilinde kitap olarak yayımlandı. Bu yayına sağlanan maddi kaynak için Tataristan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Rüstem Minnihanov'a ve "Bütün Dünya Tatar Kongresi" adlı toplumsal kuruluşun başkanı Vasil Şayhraziyev'e sonsuz şükranlarımı sunarım.

Kitabımın Türkçeye çevirisinin genel editörlük ve redaksiyonunu Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Nazli Gündüz bunu bir projeye dönüştürerek üstlendi. Nazli Hanım Helsinki Üniversitesinde Türk Dili derslerini verdiği sırada (2010-2013) Finlandiya Tatarlarını yakından tanıdı. Dolayısıyla, sonrasında Finlandiya Tatarları konusuna ve bu konuda yaptığım çalışmalara yakın ilgi gösterdi. Kitabımın Rusçadan Türkçeye çevirisini aslen Kazan Tatarı olan Marmara Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Liaisan Şahin gerçekleştirdi. Editör Nazli Gündüz ve çevirmen Liaisan Şahin Hanımefendilere verdikleri büyük emek ve kitabıma gösterdikleri içten ilgileri için çok teşekkür ederim.

Kitabımın Türkçe çevirisinin yayımlanması T.C. Kültür Bakanlığı Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının (YTB) maddi ve manevi destekleri sayesinde mümkün oldu. YTB Başkanı Abdullah Eren'e, Başkan Yardımcısı Murat Kazancı'ya, Koordinatör Servet Turan'a, Uzman Elif Yalçın Akçam ve Uzman Yeliz Öz'e derin şükranlarımı sunarım.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Finlandiya Büyükelçisi Deniz Çakar Hanımefendiye bu projeye verdiği destekleri için özel bir teşekkür borçluyum.

Finlandiya İslam Cemaati'ne ve Cemaat'in Başkanı Gölten Bedretdin Hanımefendiye çalışmama verdikleri destek ve yardımları için ne kadar teşekkür etsem azdır.

Dr. Ramil Belyaev

GİRİŞ

ÇAĞDAŞ BİLİMDE DİASPORA OLGUSUNA VE KİMLİK SORUNUNA BAKIŞ

Diaspora terimi yakın zamana kadar, daha ziyade, tarihsel göç süreçleri bağlamında kullanılan yeni bir terim olarak görülmekteydi. İlk başta bu kelime, Yahudilerin Babil sürgünü sonrasında Filistin dışına yerleşmeleri sürecini tanımlamak için kullanılmıştır. Ancak çağdaş araştırmalar bu olgunun daha eski kökleri olduğunu göstermektedir.

Geçmişi bu kadar eskiye gitmesine karşın *diaspora* sözcüğünün anlamı günümüzde dahi netleşmiş değildir; farklı bilim insanları bu sözcüğü farklı tanımlamaktadır. Bunun sebebi, diaspora olgusunun çeşitli bilim dalları (tarih, sosyoloji, etnoloji, siyaset bilimi, kültür çalışmaları, antropoloji vb.) tarafından incelenmesi ve dolayısıyla bu karmaşık ve çok yönlü olguya ilişkin yaklaşımların farklılaşmasıdır. Hemen hemen her araştırmacı bu olguyu kendine özgü bir şekilde yorumlamaktadır. Bir bilim dalının kendi içinde dahi diaspora teriminin anlamı konusunda ciddi tartışmalar yıllarca sürmektedir.[1]

Diaspora teriminin kökü, Yunanca *diaspeirein* sözcüğüne dayanmaktadır; bu sözcük dia (ile, yoluyla) ile *speirein* (dağılma, yayılma) sözcüklerinin birleşmesinden meydana gelir.[2] Sözlüklerde **diaspora** terimi şöyle tanımlanır: Bir halkın (etnik topluluğun), ana vatanının dışında yaşayan, bulunduğu ülkede istikrarlı etnik gruplar oluşturan, kimlik ve birlik hâlinin korunması ve devam ettirilmesini sağlayan toplumsal kurumlara sahip olan bir bölümüdür. [3]

Yukarıda ifade edildiği gibi, bu sözcük ilk başta, Yahudilerin, Yunanlıların ve Ermenilerin yayılmalarını ve başka topraklarda yeni yerleşimler kurmalarını açıklayan bir terim olarak kullanılmıştır.[4] 20. yüzyıla gelindiğinde göçlerin kitlesel bir hâl alması ve kalabalık insan gruplarının kendi ülkelerinin dışında yerleşmeye başlamasıyla, bilim insanları diaspora olgusunu ve bununla ilgili süreçleri yeniden ele almışlardır.

Diaspora olgusunun teorik olarak kavranmasına Rogers Brubaker, Robin Cohen gibi Batılı bilim insanları büyük katkıda bulunmuşken,[5] günümüzde birçok Rusyalı araştırmacı da bu alanda çalışmalar yürütmektedir.

Araştırmacılar diasporaların farklı türlerinden bahsederek çeşitli sınıflandırmalar yapmaktadır. Örneğin, İngiliz sosyolog Robin Cohen, diasporaları dört türe ayırır: **kurban diaspora** (Yahudi, Afrikalı, Ermeni, Filistin), **işçi diasporası** (Hintli), **ticaret diasporası** (Çinli) ve **emperyal diaspora** (İngiliz,

[1]Tamara Kondratyeva, "Diasporı v Sovremennom Mire: Evolyutsiya Yavleniya i Ponyatiya", *Perspektivı*, 27.02.2010. http://www.perspektivy.info/book/diaspory_v_sovremennom_mire_evolucija_javlenija_i_ponatija_2010-02-27.htm

[2]https://en.oxforddictionaries.com/definition/diaspora

[3]https://ru.wikipedia.org/wiki/Диаспора

[4]Rogers Brubaker, "The 'Diaspora' Diaspora. *Ethnic and Racial Studies.* 28/1 (2005), s. 1-19. http://www.sscnet.ucla.edu/soc/ faculty/brubaker/ Publications/29_Diaspora_diaspora_ERS.pdf

[5]Kondratyeva.

[6]*Age.*

[7]Brubaker.

Fransız, İspanyol, Portekiz).[6] Bu sınıflandırma doğrultusunda Finlandiya'daki Tatar diasporası, ticaret diasporası olarak görülebilir, çünkü Rusya İmparatorluğu'nun Nijniy Novgorod vilayetinden gelen Tatar tüccarlar tarafından kurulmuştur.

Amerikalı araştırmacı Rogers Brubaker'in görüşüne göre, diasporayı meydana getiren özellikler arasında en azından şu ikisinin olması gerekir: söz konusu etnik topluluğun yayılmış olması ve diasporanın gerçek veya hayalî vatanıyla duygusal veya siyasi bağını koruması.[7]

Diasporaların özellikleri, sınıflandırma yoluyla daha iyi anlaşılmaktadır. Günümüzde diaspora olgusuna ilişkin algı derinleşmiştir, çünkü globalleşme koşullarında çeşitli etnik topluluklar kitlesel göçler yoluyla yayılmaktadırlar. Dolayısıyla bilim insanları diasporaları Yahudi ve Ermeni diasporaları gibi **klasik** diasporalar ve emek göçleri sonucunda yakın zamanda ortaya çıkan **yeni** (çağdaş) diasporalar olmak üzere iki türe ayırmaya başlamışlardır. Klasik diasporalar yok olmamıştır; aksine, bunların faaliyetleri çok daha çeşitlenerek net bir strateji çerçevesi içinde gelişmeye devam etmektedir. Bu diasporalar ulusal, bölgesel ve global düzeylerdeki siyasete faal olarak katılmaktadır. Buna paralel olarak diasporalarda yeni topluluklar da ortaya çıkmaktadır.[8]

Rogers Brubaker'in bilimsel kullanıma kazandırdığı **kazara diaspora** (accidental diaspora) terimi; devletlerin çözülmesi sonucunda siyasi haritanın değişmesiyle oluşan, ikinci bir deyişle, insanların yer değiştirmesinden değil, sınırların yer değiştirmesinden kaynaklanan farklı bir diaspora türünü ifade etmektedir. Örneğin, Rusya ve Osmanlı İmparatorluklarının yıkılışı, Almanya, SSCB, Yugoslavya gibi büyük ülkelerin dağılması sonrasında ortaya çıkan bu tür diaspora toplulukları, ev sahibi ülkelerde genellikle belli bir alanda kümelenerek yerleşirler.[9] Finlandiya'daki Tatar diasporası da kısmi olarak bu sınıflandırmaya girer. Bilindiği üzere, Finlandiya Knezliği, 1809-1917 yılları arasında Rusya İmparatorluğu'nun bir parçasını oluşturmuştur. Dolayısıyla 19. yüzyılın sonunda-20. yüzyılın başında Finlandiya'ya göç eden Tatarlar aslında başka bir ülkeye yerleşmiyor, aynı imparatorluğun başka bir bölgesine yerleşiyordu. Bu Tatarlar, memleketleri Nijniy Novgorod bölgesindeki köylerine, Tatarların manevi merkezleri olan Kazan ve Ufa şehirlerine ve Rusya İmparatorluğu'nun bütün diğer bölgelerine serbestçe gidip gelme imkânına sahipti. 1917'de Finlandiya bağımsızlığını ilan edince ve sonra SSCB ile Finlandiya arasındaki sınırlar kapanınca buradaki Tatarlar tarihî ana vatanlarının dışında kalmış oldular.

Brubaker'in verdiği rakamlardan; diasporada yaşayan Çinlilerin 35 milyon, Hintlilerin 9 milyon, Yahudilerin 8 milyon, Çingenelerin 8 milyon, Ermenilerin 5,5 milyon, Yunanlıların 4 milyon, Almanların 2,5 milyon, Dürzilerilerin 1 milyon, Afrika kökenli Amerikalıların 25 milyon, Kürtlerin 14 milyon, İrlandalıların 10 milyon, İtalyanların 8 milyon, Macarların 4,5 milyon, Polonyalıların 4,5 milyon, Anadolu Türklerinin 3,5 milyon, İranlıların 3,5 milyon, Japonların 3 milyon, Lübnanlı Hristiyanların 2,5 milyon ve Kara Atlantik olarak adlandırılan diasporanın 1,5 milyon olduğunu öğreniyoruz.[10]

Diasporaya dönüşme süreci, **kültürleşme** (çevresindeki kültürü kabullenme) olgusu ile yakından ilgilidir. Kültürleşme terimi, belli bir kültürün taşıyıcılarının, başka bir kültürün – çoğu zaman baskın

[8]Stella Djangozyan, "Ob Opredelenii Ponyatiya 'Diaspora'", *Vestnik Yerevanskogo Universiteta*, 2012, s. 67-73. http://ysu.am/ files/07S_Jangozyan.pdf

[9]Brubaker.

[10]Age.

konumda olan bir kültürün – normlarını, kurallarını, değerlerini ve geleneklerini kabullenmesine işaret eder. Kültürleşme sürecini yaşayanlar, bir taraftan kendi kültürel kimliklerini koruma, diğer taraftan yabancı bir kültürle kaynaşma meselelerinin çözümlemek zorunda olurlar. Çağdaş bilim kültürleşmeyi psikolojik ve sosyokültürel açılardan ele alarak iki boyutta inceler. Meselenin psikolojik boyutu, yabancı bir kültür ortamında psikolojik konfora ulaşmakla ilgilidir. Sosyokültürel boyut ise yabancı bir kültürün içinde rahat bir şekilde yolunu bulmak, ailede, günlük hayatta ve iş hayatında karşılaşılan sorunları başarılı bir şekilde çözmek olarak tanımlanabilir.[11]

Kültürleşmenin dört temel türü tanımlanmıştır: **asimilasyon**, **ayrışma**, **bütünleşme** ve **marjinalleşme**. Batı bilimi bunu kültürleşmenin dört boyutlu modeli (Fourfold model) olarak tanımlamaktadır.[12]

Asimilasyon, baskın olmayan bir grubun kendi kültürel kimliğini kaybederek diğer bir kültüre dâhil olması anlamına gelir. Ayrışma stratejisi asimilasyonun tam zıttıdır; baskın olmayan bir grubun diğer kültürlerle temaslardan kaçınarak kültürel kimliğini korumasıdır. Bütünleşme stratejisi kültürel kimliği koruma çabaları ile diğer kültürlerle etkileşime açık olma hâlini birleştirir. Marjinalleşme, kendi kültürel kimliğiyle özdeşleşmenin yitirilmesi, ama içinde bulunulan başka bir kültürle özdeşleşmenin gerçekleşmemesi anlamına gelir.[13]

Böylece, çağdaş bilim anlayışına göre kültürleşme; farklı kültürlerin etkileşimine dair geniş çaplı süreçler, bu süreçte meydana gelen değişimler, yeni unsurların benimsenmesi ve farklı kimliklerin etkileşimi sonucunda tamamen yeni bir kültürel oluşumun meydana gelmesi olarak tanımlanabilir.

Diaspora ve kültürleşme kavramları, **kimlik** kavramı ile yakından ilişkilidir. *Cambridge Advanced Learner's Dictionary* (Cambridge İleri İngilizce Sözlüğü) kimliği, bir kişinin ya da bir grubun onları diğer kişilerden ve gruplardan ayıran özellikleri olarak tanımlar.[14] Çalışmamızın amacı itibarıyla bizim için **kimlik** teriminden ziyade **etnik kimlik** teriminin içeriği önemlidir. Etnik kimlik (ya da etnik özbilinç) kavramının birçok tanımı bulunmaktadır. Amerikalı araştırmacı Kanchan Chandra, çoğu bilim insanının etnik kimlik kıstası olarak dil, cilt rengi, köken, din, ırk, milliyet, doğum yeri ve ortak tarih gibi unsurları belirttiğini söyler.[15] Eric Mark Kramer, bir göçmenin kendi kimliğinin bilincinde olmasının önemine işaret ederken göçmen bir grubun içindeki ve etnik kültür içindeki iletişimi sağlayan ana dilinin rolünü özellikle vurgular. Kramer'e göre, "Dil, bireysel kimliğin önemli bir zincir halkasıdır. Dili, kültürü ve kişiliği birbirinden ayırmak zordur. Dil, çok hassas bir olgudur, çünkü birlik ve özdeşleşme hisleri ile alakalıdır."[16]

Yukarıda dile getirdiğimiz diaspora, kültürleşme, kimlik, bütünleşme, asimilasyon, ayrışma ve marjinalleşme kavramları, diasporalara ilişkin süreçlerin bilimsel olarak irdelenmesi için çok önemlidir. Bu olguların anlaşılması, yeni diasporaların oluşumuna ve mevcut toplulukların değişim süreçlerine ışık tutmaktadır.

[11]S. Litvişkov, "Akkul'turatsiya kak Osvoyeniye Çujoy Kul'turı: Ponyatiye i Osnovnıye Strategii". https://www.rae.ru/forum2012/pdf/1627.pdf.

[12]https://en.wikipedia.org/wiki/Acculturation#Fourfold_Models.

[13]John W. Berry, "Immigration, Acculturation, and Adaptation", *Applied Psychology:* An International Review, 46/1 (1997), s. 5-68.

[14]http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/identity.

[15]Kanchan Chandra, "What is Ethnic Identity and Does It Matter?", *Annual Review of Political Science,* 9 (2006), s. 397-424.

[16]Eric Mark Kramer, "Immigration", R. L. Jackson, II (Ed.), *Encyclopedia of Identity,* s. 385. https://erickramerphd.net/download/papers/Kramer2010-immigration.pdf

ARAŞTIRMA KONUSU OLARAK FİNLANDİYA TATARLARI

Son yirmi yılda çeşitli krizlerden kaynaklanan siyasi ve ekonomik istikrarsızlık sebebiyle Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinden Avrupa kıtasına yönelen göç akışlarında muazzam bir artış oldu. Bu sürecin ortaya çıkardığı en büyük sorunlardan biri, mültecilerin uyum meselesidir. Göç eden insanlar, alışkın oldukları hayat şartlarının dışına itilerek dinsel ya da dilsel azınlık durumuna düşmekte ve bununla baş etmekte zorlanmaktadırlar. Avrupalılar için de kendilerinden farklı zihniyete ve dinî özelliklere sahip göçmenleri kabullenmek kolay değildir. Bundan dolayı Avrupa toplumları içinde göçmenlere karşı tepkiler yükselmekte, bu bağlamda etnik ve dinî topluluklar arasında anlaşmazlıklar, sürtüşmeler ve hatta çatışmalar ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda göçmenler arasındaki başarılı uyum sağlama örneklerinin incelenmesi ve bu göçmenlerin hangi faktörlerden dolayı ve hangi yöntemler kullanarak yabancı bir toplumla başarıyla bütünleşmesinin anlaşılması önem kazanır. Finlandiya'daki Tatar göçmenler, yabancı bir topluma başarıyla uyum sağlamanın çarpıcı bir örneğini oluştururlar. Rusya İmparatorluğu'nun Nijniy Novgorod vilayetinden gelerek Finlandiya'ya yerleşen Tatar tüccarlar, kendi içlerinde birlik sağlamayı, ana dillerini, etnik ve dinî özelliklerini korumayı başarmışlar, aynı zamanda Finlandiya toplumu ile de bütünleşmişlerdir. Sayıca bin kişiyi aşmayan bu küçük diaspora, kültürü korumaya yönelik olarak çeşitli etkinlikler gerçekleştiren ve bunları yaparken kendi mali kaynaklarına dayanan özerk bir dernek kurarak onu günümüzde de yaşatmaktadır. Bir ölçüde asimilasyon söz konusu olmakla birlikte, Finlandiya Tatarları kendi kültürel ve dinî değerlerine bağlılıklarını sürdürmektedirler.

Finlandiya Tatarlarını incelerken, onların göçmenlik tecrübesinin çeşitli yönlerini aydınlatmayı hedefledim. Finlandiya Tatarlarının ana dilini, ayrıca eski Tatar alfabesini, Fince, Türkçe, Arapça, Rusça ve İngilizce dillerini biliyor olmam, araştırmam açısından çok faydalı oldu. Akademik çalışmamı dış gözlemci konumundan ve mümkün olduğu ölçüde tarafsız bir bakış açısıyla yürütmeye gayret ettim.

Araştırmamı gerçekleştirirken geniş ölçüde arşivlerden ve şahsi koleksiyonlardan yararlanma imkânı elde ettim ve daha önce yayınlanmamış birçok arşiv belgesine ulaştım. Özel arşivlerin sahipleri bu belgeleri kullanmam için bana sözlü izin verdiler. Bunun dışında ABD, Japonya, Çin, Türkiye ve Estonya gibi ülkelerdeki Tatar diasporaların tarihlerine ilişkin olarak edindiğim bilgileri de kullandım.

FİNLANDİYA TATARLARI TARİHİ ARAŞTIRMALARINDA SON DURUM

Finlandiya Tatarlarına ilişkin birçok çalışma yapılmıştır. Bu konuya öncelikle Fin bilim insanları ilgi göstermiştir. Tatar etnik azınlığını bilimsel olarak değerlendirmeye yönelik ilk teşebbüsü, Helsinki Üniversitesi Öğretim Üyesi Türkolog Martti Räsänen yapmıştır. 1941 yılında *Suomen Heimo* dergisinde, onun, Tatarların Finlandiya'ya göçünü ve buradaki yerleşme sürecini açıklayan bilimsel makalesi yayımlanmıştır.[17]

[17]Martti Räsänen, *Suomen turkkilaisista ja heidän vaiheistaan.* [Finlandiya Türkleri ve Yaşadıkları Dönemler Hakkında] Suomen Heimo, 5 (1941), s. 64-67.

Silja Lauha'nın 1965'te çıkan kitabı, Tatar azınlığını o zamana kadar bilimsel açıdan en kapsamlı şekilde tasvir eden ilk çalışma olur. Bu eserde Tatarların Finlandiya'ya göçü, dinî ve kültürel gelenekleri, çocuklarına kültürel değerleri eğitimle aktarma konusunda giriştikleri çabaları ve Lüteryen Kilisesi ile ilişkileri ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.[18]

Marja-Leena Marjamäki'nin 1977'de yayımladığı doktora tezinde, Finlandiya Tatarlarının müzik geleneklerinin bilimsel analizi yapılmıştır. Bu çalışmada ayrıca Järvenpää şehrindeki Tatar topluluğunun tarihçesi de yer almaktadır.[19]

Sinikka Peltohaka 1980'de yayımladığı doktora tezinde, Finlandiya Tatarlarının dinî geleneklerini doğrudan gözlem yolu ile inceleyerek bir antropolog bakış açısıyla ele alır.[20]

Kirsi Aulikki Hoffren kaleminden çıkan diğer bir antropolojik çalışma da Finlandiya Tatarlarının etnik kimlik özellikleri incelenir.[21]

Finlandiya Tatarlarından Betül Hayretdin'in kendi topluluklarındaki eğitim çalışmalarına odaklanan ve Tatar kültürel kimliğinin eğitim yoluyla nasıl aktarıldığını inceleyen çalışması da dikkate değerdir.[22]

2000 yılında Finlandiya Tatarlarının etnik kimliklerine ilişkin bir başka sosyoantropolojik çalışma yapılır. Joanna Karin Brady, Finlandiya Tatarlarının kolektif hafızasına odaklanarak dinî ve kültürel köklerin korunması meselesine yeni bir bakış açısı getirir.[23]

Walid Hammoud, Finlandiya'daki İslami azınlığın tarihini inceleyen çalışmasında, Finlandiya Tatarlarının ülkeye yerleşen ilk Müslüman topluluk olduğunu vurgular.[24]

Kendisi Finlandiya Tatarı olan Kadriye (Kadriie) Bedretdin, 2007'de yayımladığı bir çalışmasında Finlandiya Tatarlarının edebiyatını inceler, ayrıca Finlandiya Tatarlarının konuştuğu Mişer lehçesinin özelliklerini de dile getirir.[25]

Kendisi Finlandiya Tatarı olan başka bir araştırmacı (Nilgün Wafin), 2008'de yayımladığı doktora tezinde, Finlandiya Tatarları örneğinde iki kültürel kimliğe sahip olma durumunu, bunun olumlu ve olumsuz taraflarını inceler.[26]

Jari Portaankorva'nın 2009'da yaptığı araştırması, Finlandiya Tatarları Cemaati'nin aktif üyelerinin dinî kimliğini mercek altına alır.[27]

Yukarıda gözden geçirilen doktora tezleri dışında Tatar diasporasının farklı yönleri Helsinki Üniversitesi'nde düzenlenen bilimsel toplantılara da konu olur. Örneğin, 1976'da Finlandiya Tatarlarından Fe-

[18]Silja Lauha, *Piirteitä suomen muslimien seurakuntaelämästä. Laudaturtyö* [Finlandiya Müslümanlarının Cemaat Yaşamının Özellikleri], Helsingin yliopisto, 1963.

[19]Marja-Leena Marjamäki, *Kenttätutkimus Järvenpään tataariyhteisön musiik kikulttuurista* [Järvenpää Tatar Topluluğunun Müzik Kültürünün Yerel İncelemesi], Helsingin yliopisto, 1977.

[20]Sinikka Peltohaka, *Nimenantoja hautaustavat Suomen Islam-seurakunnassa (Uskontoantropologinen tutkimus Suomen tataarien siirtymäriiteistä)* [Finlandiya Müslüman Topluluğunda İsim Verme ve Cenaze Törenleri (Finlandiya Tatarları Törenlerinin Dini-Antropolojik İncelemesi], Helsingin yliopisto, 1980.

[21]Kirsi Aulikki Hoffren, Suomen tataarit etnisenä ryhmänä [Etnik Bir Grup Olarak Finlandiya Tatarları], Helsingin yliopisto, 1990.

[22]Betül Hairetdin, *Suomalaisten tataariopiskelijoiden kulttuuri-identiteetti* [Finlandiya Tatar Öğrencilerinin Kültürel Kimliği], Helsingin yliopisto, 1994.

[23]Joanna Karin Brady, *Kollektiivinen muisti etnisen identiteetin vahvistajana: tapaustutkimus Suomen tataareista* [Etnik Kimliği Pekiştirmenin Faktörü Olarak Kolektif Hafıza: Finlandiya Tatarları Üzerine İnceleme], Helsingin yliopisto, 2000.

[24]Walid Hammoud, *Islamic minority in Finland 2000.* Religious problems, Helsingin yliopisto, 2000.

[25]Kadriie Bedretdin, *Suomen tataariyhteisö ja Hasan Hamidulla ja Sadri Hamid yhteisönsä kirjailijoina* [FinlandiyaTatar Topluluğu ve Bu Topluluğa Mensup Yazarlar: Hasan Hamidulla ile Sadri Hamid], Helsingin yliopisto, 2007.

[26]Nilgün Wafin, *Olen tataari ja suomalainen: monikulttuurisuuden haasteet ja mahdollisuudet* [Tatarım ve Finim: Çokkültürlülük Sorunu ve Olanakları], Helsingin yliopisto, 2008.

[27]Jari Portaankorva, *Tutkimus Suomen Islam-seurakunnan aktiivijäsenten uskonnollisesta identiteetistä* [Finlandiya İslam Birliği'nin Aktif Üyelerinin Dinî Kimliği Üzerine İnceleme], Helsingin yliopisto, 2009.

ride Nisametdin, Şarkılar Örneğinde *Finlandiya Tatarlarının Telaffuz Özellikleri* konulu sunumu gerçekleştirir.

Fazile Nasretdin tarafından 1995'te gerçekleştirilen Hasan Hamidulla'nın Yanapar *Tarihi Adlı Eserinin Tercümesi ve Tercüman Yorumları* adlı çalışma, Finlandiya Tatarlarının yanı sıra Nijniy Novgorod vilayeti Tatarlarının tarihine de ışık tutar.[28]

Hasan Hamidulla'nın eserleri, Kadriye Bedretdin'in 2000'de düzenlediği *Hasan Hamidulla'nın Dili ve Edebi Yöntemi (1900-1988)* adlı seminere de konu olur. Kadriye Bedretdin ayrıca 2011'de *Ana Dili: Finlandiya Tatarları Üzerine Yazılar* adlı derlemeyi de yayımlar.[29] Derlemenin yayımlanması vesilesiyle Kadriye Bedretdin ve Profesör Tapani Harviainen tarafından Finlandiya Tatarları Edebiyatı sergisi düzenlenir. Bu sergide 1864-2011 yılları arasında yazılan yazılı eserler sergilenir.[30]

Finlandiya Tatarları tarihinin araştırılmasına büyük katkıda bulunan Harry Halén'in çalışmalarını özellikle dile getirmek gerekir. Halén; Sveaborg ve Viipuri kalelerinde orduda hizmetli imamların tuttuğu doğum kütüklerini incelemiş, 1836-1915 yılları arasında Finlandiya Müslümanlarındaki doğum, ölüm, evlenme ve boşanma rakamlarını istatistik veriler şeklinde düzenlemiştir.[31]

Antero Leitzinger'in birçok arşiv belgesine ve sözlü öyküye dayanarak yazdığı *Mişerler: Finlandiya'nın Eski Müslüman Cemaati* adlı eseri, Finlandiya Tatarları hakkında yazılan ilk popüler bilim çalışmalarından biri olarak görülebilir. Araştırmacı, daha sonra *Finlandiya Tatarları. 1868-1944 Yılları Arasında Oluşan Müslüman Topluluğun Başarı Hikâyesi* kitabını da yazmıştır.[32]

Finlandiya Tatarları kendileri de kendi tarihlerini aydınlatma işine katkıda bulunmuştur; örneğin, yukarıda adı geçen Hasan Hamidulla, Nijniy Novgorod vilayetindeki Yanapar köyünün tarihini yazarak cemaatin kökenine ışık tutmuştur.[33]

Helsinki Üniversitesi Öğretim Üyesi Okan Daher'in Finlandiya Tatarlarının yazım geleneklerini inceleyen makalesi, Finlandiya'da Tatar dili ve edebiyatının gelişimini incelemiştir.[34]

Muazzez Baibulat'ın birçok yazılı kaynağa ve görsel malzemelere dayanarak kaleme aldığı Tampere'deki Tatarların tarihçesi önemli bir çalışmadır.[35]

Finlandiya İslam Cemaati'nin muharipleri üzerine Tapani Hirvonen'in başkanlığında hazırlanan incelemede, Tatarların Finlandiya'nın yürüttüğü askerî seferlere katkıları anlatılır.[36]

Ramil Belyaev ile İslam Zaripov'un kaleminden çıkan bir makalede, Tampere İslam cemaati'nin

---

[28]Fazile Nasretdin, *Hasan Hamidullan Yañaparin historian käännös ja kääntäjän kommentit,* Helsingin yliopisto, 1995.

[29]Kadriie Bedretdin, *Tugan tel: kirjoituksia Suomen tataareista. Suomen itämainen seura,* Helsinki, 2011.

[30]*Kansalliskirjasto,* No. 3 (2011), s. 58.

[31]Harry Halén, Kulkumiehiä. Suomalais-itämainen vieraskirja. *Keuruu, Helsinki 1986; Harry Halén, Unholan aitta 7. Viaporin, Helsingin ja Viipurin linnoituksen imaamien tataarinkieliset metrikkakirjat 1851– 1914.* Helsinki: Helsingin yliopisto, 1997; Harry Halén, *Helsingin etninen kirjo 1808–1917. Sukutieto,* Suomen sukututkimusseura, 2000.

[32]Antero Leitzinger, *Mishä-ärit – Suomen vanha islamilainen yhteisö, 1996; Antero Leitzinger, Suomen tataarit. Vuosina 1868–1944 muodostuneen musloimiyhteisön menestystarina.* Helsinki, 2006.

[33]Hasan Hamidulla, *Yañapar Tarihi,* 1667–1919, Helsinki, 1954.

[34]Okan Daher, "Orthographical traditions among the Tatar minority in Finland", Janhunen, Rybatzki, Helsingin yliopisto, 1999, s. 41.

[35]Muazzez Baibulat, *Tampereen Islamilainen Seurakunta: juuret ja historia. Tampere İslam Mahallesı: Nigızı ve tarihı. The Tampere Islamic Congregatio: The Roots and History.* Jyväskylä, 2004.

[36]Tapani Hirvonen, *Suomen Islam seurakunnan veteraaniteos* [Finlandiya İslam Birliği Gazileri]. Gummerus Kirjapaino oy. Jyväskylä, 2006.

imamı Habibrahman Şakir'in yaşam öyküsü ve faaliyetleri tasvir edilir.[37]

2016'da Turku Üniversitesi tarafından Arto Moisio ile Okan Daher'in hazırladığı 10 bin kelimelik bir Tatarca-Fince sözlük yayımlanır.[38]

Finlandiya Tatarlarının tarihine Tataristan'da da ilgi duyulsa da Sovyet döneminde Demir Perde yüzünden bu konuda incelemeler yapılamadığından, Finlandiya Tatarları hakkında Tataristanlı bilim insanlarının kaleme aldığı ilk eserler, ancak 1990'lı yılların başında ortaya çıkar.[39] Medine Mahmutova'nın 2005 yılında yayımladığı doktora tezi, Tataristan'da Finlandiya Tatarları üzerine yazılan ilk bilimsel çalışma olarak dikkat çeker.[40] *Kazan Devlet Üniversitesi Bilimsel Kayıtları*'nda çıkan iki makale, Finlandiya Tatarlarını konu edinir. Bunlardan biri, Finlandiya'da Tatarların çıkardığı *Mähallä habärläre* gazetesinin dil ve üslup özelliklerini de inceler.[41]

Kazan Devlet Enerji Üniversitesi araştırmacısı Yazglem Ahmetova'nın yaptığı karşılaştırmalı çalışmada Finlandiya Tatarlarının dilsel özellikleri detaylı olarak analiz edilerek Fince, Türkçe ve İngilizce dillerinin Finlandiya Tatarları diline etkileri tespit edilir.[42]

2013 yılında Kazan Federal Üniversitesi'nin çıkardığı *Tatarica* dergisinde basılan makalesinde İskender Gilyazov, Tatar diasporalarını anlatırken Finlandiya Tatarlarından da bahseder.[43] Başkurdistan Devlet Üniversitesi Öğretim Üyesi İlsur Mansurov'un Tatar göçmenlerin edebiyat ve yayın faaliyetlerini incelediği monografisinde Finlandiya Tatarlarının edebî faaliyetleri konu edilir.[44] Yine aynı yıl Finlandiya Tatarları konusunda İldus Zahidullin'in geniş bir makalesi çıkar. [45]

Finlandiya Tatarları ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki tarihî, kültürel ve dinî bağların etkisiyle Türk araştırmacılar da Finlandiya Tatarlarına ilgi gösterir. Türkiye Cumhuriyeti'ne Rusya'dan göç eden Tatar aydınların birçoğu Finlandiya üzerinden göç ettiği için, çalışmalarında Finlandiya'daki Tatarlar hakkında bilgi verirler. Tatar kökenli ünlü Türkolog Reşit Rahmeti Arat'ın 1963 yılında yayımladığı "Finlandiya Türkleri" makalesini[46] bu bağlamda özellikle anmak gerekir.

Son yıllarda Finlandiya Tatarları hakkında Türkiye'de yayımlanan çalışmalar arasında Enver Küçük'ün makalesi dikkate değerdir.[47]

---

[37]Ramil Belyaev, İslam Zaripov "Ot Kabula do Tampere: Ştrihi k Nauçnoy Biografii Tatarskogo İmama Habibur-Rahmana Şakira", *Minaret,* 1 (2016), s. 24-33.

[38]Arto Moisio, Okan Daher, *Tataarilais-suomalainen sanakirja. Татарча-финча сзлек. Tatarça-finça süzlek.* Tampere, 2016.

[39]İlbaris Nadirov, "Finlyandiya Tatarları", *Yörtä Bézné Yazmışlar,* ed. A. Sahapov, Kazan: Tat. Kit. Neşr., 1992, s. 199-206; "Tatarı v Finlyandiii", *Materialı po İstorii Tatarskogo Naroda,* ed. S. Alişev, Kazan: İnstitut yazıka, literaturı i istorii, 1995.

[40]Medine Mahmutova, *Razvitiye Pedagogiçeskoy Kul'turı Tatar Finlyandii v Kontekste Obşçnosti Subetnosov Tatar Povoljya: Avtoreferat Dissertatsii,* Kazan: Kazan. Gos. Ped. Un-t, 2005.

[41]Güzel Gimadiyeva, "Musul'manskaya Obşçina Finlyandii: Organizatsiya, Struktura i Deyatel'nost'", *Uçyonıye Zapiski Kazanskogo Gosudarstvennogo Universiteta,* Cilt 150, Kitap 8, 2008, s. 189-192; Adel Galyamutdinov, "Sovremennıye Tatarskiye Periodiçeskiye İzdaniya Finlyandii, Litvı i Ukrainı", *Uçyonıye Zapiski Kazanskogo Gosudarstvennogo Universiteta,* Cilt 151, Kitap 5, 2009, s. 233-236.

[42]Yazglem Ahmetova, *Sravnitel'no-İstoriçeskoye İssledovaniye Yazıka Tatar Finlyandii,* Kazan: Kazanskiy Gosudarstvennıy Energetiçkiy Universitet, 2009.

[43]İskender Gilyazov, "Osnovnıye Osobennosti Formirovaniya Tatarskoy Diasporı", *Tatarica,* 1 (2013), s. 158-171.

[44]İlsur Mansurov, *Milli Yulda: Möhacirlékte Tatar Edebi Hereketé: 1917-1954 Yıllar,* Sterlitamak: BDU Sterlitamak filialı, 2013. İldus Zagidullin, "Tatarlarnıñ Finlyandiye Böyék Knezlégéne Küçénü Sebepleré hem Birédegé Tormışlarınıñ Kaybér Sehifeleré", *Çın Miras,* No. 11 (2013), s. 10-17.

[45]İldus Zagidullin, "Tatarlarnıñ Finlyandiye Böyék Knezlégéne Küçénü Sebepleré hem Birédegé Tormışlarınıñ Kaybér Sehifeleré", *Çın Miras,* No. 11 (2013), s. 10-17.

[46]Reşit Rahmeti Arat, "Finlandiya Türkleri", *Türk Kültürü,* 6 (1963), s. 20-23.

[47]Enver Küçük, "Finlandiya'da Türk-Tatar Toplumu", *Tarihin Peşinde,* 8 (2012), s. 114-140.

BİRİNCİL KAYNAKLAR

Finlandiya Tatarlarında korunan kültürel malzeme (fotoğraflar, video ve ses kayıtları, mektuplar, Cemaat raporları vb.) ve Cemaat'in aktif üyeleri ile söyleşiler, çalışmamızın başlıca birincil kaynaklarını oluşturur. Aile arşivlerini incelemek için bu kitabın yazarı ile Finlandiya Tatar Cemaati'nin üyeleri arasında özel buluşmalar düzenlenmiş, fotoğrafların incelenmesi sırasında önceden belirlenen konularda sohbetler yapılmıştır. *Nasakuva Oy* şirketinin yöneticisi fotoğrafçı Raşid Nasretdin'in çalışmaları özellikle faydalı olmuştur. Tatar topluluğunun önemli olaylarını ve özel etkinlikleri fotoğraflamak üzere çağrıldığı için Raşid Nasretdin'in elinde topluluğun yaşamına dair birikmiş görsel malzeme bulunmaktadır. Örneğin, çeşitli yerlerde (kiralanan mekânlar da dâhil) düzenlenen dinî törenler, İslam Evi'nde kılınan ilk Cuma namazı, düğünler, cenazeler, isim verme törenleri vb. Bunların yanı sıra Raşid Nasretdin, Tatar topluluğuna diğer ülkelerden yapılan resmî ziyaretleri de kayda almıştır. Daha sonra bu yükümlülüğü oğlu Seyyar Nasretdin devralmıştır. Günümüzde *Nasakuva* koleksiyonu Şamil ile Fazile Nasretdin'in elinde bulunmaktadır. Metinde bu kaynak, Fazile Nasretdin koleksiyonu olarak adlandırdı. Bunun dışında Ali, Samaletdin, Abdrahim, Bedretdin ailelerinin arşivleri kullanıldı.

Video ve ses kayıt teknolojilerinin gelişmesi Finlandiya Tatarlarının canlı tarihini kaydetmeyi mümkün kılmıştır. Finlandiya Tatarları yaşamına dair ilk video kayıtları, 1940'lı yıllara aittir. Bu, Hasan Hamidulla sayesinde gerçekleşmiştir. Hasan Hamidulla, birçok aile içi kutlamaları ve dinî törenleri kayda almıştır. 1960'lı yıllardan itibaren video kayıtları alma işine Enver Samaletdin girişmiştir. Onun koleksiyonunda, İslam Evi'nin inşa süreci, tören toplantıları ve özel etkinlikler bulunmaktadır. Finlandiya Tatarlarına ait video arşivlerinin detaylı olarak incelenmesi gerekmektedir.

Ses kayıtları da faydalı kaynak olmuştur. Cemaat'in bazı üyeleri ilk kuşak göçmenlerle sohbetlerinin ses kayıtlarını almışlardır. Örneğin, Fazile ve Şamil Nasretdin'in 1975 yılında konuştukları Feyruza Nasretdin, köyündeki yaşam düzeni, gelenekler, Finlandiya'ya göç ve yerleşme süreci hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Ayrıca cemaatin ilk imamı Veli Ahmet Hakim'in vaazlarının ses kayıtları bulunmaktadır. Fatima Samarhan, Hamid Hayretdin ve diğerlerinin şarkı kayıtları Ninjniy Novgorod Tatarlarının müzik geleneklerini yansıtmaktadır.

Araştırmamda ayrıca arşiv dokümanları, çeşitli hukuksal belgeler ve özel yazışmalar da kaynak olarak kullanıldı. Finlandiya Ulusal Arşivi'nde korunan belgeler, Tatarların, ülkedeki 200 yılı aşkın varlığının izlerini sürmeyi mümkün kılmaktadır. Finlandiya İslam Cemaati'nin Arşivi; cemaat tarihinin yanı sıra Finlandiya Türkleri Birliği'nin, Yolduz Spor Kulübü'nün, Türk İlkokulu'nun tarihine ışık tutmaktadır. Finlandiya Tatarlarının Sovyetler Birliği'ndeki soydaşları ile yazışmaları, savaşlar döneminde cepheden gönderilen mektuplar ve önde gelen Tatar entelektüelleri ile mektuplaşmalar çok değerli bilgileri içermektedir. Şu ana kadar az bir kısmı değerlendirilmiş olan bu yazışmalar ayrı bir inceleme konusu olmaya değerdir.

Sözlü tarih malzemeleri de bilimsel kaynak olarak çok büyük değer arz etmektedir.

Finlandiya Tatarlarına ait tarihsel koleksiyonların ve özel arşivlerin korunması konusu sorun teşkil etmektedir. Yaşlı kuşak mensuplarının vefatı ile birlikte özel arşivlerin bir kısmı yitirilmiştir. Özel arşivleri korumak için girişimler olmakla birlikte değerli tarihsel kaynakların dağılması ve yitirilmesi süreci devam etmektedir. Bu olumsuz süreci durdurmak için tarihsel kaynakların sistemli olarak kayda geçirilmesi, ayıklanması ve dijitalleştirilerek ya da başka uygun yöntemlerle koruma altına alınması gerekmektedir.

ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

Finlandiya Tatarları ile yapılan söyleşiler, çalışmamızın en önemli aşamalarından birini teşkil etti. Söyleşiler için plan hazırlanarak soru listesi oluşturuldu ve katılımcılar seçildi. Elde edilen malzeme analiz edilerek dijital ortama aktarıldı.

Söyleşilerin amacını, Tatarların Finlandiya'ya göçünün tarihi, yabancı ülkede geçirilen ilk yıllar, Cemaat'in oluşumu ve gelişimi, Tatarların Finlandiya toplumu ile bütünleşme süreci, dinsel, dilsel, kültürel özellikleri koruma yöntemleri gibi konuların aydınlatılması teşkil etti. Sorular başlıca olarak yabancı bir topluma uyum sağlamanın koşullarına ve etnik kimliği korumanın etkenlerine odaklandı. Bunun yanı sıra Finlandiya Tatar diasporasının bugünkü yaşamında gözlemlenen gelişmeler, değişimler ve gelecek için öngörüler de konu edildi.

Söyleşilerin katılımcıları; iki cinsiyetten, farklı kuşaklardan, çeşitli toplumsal tabakalardan ve yaş gruplarından olmalarına dikkat edilerek seçildi. Birinci kuşak göçmenler artık hayatta olmadığı için göçle ilgili sorular ikinci kuşak mensuplarına yöneltildi. 20. yüzyılın başında ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında kültürel hayatta gözlenen canlanmanın koşulları aydınlatılmaya çalışıldı. Üçüncü kuşak mensupları ile yapılan söyleşilerde diasporada 1970-1990'lı yıllarda yaşanan süreçlere odaklanıldı. Cemaat'in etkinliklerinde aktif rol oynayan üyelerin yanı sıra fazla faal olmayan kişiler ile de söyleşiler yapıldı.

Diasporanın bugünkü durumunun incelenmesi için 1990'lı yıllarda doğan kuşağın aşağıdaki gruplarından katılımcılar seçildi:

- Diasporanın aktif üyelerinin çocukları,
- Ebeveynlerden biri Tatar, öbürü yabancı olan çiftlerin çocukları,
- Tatarların sayıca az olduğu kentlerde yaşayan Tatar ailelerin çocukları.

Ebeveynlerden biri Tatar, öbürü yabancı olan ailelerde yetişen genç bireylerle yapılan söyleşiler, iki kültürlü yetişme tarzının dinî inanca ve kültürel özelliklere olan etkilerinin anlaşılması için çok faydalı kaynak sağladı. Diasporada etnik topluluklar arası evliliklerin artış eğiliminde olduğu dikkate alındığında, bu tür ailelerde yetişen bireylerin tutum ve davranışlarının anlaşılmasının önemi aşikârdır.

Tatar nüfusunun az olduğu bölgelerde yetişen genç bireylerle yapılan söyleşilerde, Tatar kültürü ortamından nispeten uzakta, izole bir ortamda etnik kimliği koruma tecrübesi aydınlatılmaya çalışıldı.

Toplam olarak 20 söyleşi yapıldı. Katılımcıların tümünün söyleşi içeriklerinin araştırmada kullanıl-

masına ve kimliklerinin aleni olarak açıklanmasına izin verdiklerini belirtmek gerekir.

Farklı yaş gruplarına ait kişilerle yapılan söyleşiler, diasporada yaşanan süreçlerin çok yönlü olarak aydınlatılması için faydalı oldu.

Söyleşiler dışında, gözlem yöntemi de kullanıldı. Yapılan gözlemler, kültürel ve dinsel özellikleri korumaya yönelik çabaların farklı koşullarda nasıl işlediğini gösterdi.

Finlandiya devlet kurumları temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşen resmî etkinlikler sayesinde İslam Cemaati ile Finlandiya devlet kurumları arasındaki etkileşimi gözlemleme fırsatı da oldu. Finlandiya siyasetçilerinin Tatar diasporası konusundaki tutumları ve yorumları, Finlandiya iktidar çevrelerinin Tatar azınlığa bakışını değerlendirmemiz için faydalı malzeme sağladı.

Aile törenlerinin gözlemlenmesi, Tatarların din, dil, kültür miraslarına bakışının anlaşılması ve dinî kuralların ne derecede yerine getirildiğinin görülmesi açısından faydalı oldu. Ana dilinin genç kuşaklara anaokul ve ilkokul eğitimi aracılığıyla ve aile içi ortamlarda hangi yöntemlerle aktarıldığı gözlemlendi.

Diaspora yaşamını geniş ölçüde incelemek amacıyla gözlemler sadece başkent ortamında değil, Tampere, Turku, Järvenpää ve Salo kentlerinde de yürütüldü.

Söyleşilerin ve gözlemlerin çok verimli geçtiğini belirtmek gerekir. Bu olumlu sonucun katılımcıların açık ve samimi tutumu, Cemaat önderlerinin olumlu yaklaşımları, araştırmaya katkıda bulunan herkesin bana içtenlikle destek olmaları sayesinde mümkün olduğunu vurgulamak ve emeği geçen herkese bir kez daha teşekkür etmek isterim (Bk. Ek 1).

TATAR HALKI

TATARLARIN KÖKENİNE DAİR TEORİLER

Tatarların kökeni hakkında çok çeşitli görüşlerin olması, Tatar tarihi araştırmalarının karmaşık sorunlarından birini teşkil etmektedir. Tek bir bilimsel kurum içinde veya dar bir uzmanlık alanı kapsamında bile tarihçiler, Tatarların kökenine dair farklı teoriler öne sürmüşlerdir. Konu hakkında söylenenleri genelleştirerek bir özet vermekle yetineceğiz.

Tatar etnik adı ilk defa 8. yüzyılda, Merkezi Asya'da ortaya çıkmıştır. Kül Tigin Yazıtı'nda (723), Otuz Tatar ile Tokuz Tatar kabile birliklerinden söz edilmektedir.[48] 13. yüzyıl başı itibarıyla Tatar birlikleri, Cengiz Han'ın Moğol İmparatorluğu hâkimiyeti altına girerek onun askerî seferlerine katılmışlardır. Moğol seferleri sonucunda 13.-14. yüzyılda ortaya çıkan Altın Orda devletinde nüfusun çoğunluğunu Kıpçaklar oluşturmaktadır, bununla birlikte Kıpçaklar Türk-Moğol klanlarının hâkimiyeti altındadırlar; dolayısıyla göçebeler arasında 'soyluluk' ve 'güç' anlamlarıyla özdeşleşen ve askerî sınıf için kullanılan **Tatar** adı, nüfusun çoğunluğu tarafından topluluk adı olarak benimsenmiştir.[49]

Orta Çağ dönemi Rus devletinde, Avrupa'da ve Müslüman ülkelerde Tatar adı, Altın Orda devletinin nüfusunu tanımlamak için kullanılmıştır. Altın Orda toplumunda şekillenen etnik ve siyasi özbilincin etkisiyle Tatar adı, bütün Altın Orda topraklarına yayılarak özellikle Cuci soyundan gelen asiller

Kül Tigin Yazıtı. Kaynak: www.atalarmirasi.org

tarafından benimsenir. İdil-Ural bölgesindeki Türk nüfus ise bu adı, öz adı olarak ancak 19. yüzyılın ikinci yarısı – 20. yüzyıl başı itibarıyla benimser.[50] Bunda, ünlü Tatar âlimi Şihabeddin Mercani'nin (1818-1889) etkisi çok büyük olur. Onun gayretleriyle İdil-Ural Türkleri arasında **Tatar** adı ulusal öz ad olarak kabul görür. Ş. Mercani'nin mirasını inceleyen tanınmış Tatar bilim insanı Yulay Şamiloğlu, Mercani'nin etkisini şöyle açıklar:

[48]Rafael Hakimov, Mari Favero, *Zolotaya Orda v Mirovoy İstorii,* Kazan: İnstitut İstorii im. Ş. Mardjani AN RT, 2016, s. 288.

[49]Olga Kravtsova, İlgizar Gazimzyanov, *Genetiçeskiy Portret Povoljskih Tatar: Za Granyu Vidimogo ili Çto Skrıvayet DNK,* LAMBERT Academic Publishing, 2011, s. 12.

[50]*Age.,* s. 13.

Kazan Tatarları, Tatar adının ilk kullanımını genellikle Altın Orda'ya dayandırırlar. 13.-14. yüzyıl kaynaklarında bu devletin halkı bazen Moğollar, bazen Tatarlar olarak adlandırılırdı. 15.-16. yüzyılda Tatar adı, Kazan Hanlığı gibi Altın Orda döneminin sonunda ortaya çıkan devletlerin halklarını belirtmeye başladı. Bu özbilincin son halkasını, geçmişlerini bu tanımlar silsilesiyle belirleyen ve günümüzde İdil Bulgarları, Altın Orda ve Kazan Hanlığı toprakları üzerinde yaşayan bugünkü Kazan Tatarları teşkil eder. Görüşüme göre, bu yaygınca bilinen öztanım silsilesini Kazan Tatarları tarihinin kurucusu Şihabeddin Mercani (1818-1889), 19. yüzyılda Kazan Tatarlarının ulusal tarih geleneği ya da ulusal

Şihabeddin Mercani (1818-1889). Kaynak: www.tatarmuseum.ru

miti olarak kurallaştırmıştır. Söz konusu öztanımlar silsilesini Tatarlara ilk defa kendi ana dillerinde ve toprağa dayalı bir ulus teorisi olarak formüle edip sunan kişi olarak Mercani, bugünkü Kazan Tatarlarının ulusal özbilincinin kurucusu olarak görülmelidir.[51]

Bugünkü Tatarlar, üç ana gruptan oluşurlar: İdil-Ural, Sibirya ve Astrahan Tatarları. Geçmişte bütün bu grupların kendi yerel öztanımları da vardı. Örneğin, İdil-Ural Tatarları kendilerini Müslüman, Kazanlı, Mişer, Tipter veya Kreşin gibi isimlerle adlandırırlardı. Dinî kimliğe dayanan Müslüman tanımının, Kazan Hanlığı düştükten sonra topluluk içinde birlik sağlamanın en önemli etkeni olduğunu belirtmek gerekmektedir. 18. yüzyılın sonunda II. Katerina'nın dinî özgürlükler tanıyan reformları sonucunda dinî etkileşimin önemi artınca, Müslüman terimi yeni bir ivme kazanır. 19. yüzyılın ortalarında ulusçu hareket gelişmeye başlayınca, Tatar entelektüelleri dinî kimlikten uzaklaşarak ulusal kimliğe geçmenin önemini vurgulamaya başlarlar. Ulusal öztanım için çeşitli önermeler yapılır. İdil-Ural Türkleri için Tatar adının sürekliliğini tarihsel analiz yoluyla ve inkâr edilemez deliller göstererek kanıtlayan Şihabeddin Mercani'nin önerisi, en inandırıcı delil olarak kabul edilir.[52] Sovyetler Birliği'nin kuruluş aşamasında devlet düzeyinde kullanılan bir ad hâline getirilince **Tatar** adının öztanım olarak kullanımı pekişmiş olur.[53]

19. yüzyılın sonunda Ceditçilik hareketi gelişir; bu konu üzerinde daha sonra detaylı olarak durulacaktır. Ceditçiler, Türk halklarını *Türk* adı altında birleştirme gayesi ile hareket etmişlerdir. Hareket ilham veren İsmail Gaspıralı, Türk toplulukları-

[51]Yulay Şamiloğlu, "Djagfar tarihı. Kak izobretalos' tatarskoye samosoznaniye", *Tatarskiy Mir,* no. 4 (2008). http://www.tatworld.ru/article. shtml?article=850&section=0&headi ng=0

[52]Uli Schamiloglu, "The Formation of a Tatar Historical Consciousness: Şihabaddin Marcani and the Image of the Golden Horde", *Central Asian Survey,* Vol. 9, no. 2 (1990), s. 39-49.

[53]Damir İshakov, "Rojdeniye u Tatar Natsional'nogo Samosoznaniya", *islamtoday.ru,* 11.05.2012. http://islam-today.ru/istoria/rozhdenie_u_tatar_nacionalnogo_samosoznaniya/?ysclid=ld6exqlq4f125243525

nı ortak bir Türkçede konuşmaya çağırır ve bu dilin adının da ***Türkçe*** olduğunu söyler. *Türk* terimi, Osmanlı İmpratorluğu'nda Türkçülüğü İslamcılığa karşı savunan Jön Türkler arasında da yaygın olarak desteklenir. Tatar entelektüelleri arasında ise Türkçülüğü destekleyenler de, buna karşı çıkanlar da olur. Tatar ile Türk kavramları konusundaki tartışma, başlıca topraksal aidiyet üzerinden ilerler. Ş. Mercani'nin görüşüne göre, özgün tarihsel kökleri ve dilsel farklılıkları olan İdil-Ural Türkleri için *Tatar* tanımının kullanılması daha uygundur; İ. Gaspıralı'nın fikrine göre ise mekânsal, dilsel, kültürel, tarihsel farklarına bakılmaksızın bütün Türk toplulukları için Türk terimi kullanılmalıdır.[54] Halkın öz adı konusunda süren tartışmaları Bolşevik Devrimi sonlandırır; Sovyetler Birliği'nde İdil-Ural Türkleri için resmî olarak *Tatar* adı kullanılmaya başlanır.

Finlandiya Tatarları da kendileri için farklı adlar kullanmışlardır. Önde gelen Tatar aydınlarının (Sadri Maksudi, Ayaz İshaki, Musa Bigi vb.) tercih ettiği Türk terimi Finlandiya Tatarları tarafından da benimsenmiş, örneğin, dernek adına *(Finlandiya Türkler Birliği)* yansımıştır. Fakat 1960'lı yıllardan itibaren Tatar Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile temaslar başladıktan sonra *Tatar* terimi de kullanıma girmiştir.

Tatar dili, Türkçenin Kıpçak grubuna aittir (Örneğin, Başkurtça, Kazakça ve Kırgızca da bu grupta yer alır). Tatar dilinde üç lehçe vardır: Batı (Mişer), Orta (Kazan Tatarları) ve Doğu (Sibirya Tatarları). Günümüz edebî Tatarcasının temelini, 19-20. yüzyılda gelişen Orta (Kazan Tatarları) lehçesi oluşturmaktadır.[55]

Tatarların çoğu, Sünni İslam dinine mensuptur. Kazan Hanlığı düştükten sonra Ortodoks Hristiyanlığa geçirilen Kreşin Tatarları grubu da vardır. Tatarların atalarından olan İdil Bulgarları, İslam'ı 922 yılında kabul etmiştir. Tatar halkının oluşmaya başladığı zamanda, topluluğun zaten büyük bölümü İslam dinine mensuptur.

Ressam Ferit Veliullin'in, İdil Bulgarlarının 922 yılında İslam dinini kabul edişini betimleyen tablosu. Kaynak: www.moskvatatar.ru

[54]Ergun Cagatay, Doğan Kuban (ed), *The Turkic Speaking peoples: 2,000 years Art and Culture from Inner Asia to the Balkans,* Munich, Berlin, London, New York: Prestel, 2006.

[55]Kravtsova, Gazimzyanov, s. 13.

Tatarların (özellikle İdil boyu Tatarlarının) kökeni konusunda fikir birliği yoktur. Tatarların etnik tarihinin aşamaları ve kilit noktaları konusunda tartışmalar günümüzde de sürmektedir. Tartışmaların üç ana teori etrafında geliştiği görülmektedir:

Bulgar-Tatar teorisi: Bu teoriye göre, Tatarların etnik temelini, 10.-13. yüzyıllarda Orta İdil boyunda ve Ural Dağlarının batı eteklerinde yaşayan İdil Bulgarları teşkil eder.

Tatar-Moğol teorisi: Bu görüşe göre, Asya'nın merkezinden Avrupa'ya göçen, Altın Orda döneminde Kıpçaklarla karışarak İslam dinini kabul eden göçebe Tatar-Moğol grupları (kimi araştırmacılar bunların Avrupa'ya Moğol öncesi zamanda göçtüğünü söylerken, diğerleri Altın Orda döneminin başlangıcında göçtüğünü savunur), bugünkü Tatarların temelini oluşturur. Genetik uzmanlarının araştırmalarına göre, İdil boyu Tatarlarının mitokondriyal gen havuzunun, Avrasya DNA'sı açısından yüksek çeşitlilik gösterdiğini burada belirtmek gerekir.[56] Bu veriler, İdil-Ural bölgesindeki Fin-Ugor topluluklarının, bölgeye göçen Türk dilli kabilelerle karıştığı konusundaki tezi desteklemektedir.

Türk-Tatar teorisi: Bu görüşü savunanlar, bugünkü Tatarların Türk-Tatar kökenlere sahip olduğunu, etnik ve siyasi açıdan tarihlerinde Türk Kağanlığı, Büyük Bulgar Devleti, Hazar Kağanlığı, İdil Boyu Bulgar Devleti'nin büyük rol oynadığını, etnik ve kültürel açıdan ise Türk-Ogur, Kıpçak-Kimek ve Tatar-Moğol gruplarının etkilerinin belirgin olduğunu ileri sürerler.[57]

Şüphesiz, Finlandiya Tatarlarının tarihi, genel Tatar tarihinin bir parçasını teşkil eder. Bununla birlikte Finlandiya Tatarlarının ataları olan Nijniy Novgorod vilayetinden gelme Mişer Tatarlarının, diğer Tatar gruplarından farklılaşan bir tarihi olduğunu da göz ardı edemeyiz. Çalışmamız tam da bu konu üzerine odaklanmıştır. Peki Nijniy Novgorod kökenli Tatarların Finlandiya toplumu ile başarılı bir şekilde kaynaşmasının sebepleri nelerdir?

Mişer Tatarlarının zihniyetinde "devlete hizmet" kavramı ve buna dair tarihî anılar vardır. Finlandiya Tatarları mirasının bu açıdan tarihsel bir devamlılık teşkil ettiğini daha iyi anlayabilmek için Altın Orda, Kazan Hanlığı, Kasım Hanlığı ve Nijniy Novgorod Tatarları tarihine daha yakından bakmalıyız.

[56]Boris Malyarchuk, Miroslava Derenko, Galina Denisova, Oga Kravtsova, "Mitogenomic Diversity in Tatars from the Volga-Ural Region of Russia", *Molecular Biology and Evolution,* Vol. 27, no. 10 (2010), pp. 2220-2226.

[57]İskander İzmaylov, "Srednevekovıye Tatarı: Stanovleniye Etnosa i Kul'turı". http://www.tataroved.ru/publication/metod/3/

TATARLARIN 13.-17. YÜZYILLARDAKİ GELİŞİMİNE TOPLU BAKIŞ

Altın Orda

Tatar devletlerinin tarihi, Tatarların bütün etnik gruplarının maddi ve manevi kültürel tarihinin karmaşık birleşimini teşkil eder. Bütün Tatar topluluklarının ortak devleti konumunda olan Altın Orda, Tatar devletleri arasında ayrı bir yer tutar.[58]

Altın Orda'nın siyasi ve ekonomik açıdan zirvede bulunduğu 14. yüzyılın ilk yarısı ve ortaları, Tatar ulusunun şekillendiği, kültürel ve dinî açıdan yükselişin yaşandığı, dilsel ve mekânsal açıdan birliğin ortaya çıktığı bir dönemdir.

Altın Orda dağıldıktan sonra mekânsal, siyasi ve kültürel açılardan birbirinden özerkleşen şu devletler ortaya çıkar: Sibir Hanlığı (1429), Nogay Ordası (1420'li-1430'lu yıllar), Büyük Orda (1433), Kırım Hanlığı (1443), Kazan Hanlığı (1445), Kasım Hanlığı (1452) ve Astrahan Hanlığı (1459).[59]

Altın Orda'nın dağılmasına sebep olarak; taht savaşları, parçalanmışlık, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık gösterilmektedir. Fakat Yulay Şamiloğlu, veba salgının önemine de dikkat çeker. Bilindiği üzere, 14. yüzyılda Avrasya kıtasında yayılan hıyarcıklı veba salgını (Kara Ölüm olarak adlandırılır) çok büyük nüfus kayıplarına sebep olmakla kalmamış; siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel birçok değişimi tetikleyen bir etken de olmuştur. Şamiloğlu'nun belirttiğine göre, salgın sebebiyle boşalan İdil Bulgarları topraklarına Kıpçaklar göçmeye başlamıştır. İdil Bulgarları Devleti'nde Bulgar dili yaygın olarak konuşuluyorken, Kazan Hanlığı'nda yazışma dili olarak Kıpçakçanın ön plana çıktığını görüyoruz.[60] Bu husus, Tatar edebî dilinin ve genel olarak Tatar ulusunun oluşma süreçlerini daha iyi anlamamızı mümkün kılmaktadır.

Kazan Hanlığı

Kazan şehri, Kazan Hanlığı zamanından beri Tatar dünyasının merkezini teşkil etmektedir. Rusya Federasyonu sınırları içinde ve dışında yaşayan tüm Tatarlar, Kazan Tatarları ile irtibatı ve temasları sürdürme gayreti içindedir. Nijniy Novgorod bölgesindeki Mişer Tatarları için de Kazan, eğitim aldıkları, Tatar edebiyatı eserlerine, dinî ve kültürel kaynaklara eriştikleri, Tatar kültürel yaşamına dâhil oldukları bir kent olmuştur. Kazan şehrinin ve bugünkü Tataristan Cumhuriyeti'nin kültürel etkisini kavrayabilmek için Kazan Hanlığı'nın tarihini anlamak önemlidir.

Kazan Hanlığı, devlet idaresinde Altın Orda sistemini miras olarak almıştır. Kazan Hanlığı'nın kurucusu, Uluğ Muhammed Han'dır.[61] 1436'da Saray'daki tahtından indirilen Uluğ Muhammed Han, taht mücadelesinde Rus knezlerinin desteğine başvurmayı denemiş, fakat başarılı olamamıştır. Bulgar şehrine sefer düzenleyerek bağımsız İdil Bulgar Devleti'ni tekrar kurarak başına geçmek istemiştir. Daha sonra Kazan'ın hükümdarı Talıç'a karşı sefer yapmıştır. Zafer kazanarak Kazan'ı yeni bağımsız Kazan Hanlığı'nın başkenti ilan etmiştir. Böylece

[58]Ravil Fahrutdinov, *İstoriya Tatar,* Kazan: Tat. knij. izd-vo, 2013; Eduard Kulpin, *Zolotaya Orda: Problemı Genezisa Rossiyskogo Gosudarstva,* Moskova: Moskovskiy litsey, 1998.

[60]Hakimov, Favero, age.; Uli Schamiloglu, "The Impact of the Black Death on the Golden Horde: Politics, Economy, Society, Civilization", *Golden Horde Review,* 5/2 (2017), s. 325-343.

[61]Raufa Urazmanova, *Sergey Çeşko, Tatarı,* Moskova: Nauka, 2001.

daha sonraları bütün Tatar halkının kültürel merkezine dönüşecek olan devlet kurulmuştur.

Mihail Hudyakov, Kazan Hanlığı'nın sınırlarını şu şekilde açıklar:

> *Kazan Hanlığı; doğuda geniş Nogay Knezliği, güneyde Astrahan Hanlığı, güneybatıda Kırım Hanlığı, batıda Moskova devleti ve kuzeyde (15. yüzyılın sonunda Moskova devletine ilhak edilen) Vyatka topluluğu ile sınırdaş idi. Kazan Hanlığı'nın devlet sınırının nerede geçtiği en iyi şekilde batıda tespit edilmektedir; burada sınır Sura ile Vetluga Nehirlerinden geçiyordu. Kuzeyde sınır; Kotelniçskiy, Orlovskiy, Nolinskiy, Vyatskiy, Slobodskiy bölgelerini dışarıda bırakıyordu, güneyde ise Yaranskiy, Urjumskiy, Malmıjskiy ve Glazovskiy bölgeleri dışarıda kalıyordu. Böylece sınır, Pijma Nehri boyunca ilerliyor, bu nehrin döküldüğü noktadan Voya Nehri'nin döküldüğü noktaya kadar ise Vyatka Nehri'nden ilerliyordu. Kilmezi Nehri'nin bütün havzası, Çeptsa Nehri havzasının büyük kısmı ve Kama Nehri'nin yukarı kısımları, Kazan Hanlığı sınırları içinde kalıyordu; fakat Rus kolonileşmesinin nüfuz ettiği Kay kasabasını kapsamıyordu.*
>
> *Doğuda Sarapul ile Alabuga bölgeleri, Kazan Hanlığı sınırları içinde kalıyordu, fakat sonraki Ufa Vilayeti toprakları – Menzelinsk bölgesi haricinde – tamamıyla Nogay Knezliği'ne aitti; bugünkü Nagaybak, Ufa ve Sterlitamak, Nogay toprakları üzerinde idi. Tatar nüfusun yaşadığı Bügülme ile Melekes bölgeleri, anlaşılan, Kazan Hanlığı'na dâhildi, fakat Samara bozkırları, göçebe Nogayların hâkimiyeti altındaydı. İdil Nehri'nin sağ sahili Tsaritsın şehrine kadar Kazan Hanlığı'na aitti. Burada Sinbir, Sarı Tau (Saratov) ve Sarı Tın (Tsaritsın) şehirleri vardı.*[62]

Bu açıklamalardan görüldüğü üzere, Mişer Tatarlarının bir topluluk olarak şekillendiği alanın Kazan Hanlığı'na dâhil olmadığı anlaşılmaktadır (Bk. Harita 1).

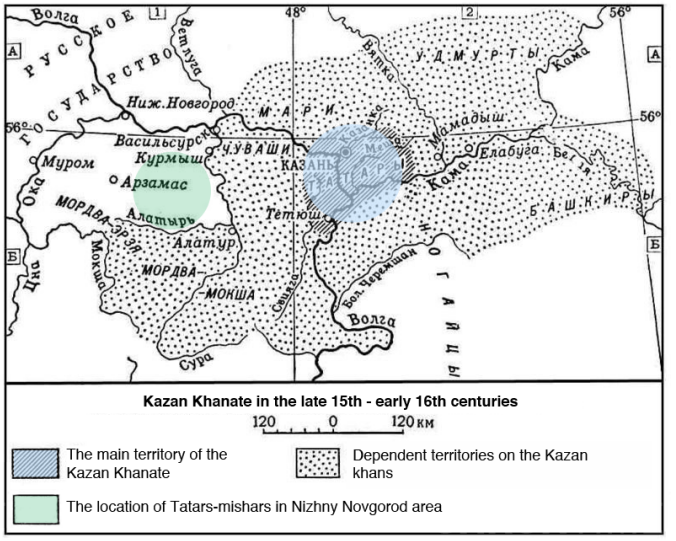

Harita 1: Nijniy Novgorod Tatarlarının yaşadığı bölgeler yeşil renk ile belirtilmiştir. Bu harita http://chrontime.com sayfasından alınan harita kullanılarak yapılmıştır.

[62]Mihail Hudyakov, *Oçerki po İstorii Kazanskogo Hanstva* (1923 Baskısından Tıpkıbasım), Moskova: İNSAN, 1991, s. 19.

Kazan Hanlığı topraklarında çoğunlukla Türk topluluklar (bugünkü Tatarların, Başkurtların ve Çuvaşların ataları), ayrıca bugünkü Marilerin, Udmurtların ve Mordvinlerin ataları olan Fin-Ugor halkları yaşıyordu.

Altın Orda hanlarına bağımlılıktan kurtulmaya çalışan Moskova Knezliği, Kazan Hanlığı'na düşmanlık besliyordu. Moskova Knezi III. Vasiliy, defalarca Kazan'a karşı askerî sefer düzenledi fakat Kazan'ı başka Tatar hanları desteklediği için başarılı olamadı. Kazan Hanlığı'nı sonunda 1552'de yenen, III. Vasiliy'nin oğlu Korkunç İvan oldu. Bu zamandan itibaren Tatarlar etnik azınlık konumunda bulunmaktadır.

Ressam Firinat Halikov'un Nurlu Kazan adlı tablosu. Kaynak: www.rah.ru

Kasım Hanlığı

15. yüzyılda oluşan Tatar devletlerinden Kasım Hanlığı'nın ayırt edici özelliğini, Kasım adında bir liderin önderliğinde bir Türk grubunun Moskova'nın hizmetine geçmesi dolayısıyla bu hanlığın Moskova Knezliği topraklarında kurulmuş olması teşkil eder.

Ortodoks Hristiyan inancına bağlı Rus devleti sınırları içinde bulunan Kasım Hanlığı'nda, başından beri kültürel açıdan bir çeşitlilik söz konusudur. Burada Tatarlar ve Ruslar aynı topraklar üzerinde iç içe yaşarlar; böylece farklı etnik topluluklar ve dinî cemaatler barışçıl bir şekilde bir arada yaşama tecrübesi edinir. Üstelik bu topraklarda yaşayanlar devlete hizmet etmektedirler; bu durum Kasım Tatarlarının zihniyetinde belirgin bir iz bırakır. İlgi odağımızı teşkil eden Mişer Tatarları, Kasım Hanlığı topraklarında ortaya çıktığı için Kasım Hanlığı'nın tarihini kısaca gözden geçirmekte yarar vardır.

Ressam İldus Azimov'un Kasım (Kasimov) şehrini betimleyen tablosu. Kaynak: www.monateka.ru

15.-17. yüzyıllarda Kasım (Kasimov) şehri, Moskova devletine bağlı küçük bir Tatar hanlığının başkenti konumundaydı. Moskova'da hanları "çar" olarak adlandırma geleneğinden dolayı hanların en yakın erkek akrabalarına – oğulları ve kardeşlerine – "çareviç" (şehzade) deniyordu. Kasım Hanlığı tarihinde belirgin olarak iki aşama, dikkat çekmektedir. Hanlığın kurulduğu 1445 yılından Kazan Hanlığı'nın düştüğü 1552 yılına kadar süren birinci aşamada Kasım Hanlığı, Moskova tarafından Kazan ile Kırım'a karşı siyasi denge unsuru olarak kullanılır; bu sebeple Moskova devleti bu dönemde hanlığı ayakta tutmaya gayret eder. Kazan Hanlığı'nın düşüşünden sonra Kasım Hanlığı'nın son bulduğu 17. yüzyılın ortasına kadar süren ikinci aşamada ise, Rus devleti tarafından Kasım Hanlığı'nı Rusya'nın içinde eritmek için sistematik adımlar atılır. [63]

Rus Çarı tarafından Şehzade Kasım'a, Kasım Hanlığı Hanı unvanı bahşedilince, Kasım Han'ın hâkimiyeti altına oldukça geniş bir alan girer. Böylece Moskova devletinin doğu sınırlarında başında Cengiz Han soyundan gelen bir hanın bulunduğu bir Tatar hanlığı kurulur.[64]

Kasım Tatarları, Rus ordusunda askerî hizmet yaparak Moskova devletinin yürüttüğü bütün belli başlı savaşlarda hanlarının önderliğinde yer alırlar. Böylelikle Kasım Hanları ile onların iş ortakları, Rusya'nın askerî tarihinin önemli bir parçasını teşkil ederler.[65]

Bağımlı bir hanlık olmasına rağmen, Kasım Hanlığı'nın Tatar kültürünün ve Müslümanlığın yaygınlaşmasında belli bir rol oynadığını belirtmek gerekir. 17. yüzyılın başı itibarıyla burada hatırı sayılır ölçüde kalabalık bir Müslüman soylu kesim ortaya çıkar. [66]

Şah Ali, tarihte ünlenmiş bir Kasım hanıdır. III. Vasılıy ve Korkunç İvan'ın Kazan Hanlığı'na karşı düzenlediği seferlere katılır. Tatarların Finlandiya topraklarına ilk defa ayak basması da Şah Ali döneminde gerçekleşir. Şah Ali, 1577 yılında Livonya Savaşı'na katılmak üzere Korkunç İvan'ın ordusunun bir bölüğünün başında Revel (Tallinn) şehrine gelir. Şubat ayında askerlerinin bir kısmı, Finlandiya Körfezi'nin buz tutmuş suları üzerinden geçerek bugünkü Finlandiya topraklarına giriş yaparlar (o dönemde bu topraklar İsveç'e aittir). Birkaç kasabayı talan ettikten sonra askerler geri çekilir.[67]

17. yüzyılın sonuna doğru Kırım Hanlığı, Rusya karşısında zayıflamaya başlar. Bu koşullarda Rus devleti, Kasım Hanlığı'ndaki Müslüman Tatarları ve putperest Mordvinleri Hristiyanlaştırmaya girişir. 1681'de Kasım Hanlığı'na hükümdar atanmasına son verilerek hanlık tamamen ortadan kaldırılır. Kasım Hanlığı'nın tarihî geçmişi, daha sonra bu topraklarda yer alan Nijniy Novgorod vilayeti Tatarlarında devlet muhafızlığı zihniyetinin oluşmasında etkili olur.

[63]Bulat Rahimzyanov, "Meşçerskiy Yurt" (Kasimovskoye Hanstvo), *Zolotaya Orda v Mirovoy İstorii,* Kazan: İnstitut İstorii im. Ş. Mardjani AN RT, 2016, s. 787-797.

[64]Alimdjan Orlov, A. Fayzullin, *Naveki Vmeste. Kniga 1. Nijegorodskiye Tatarı – Potomki Drevney Meşçerı,* Moskova: OOO SiViJi, 2011, s. 65.

[65]http://www.kasimov850.narod.ru/his2.htm.

[66]Orlov, Fayzullin, s. 66.

[67]Halén, 1986, s. 134.

MİŞER TATARLARI, NİJNİY NOVGOROD VİLAYETİNDEKİ YERLEŞİM YERLERİ VE MESLEKLERİ

Kasım Hanlığı'nın nüfusunu çoğunluk itibarıyla Mişer Tatarları ve Mordvinler teşkil etmiştir. Kazan Tatarlarından farklı olarak Kasım Tatarları, Tatarcanın /ç/ sesi yerine /ts/ sesini kullanan Mişer lehçesini konuşmuşlardır. Kasım Hanlığı (diğer adıyla *Meşera Yurdu*) sınırları içinde oluşan Mişer topluluğunun etnik köken durumu tartışmaya açık kalmaktadır.[68]

Araştırmacıların tespitlerine göre, *Mişer* etnik adı, farklı dillerde ve lehçelerde farklı şekillerde söylenmiş ve yazılmıştır: Mişer, Mijer, Meşera, Meşeryak, Mojar, Macar, Madyar, Majgar, Maçar, Baçar, Moçar, Beçer, Beser vb. İlk başta bu terim tek bir etnik topluluğu belirtirken, zamanla iki farklı fonetik varyant (Mişer/Madyar), iki farklı etnik topluluğun etnik adı haâline gelmiştir: Tatarların sayıca en büyük kolu olan Mişerler ile Fin-Ugor dilli Macarlardır.[69]

Mişerler, etnik topluluk olarak diğer Tatarlardan ayrı bir bölgede ortaya çıkmışlardır. Bu bölge, günümüzdeki şu alanları kapsar: Nijniy Novgorod vilayetinin güney ve güneydoğu kısımları, Mordva Cumhuriyeti, Ryazan vilayetinin doğu bölümü ve Penza ile Ulyanovsk vilayetlerinin kuzey kısımları.

Coğrafi açıdan baktığımızda bu alanın, orman ile bozkır sahalarının kesiştiği noktada yer aldığını görüyoruz. Buraların sosyokültürel dokusu, Orta Çağ şartlarında toplumsal, ekonomik, siyasi, ideolojik etkiler altında sürekli değişen bir görüntü arz etmiştir. Bu durum, dinî değişikliklere de yol açmıştır. Çok eskiden beri Türklerin de yaşadığı bu bölge, Avrasya bozkırının kuzey uzantılarından birini teşkil eder. Doğudaki Mançurya'dan batıdaki Macaristan'a doğru gittikçe daralarak uzanan bozkır kuşağı, geçmişte göçebelerin hareketleri için çok elverişli bir geçit olmuştur. Bu geçit üzerinden tarih boyunca dalgalar hâlinde çeşitli Türk toplulukları hareket etmiş; kimileri yol üzerinde yerleşip kalmış, kimileri ileriye devam etmiştir. Çeşitli topluluklar sürekli olarak birbiriyle karışmıştır.

Mişerlerin kökeni konusunda farklı görüşler öne sürülmüş bulunmaktadır: Kimi araştırmacılar Kıpçak kökenli olduklarını söylerken, diğerleri Fin-Ugor, Burtas-Ugor ve Bulgar-Kıpçak kökenli olduklarını savunurlar.[70]

Mişerlerin kendine özgü bir topluluk olarak ortaya çıkması, Kasım Hanlığı döneminde ve bu hanlığının sınırları içinde gerçekleşir. Kasım Hanlığı'nın başkenti ilk başlarda Meşera şehri olarak adlandırılır. Kronolojik olarak daha eski olan Mojarlar ile daha sonra gelen Tatarların (Kıpçaklar-Nogaylar) etkileşimi sonucunda 14. yüzyıl ile 16. yüzyılın ortaları arasında Mişer Tatarlarının etnik özbilinci gelişmeye başlar. Fakat yeni Türk grupları bölgeye gelmeye devam ettikleri ve devlet hizmetinde bulunan Mişerler de sürekli hareket hâlinde bulundukları için bu özbilinç kazanma süreci tam olarak tamamlanamaz. [71]

Yine de 16. yüzyılın sonunda ayrı bir Mişer topluluğunun varlığından söz edebiliriz; bununla birlikte bu topluluk içindeki etnik bölünmeler de varlığını sürdürür.

---

[68]Olga Senyutkina, *Musulmane Srednego Povoljya v Tiskah Repressivnoy Politiki Sovetskoy Vlasti (na Materialah Nijegorodskoy i Samarskoy Oblastey),* Moskova; Nijniy Novgorod: Medina, 2013.

[69]Eldar Ahadov, *Tatarskaya Kniga:* Mişari. 2015. https://www.litres.ru/eldar-ahadov/tatarskaya-kniga/

[70]Orlov, Fayzullin.

[71]Senyutkina, 2013.

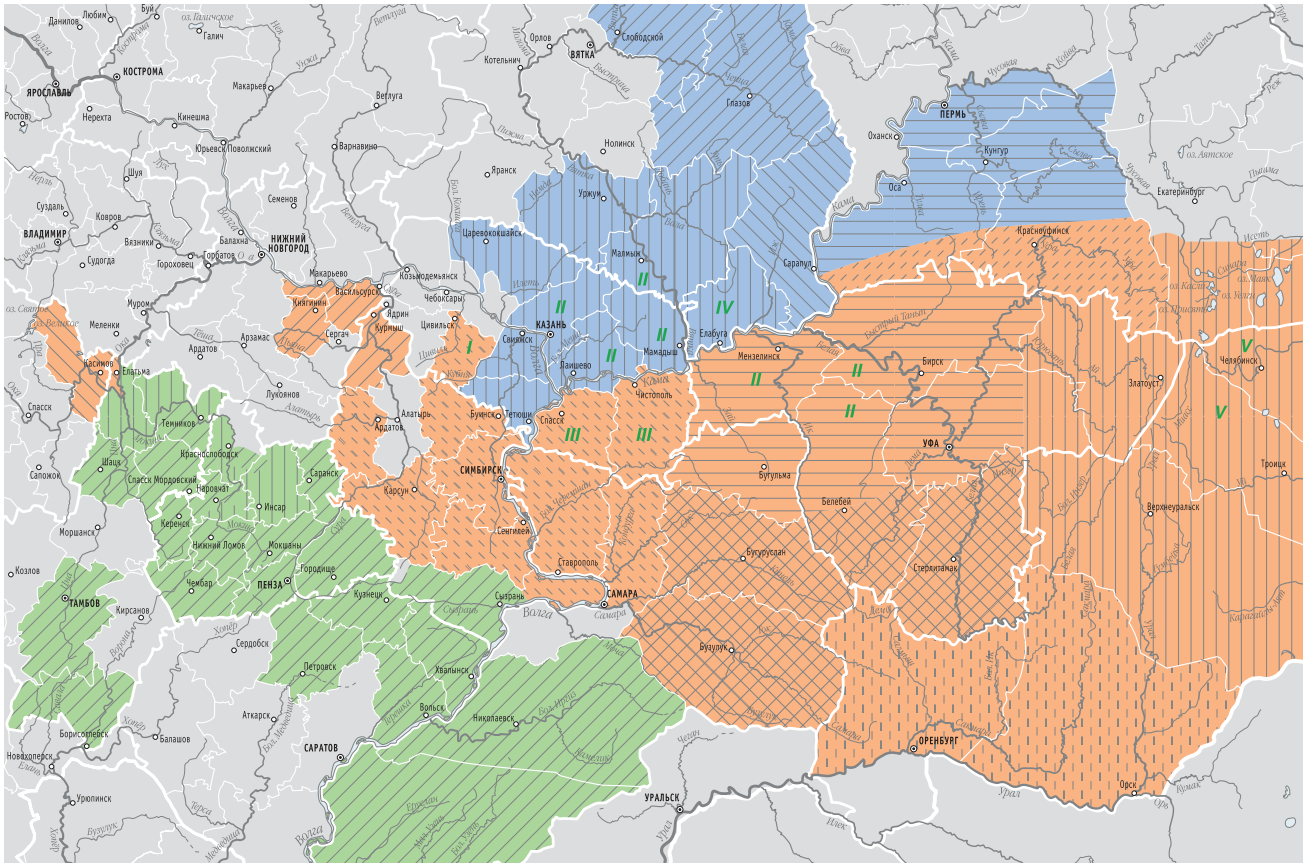

Tatar topluluklarının dağılım haritası. **Mavi renkle Kazan Tatarları, yeşil renkle Mişer Tatarları, turuncu renkle karma bölgeler (Kazan Tatarları ile Mişer Tatarlarının karışık yaşadığı bölgeler)** belirtilmiştir. Kaynak: *Tartarika: Etnografya* Atlası, 2008.

Nijniy Novgorod Vilayetinde Mişer Yerleşimlerinin Ortaya Çıkması

Tatarların Nijniy Novgorod vilayetindeki ilk yerleşim yerleri, Arzamas ve Alatır bölgelerindedir. Arşiv verilerine göre, devlet hizmetinde görev alan Tatarlara arsa tahsislerinin başladığı dönemde, yani 17. yüzyılın başlarında, bu bölgede eskiden beri yaşayan Tatarlar da bulunuyordu.

Camilerde tutulan kayıtlara göre, 15. yüzyılda, bugünkü Nijniy Novgorod vilayeti sınırları dâhilinde, iki Tatar köyü vardır. Bunlar, Sabaçay (Safacay) (bugünkü Pilninskiy bölgesinin Krasnaya Gorka köyü) ile Krasnay köyleridir (bugünkü Seçenovskiy bölgesinin Krasnıy Ostrov köyü). Hür Tatar göçmenler, 15. yüzyılın sonlarına doğru Petryaksı köyünü, 16. yüzyılın ikinci yarısında Rıbuşkino köyünü kurarlar. Bu Tatar göçmenlerin bazılarının isimleri de tarihî kayıtlara geçmiştir. Örneğin, Safacay köyünde İşbukay, Bulat, Bekeş ve Çepkun adlı kişilerin yaşadığı bilinmektedir.[72]

Safacay köyü. Kaynak: Safacay köyü okul arşivi.

[72]Sergey Senyutkin, *İstoriya Tatar Nijegorodskogo Povoljya s Posledney Treti XVI do Naçala XX vv.* Nijniy Novgorod: İzd-vo NNGU, 2001, s. 96.

Nijniy Novgorod bölgesinde Tatarların yerleşim yerlerinin kurulmaya başlanması, Rus devleti tarafından 15.-16. yüzyıllarda yürütülen politikalarla yakından ilgilidir. Bozkır göçebeleri bu dönemde sık sık Moskova Knezliği topraklarına baskınlar yaparlar, köyleri ve kasabaları talan ederler. Rus devleti, usta biniciler olarak ün salmış olan, üstelik Rus devletinin sınır bölgelerini çok iyi tanıyan Tatarlardan kendi sınırlarını daha etkili bir biçimde korumak üzere yararlanmaya başlar.[73] Rus devletine hizmet etmeyi kabul eden Tatarlar, Kasım şehrine yerleştirilir ve ayrıca bu bölgede eskiden beri yaşayan yerli Tatarlardan da Rus hizmetine geçenler olur.

Nijniy Novgorod bölgesinin güneydoğu hudutları, Moskova Knezliği'nin en savunmasız sınır hattını oluşturur. Kasım Hanlığı'ndaki Kasım, Kadom, Temnikov şehirlerinde yaşayan devlet hizmetindeki Tatarlar; Arzamas, Alatır, Kurmış bölgeleri üzerinden Oka ve Sura Nehirlerinin ötesine, Kadom – Arzamas – Alatır hattına geçirilirler. Sura Nehri'nin Arzamas, Alatır yakınındaki sol sahili boyunca uzanan işlenmemiş topraklar, "Yaban Topraklar" olarak bilinir.[74] Rus devleti, sınırlarını sağlama almak için bu bölgeyi iskân etmeye başlar. Rus devleti, devlet hizmetindeki Tatarları bu bölgelere aktarmakla birden fazla amaç güder. Birincisi, dış tehlikelere açık bu bölgede etkin bir hudut koruması sağlamaktır. Tatarlar ağaç barikatlardan oluşan hattı üç-beş kişilik nöbetçi gruplar hâlinde kontrol ederek sahayı gözetlerler. Bu nöbetçiler, saldırganların gelişini fark ettiklerinde hemen direklerdeki işaret fenerlerini yakarlar ve saldırganlarla çarpışmaya başlarlar. Bilindiği üzere, Tatarlar at üstünde dövüşme sanatının ustası olmuşlardır.

Rus devletinin güttüğü ikinci amaç, hudutlara yakın toprakları iskân ederek bu toprakların işlenmesini sağlamaktır. Hizmetleri karşılığında Tatarlara tarlalar tahsis edilir, Tatarlar burada çiftçilikle meşgul olurlar. Böylece devlet, askerî hizmet için ödeme yapmamanın yanı sıra Tatarları arazi vergisi ödemek zorunda da bırakmış olur.

Devlet hizmetindeki Tatarların sınır bölgelerine iskânı, 16. yüzyılın ikinci yarısında başlatılır. Başlangıçta, Arzamas çevresindeki Pyana Nehri'nin güney kesimleri boyunca uzanan alanlar iskân edilir. Kele ile Pyana Nehirleri boyunca arsa tahsisleri gerçekleştirilir. Arzamas bölgesinin Zelesskiy alt biriminde Novıy Usad, Baraşev Usad ve Kutleyarova Usad gibi Tatar ileri karakolları oluşturulur. Bu karakolların her birinde yirmişer Tatar atlısı bulunduğuna göre, 1580'li yıllarda Arzamas'ın doğu sınırı savunmasında en az 60 atlı askerin bulunduğunu tahmin edebiliriz. Bunların başında Alatış Alışev, Semkay Kutleyarov ve İşbulat Razgozin bulunurlar.[75]

Göçebe baskınları arttıkça Arzamas ve Alatır yöneticileri savunma hattını Arzamas'tan Kurmış'a doğru uzatırlar. Bu sebeple bölgede devlet hizmetindeki Tatarların yeni yerleşimleri ortaya çıkar. [76]

17. yüzyılın başlarında Arzamas bölgesinde Pyana Nehri boyunca yeni Tatar köyleri kurulur: Çekey Yengildin başkanlığındaki 12 kişinin yerleştiği Çekeyev Usad (bugünkü Kamkino), İşey Kobaleyev başkanlığında 20 kişinin yerleştiği Pitsa, Koçki-Pojarki, Altışevo ve diğer köyler.[77]

Alatır bölgesinde de yeni Tatar köyleri kurulur: Bekeş Rozbahteyev başkanlığındaki 30 kişinin yerleştiği Şubino, Yertugan Kokontayev başkanlığındaki 15 kişinin yerleştiği Karga, Tolubay Agişev

[73] *Age.,* s. 104.
[74] Orlov, Fayzullin, s. 78.
[75] Senyutkin, s. 154.
[76] Orlov, Fayzullin, s. 82.
[77] Senyutkin, s. 154.

başkanlığındaki 12 kişinin yerleştiği Gribanovo, Bilay Rundukov başkanlığındaki 30 kişinin yerleştiği Semyonovka, başları Şemyak Şemerdyanov ile Kuzma Sudeyarov olan 43 kişinin yerleştiği Para, Çinay Baybulatov başkanlığındaki 20 kişinin yerleştiği Yendovişçi, Urmay Uteşev'in başkanlığındaki 12 kişinin yerleştiği Rıbuşkino, Tohbulat Luçinov başkanlığında 11 kişinin yerleştiği Novıy Usad.[78]

Bu yeni topluluklar, 2-3 kişiden oluşan ilk ekiplerle kıyaslandığında oldukça kalabalıktır. Yeni yerleşimler, sayıları 11 ile 43 arasında değişen aileler barındırır. Dolayısıyla bu köyler zamanla gelişmişler ve varlıklarını günümüze kadar sürdürmüşlerdir. 17. yüzyılın başı itibarıyla Arzamas Tatarlarının sayısı 220-250'ye, Alatır Tatarlarının sayısı 400'ün üzerine çıkar.[79] İlk göçenlerin çocukları da – Arzamas ve

Aktukovo köyü, 1994. Kaynak: Şamil Nasretdin arşivi.

[78] *Age.*, s. 155.

Alatır Tatarlarının ikinci kuşağı – devlet hizmetine girer ve Arzamas'ın doğusunda kurulmaya devam eden köylerin sakinleri arasında yerlerini alır.

Aktukovo, Urazovka, Kadomka, Klyuçişi, Antyarovka köylerinin tarihine biraz daha yakından bakmakta yarar vardır; çünkü Finlandiya'ya göçen Tatarların çoğu bu köylerden gelmektedir.

Şemyak Şemerdyanov ile Kuzma Sudeyarov başkanlığında kurulmuş olan Para köyüne Tatarların yerleşmeye devam etmeleri sebebiyle tarım yapılabilecek yeni topraklara ihtiyaç duyulur. Bu sebeple 1615 yılında Uraz Derbışev başkanlığındaki 15 kişilik bir grup, Sudeyarov grubundan ayrılarak Urazovka adlı yeni bir köy kurar.[80]

1615–1617 yıllarında Para köyünden başka bir grup ayrılarak, Urazay İdryaşev başkanlığında Küçük Para köyünü kurar. Daha sonra köyün adı Kadomka olarak değiştirilir.

Yine Para köyünden Aktuk Sudeyarov, 1667 yılında 10 kişilik bir grupla Yanapar köyünü kurar. Daha sonra köyün adı Aktukovo olarak değiştirilir.[81]

Özetlersek, birbirine yakın bulunan Urazovka, Aktukovo, Kadomka, Yendovişçi ve Trehozerki köylerinin, Para köyünden ayrılan gruplar tarafından kurulduğunu belirtebiliriz. Para köyünün kendisi ikiye bölününce Kuzminka ile Antyarovka köyleri ortaya çıkar. Tarihî araştırmaların gösterdiğine göre, Nijniy Novgorod vilayeti sınırları içinde toplam 60'ın üzerinde Tatar köyü kurulmuştur. Zamanla bunların bir kısmına Rus göçmenler yerleştiği için Ruslaşma gerçekleşmiştir. Günümüzde ilk kurulan Tatar köylerinden geriye 34 Tatar köyü kalmıştır.

[79] *Age.*, s. 44.
[80] *Age.*, s. 154.
[81] *Age.*, s. 158.

NİJNİY NOVGOROD TATARLARININ DİNÎ İNANÇ VE DÜŞÜNCE YAPISI

Nijniy Novgorod Tatarları, Rus devletinin yürüttüğü Hristiyanlaştırma politikasına rağmen İslam dinine bağlılıklarını korumuşlardır. Kazan Hanlığı'nın düşmesinden sonra Rus devleti zorla Hristiyanlaştırma hareketini başlatmış, 18. yüzyılın ortalarında bu politikalara hız vermiştir.

1740 yılında, merkezi Svijask şehrinde bulunan Yeni Vaftiz İşleri Dairesi *(Kontora Novokreşçenskih Del)* kurulur.[82] İdil Boyu bölgesinin nüfusunun tamamını Hristiyanlığa geçirme amacıyla kurulan bu dairenin faaliyetleri birkaç vilayeti (Kazan, Voronej, Nijniy Novgorod, Astrahan ve Simbir vilayetleri) kapsar. Daire misyonerlik çalışmalarını yürütmenin yanı sıra yeni vaftiz edilenlere çeşitli ekonomik ve toplumsal kolaylıkların sağlanması (askerî hizmetten muafiyet, önemsiz suçların affı vb.), dinî eğitim verilmesi ve bunu sağlayacak okulların kurulması işlerine de bakar.[83]

1 Eylül 1742'de Yeni Vaftiz İşleri Dairesi'nin ilk başkanı Dmitriy Seçyonov, Nijniy Novgorod piskoposu görevine getirilir. Yeni piskopos, "mescitleri bulunan (taştan ya da ahşap) Müslüman köyleri, hangi kararnameler ile kurulmuş olduklarını, aralarındaki mesafeyi, kaç hane olduklarını, vaftiz edilmeyenlerle beraber yaşayıp yaşamadıklarını ve Hristiyan köylerinden ne kadar uzaklıkta olduklarını" teftiş etmeyi emreder.[84]

Rus devleti, Nijniy Novgorod vilayetindeki bütün Mordvinleri, Marileri, Çuvaşları ve Tatarları vaftiz etmeyi hedefler. 1742-1745 yılları arasında Nijniy Novgorod vilayetinde vaftiz edilenlerin sayısı hızlı artış gösterir; bazı bölgelerde Tatarların dışındaki diğer bütün halklar Hristiyanlığa geçirilir. Farklı halkların din konusunda farklılaşan tutumlara ve sosyoekonomik gelişme düzeyi açısından farklı düzeylere sahip olduğu, buna bağlı olarak devletin zorla Hristiyanlaştırma politikasına ve buna eşlik eden idari ve ekonomik baskılara farklı düzeyde direnç gösterebildiği anlaşılmaktadır.

Hristiyanlaştırma çalışmalarını açıklayan rakamlar, Tatarların İslam dinine bağlı kalmakta direndiklerini açıkça göstermektedir. 1745 yılı itibarıyla piskoposluk bölgesinde bir tek Tatarlar arasında vaftiz edilenlerin sayısı düşük olup, o dönemde mevcut olan 25 Tatar köyünün 11'inde sadece 226 kişinin vaftiz edildiği kayıtlara geçer. 1747 yılında Nijniy Novgorod piskoposluğunda vaftiz edilenlerin sayısı 50430 kişiyi teşkil ederken bu sayının hemen hemen tamamını Mordvinler ve Çuvaşlar oluşturur.[85]

Piskopos Dmitriy, Mişer Tatarlarının Hristiyanlığa geçmelerini sağlamak için onları sert cezalarla korkutmayı zorunlu kılsa da Tatarlar arasında vaftiz edilenlerin sayısı artış göstermez. S.B. Senyutkin'in sözlerine göre, "vaftiz olma çağrılarına çoğu zaman suçlu ya da fakir kişiler kulak veriyor; cezalardan, askerlikten ya da fakirlikten kurtuluş çaresini din değiştirmekte arıyorlardı."[86]

Tatarlara karşı yürüttüğü Hristiyanlaştırma politikasından bir sonuç elde etmediği için Rus devleti, kaçınılmaz olarak, din politikalarını değiştirir. 1764 yılından itibaren misyonerlerin Müslümanların işlerine karışması sona erer, Yeni Vaftiz İşleri Dairesi

---

[82]İrina Strelkova, *İtogi Deyatelnosti Novokreşçenskoy Kontorı kak Predposılki Sozdaniya Orenburgskogo Magometanskogo Duhovnogo Sobraniya,* Moskova; Nijniy Novgorod: Medina, 2009.

[83]Fayzulhak İslayev, *Religioznaya Politika Rossiyskogo Gosudarstva i Yeyo Realizatsiya v Volgo-Uralskom Regione (XVIII vek): Avtoreferat Dissertatsii,* Kazan: Kazanskiy Gosudarstvenny Universitet, 2005, s. 24.[75]Senyutkin, s. 154.

[84]Strelkova, s. 67.

[85]*Age.,* s. 68.

[86]Senyutkin, s. 288.

kapatılır, bu dairenin yürütmüş olduğu işler piskoposluklara aktarılır. 17 Haziran 1773'te II. Katerina'nın dinî hoşgörüye dair kararnamesi çıkar. İldus Zagidullin'in bu konuda şöyle bir açıklaması vardır: "Müslümanlara dinî gereklerini yerine getirme hakkının siyasi düzeyde tanındığı 1773 yılından itibaren Rusya İmparatorluğu'nda İslami kurumlar açısından yeni bir dönem başlar."[87] Orenburg Müslüman Dini İdaresi kurulur ve Rusya İmparatorluğu'ndaki Tatarların hayatına yön veren bir dinî kurum hâline gelir.

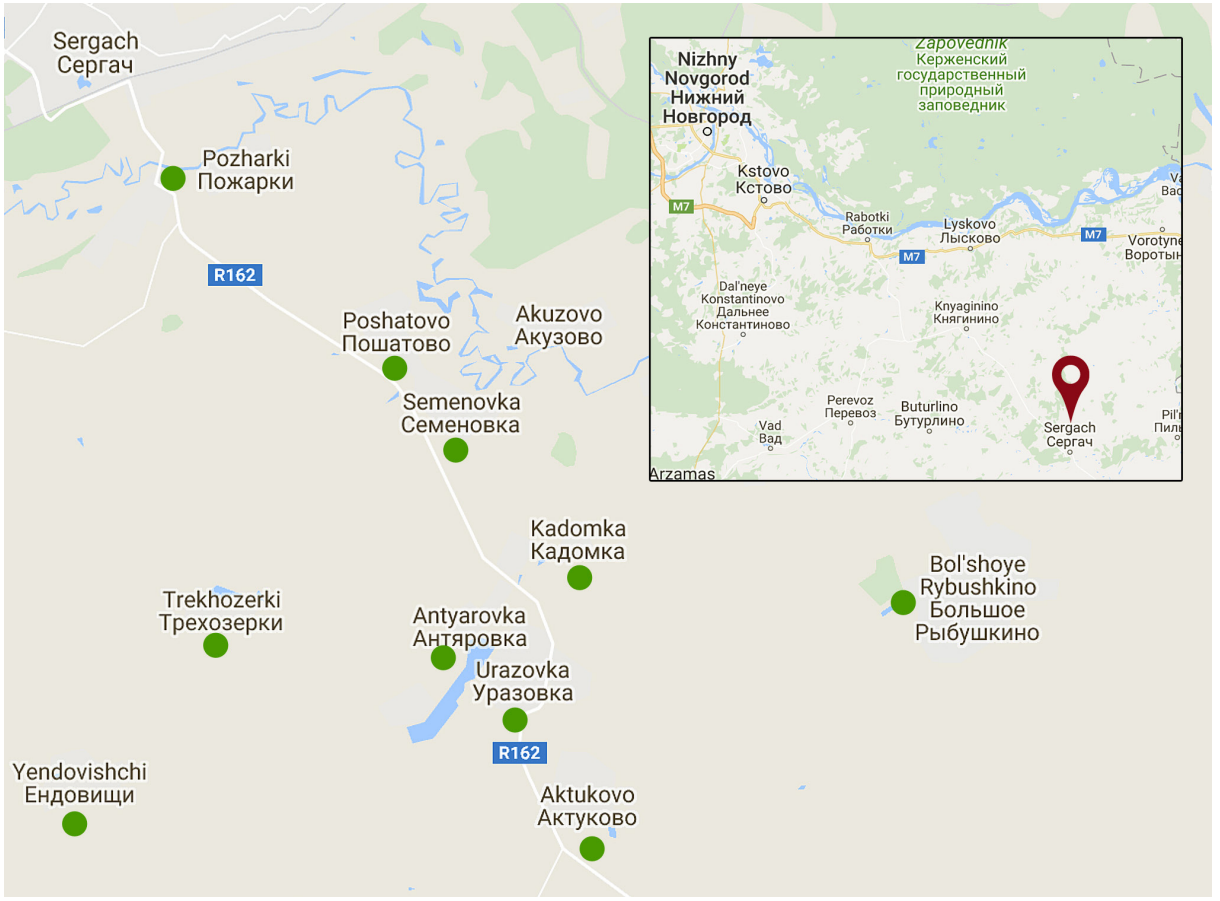

Nijniy Novgorod vilayetinin güneydoğusunda bulunan Mişer Tatar köyleri. Bu harita, "maps.google.com" sayfasından alınan haritadan uyarlanmıştır.

[87] İldus Zagidullin, "Osnovnıye Etapı Stanovleniya Tsivilizatsionnıh Gosudartsvenno-İslamskih Otnoşeniy v Srednem Povoljye v XVIII veke", *Faizhanovskiye Çteniya*, 5 (2008), s. 70-75.

Nijniy Novgorod Tatarlarının Dinî Yaşamı

İmparatoriçe II. Katerina'nın dinî hoşgörüye dair kararnamesi, Nijniy Novgorod Tatarlarının Müslüman kültürüne ivme kazandırır. Tatarlar çok sayıda cami inşa ederler. İstatistik verilere göre, 1812'de Nijniy Novgorod vilayetinin güney kısımlarında 26 mescit mevcut iken, 1898 yılında bunların sayısı 63'e ulaşır. Müslüman cemaat üyelerinin sayısı da sürekli artış gösterir. 1812 yılında Müslüman cemaati üyelerinin sayısı 15573 iken, yüzyılın sonu itibarıyla sayı 49844'e yükselir.[88]

Cemaatte üye sayısı arttıkça din görevlilerine olan ihtiyaç da artar. Nijniy Novgorod vilayetinde Tatar köyleri kurulurken din görevlisini, din bilgisi ve saygınlığı olan Tatarlar arasından seçerler. Bu kişilere *abız* denir. Abızlar, askerî hizmeti yerine getirmenin yanı sıra mahalle yaşamını da yönetirler ve dinî törenleri düzenler.

19. yüzyılın sonunda sayısı 33 olan Müslüman din okulunda, 1500 civarında öğrenci eğitim görür.[89] 20 Kasım 1874 tarihli kararname ile Rus devletindeki bütün gayri-Rus okullar, İçişleri ve Eğitim

1913 yılında Nijniy Novgorod Camii temel atma töreni. Maksim Dmitriyev'in çektiği fotoğraf.

[88]Sergey Senyutkin, Umar İdrisov, Olga Senyutkina, Yulia Guseva, İ*storiya İslamskih Obşçin Nijegorodskoy Oblasti,* Nijniy Novgorod: İzd-vo NNGU, 1998, s. 22, 28.

[89]Senyutkin vd., s. 29.

Bakanlığı denetim ve gözetimine verilir. Bu reform sonucunda gayri-Rus okullarında eğitim düzeyinin yükseldiği, öğretmenlerin ve eğitim programlarının niteliği daha etkin bir şekilde denetlenmeye başlandığı gözlenir.[90]

Orenburg Müslüman Dini İdaresi'nin kuruluşuyla birlikte Rus devleti, Müslüman din görevlilerinin çalışma ve atanma düzenini kontrol altına alır. Buna bağlı olarak "devlet tarafından atanan molla" terimi ortaya çıkar. Molla cemaatin içinde seçildikten sonra Orenburg Müslüman Dini İdaresi'nde sınava tabi tutulur, sınavı başarı ile geçtiği takdirde kendi mahallesinde imamlık ve müderrislik yapmaya hak kazandığına dair vilayet yöneticilerinin imzaladığı bir diploma alır.

Nijniy Novgorod Tatarları arasından birçok bilgili ve kendi işinde yetkin imam yetişmiştir. Burada Orenburg Müslüman Dini İdaresi'nin üçüncü müftüsünün Nijniy Novgorod kökenli olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Bu konuda Şihabeddin Mercani şu bilgiyi verir: "Abdülvahid bin Süleyman bin Saaluk bin Adbülhalik el-Cabali el-Arbaşi: Mişerlerden, Nijniy Novgorod vilayetinin dağlık tarafındaki Arbaşça (Rıbuşkino) köyündendir."[91]

[90] *Age.*, s. 29.

[91] A. Yuzeyev, İ. Gimadiyev (ed.), *Mardjani o Tatarskoy Elite (1789-1889)*, Moskova: İzd. Dom Mardjani, 2009, s. 57.

Farklı Toplulukların Hoşgörü İçinde Yan Yana Yaşama Geleneği

16. yüzyılın ikinci yarısı – 18. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen geniş çaplı göç hareketleri sonucunda Mişer Tatarları, İdil Nehri'nin sağ kıyısı boyunca, Kama Nehri ötesine ve Ural Dağları eteklerine yerleşirler. Mişerler ile Kazan Tatarları arasındaki yoğun temaslar, bu iki etnik grubun arasında bütünleşme süreçlerini hızlandırır (18.-19. yy.). Tatarcanın batı lehçesi, ulusal edebî dilin şekillenmesinde büyük rol oynar. Zamanla Mişerler arasında kullanılan yerel tanımlar yerine, ortak topluluk adı olarak *Tatar* adı kullanılmaya başlar. Bu ada geçmeden önce Mişerlerin bir süre kendileri için *Müslüman* tanımını kullandığını da belirtelim. Tatar halkının şekillenmesi sürecinde, Mişerlerin ayrı bir topluluk olma özbilincinden uzaklaştıkları görülür. Yine de 1926 nüfus sayımında, 200 bin civarında kişi kendini Mişer olarak yazdırır. Mişerleri diğer Tatarlardan ayıran bazı dilsel ve kültürel özelliklerin olduğunu belirtmek gerekmektedir. Örneğин, Kazan Tatarlarına özgü Sabantoy ve Cıyın bayramları Mişerlerde yoktur. Fakat 20. yüzyılda bu iki etnik grup arasındaki kültürel farklılıkların birçoğu kaybolmuştur. Günümüzde *Mişer* adı ikincil düzeyde bir öztanım olarak yer yer korunmaktadır.[92]

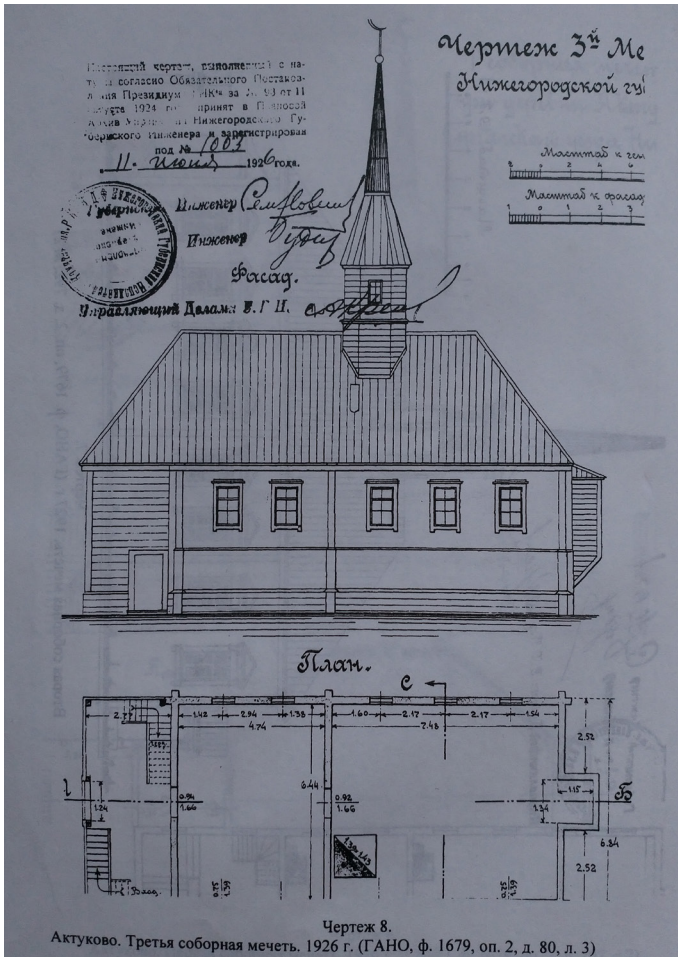

Aktukovo köyü mescidinin mimari planı, 1926. Kaynak: Senyutkin vd., *İstoriya İslamskih Obşçin Nijegorodskoy Oblasti.*

[92]İshakov, 1993, s. 25.

Nijniy Novgorod Tatarlarının tarihindeki bazı etkenlerin, onların başka etnik topluluklarla yan yana gelerek yaşamaları, bu süreçte etnik ve dinî hoşgörü kazanmaları ve hoşgörüden de öte iyi komşuluk amacını gütmeleri için uygun koşullar yarattığı söylenebilir.

Altın Orda döneminde bir devlet çatısı altında yaşayan çeşitli halklar kaçınılmaz olarak birbirine uyum sağlamış ve devamlı olarak etnik ve kültürel etkileşim içinde olmuştur. Vakayinameler, 1364-1392 yılları arasında Nijniy Novgorod topraklarına gelen dört farklı elçilikten bahseder. Rus Knezleri de aileleri ve yakınları ile beraber sık sık Altın Orda'ya gitmişler, hatta orada uzunca süre yaşamışlar ve Altın Orda soyluları ile dostluklar kurmuşlardır.

> *13. yüzyılın ikinci yarısına-14. yüzyıla ait Rus yerleşimlerinde yapılan arkeolojik kazılarda, doğudan, Rus vakanüvislerin deyimiyle "İdil Boyu Çarlığı"ndan (Altın Orda'dan), ithal edilen birçok ürün – süslü, resimlerle ve rengârenk parlak sırlarla kaplı kaplar, bronz ve demir kemer parçaları, hayvan şeklindeki kilitler ve Altın Orda şehirlerine özgü diğer eşyalar – bulunmaktadır. Bu tür ürünlere Rus yerleşimlerinde çokça rastlanıyor olması, o dönemde Altın Orda'da üretilen eşyaların moda olduğunu göstermektedir.*[93]

Çeşitli temaslar sırasında topluluklar birbirlerinin günlük yaşamının ayrıntılarını öğrenmişlerdir. Nijniy Novgorod sahasında yapılan kazılardan görüldüğü üzere, erken dönem yerleşimlerinde etnik açıdan çok karmaşık bir nüfusun yaşadığı anlaşılmaktadır. Sura Nehri'nin sol sahilinde yer alan, "Kurmış 4" adı verilen kazı alanından elde edilen verilere göre, Nijniy Novgorod topraklarına gelip yerleşenlerin eski zamanlardan beri başkaları ile ortak yaşam kurdukları anlaşılmaktadır. Tataristan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü ile Nijniy Novgorod Devlet Üniversitesi'nin ortak ekibi, *İdil-Oka Bölgesi Halklarının Orta Çağ'daki Eşya Kültürü* başlıklı proje kapsamında 2007-2008 yılları arasında bu eski yerleşim yerini incelemiştir. Bir araştırmacının dediği gibi, kazı malzemelerinin ilk analizi bile yerli nüfusun etnik açıdan çok çeşitli ve karmaşık bir görüntü arz ettiğini göstermektedir. Örneğin, 4000 parçadan oluşan büyük seramik buluntu koleksiyonu dört farklı etnik topluluğa – Rus, Çeremis, Modrvin, Altın Orda topluluklarına – ait kültürel geleneklerin örneklerini içermektedir.[94]

> *Nijniy Novgorod bölgesindeki en eski topluluklar Fin-Ugorlardır: Politeist inançlı Mordvin, Mari ve diğerleridir. İdil Nehri'nin bu bölgesine Moğol istilasının öncesinde (10.-12. yüzyıllar) gelip yerleşerek Mariler ve Mordvinlerle etkileşime giren Slavlar, bu halkların arasında Hristiyanlığın yayılmasında etkili oldular. Marilerin toprakları, Oka Nehri'nin İdil'e döküldüğü yerden başlayıp İdil'in iki sahili boyunca uzanıyor ve sağ sahilde Pyana Nehri'ne kadar ulaşıyordu. Mordvin halkının (Erzyalar ve Mokşalar) tarihî topraklarını Oka Nehri'nin ağzı ve buradan güneye doğru uzanan bölge teşkil ediyordu.*[95]

[93] Nikolay Gribov, *Ob Osvoyenii Prisurya v Epohu Zolotoy Ordı,* Moskova; Nijniy Nvogorod: Medina, 2009, s. 164-165.

[94] *Age.,* s. 167.

[95] Senyutkina, s. 42.

RUSYA İMPARATORLUĞU BAŞKENTİNDEKİ TATAR TÜCCARLAR

Petersburg'daki Tatar tüccarlar, 1910'lu yıllar. Kaynak: Renat Bekkin arşivi.

Nijniy Novgorod vilayetindeki Tatar tüccarlardan çoğu, ticaretlerini genişleterek büyük şehirlere taşımanın yollarını arıyorlardı. Bu açıdan onlar için en başta, vilayetin merkezi olan Nijniy Novgorod şehri önem taşıyordu. Nijniy Novgorod'ta her yıl düzenlenen fuar için özel olarak fuar camisi bile inşa edilmişti. Faal bir Tatar diasporasını barındıran ve ticaret için geniş imkânlar sunan Moskova, Tatar tüccarların diğer bir gözde merkezi idi. Rusya İmparatorluğu'nun başkenti St. Petersburg da ülkenin siyasi ve ekonomik merkezi olarak Tatar tüccarlar için her zaman güçlü bir çekim merkezi oldu. Finlandiya'ya yönelen göçlerde de St. Peterburg en önemli durak konumuna gelecekti.

Tatarlar, St. Petersburg'un sosyal ve kültürel dokusunda önemli yer edindiler. Yerel tarihçi Davut Aminov St. Petersburg'daki Tatar tüccarların durumunu şöyle açıklar:

> *Tatarların bir kısmının başlıca uğraşını ticaret oluşturmaktaydı; bunun tarihî kökleri vardı. İdil'in eski şehirlerinden Kazan ile Nijniy Novgorod ve Oka Nehri üzerindeki Kasimov şehrinden gelme Tatarlar, atalarının mesleğini devam ettirdiler. Tatarlar, çeşitli malların ticaretini yapıyorlar ve en çok tekstil ürünlerini satıyorlardı. Tatarların tekstil ticareti, genellikle pamuklu ya da yün şallar, eşarplar ve kuşaklar gibi çeşitli kumaş malların seyyar tezgâh üzerinden satılması şeklinde gerçekleşiyordu. İlk sermaye birikimi bu şekilde yapılıyordu.*[96]

Tatarlar kumaş ticaretinin yanı sıra eskicilik ve diğer ufak çaplı ticaret işleri ile de meşgul oldular. Aynı zamanda Petersburg'da büyük şirket sahibi olan Tatarlar da vardı. Örneğin, birinci, ikinci ve üçüncü derece esnaf birliklerine üye olan Tatar tüccarlar, kürk, halı ve hazır giyim ticaretini geniş çaplı olarak yürütmüşlerdir. Bazı büyük Tatar iş adamları, 19. yüzyılın sonunda Rusya'daki bazı ticaret alanlarını – örneğin, tahıl, deri ve tuz ticaretinin bazı kollarını – tekellerinde bulundurmuştur.[97]

Finlandiya'daki Tatar tüccarlar: Ümer Aynetdin, Abdulhak Safiulla ve Bilaletdin Hayretdin. 1940'lı yıllar. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

1881 yılı nüfus sayımı verilerine göre, Petersburg'ın 12 bölgesinde ve Petersburg çevresindeki 4 bölgede toplam 2787 Tatar yaşıyordu.[98] Bunlar çok dağınık bir şekilde yerleşmiş olup bu dağınıklık mesleki özelliklerden kaynaklanmıştı, çünkü Tatarların çoğu geçimini seyyar satıcılık ve işportacılıktan sağlıyordu. Tatarların en yoğun olarak yerleştikleri yer: Moskovskaya bölgesinin Fontanka Nehri, Nevskiy Caddesi, Ligovskiy Caddesi, Glazov Sokağı (bugünkü Zaslonov Sokağı), Obvodnoy Kanalı ve Tsarskoselskiy Caddesi (bugünkü Moskovskiy Caddesi) ile sınırlı olan kısmı idi. Tatarların yoğun yaşadığı bu bölgede at eti satışı mevcuttu. *Torg Koninoy* (At Eti Satışı) şirketinin şatış yerleri aşağıdaki adreslerde bulunmaktaydı: Halyuşev'in yeri: Tşçerbakov Geçidi, no. 12; Maksutov'un yeri: Tşçerbakov Geçidi, no. 6 ve Glazovaya Sokağı, no. 14; Hairov'un yeri: Troitskaya Sokağı (bugünkü Rubinştein sokağı) ile Tşçerbakov Geçidi'nin kesitiği köşe, no. 19/8; Masamov'un yeri: Klinskiy Caddesi ile Vereyskaya Sokağı'nın kesiştiği köşe, no. 22/10; Mamin'in yeri: Mojayskaya Sokağı ile Tsarkoselskiy Caddesi'nin kesiştiği köşe, no 3/38.

Petersburg'un Birinci mahalle cemaati, Moskovskaya bölgesinde büyükçe bir daireyi imamın konutu ve toplu namazların kılındığı mekân olarak kullanmak üzere kiralamıştı.[99] Glazovaya Sokağı, 9 numarada (eski Razyezjaya Sokağı, no. 29) Birinci mahallenin ve Kolomenskaya Sokağı, 26 numarada (eski Ligovskaya Sokağı, no. 81/3) Üçüncü mahallenin ibadet yeri bulunuyordu. Üçüncü mahalle ve imamları hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır.[100]

Petersburg'u Helsinki ile bağlayan demir yolu hattı açıldıktan sonra Tatarlar, Finlandiya şehirlerin-

[96]Davut Aminov, *Tatarı v St. Peterburge,* St. Petersburg: Ald, 1998, s. 7.

[97]*Age.,* s. 8.

[98]Almira Tagirdjanova, "Sankt-Peterburg v İstorii Tatarskoy Obşçını Velikogo Knyajestva Finlyandskogo", 2015, yayımlanmamış makale.

[99]Tagirdjanova, *age.*

[100]*Age*.

de ve köylerinde de ticaret yapmaya başlamışlardır. Tatarlar başlıca olarak kumaş ürünleri, ev eşyası ve giysi satışına odaklanmışlardır. Ümer Abdrahim'in 1911 yılında Helsingfors şehrinde Stora Robertsgatan (İso Roobertinkatu) Sokağı'nda açtığı kumaş dükkânı, Finlandiya'da açılan ilk Tatar dükkânlarından biridir.[101] Daha sonra Zuhur Tahir, Helsinki şehrinde toptan satış dükkânını açmıştır.

1910'lu yılların sonu itibarıyla Tatarlar artık Finlandiya'da tüccarlardan oluşan küçük bir sınıf hâline gelmişler; Tatar tüccarların bir kısmı Finlandiya şehirlerine yerleşirken diğerleri mevsimsel olarak gidip gelmişlerdir. Orta hâlli olanların Finlandiya'daki ticaret işi pazar yerlerindeki satışlardan ve köy ve kasabaları gezerek yapılan seyyar satıcılıktan ibaret olmuştur. Seyyar satıcılar ticaret yaparken Finlandiya'nın en kuzey ucuna kadar gitmişlerdir.

Petersburg Tren Garı. 1870 Yılı.
Kaynak: https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000006547031.html

[101] *Mähallä Habärläre,* 2009, no. 10.

BOLŞEVİK DEVRİMİ'NİN TATARLARA ETKİLERİ

Rusya İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı'na katılan devletler arasında ekonomik açıdan en zayıf durumda olanlardan biriydi.[102] Savaşın başlangıcında, savaşın çok kısa süreceği öngörüldüğü için bu durum ilk başta Rus iktidar çevrelerinde bir sorun olarak görülmemişti. Fakat savaş kimsenin beklemediği şekilde uzadı; savunma sanayisinin yetersizliği, altyapı eksikleri ve bürokrasinin hantallığı yüzünden Rusya büyük sıkıntılar çekmeye ve büyük kayıplar vermeye başladı. Savaş, toplumun bütün kesimleri üzerinde baskı yaratarak toplumsal gerilimi arttırdı. 1916 yılı itibarıyla ordunun ikmal sorunları bir nebze çözülerek cephelerdeki durum daha istikrarlı hâle gelse de Rus ordusunda karamsar bir ruh hâli hâkimdi: Askerlerin çoğu savaşı anlamsız buluyor ve verilen kayıpları haklı gösterecek sebep göremiyordu. Cephe gerisindeki ekonomik durum gittikçe zorlaşıyor; kırsal alanda erkek iş gücü sayısındaki eksilmeler, atların askerî hizmette kullanılmak üzere müsadere edilmesi, tüketim malları tedarikinde yaşanan sıkıntılar yüzünden güçlükler yaşanırken şehirlerde fabrikalardaki zorlu çalışma koşulları, artan hayat pahalılığı ve gıda tedariki konusunda yaşanan sorunlar yüzünden toplumsal gerilim günden güne artıyordu. Sorunlarla baş edemeyen hükümet eleştirilere hedef oluyor ve 1915 yılının sonundan itibaren siyasi çevrelerde 'ihtilal' sözcüğü dillendiriliyordu.[103]

Şubat 1917'de başlayan olaylar sebebiyle Rusya tarihinde monarşi dönemi sona erdi ve 2 Mart 1917'de II. Nikolay, kendisi ve oğlu adına tahttan feragat ederek hükümdarlığı kardeşi Mihail'e bıraktı. Mihail de tahttan feragat edince Rusya'da siyasi iktidar Geçici Hükümet'in eline geçti.

Rusya'da merkezi otoritenin zayıfladığı bu ortamda ülkede iktidar mücadelesi başladı; Rusya'daki çeşitli halklar arasında 20. yüzyılın başında ortaya çıkan milliyetçi hareketler tekrar canlandı. Gayri-Rus halklar; kurdukları çeşitli partiler, konseyler ve komiteler aracılığıyla nitelikleri tam bağımsızlık ile çeşitli düzeylerde özerklik arasında değişen çeşitli talepler öne sürdüler. Mart 1917'de Geçici Hükümet, Polonya'nın bağımsızlığını tanıdı. Temmuz ayında Finlandiya parlamentosu, Finlandiya sınırları içinde yasama ve yürütme yetkilerini üstlendiğine dair kararını açıkladı.[104] Aynı yılın aralık ayında Finlandiya bağımsızlığını ilan etti.

Rusya İmparatorluğu'nda nüfusları 20 milyona ulaşan Müslüman halklar da birlik olma yönünde adımlar attı. Mayıs 1917'de Moskova'da toplanan Bütün Rusya Müslümanları Birinci Kurultayı'nda "Rusya'da Müslümanların menfaatlerine en uygun yönetim şeklinin millet prensibine ve toprağa dayalı demokratik cumhuriyet olduğu ve kendilerine ait belli toprakları olmayan milletlerin kültürel özerklikten yararlanacağı" ilan edilerek bu yönde kararlar kabul edildi.[105]

1918 yılında İdil-Ural Devleti'ni kurmak için çalışmalar başlatıldı. Tasarıya göre, bu devlete Tatar ve Başkurt nüfusunun çoğunluk teşkil ettiği Ufa, Kazan, Simbir, Samara, Orenburg, Perm ve Vyatka vilayetleri dâhil edilecekti. Fakat iktidarı ele geçiren Bolşevikler, zor kullanarak bu teşebbüsün önüne

[102]Aleksandr Stepanov, "Mesto Rossii v Mire Nakanune Pervoy Mirovoy Voynı", *Voprosı İstorii,* no. 2 (1993), s. 156-163.

[103]Aleksandr Barsenkov, Aleksandr Vdovin, *İstoriya Rossii (1917-2009),* Moskova: Aspekt Press, 2010, s. 18.

[104]Rail Fahrutdinov, *Materialı i Dokumentı po İstorii Obşçestvenno-Politiçeskogo Dvijeniya Sredi Tatar (1905-1917),* Kazan: KGPİ, 1992, s. 13-15.

[105]Barsenkov, Vdovin, s. 23.

geçtiler, İdil-Ural Devleti'nin fikir babası olan Ayaz İshaki ise Avrupa'ya kaçmak zorunda kaldı.[106]

Ülkede yaşanmakta olan değişim süreçlerinden, şüphesiz, Nijniy Novgorod vilayetindeki Tatarlar da etkilendi. Ülkenin genelinde olduğu gibi, Tatarlar da 1917 ihtilallerini ilk başta umutla karşılamıştı. Bolşeviklerin barış, toprak paylaşımı, Rusya halklarının hakları hakkında ilan ettikleri bildirgeler olumlu karşılanmış, bu vaatler geleceğe dair güzel beklentiler uyandırmıştı.[107] Devletperver duygular taşıyan Nijnij Novgorod Tatarları, başlangıçta Bolşevikleri destekleyen girişimlerde bulunarak vilayetin köy ve kasabalarına Sovyet yönetiminin yerleşmesine katkıda bulundular.

Rusya'da başlayan iç savaş koşullarında acımasız toplumsal çatışma, derin ekonomik kriz, enflasyon ve yokluk sorunları ile boğuşan Bolşevik iktidar, çok geçmeden barışçıl sloganları bırakarak sert üsluba ve katı tedbirlere geçiş yaptı. "Askerî Komünizm" olarak bilinen bu dönem, Rusya tarihinin en trajik sayfalarından birini oluşturmaktadır. 1918 yılının baharında "erzak diktatörlüğü" olarak bilinen bir düzene geçiş yapıldı; buna göre, köylülerden "fazlalık" olarak değerlendirilen bütün gıda maddelerinin müsadere edileceği ilan edildi, uygulamada ise bunun çok ötesine geçilerek köylülerin varı yoğu ellerinden alınmaya başlandı. Açlığa mahkûm edilen köylüler arasında devletin bu politikasına karşı isyanlar çıktı. Ocak 1919'da Nijniy Novgorod vilayetinin, Sergaç bölgesindeki Semenyovka köyünde yaşananlar, buna bir örnek teşkil etmektedir. Köylüler, İbragim Aleyev adlı bir Tatarın başkanlığında müsadere gerçekleştirmek üzere gelen memurlarla çatışmış, kavga sırasında memurlardan biri öldürülmüştür. Devletin buna cevaben gönderdiği cezalandırma müfrezesi köyü ablukaya almış, üç gün boyunca süren sorgular sonucunda 51 kişi (bunlar arasında yaşlı din adamları, öğretmenler, öğrenciler vb.) kurşuna dizilmiştir.[108]

[106]Hasan Celal Güzel, C. Cem Oğuz, Osman Karatay (ed), *The Turks,* Cilt 6, Ankara: Yeni Türkiye, 2014, s. 422.

[107]Mansur Hafizov, *Nijegorodskiye Tatarı: Oçerki İstorii,* Nijniy Novgorod: Nijpoligraf, 1997, s. 42.

[108]Hafizov, s. 50, 120.

Ocak 1919'da kurşuna dizilen Semyonovka sakinleri anısına inşa edilen anıt. İş adamı F. Gilmanov'un maddi desteğiyle Semyonovka ile Poşatovo köylerinin yakınında, 1999 yılında inşa edilmiştir. Kaynak: R. Belyaev arşivi.

Bu olay sadece Nijniy Novgorod vilayetindeki Tatar köylerinde değil, Finlandiya Tatarlarının bile hafızasında yerini korumaktadır. Söyleşi yaptığımız Finlandiya Tatarlarından biri, aile büyüklerinin bu olaydan bahsettiklerini ve gaddarlığı yüzünden "şeytan topu" lakabıyla anılan İbragim Aleyev'in kendi halkına yaptığı hunharca kötülükleri anlattıklarını söylemiştir.[109]

Ekonomi alanında uygulanan bu politikanın yanı sıra yaşamın başka alanlarında da birçok olumsuz süreç meydana gelmiştir. İlk başta Müslümanları kendi tarafına çekmeye çalışan Bolşevik iktidarı, Müslümanlara dinî inanç özgürlüğü, dinî ve kültürel gelenekleri serbestçe yaşama imkânı vaat etmiştir.[110] Fakat Ocak 1918'de ilan edilen *Dinî Kuruluşların Devletten Ayrılması ve Eğitimin Dinden Ayrılmasına Dair Bildirge* ile dinî kuruluşların mülkiyet hakları ve tüzel kişi olma hakları ellerinden alınmıştır. Uygulamada, Sovyet devleti, dinî inanca ve dinî kuruluşlara karşı savaş açmıştır. Ortodoks Hristiyan kilisesine ait arsalara, manastırlara, binalara el konulurken, Tatar köylerinde mescitler ve medreseler

[109]Çingiz Safiulla ile söyleşi, 09.09.2016.

[110]Dmitriy Arapov (ed), *İslam i Sovetskoye Gosudartstvo (1917-1936): Sbornik Dokumentov,* Moskova: İzdatelskiy Dom Mardjani, 2010, s. 20-22.

kapatılmış, bunlara ait binalar başka amaçlarla kullanılmıştır. 1898 yılında Nijniy Novgorod vilayetindeki mescitlerin sayısı 63 iken, Bolşevik Devrimi'ni takip eden yıllarda bunların hemen hemen hepsi kapatılmıştır.[111] Nijniy Novgorod Tatarlarının verdiği bilgiye göre, Sovyet döneminde sadece üç köyde (Maloye Rıbuşkino, Yendovişçi ve Andreyevka) mescitler korunmuştur.

1920'li yıllarda başlayan "Kulakları Sınıf Olarak Bitirme" politikası, 1936 Sovyet Anayasası'nda da yer almıştır. Buna göre *Kulaklar* (zengin köylüler) "halk düşmanı" ve "devrim karşıtı" ilan edilerek, bu kişilerin mallarının müsaderesine girişilmiş, mal ve mülklerinin yanı sıra oy verme hakları da ellerinden alınmıştır. *Lişentsı* (haklardan yoksun bırakılanlar) olarak adlandırılan bu kişilerin sayısı, 1928-1929 seçim dönemi seçim listelerine göre 3,7 milyon kişiyi teşkil etmiştir.[112]

1920'li-1930'lu yıllarda ülkeyi kasıp kavuran kanunsuzluklar, adaletsiz müsadereler, ekonomik ve kültürel baskılar, dinî inancın yasaklanması ve siyasi kovuşturmalar sebebiyle birçok kişi ülkeyi terk ederek malını ve canını koruma yollarını aramıştır. Yeni Sovyet devletinde yaşamını sürdürmesi imkânsız olan kişiler (Çarlık dönemi devlet memurları, polisler, din görevlileri, soylular, zengin iş adamları vb.) yurt dışına kaçmıştır. Bu sebeple dünyadaki birçok ülkede Rusya'dan göçen diasporalar ortaya çıkmıştır. Çin, Mançurya, Japonya, Finlandiya, Estonya, Türkiye ve ABD gibi ülkelerde ortaya çıkan Tatar diasporaları da aynı sebeplerden dolayı ve benzer süreçlerden geçerek oluşmuştur. İnsanlar özellikle eskiden beri temas hâlinde oldukları ve akrabalarının, tanıdıklarının veya dostlarının bulunduğu ülkelere göç etmişlerdir.

Örneğin, söyleşi yaptığımız kişilerden Penza vilayeti kökenli Emrullah Agi'nin babası, Çin sınırına yakın Blagoveşçensk şehri yakınlarında bir dükkân işletmiştir. Bolşeviklerin Kızıl Ordusu karşısında yenilen Beyaz Ordu askerleri Çin sınırının ötesine geçtikten sonra aile, Çin'deki Harbin şehrine sığınmıştır.[113] Harbin'deki tüccarlardan oluşan Tatar diasporası, Rusya'dan kaçan göçmenlere kucak açmıştır. Harbin'e ilk göçmen Tatarların 1904 yılında geldiklerini, bunların Penza ve Kazan kökenli olduklarını ve bu Tatarlara Kasım Bikbayev'in önderlik etmiş olduğunu burada belirtmek gerekir.[114] Fakat Çin'de yönetim Komünistlerin eline geçince birçok Tatar, Japonya'ya göç etmiş ve oradaki şehirlerde küçük Tatar toplulukları ortaya çıkmıştır. Böylece 19. yüzyılın sonundan itibaren Rusya İmparatorluğu'nda başlayan geniş çaplı değişim süreçleri sebebiyle Uzak Doğu ülkelerinde Tatar diasporaları oluşmuştur.

Yukarıda belirtildiği gibi, 1917 yılı öncesinde bile Nijniy Novgorod vilayeti Tatarları Finlandiya ile ticari bağlantılar kurmuş durumdaydı. Ülkedeki olumsuz gidişat yüzünden varlıklı Tatarlar, Finlandiya'ya yerleşmeye başlamışlardır. Özellikle Aktukovo, Urazovka, Çembileyevo, Klyuçişçi, Kadomka, Oveçiy Ovrag ve Tryohozerki köylerinden birçok Tatar Finlandiya'ya taşınmıştır. Bunların çoğunun Finlandiya'ya daha önceden yerleşmiş olan akrabaları vardı.

Rusya'da kalan Tatarlar için Finlandiya'dakiler ile akrabalık ilişkilerinin mevcut olması sonraki yıllarda büyük sorunlar yarattı. Sovyet yönetimi, özellikle 1930'lu yıllarda çok gaddar yöntemlerle yürü-

[111] Senyutkin vd. s. 33-34.

[112] Barsenkov, Vdovin, s. 244.

[113] Emrullah Agi, *Jizn Odnogo Çeloveka,* Kazan: Megarif, 2003, s. 27-31.

[114] Larisa Usmanova, *The Turk-Tatar Diaspora in Northeast Asia,* Tokyo: Rakudasha, 2007, s. 6.

tülen siyasi kovuşturmalar sırasında, bu Tatarların birçoğunu Finlandiya ajanlığını yapmakla suçlayarak cezalandırdı. Örneğin, İmam Vahap Hayretdinov, Finlandiya'daki Aymaleddin Celaleddinov'dan 100 ruble, Ziynet İsmailova'dan 100 ruble ve kendi torunu Nurmuhammed Aleyev'den 200 ruble havale aldığında Sovyet idaresi bundan şüphelendi. Bunun üstüne imamın yeğeni Abdülkayyum Hayreddinov'dan bir mektup ve bir koli gelmesi, üstelik bu mektupla kolinin imama Finlandiya Elçiliği'nin diplomatik kuryesi tarafından teslim edilmesi üzerine İmam Vahap Hayretdinov, 25 Temmuz 1937'de tutuklandı. İmamın sözlerine göre koli ile bir palto gönderilmiş, imam bu paltoyu Moskova'da 8000 rubleye satarak parayı ihtiyaç sahiplerine dağıtmıştı.[115] Sovyet yönetimi, imamı devrim karşıtı komplo-da yer almakla suçladı; Vahap Hayretdinov 4 Ekim 1937'de kurşuna dizildi. [116]

İmam Vahap Hayretdinov'un (soldan beşinci) Turku şehrinde İmam Semiulla Sadri'yi (soldan üçüncü) ziyaretinin anısı. 1920'li yıllar. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

[115]Senyutkina, Guseva, s. 136.

[116]http://www.bessmertnybarak.ru/Khayretdinov_Vagap_/

1920'li yılların başından itibaren Sovyet yönetimi, ülkeyi terk etmeyi zorlaştıran bürokratik kuralları yürürlüğe koymuştur. Yurt dışına çıkışlar sert kontrole tabi tutulmuştur. 1930'lu yılların sonu itibarıyla Sovyet ülkesi ile dünyanın geri kalanı arasına, temasları kesen Demir Perde inmiştir. Bundan sonraki yıllarda ülkeyi terk etmek isteyenler ancak kanun dışı yollarla dışarı çıkabilmişlerdir.

Özetle, 20. yüzyılın başı itibarıyla Çin, Japonya, Estonya, Finlandiya vb. ülkelerde İdil boyu kökenli Tatar toplulukları oluşmuştur. Bu toplulukların ilk kuşağını, çoğunlukla tüccarlar teşkil etmiştir. Finlandiya özelinde Tatar diaporasının yapısında ordu mensubu kişilerin sayıca azalması ve tüccarların sayıca çoğalması şeklinde niteliksel bir dönüşüm meydana gelmiştir. 1917 yılının öncesinde Finlandiya'da yerleşik olarak yaşayan Tatarların sayısı ancak 100 kişi civarıdayken, Bolşevik Devrimi ile başlayan gelişmeler ve Sovyet yönetiminin varlıklı kesimleri ve dinî kuruluşları hedef alan baskıcı politikaları sonucunda göçlerde büyük artış gözlenmiş ve Finlandiya'daki Tatarların sayısı da artmıştır.

Finlandiya'nın Aralık 1917'de Rusya'dan ayrılması, Finlandiya'daki Tatarların kaderlerini etkileyen diğer bir önemli gelişme olmuştur. Sınır geçişlerinin gittikçe zorlaşarak 1920'li yılların sonunda sınırın tamamen kapanması, Tatarların ana vatanla irtibatını kesmiş, Avrupa'daki diğer diasporaların durumuna benzer bir şekilde kültürel açıdan kendi yollarına devam etmelerine sebebiyet vermiştir.

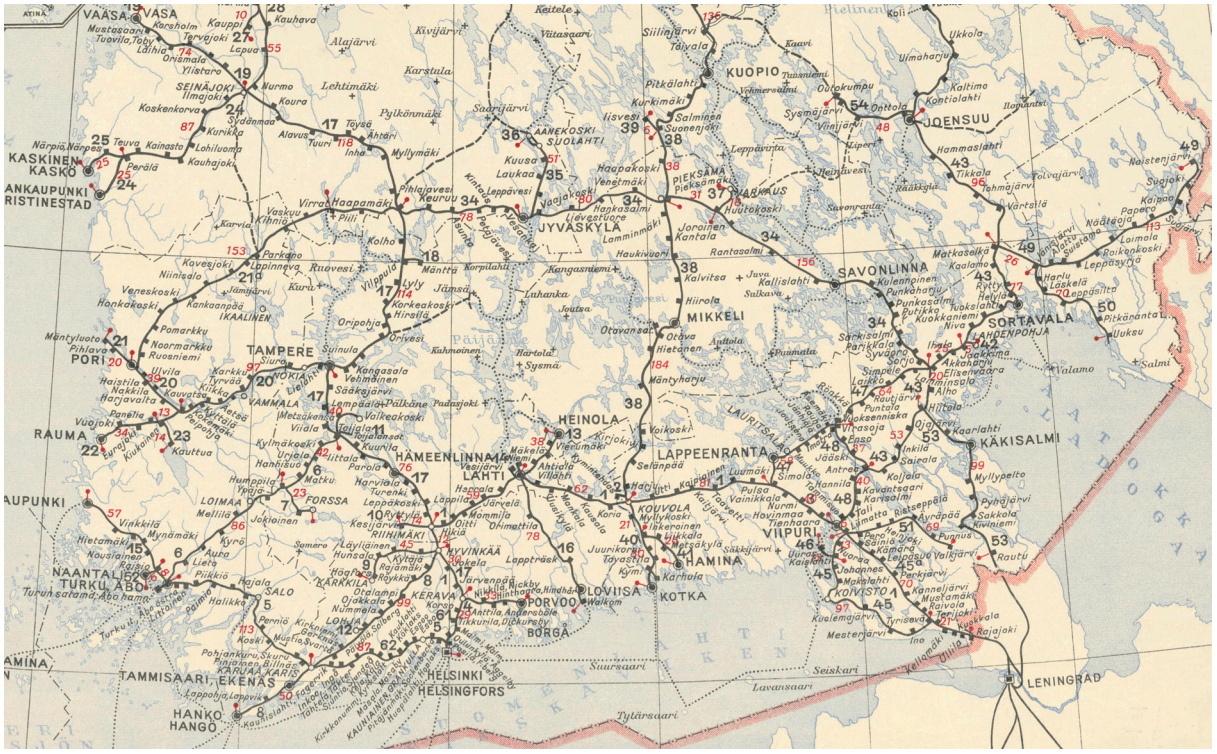

1920 yılından 1940 yılına kadar Finlandiya ile Sovyet devleti arasındaki devlet sınırı. Kaynak: Finlandiya Milli Kütüphanesi.

GÖÇMENLİKTEN YURTTAŞLIĞA

19. YÜZYILIN BAŞINDA FİNLANDİYA'DAKİ ETNİK AZINLIKLAR

Finlandiya Tatarlarının hem etnik ve dinî kimliklerini korumaları hem de Finlandiya toplumu ile başarılı bir şekilde bütünleşmelerinin sebeplerini daha iyi kavrayabilmek için, Tatar diasporasının gelişmeye başladığı 19. yüzyılın başından itibaren Finlandiya toplumunun etnik ve dinî açılardan hangi özellikleri sergilediğini analiz etmek faydalı olacaktır.

600 yıldan fazla bir süre İsveç hâkimiyeti altında kalan Finlandiya topraklarında, 18. yüzyılın sonu itibarıyla Finler, Saamlar, Kareller, Almanlar ve İsveçliler yaşamaktaydı.[117] İsveç Kralı III. Johan'ın emriyle İskandinav Kaale topluluğu bugünkü Finlandiya topraklarına geçirildiği için 1576 yılında Finlandiya'da Çingeneler de yaşamaya başladı.[118]

Finlandiya topraklarında başka etnik toplulukların ortaya çıkması, Finlandiya'nın 1809-1917 yılları arasında hâkimiyeti altında kaldığı Rusya İmparatorluğu'nun politikalarından kaynaklanmıştı. Sveaborg, Viborg gibi kalelerde ve Finlandiya sınır kasabalarında konuşlanan Rus ordusu, Finlandiya topraklarına yönelen göçlerde büyük rol oynadı. Rus ordusuna imparatorluk topraklarında yaşayan çeşitli etnik topluluklardan ve farklı toplumsal sınıflardan kişiler alınıyordu. Rus ordusu askerleri arasında Rusların yanı sıra Yahudiler, Tatarlar, Kazaklar gibi başka etnik topluluklardan da insanlar vardı.

Finlandiyalı araştırmacı Harry Halen'in verilerine göre, Finlandiya'nın başkentine dönüşen Helsingfors (Helsinki) şehrinde 1812 yılında sadece 8 bin civarında kişi yaşıyordu. Bunların arasında Finlerin yanı sıra İsveçliler, Almanlar, Lehler, Ruslar vb. vardı. Dinî inanç bakımından en büyük cemaatleri Lüteryen mezhebine mensup Protestanlar, Ortodoks Hristiyanlar, Yahudiler ve Müslümanlar oluşturuyordu.[119]

1870 yılında Helsingfors şehrinde 32312 kişi yaşıyordu ve bunlar arasında 18304 İsveçli, 8298 Fin, 3901 Rus, 562 Alman, 288 Leh ve 959 başka millet mensubu vardı. Dinî inançlara göre bakıldığında, Helsingfors şehrinde 27200 Lüteryen, 4000 Ortodoks Hristiyan, 425 Katolik, 226 Yahudi ve 32 Reform kilisesi mensubu yaşıyordu. Finlandiya'daki diğer şehirlerde de aşağı yukarı benzer bir manzara vardı. Kırsal kesim, daha çok Finlerden oluşuyordu.[120]

Finlandiya'daki etnik ve dinsel azınlıklar, kendi kimliklerini koruma ve Finlandiya toplumu ile bütünleşme açısından farklı tecrübelere sahiptir. Kimileri ana dillerini korumakla birlikte daha baskın olan dine geçmiştir, diğerleri dinî inançlarını korumuşken ana dillerini kaybetmişlerdir. Aşağıda Finlandiya'daki çeşitli etnik azınlıkların yaşadığı tecrübeler örneklerle tasvir edilecektir.

[117] Henrik Meinander, *İstoriya Finlandii: Linii, Strukturı, Perelomnıye Momentı,* Moskova: Ves Mir, 2008, s. 5; 9; 14.

[118] Panu Pulma, *Suomen romaanien historia,* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Hämeenlinna, 2013, s. 19.

[119] Halen, 2000.

[120] *Age.*

Yahudiler

Finlandiya'daki Yahudi cemaati, tarihsel özellikleri açısından Finlandiya Tatarlarına en benzer konumda olan etnik azınlıktır. Finlandiya topraklarına geldikleri zaman Yahudiler, Tatarlar gibi kendi bağımsız devletlerinden mahrum bir halk idi. Yahudiler, farklı ülkelerdeki diaspora toplulukları olarak varlıklarını sürdürüyordu. Finlandiya topraklarına Tatarlarla yaklaşık olarak aynı dönemde yerleşen Yahudilerin Finlandiya'daki kaderleri de Tatarlarınkine benzer olmuştu.

Yahudiler, İsveç Krallığı topraklarına ilk defa 18. yüzyılda, Merkezi Avrupa'dan göçerek gelmişlerdir. O dönemde çoğu Avrupa ülkesi Yahudileri kovuşturma politikası güttüğü için onlar başka ülkelere taşınmak zorunda kalmışlardır. Örneğin, 17. yüzyılda Polonya, Yahudilere karşı daha ılımlı bir tutum içinde olduğundan Polonya şehirlerinde Yahudi mahalleleri ortaya çıkmıştır. 18. yüzyılda İsveç Kralı III. Gustaf'ın izniyle Yahudiler Stockholm, Göteborg ve Norrköping şehirlerine yerleşmişlerdir. Bununla birlikte Yahudilerin, İsveç Krallığı'nın doğu taraflarına yerleşmeleri yasaklanmıştır.[121]

Yahudilerin Finlandiya topraklarına ilk gelişleri bu ülkenin Rusya hâkimiyeti altında olduğu 1830'lu-1860'lı yıllara rastlamıştır.[122] Rus ordusuna mensup Yahudi askerlerin talebi ile Sveaborg Kalesi'nde Finlandiya'daki ilk sinagog açılmış; daha doğrusu, Yahudilerin ve Müslümanların dinî törenleri için kiralanan bir konutu Yahudiler ve Müslümanlar ortaklaşa kullanmışlardır.[123]

1889 yılında Finlandiya hükümeti, Yahudilere 6 aylık süre için Helsingfors, Viborg ve Abo (Turku) şehirlerine yerleşmelerine (ikinci bir emre kadar) izin vermiştir.[124] Finlandiya'ya ayrıca tüccar ve zanaatçı Yahudiler de gelip yerleşmişlerdir. Böylece Finlandiya'daki Yahudi nüfus emekli askerlerden, tüccarlardan ve zanaatçılardan oluşmuştur. 1880 yılında Helsingfors şehrinde 441 Yahudi yaşamıştır. [125] İlk başta Yahudi Almancasını konuşan bu Yahudiler, kendi eğitim sistemleri olmadığından zamanla bu dilden uzaklaşmışlar, İsveççe ve Fince konuşmaya başlamışlardır. İsveççe daha ziyade Finlandiya'nın başkenti Helsingfors'da yaşayan Yahudiler arasında, Fince ise Viborg ve Tammerfors gibi şehirlerde yaşayan Yahudiler arasında kullanılmıştır. Dilsel dönüşüm hızlı bir şekilde gerçekleşmiş, 1890 yılında Helsingfors Yahudilerinin yüzde doksan biri Yahudi Almancasını konuşurken, on yıl içinde bu oran yarı yarıya azalarak yüzde kırk ikiye düşmüştür.[126] Rusya'dan göçen ve Yahudi Almancasının yanı sıra Rusça da konuşan Yahudi göçmenlerin de dilsel dönüşüme etkileri olmuştur. 1930 yılında Helsinki'de yaşayan 1050 Yahudiden sadece yüzde yedisi ana dili olarak Yahudi Almancasını kullandığını belirtmiştir. Bu durum genel olarak Yahudi diasporalarında gözlenen süreçlerle uyumludur, çünkü başka ülkelere göçen Yahudilerin genellikle hızlı bir şekilde yerli dillere geçiş yaptığı gözlemlenmiştir. Yahudi Almancası, Avrupa'daki Aşkenazi Yahudilerinin konuştuğu, Germen, Slav ve İbranice dil unsurlarının bir karmasından oluşur. Yahudi dininin kutsal kitap dili olan İbranicenin aksine, Yahudi Almancasının

[121]Markku Löytynen, Laura Kolbe, *Suomi: Maa, Kansa, Kulttuurit,* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1999, s. 333.

[122]Daniel Weintraub, "Juutalaiset ja juutalaisuus Suomessa", *Monien uskontojen ja katsomusten Suomi,* Ruth Illman, Kimmo Ketola, Jussi Sohlberg (ed.), Kuopio: Church Research Institute, 2017, s. 116.

[123]Dan Kantor, Mindele London-Zweig, Simo Muir, *Lechaim! kuvia Suomen juutalaisten historiasta,* Helsingin juutalainen seurakunta, 2006, s. 16.

[124]"My, Yevrei Finlyandii...", *jewish.ru,* 01.10.2009. https://jewish.ru/ru/events/europe/4029/?ysclid=ld6mr3edx486929186

[125]Laura Ekholm, *Boundaries of an Urban Minority: The Helsinki Jewish Community from the End of Imperial Russia until the 1970s,* Academic Dissertation, Universituy of Helsinki, 2013, s. 56.

[126]Kimmo Granqvist, Päivi Raino, *Rapautuva kieli: Kirjoituksia vähemmistökielten kulumisesta ja kadosta,* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2013, s. 160.

Helsinki'deki sinagogun 1984 yılındaki görüntüsü. Fotoğrafçı: Alanco Jan. Kaynak: www.helsinkikuvia.fi (Helsinki Şehir Müzesi Dijital Arşivi)

dinsel bir önemi olmamıştır. Herhâlde bu sebepten dolayı Yahudiler, yeni bir toplumla bütünleşme sürecinde Yahudi Almancasını kolayca unutmuşlar ve onun yerine yerli devlet dilini kullanmaya başlamışlardır.

Yahudi kültürü, esas olarak dinî temelde korunmuştur. İlk Yahudi göçmenlerinin dinî açıdan çok aktif oldukları bilinmektedir. 1830 yılında Sveaborg Kalesi'nde bir sinagog faaliyete geçirilmiş; Helsingfors'daki sinogog 1906 yılında, Åbo şehrindeki sinagog 1912'de açılmıştır.[127]Ayrıca Yahudi din kurallarına göre hazırlanan yiyecek ve içeceklerin satıldığı dükkânlar da işletilmiştir.

Demek ki Yahudi cemaati, Tatar diasporasının tarihine çok benzer bir süreçten geçerek dinî inancını ve etnik geleneklerini korumuş ama ilk kuşağın konuştuğu dili (Yahudi Almancasını) yitirmiştir. Yahudi çocuklarının Fin ve İsveç dilinde eğitim veren okullarda okutulması ve Yahudilerin aile içinde yerli dillerde konuşmaya başlaması, bunda büyük rol oynamıştır.

[127] *Age.*, s. 161.

Çingeneler

Çingene topluluğu, Finlandiya'daki en eski etnik azınlıklardan birini teşkil etmektedir. Tarihî verilere göre, Çingeneler, bugünkü Finlandiya topraklarına ilk defa 16. yüzyılda gelmiştir. Finlandiya o dönemde İsveç Krallığı hâkimiyeti altında bulunmaktadır. Dönemin birçok Avrupa ülkesi gibi İsveç Krallığı da Çingenelere karşı kovuşturma politikası gütmüş ve Finlandiya'daki Çingeneler de yerli topluluğun önyargılı tutumundan nasibini almıştır. 1576 yılında İsveç Kralı III. Johan, Norrland'da (İsveç ile Finlandiya'nın kuzey bölgelerinin tarihî adı) yakalanan Çingenelerin o bölgeden sürülmelerini emretmiştir.[128] Çingenelere karşı uygulanan asimilasyon politikaları Finlandiya'da Rus hâkimiyeti dönemine kadar devam etmiştir. Rus hükümeti, Finlandiya'daki Çingenelerin meslek sahibi yapılmasına ve yerleşim yerlerinin kontrol altında tutulmasına dair kanunlar kabul etmiştir. Çingenelerin durumunda, ancak Finlandiya bağımsızlığına kavuştuktan sonra değişimler meydana gelmiştir.

1943 yılında Finlandiya parlamentosunda Çingeneler meselesi tartışılmış; Çingeneleri "yerleşik düzende yaşayan iyi birer vatandaş" yapmak ve Finlandiya toplumu ile bütünleştirmek gayesi ile onlara eşit haklar tanınmıştır.[129] Fakat Çingenelerin toplumla bütünleşmesi konusunda bazı sorunlar yaşanmaya devam etmiştir.

Günümüzde Finlandiya'daki Çingeneler ana dillerini yitirme süreci içindedir. Çingene dilinde eğitim sisteminin olmaması, Çingene dilini okutabilecek öğretmenlerin azlığı ve genç kuşağın ana dilini bilmemesi, bu süreci hızlandıran etkenler arasındadır.

Tarihî olarak, Çingenelerin içinde bulundukları toplumların dinini kabul etmeye eğilimli oldukları gözlenmiştir. Katolik ülkelerde Çingeneler Katolikliği kabul etmiş, Ortodoks Hristiyan ülkelerde Ortodoksluğu benimsemiş, Müslüman ülkelerde İslam'a geçmiştir. İsveç'in merkezinden Finlandiya'ya sürülen Çingenelerin çoğu Katoliklik'ti, bunlar Finlandiya'ya göç ettikten sonra Lüteryen inancına geçtiler. Günümüzde de bu inanca bağlılıklarını sürdürmektedirler.

Ruslar

Rusların çoğu, Finlandiya topraklarına bu ülkenin Rusya İmparatorluğu hâkimiyeti altında bulunduğu dönemde gelip yerleşmişlerdir. Ama bundan önceki dönemlerde de Finlandiya'ya gelip yerleşen Ruslar olmuştur. İsveç Krallığı o dönemde doğudaki topraklarına dışarıdan göçleri engellemeye çalışmıştır.

Rusların Finlandiya'ya gelip yerleşmeleri, üç aşamada gerçekleşmiştir. İlk aşama, Finlandiya'da Rus hâkimiyeti yerleştikten sonra buradaki büyük şehirlerde, örneğin, Helsingfors ve Viborg şehirlerinde Rus askerî garnizonların kurulmasıyla başlamıştır. İlk Rus göçmenlerini, Rus ordusunda görevli askerler teşkil etmiştir. Askerlerle birlikte buralara Petersburglu tüccarlar da gelmiştir. Gelen tüccarların azlığı, gelişlerin sıkı izinlere bağlı olmasından kaynaklanmıştır. Finlandiya Knezliği'nin özerkliğini dikkatle gözeten Rus hükümeti, Finlandiya'ya kitlesel göçlerin yapılmasına izin vermemiştir.

Rus göçlerinin ikinci aşaması, Finlandiya'nın bağımsızlığını kazanması ile başlamıştır. Bolşevik

---

[128]"Romaanit ja kirkko. Opas seurakuntien työntekijöille ja luottamushenkilöille", *Suomen ev.lut.kirkon kirkkohallituksen julkaisuja,* Helsinki, 2015, s. 9.

[129]*Age.,* s. 10.

Devrimi'nden kaçan çok sayıda Rus, 1920'li yılların ortalarına kadar Finlandiya'ya yerleşmişlerdir. Daha sonraki yıllarda bu göçmenlerin çoğu, Finlandiya'dan ayrılarak Fransa, Almanya, İngiltere gibi daha gelişmiş Avrupa ülkelerine ve oradan da ABD'ye göç etmiştir.

Rus göçlerinin üçüncü aşaması, Finlandiya Devlet Başkanı Mauno Koivisto'nun reformlarıyla başlamıştır. 1990 yılında kabul edilen kanunla, Estonya ve Rusya'nın İngermanland bölgesi yerlilerine Finlandiya'ya yerleşme hakkı tanınmıştır. Fakat göçler kontrol dışı bir hâl alınca, 1996 yılında göçmenleri kabul kuralları sıkılaştırılmıştır.

1950'li yıllardan beri artış gösteren Rus-Fin evlilikleri, Finlandiya'daki Rus nüfusunun artışına katkıda bulunmuştur.

Rus dilinin Finlandiya'da canlı tutulmasında, Rus Ortodoks Kilisesi çok büyük bir rol oynamıştır. Finlandiya'daki Rus azınlığın çocuklarına Rusça eğitim veren okullar, ilk defa 1809 yılında, Ortodoks kiliseleri nezdinde açılmıştır. Daha sonra Rusça eğitim veren çok sayıda ilkokul ve 10'un üzerinde ortaokul faaliyete geçmiştir. Bunlar arasında en ünlüleri, Tabunov İlkokulu ve Aleksandrov Gimnazyumu'dur. Çok iyi bir şekilde donatılan bu okulların ayrıca zengin kütüphaneleri de bulunmaktadır.[130]

Elverişli koşullardan yararlanan Rus azınlığı, ana dilini ve dinî inancını Finlandiya'da kolayca koruma ve geliştirme fırsatını elde etmiştir. Rus Ortodoks Kilisesi'nin ve Rus aydınlarının Finlandiya'daki Rus azınlığın yaşamına aktif katkıları da büyük rol oynamıştır.

Yukarıda söylenenleri özetlersek, Tatarların Finlandiya'da diaspora oluşturmaya başladığı dönemde onlarla eşzamanlı olarak Finlandiya'da Yahudi ve Rus topluluklarının da ortaya çıktığını görüyoruz. Farklı azınlık gruplarında etnik ve dinî kimliği koruma süreçleri farklı gelişmiştir. Yahudiler zamanla ana dillerini yitirmişler; ama dinî kültürlerini korumuşlardır. Çingeneler Fin diline ve Lüteryen inancına geçiş yapmışlardır; böylece dilsel ve dinsel açıdan asimile olmuşlardır. Bununla birlikte Çingeneler giyim kuşam, yemek, yaşam tarzı, şarkı ve dans kültürü açısından kendi etnik kültürlerini günümüzde de yaşatmaya devam etmektedirler. Rus azınlığı öncelikli konumda bulunduğu için dinî inancını, ana dilini ve kültürünü kolaylıkla korumuş, bu kolaylığı eğitim ve dinî kuruluşların varlığı, edebî faaliyetlerin ve kültürel hayatın canlılığı temin etmiştir.

Finlandiya'daki Tatar azınlığın dikkat çekici özelliği, sayıca küçük bir topluluk olmasına rağmen ana dilini, dinini ve etnik kültürünü korumuş ve geliştirmiş olmasıdır.

Finlandiya Devletinin Dilsel ve Dinsel Azınlıklar Konusundaki Politikaları

Etnik diasporaların gelişimindeki en büyük etken, içinde bulundukları devletin azınlıklar konusunda uyguladığı politikalarıdır. Bu bölümde, Finlandiya'nın Rus hâkimiyeti döneminden bu yana azınlıklar konusunda benimsediği tutum ve uyguladığı politikalar gözden geçirilecektir.

Bir devletin azınlıklara yönelik politikaları bu azınlıkların kimlikleri üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Azınlıklara karşı hoşgörüsüzlük gösterildiğinde bu durum, azınlık mensuplarının ülkeyi mecburen terk etmelerine ya da asimile olmalarına sebebiyet verir. Örneğin, birçok Avrupa ülkesinin Yahudiler ve Çingeneler konusundaki tutumu

[130]Veronika Şenşina, "İz İstorii Russkih Şkol v Finlyandii", *Literarus,* No. 3 (2009), s. 12-16; No. 4 (2009), s. 12-14; No. 2 (2010), s. 76-80.

ve bunun sonuçları, bu olumsuz politikalara örnek teşkil eder. Finlandiya ise Rusya İmparatorluğu hâkimiyeti altındaki özerklik döneminden beri azınlıklara karşı hoşgörülü bir politika yürütmüştür. Ancak Yahudiler konusunda yerleşim yerleri açısından kısıtlamalar söz konusu olmuş, sadece Helsingfors, Åbo ve Viborg şehirlerine yerleşmelerine izin verilmiştir. Bu durum, o dönemde Avrupa'nın geneline hâkim olan eğilimi yansıtmaktaydı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanyası, Yahudilere karşı bir soykırım politikası uyguladı. Finlandiya bu savaşta Nazi Almanyası'nın müttefiki olarak yer almasına rağmen Fin Mareşal Carl Gustaf Mannerheim, Yahudiler konusunda politika değişikliğine gitmedi. Finlandiya Yahudileri, Finlandiya ordusunda diğer vatandaşlarla eşit bir şekilde yer aldılar.[131] Yine de savaş döneminde 8 Yahudi'nin Nazi Almanyası'na sürgün edildiğini belirtmek gerekir.

Rus hâkimiyeti döneminde Finlandiya, 1917 yılına kadar Rus devletinin hukuk kurallarına tabi oldu, bununla birlikte Rusya'dan bağımsız bir parlamentosu, vergi ve para sistemi ve Rusya'nınkinden farklı bir azınlık politikası vardı.

Rusya İmparatorluğu'nda 1773 yılında dinî inanç özgürlüğüne dair kanun kabul edilmişti. Finlandiya'da buna benzer bir kanun ancak 1923 yılında kabul edildi. Rusya'da devlet hizmetindeki Tatarların dinî yaşamı, askerî imamlara ve hahamlara dair kanunlarla yönetiliyordu. Askerlerin dinî ihtiyaçlarını karşılamak için kiralanan konutların kirası ve din görevlilerinin maaşı, Savaş Bakanlığı'nın bütçesinden ödeniyordu.

Finlandiya'daki Tatar tüccarlar, dinî ihtiyaçları ile ilgili taleplerini askerî imama iletiyordu. Fakat 20. yüzyılın başlarında Savaş Bakanlığı askerî imamların maaşını ve ibadethanelerin kirasını ödemeyi kesti. Bu şartlarda Tatar tüccarlar, Finlandiya'daki dinî yaşamlarını kendi güçleriyle düzenlemek zorunda kaldılar.

Bağımsızlığına kavuşan Finlandiya'da dinî inanç özgürlüğü meselesi birçok kere parlamentoda dile getirildi. 1919 yılında kabul edilen Finlandiya Anayasası'nda aşağıdaki maddeler yer almıştı:

> ***"Finlandiya vatandaşları, dinî inançlarının gerektirdiği uygulamaları kanunlarla ve ahlak kurallarıyla ters düşmedikleri sürece alenen ve özel hayatlarında yerine getirebilirler; ayrıca dini bir cemaatten ayrılarak diğer bir inanca da geçebilirler." "Finlandiya vatandaşlarının hakları ve yükümlülükleri, herhangi bir dinî inanca mensup olmalarına ya da olmamalarına bağlı değildir. Bununla birlikte devlet hizmeti konusunda kanunlarla başka türlü öngörülmediği takdirde sınırlamalar söz konusu olabilir."***[132]

Finlandiya'da Hristiyan olmayan azınlıklar da yaşadığı için bu kesimlerle devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen kanunlara ihtiyaç vardı. Dinî inanç özgürlüğüne dair kanun, 1923 yılında kabul edildi. Bu kanunla azınlıklar kendi dernek ve kuruluşlarını resmî olarak kurma ve tescil ettirme hakkına kavuştu. Kanunun ikinci maddesi şu şekilde idi: "Lüteryen ve Rum Kiliseleri ve bunların yanı sıra kurallara uygun şekilde kurularak tescil ettirilen diğer dinî kuruluşlar, resmî din kuruluşları olarak sayılacaktır.[133]

---

[131] Kantor vd., s. 130.

[132] Finlandiya Anayasası, Sekizinci Madde.

[133] http://www.finlex.fi

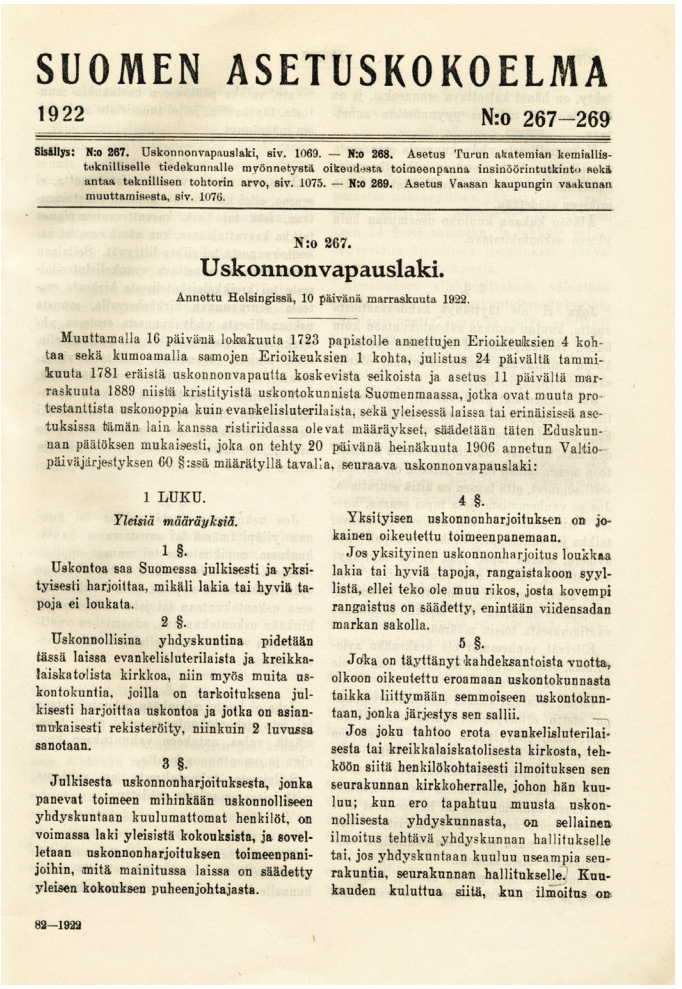

SUOMEN ASETUSKOKOELMA

1922 N:o 267—269

Sisällys: N:o 267. Uskonnonvapauslaki, siv. 1069. — N:o 268. Asetus Turun akatemian kemiallis-teknilliselle tiedekunnalle myönnetystä oikeudesta toimeenpanna insinöörintutkinto sekä antaa teknillisen tohtorin arvo, siv. 1075. — N:o 269. Asetus Vaasan kaupungin vaakunan muuttamisesta, siv. 1076.

N:o 267.

Uskonnonvapauslaki.

Annettu Helsingissä, 10 päivänä marraskuuta 1922.

Muuttamalla 16 päivänä lokakuuta 1723 papistolle annettujen Erioikeuksien 4 kohtaa sekä kumoamalla samojen Erioikeuksien 1 kohta, julistus 24 päivältä tammikuuta 1781 eräistä uskonnonvapautta koskevista seikoista ja asetus 11 päivältä marraskuuta 1889 niistä kristityistä uskontokunnista Suomenmaassa, jotka ovat muuta protestanttista uskonoppia kuin evankelisluterilaista, sekä yleisessä laissa tai erinäisissä asetuksissa tämän lain kanssa ristiriidassa olevat määräykset, säädetään täten Eduskunnan päätöksen mukaisesti, joka on tehty 20 päivänä heinäkuuta 1906 annetun Valtiopäiväjärjestyksen 60 §:ssä määrätyllä tavalla, seuraava uskonnonvapauslaki:

1 LUKU.

Yleisiä määräyksiä.

1 §.

Uskontoa saa Suomessa julkisesti ja yksityisesti harjoittaa, mikäli lakia tai hyviä tapoja ei loukata.

2 §.

Uskonnollisina yhdyskuntina pidetään tässä laissa evankelisluterilaista ja kreikkalaiskatolista kirkkoa, niin myös muita uskontokuntia, joilla on tarkoituksena julkisesti harjoittaa uskontoa ja jotka on asianmukaisesti rekisteröity, niinkuin 2 luvussa sanotaan.

3 §.

Julkisesta uskonnonharjoituksesta, jonka panevat toimeen mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumattomat henkilöt, on voimassa laki yleisistä kokouksista, ja sovelletaan uskonnonharjoituksen toimeenpanijoihin, mitä mainitussa laissa on säädetty yleisen kokouksen puheenjohtajasta.

4 §.

Yksityisen uskonnonharjoituksen on jokainen oikeutettu toimeenpanemaan.

Jos yksityinen uskonnonharjoitus loukkaa lakia tai hyviä tapoja, rangaistakoon syyllistä, ellei teko ole muu rikos, josta kovempi rangaistus on säädetty, enintään viidensadan markan sakolla.

5 §.

Joka on täyttänyt kahdeksantoista vuotta, olkoon oikeutettu eroamaan uskontokunnasta taikka liittymään semmoiseen uskontokuntaan, jonka järjestys sen sallii.

Jos joku tahtoo erota evankelisluterilaisesta tai kreikkalaiskatolisesta kirkosta, tehköön siitä henkilökohtaisesti ilmoituksen sen seurakunnan kirkkoherralle, johon hän kuuluu; kun ero tapahtuu muusta uskonnollisesta yhdyskunnasta, on sellainen ilmoitus tehtävä yhdyskunnan hallitukselle tai, jos yhdyskuntaan kuuluu useampia seurakuntia, seurakunnan hallitukselle. Kuukauden kuluttua siitä, kun ilmoitus on

82—1922

Finlandiya'da 1 Ocak 1923'te yürürlüğe giren Dini İnanç Özgürlüğüne Dair Kanun metni. Kaynak: Finlandiya Parlamentosu Kütüphanesi Arşivi.

Böylelikle Hristiyan inançların dışındaki dinî inançlar için de ve bunların arasında İslam için de resmî faaliyet yürütmenin hukuki temeli oluşturulmuş oldu. Finlandiya'daki Tatar diasporasının aktif üyeleri bu fırsattan derhâl yararlanarak 1924 yılında bir Kurucu Kurultay topladılar ve Müslüman derneğini kurmak üzere resmî girişimde bulundular. 1925 yılının Nisan ayında Finlandiya'daki ilk resmî İslami dernek kurulmuş oldu. Finlandiya hükümeti, 1920'li yıllardan bu yana, Hristiyan olmayan inançlara karşı olumlu tutumunu sürdürmektedir.

Yukarıda söylenenleri özetlersek, Finlandiya toplumunun son beş yüzyıl boyunca etnik açıdan değişimler geçirdiğini görüyoruz. Başlangıçta yaygın olarak İsveççenin konuşulduğu Finlandiya'da ilkin Çingeneler gelip yerleşmiş, diğer ülkelerle ticari bağlantıların kurulması sonucunda da az sayıda yabancı ülkeye gelmiştir. Bu yabancıların Finlandiya toplumuna kayda değer etkileri olmamıştır.

1808-1809 Rus-İsveç Savaşı'ndan sonra Finlandiya'da etnik açıdan daha önemli dönüşümler yaşanmış; Fin şehirlerinde Yahudi, Tatar, Rus toplulukları ortaya çıkmıştır.

Finlandiya Knezliği, Rusya İmparatorluğu hâkimiyeti altında bulunsa da kendi tebaasına karşı bağımsız bir politika yürütmüş, genel olarak ele alındığında azınlıklara karşı hoşgörülü bir tutum sergilemiştir. Finlandiya'nın ilk anayasaları Finlandiya topraklarında herhangi bir dinî inancı yasaklamaya yönelik maddeler içermemiştir. Finlandiya şehirlerinde orduda görevli imamlar, hahamlar ve Ortodoks Hristiyan din görevlilerinin varlığından anlaşıldığı üzere, dinî yaşama kısıtlama getirilmemiştir. Bu durum ülkedeki azınlıklar için olumlu koşullar yaratmıştır.

FİNLANDİYA KNEZLİĞİ TOPRAKLARINDA ASKERLİK HİZMETİ YAPAN TATARLAR

Devlet Hizmetindeki Tatarların Finlandiya'ya Gelişi

Finlandiya'ya gelen ilk Tatarlar, Rusya İmparatorluğu ordusu mensuplarıdır. Bu Tatarlar, Rus tarih yazımında "devlet hizmetindeki Tatarlar" (slujilıye tatarı) olarak adlandırılır.

1808-1809 Rus-İsveç Savaşı sonucunda Finlandiya, Rusya İmparatorluğu hâkimiyetine geçmiştir. Bu tarihi dönüm noktasının ülke hayatına büyük etkileri olmuştur. Göç süreçlerinin daha aktif hâle gelmesi de bununla bağlantılıdır. Rus devleti kazandığı yeni toprakları koruma altına almak için sınır bölgelerinde askerî garnizonlar kurmuştur. Finlandiya'nın güney bölgelerine Rus ordusuna ait tümenlerin yerleştirilmesi için kışlalar inşa edilmiş, bu kışlaların en büyükleri Helsingfors'da yer almıştır. Sveaborg takımadaları deniz üssü olarak çok büyük önem arz etmiş ve buradaki kale ile diğer askerî bölgelere dışarıdan girişler yasaklanmıştır.[134]

Sveaborg Kalesi'ni tasvir eden 1854 yılına ait bir gravür. Kaynak: Helsinki Şehir Müzesi Dijital Arşivi.

[134]Meinander, s. 87.

Devletin hizmetindeki Tatarlar, bu askerî garnizonlarda görev yapmıştır. Fin araştırmacı Harry Halen'e göre, Finlandiya'daki Tatarlar hakkında ilk bilgiler, 1812 yılına ait kaynaklardan tespit edilmektedir.[135] Bu konuda farklı görüş belirtenler de vardır. Örneğin, Helsinki Üniversitesi araştırmacıları Ymär Daher ile Lauri Kotiniemi, Tatar tarihçi Alfred Halikov'un *İdil Boyu ve Ural Tatarlarının Kökeni* kitabının Finceye çevirisi hakkında yazdıkları açıklama yazısında, Sveaborg Kalesi nüfus kayıtlarına dayanarak, 1808 yılında Finlandiya'da 1500 civarında Tatar yaşadığı bilgisini vermektedirler.[136] Bu Tatarların, Rus ordusuna hizmet eden diğer etnik azınlık mensupları ile birlikte 1808-1809 Rus-İsveç Savaşı'na katıldıkları ve sonrasında Finlandiya'da hizmet etmek üzere buraya gönderildikleri bilinmektedir.

Devlet hizmetindeki Tatarlarla yerli Fin halkı arasında temasların olduğu da anlaşılmaktadır. Birkaç Tatar denizci, "Lüteryen Fin" kadınlarla evlenmek için izin istemişler, Finlandiya'da konuşlanan imparatorluk donanması komutanı Kont Lodewijk van Heiden, bu konuyu Kasım 1816'da genel valiye iletmiştir. Bunun üzerine Finlandiya parlamentosu Åbo ve Porvoo şehirlerinin piskoposluklarına müracaat etmiş, fakat onlardan olumsuz yanıt almıştır.[137]

1814-1820 yıllarında St. Petersburg'un Fin cemaatinde, Damin (ya da Denzit) Usmanov ile Mahtas Rafikov adlı iki Müslüman askerden evlilik dışı çocuk sahibi olan iki Lüteryen kadınla ilgili bir dava söz konusu olmuştur.[138]

Devlet hizmetindeki Tatarların çoğu zaman din görevlilerini kendi aralarından seçtikleri ve en saygın ve din konularında bilgili kimseyi imam yaptıkları bilinmektedir. 1809-1835 yılları arasında Finlandiya'daki asker Tatarların da bu şekilde hareket ettikleri ve garnizondaki dinî yaşamlarını kendileri düzenledikleri düşünülmektedir.

Orduda Görevli İmamlar

19. yüzyılın başlarında Rusya İmparatorluğu'ndaki Müslüman cemaatlerin çoğu, Orenburg Müslüman Dini İdaresi'nin yetkisi altında bulunuyordu (Kafkasya ötesi, Kırım ve Türkistan hariç). 1829 yılında doğum, ölüm, evlilik gibi konuların kayda geçirilmesi işleri düzene konuldu. Cemaatlere bunun için özel olarak hazırlanan kayıt defterleri (nüfus kütükleri) dağıtıldı. Kayıt işlerinden ücret alınarak, toplanan paralar Dini İdare'nin özel hesabında biriktiriliyordu.

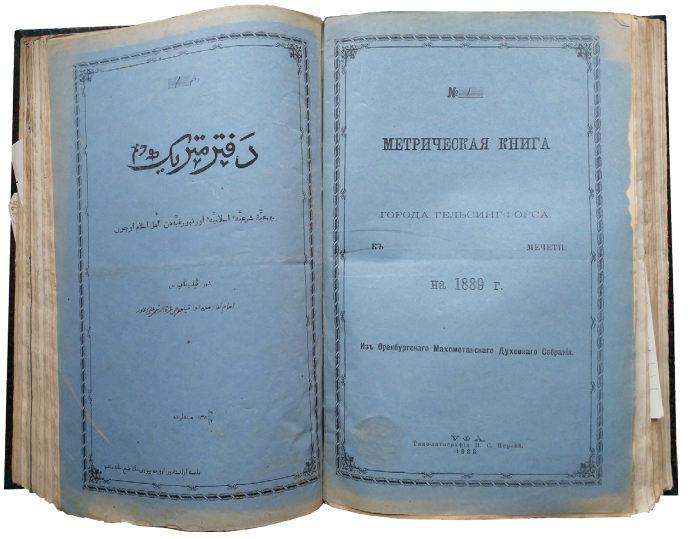

1890 yılı nüfus kütüğü. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

[135]Löytynen, Kolbe, s. 315.

[136]Alfred Halikov, *Tataarit, Keitä te Olette,* Vammala: Vammalan Kirjapaino, 1991, s. 162.

[137]Leitzinger, 2006, s. 84.

[138]*Age.,* s. 85.

Finlandiya'daki ilk nüfus kütüğü, 1836 yılında tutulmuştur. Finlandiya'daki Müslüman Tatarlara ait nüfus kütükleri 1914 yılına kadar, yani ilk Müslüman derneğinin kurulduğu zamana kadar tutulmaya devam edilmiştir.

Orenburg Müslüman Dini İdaresi'nin Finlandiya'da görevlendirdiği ilk imam, 1836-1856 yılları arasında Sveaborg Kalesi'nde görev yapan Bikçentey Bikbov'dur.[139]

Rus hükümeti, askerî din görevlilerinin durumu ile ilgilenmiş, 1846 yılında muhafız birliklerindeki din görevlilerinin hukuki durumunu kurallara bağlayan bir kararname çıkarmıştır. Buna göre, din görevlilerinin alt rütbeden tayin edilmesi kurala

1851 yılına ait Sveaborg Kalesi imar planı. Yeşil renkle, Müslümanlar ve Yahudiler için inşa edilecek ibadethane belirtilmiştir. Kaynak: Finlandiya Devlet Arşivi.

[139]Halen, s. 4.

bağlanmıştır. Askerî din görevlisinin hizmet süresi, askerî hizmet süresi ile aynı tutulmuştur. Askerî din görevlileri emekli olduktan sonra emekli alt rütbelere tanınan haklardan yararlanmışlar ve onlara da emekli maaşı bağlanmıştır.[140]

Askerî imamlar, ölen askerlerin cenazelerini dinî kurallara göre defnetme vazifesini yerine getirmişlerdir. Zamanla Müslüman askerlerin dinî ihtiyaçlarını üstlere iletmek ve bununla ilgili sorunları çözüme kavuşturmak konusunda Müslüman askerlerin sözcülüğünü ve temsilciliğini yapan kişiler hâline de gelmişlerdir. Askerî imamlar sadece ihtiyaç ortaya çıktığında dinî görevler ile ilgilenmiş, bunun dışında diğer askerlerle beraber askerlik görevini yerine getirmişlerdir. Öncesinde Müslüman askerler Hristiyan askerlerle beraber kiliseye götürülürken, sonrasında kendi imamları olduğu için kiliseye gitmekten muaf olmuşlar; Çar ve ailesini kutsayan resmî kutlamalar yapıldığında da Müslümanlara kendilerine özgü dua törenleri yapmaları için izin verilmiş, Müslüman törenlerinin ayrıntıları için askerî imamın bilgisine başvurulmuştur.[141]

Sveaborg Kalesi'nde Müslüman askerlerin kendi dinî törenlerini yerine getirmeye başladıkları tarih bilinmemektedir. Rivayete göre, İso Mustasaari Adası'nda Müslümanların ve Yahudilerin ortak kullanımı için bir konut kiralanmıştır. Bu adaya ilişkin 1851 yılına ait bir inşaat planı, Müslümanlar ve Yahudiler için ibadet yeri olarak kullanılmak üzere ayrı bir bina yapılmasını öngörmektedir. Kaynaklardan birine göre, Kırım Savaşı yüzünden bu binanın inşaatı gerçekleşmemiş, ibadethane olarak kullanılan kiralık konut ise 1855 yılında İngiliz ve Fransız donanmasının adayı top ateşine tutmasıyla başlayan yangında kül olmuştur. Helsingfors'daki Yahudi cemaatinin çıkardığı tarihî albüme göre, inşaat planında öngörülen bina yapılmış ve faaliyete geçmiş ama adanın topa tutulduğu sırada yanmıştır.[142] Bu ikinci kaynak bu bilginin nereden alındığını belirtmemektedir. Sveaborg Kalesi'ndeki ibadethanenin yeri ve faaliyette olduğu süre konusunda daha fazla araştırma yapılmalıdır.

1855 yılında İmam Bikbov, Sveaborg Kalesi'nden Helsingfors şehrinin karadaki bölümüne tayin edilmiş ve burada bir yıl daha çalışmıştır. Finlandiya'nın bilimsel çevrelerinin imama ilgi gösterdiklerini belirtmek gerekir. 1829-1836 yıllarında Aleksandrovsk Üniversitesi mensubu Şarkiyatçı Georg August Wallin, birkaç kere Sveaborg Kalesi'ni ziyaret etmiş ve İmam Bikbov'la görüşmüştür. Wallin'in bu görüşmeleri Rusça konuşma pratiği kazanmak ve Mekke'ye haç seyahati öncesinde bilgiler almak için yaptığı belirtilmektedir.[143] Wallin'in kendisi Müslüman olmasa bile Müslümanların kutsal yerlerini ziyaret eden ender Avrupalı bilim insanlarından biri olduğu bilinmektedir. 1845 yılında Mekke ve Medine'yi ziyaret ettiğinde dinî törenlere Abdül Veli adı altında katılmıştır.[144]

Orenburg Müslüman Dini İdaresi, 1857 yılında görev süresini dolduran Bikbov'un yerine Helsingfors Müslüman cemaatinin imamlığına Ahmet Safa Bakirov'u göndermiştir.[145] Bakirov, 1865 yılına kadar kadrolu imam olarak görev yapmış ve Albertsgatan (bugünkü Albertinkatu) Sokağı, 14 numarada oturmuştur.[146]

Ahmet Safa Bakirov, 1830 yılında Kazan vilayetindeki Laiş bölgesinin Kugarçino köyünde, köylü bir ailede dünyaya gelmiştir. Orduya alınarak Fin-

[140]Sergey Sinenko, *Musulmanskoye Duhovnoye Sobraniye,* Ufa: Başkortostan, 2008, s. 97.
[141]*Age.*
[142]Kantor vd., s. 16.
[143]Halen, s. 4.
[144]https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/3679
[145]Halen, s. 4.
[146]*Age.*

landiya'daki 64. taburda er olarak askerlik yapmıştır. 1855 yılında Baltık Denizi sahilindeki Fredrikshamn (Hamina) şehrinde bulunmuş, savaşta gösterdiği cesaret için Andreyev bronz madalyası ile ödüllendirilmiştir.[147] Savaştan sonra 1859 yılında Ufa'ya giderek imamlık sınavına girmiş ve başarılı olarak diploma almıştır. Bu sayede kadrolu imam görevine atanabilmiştir.

Georg August Wallin (1811-1852). Kaynak: https://375humanistia.helsinki.fi

Kadrolu imamlığa atananların Çar II. Aleksandr'ın zatî emriyle tayin edildiğini burada hatırlatmak gerekmektedir. Ahmet Safa Bakirov'un, Rusya İmparatorluğu Kanunları Derlemesi 35462. Maddede yer alan atamasının tam metni, aşağıdaki gibidir:

> *Finlandiya'da bulunan orduların komutanına 22 Şubat 1860'ta Savaş Bakanlığı tarafından tebliğ edilen ve Finlandiya ordularına mensup alt rütbeli Müslümanlara bir kadrolu imamın atanmasına dair İmparator Hazretleri adına düzenlenen karardır.*
>
> *İmparator Hazretleri bu Şubat ayının 22'sinde emir buyurmuşlardır: Finlandiya 64. Taburu Eri Ahmet Safa Bakirov, Finlandiya'da bulunan ordulara mensup alt rütbeli Müslümanlara kadrolu imam tayin edilecek, İkmal Komiserliği'nden ona, yıllık olarak gümüşle seksen beş ruble yetmiş bir kapik maaş verilecektir.*[148]

1857-1859 yılları arasında Bakirov'un imamlık görevini tasdik belgeleri olmadan yerine getirdiği anlaşılmaktadır, çünkü sınavlardan geçmesi ve tayin kararının gelmesi iki yılını almıştır.

[147] Halim Abdullin, "Voyennıy Mulla iz Derevni Kugarçino", *Selskiye Gorizontı,* No. 16, 27.02.2008.
[148] *Age.*

Nüfus kütüğü bilgilerine göre, Bakirov'un imamlık yaptığı 1857-1865 yıllarında Helsingfors şehrinde ve Sveaborg Kalesi'nde 9 çocuk (5 oğlan ile 4 kız) doğmuştur.[149] Tatar askerlerin sayıca oldukça çok olmasına rağmen doğan çocukların azlığı, çoğu askerin ailesini memlekette bırakmış olmasına ve askerlik hizmetini ailesinden uzakta geçirmesine bağlanabilir.

Aynı dönemde ölen Tatarların sayısı 23 kişiyi bulmuştur.[150] Bu sayıya, Viborg ve Tavastehus kalelerine dair bilgilerin dâhil edilmediğini belirtmek gerekmektedir.

Eylül 1855'e kadar ölen Tatar askerlerini Sveaborg Kalesi'nde gömmüşlerdir. Nisan 1855'ten itibaren Helsingfors şehrinin ana kıtadaki tarafına, Sandudd (Hietaniemi) bölgesine de defnetmeye başlamışlardır. Ölüleri Gresviken ve Sundholmen bölgelerinden kayıkla geçerek taşımışlardır.[151] 1870 yılında bu alan resmî olarak Müslüman definlerine ayrılmıştır.[152]

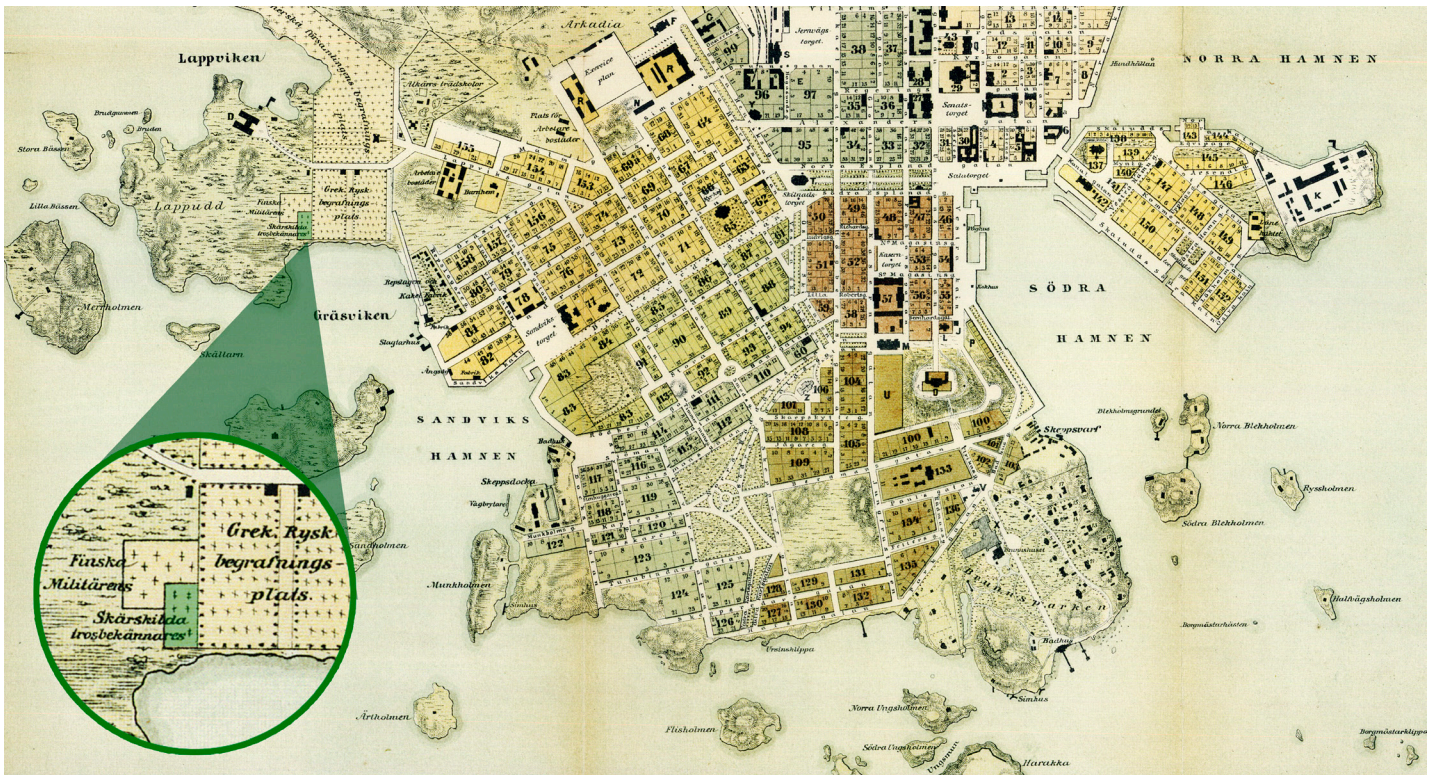

1876 yılına ait bu Helsingfors haritasında Hristiyanlığın dışındaki başka inançlara mensup insanların gömüldüğü mezarlığın (İsveççe: Skarskilda trosbekännares) yeri belirtilmiştir. Günümüzde burada Finlandiya İslam Cemaati'nin mezarlığı bulunmaktadır. Kaynak: Helsinki Şehir Arşivi.

[149]Halen, 1997, s. 15.

[150]*Age.*, s. 35.

[151]*Age.*, s. 7.

[152]Kari Karvonen, *Suomen Islam-seurakunta. 1925-1975.* Helsingissä, Vientipaino oy, 1975, s. 35.

1854-1856 yıllarında süren Kırım Savaşı, Finlandiya'yı da etkilemiştir. Finlandiya sahillerini İngiliz ve Fransız donanmalarına karşı savunmak üzere hazırlık yapan Rus yönetimi, buradaki asker sayısını arttırmıştır. Buna bağlı olarak Finlandiya'daki Tatar askerlerin sayısında da artış olduğu tahmin edilebilir. 1855-1856 yılındaki nüfus kütüklerine kaydedilen ölümlerin sayısında ani artış yaşanması, bunu göstermektedir. Bu yıllarda Helsinki'de 26 ve Sveaborg Kalesi'nde 11 Tatar ölmüştür.[153] Bu sayı, 1851-1854 yılları arasında gerçekleşen vefat sayısından fazladır. Kırım Savaşı sona erdikten sonra Finlandiya'daki askerî Tatar sayısının eski rakamlara döndüğü anlaşılmaktadır.

Cemaate atanan üçüncü İmam Gizzetullah Timergaliyev, görevine 1866 yılında başlamıştır.[154] Ondan önceki imamlar gibi o da dinî görevlerin dışında memurluk vazifelerini yerine getirmiş, nüfus kütüklerini tutmuştur. Bu dönemde Orenburg Müslüman Dini İdaresi başkanlığını Müftü Selimgiray Tefkelev yapıyordu,[155] Finlandiya'ya imam tayinini bu müftü yapmıştı.

İmamlık görevini 1907 yılına kadar yerine getiren Gizzetullah Timergaliyev, Kazan vilayetindeki Çeboksar bölgesinin Karmış (bugünkü Yangildino) köyünde doğmuş bir tüccar idi. Üçüncü imamın görev süresinde Helsingfors'da 58 Tatar asker ve 1867-1868 yıllarında Sveaborg Kalesi'nde 5 Tatar öldü.[156] Timergaliyev'in çabalarıyla, Helsinki'de Müslüman mezarlığı için resmî olarak arsa verildi. 1870 yılında verilen mezarlığa definler, bir yıl sonra yapılmaya başlandı.[157]

Finlandiya'da ölen asker Tatarlar çeşitli sebeplerden vefat etmişlerdir. Örneğin, 28 Temmuz 1855'te gömülen Cihanşa Ubaydulla ile aynı yıl 5 Ağustos'ta gömülen Abdulla Abdiyarov, Finlandiya sahillerinin İngiliz ve Fransız donanmaları tarafından topa tutulması sırasında toplardan kaynaklanan yaralardan hayatlarını kaybetmişlerdir.[158] Özellikle 9 Ağustos 1855'te çok şiddetli bir bombardıman yapılmıştır.[159] Vefatların çoğu hastalıklardan; örneğin, verem, veba, sarılık, çeşitli salgın ve enfeksiyonlardan kaynaklanmıştır. Bazen hastalar ameliyat masasında ölmüştür. Kaza sebebiyle gerçekleşen ölümler de olmuştur. Örneğin, 24 Ağustos 1854'te Utarveli Baygullin pencereden düşmüş, 17 Haziran 1855'te Abdülhakim Umarov top altında kalarak ölmüştür. [160]

Bazı Tatar askerler askerlik hizmeti süresinde evlenmiştir. 18 Eylül 1860'ta Ahmetcan Ablazulla, hayatını Bibiazize Abdurrahmanova ile birleştirmiştir. İmam Bakirov'un bununla ilgili olarak yaptığı kayıt aşağıdaki gibidir:

> *Kazan vilayeti, Laiş bölgesi, Olı Yola köyü imamının kızı ile Finlandiya'daki 3. Taburun 4. Bölüğünde er olarak hizmet eden Ahmetcan Ablazulla arasında nikah kıyılmıştır. Gelin 22, damat 31 yaşındadır. Şahitliği, 3. Bölükte er olarak hizmet eden Rahim oğlu Muhammed Ali ve İstihkam Taburu'nun 1. Bölüğünde er olarak hizmet eden Yusuf oğlu Şahi Veli yapmışlardır. Gelinin vekili olarak Hizmet Taburu eri Kungaş oğlu Urazbay ve damadın vekili olarak 9. Taburun Deniz Astsubayı Salih oğlu Fahretdin hazır bulunmuşlardır. Başlık parası*

[153] Halen, 1997, s. 32-33.
[154] *Age.,* s. 5.
[155] Sinenko, s. 104.
[156] Halen, 1997, s. 36.
[157] Kimmo Sunström, *Suomen Islam-seurakunnan hautausmaa,* Helsinki: Pääkaupungin ateistit ry, 2016.
[158] Halen, 1997, s. 31-37.
[159] Meinander, s. 10.
[160] Halen, 1997, s. 31-32.

olarak geline 350 ruble verileceği, bunun 300 rublesinin nakit olarak verileceği ve 50 rublenin borç olarak kalacağı ve gelin talep ettiğinde ona verileceği hususunda anlaşma yapılmıştır.

İmza: Kadrolu İmam Ahmet Safa Ababekir.[161]

Bu belgeden anlaşıldığı üzere, asker Tatarlar arasında da nikah töreni gelinle damat kendileri orada bulunmadan, vekilleri aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Tatarlar arasında böyle bir âdet günümüzde yoktur.

Finlandiya'daki nüfus kütüklerine geçen ikinci nikah, ancak 48 yıl sonra, 1908 yılında Celaleddin Cemaletdinov ile Meryem Yasin kızı Yakubova arasında gerçekleşmiştir.[162] Nüfus kütüklerine geçen nikah kayıtlarının azlığının sebebi, nikahların çoğunlukla Tatarların memleketlerinde kıyılmış olmasıdır. Doğan çocukların sayısı da bunu göstermektedir. Örneğin, 1865 yılında Helsingfors'da ve Sveaborg Kalesi'nde 5, Viborg Kalesi'nde 3 çocuk doğmuştur. 1867-1870 yıllarında ise Helsingfors'da 12, ve Viborg'da 5 çocuk dünyaya gelmiştir.[163]

Tatar ailelerinde bazen boşanmalar da olup, bunların kayıtları da nüfus kütüklerine işlenmiştir. Bu boşanmaların, 1880'li yıllardan itibaren Finlandiya'da ticarete başlayan tüccar ailelerde vuku bulduğu gözlenmektedir. Örneğin, 23 Ekim 1889'da Nijniy Novgorod vilayetinin Sergaç bölgesindeki Suksu (bugünkü Klyuçişçi) köyü tüccarı Abdelbader Sadıkov ile Halilulla kızı Bibihayribe boşanmışlardır.[164]

Yukarıda söylenenleri özetlersek, Helsingfors, Sveaborg ve Viborg Kalelerine yerleşen Rus askerî

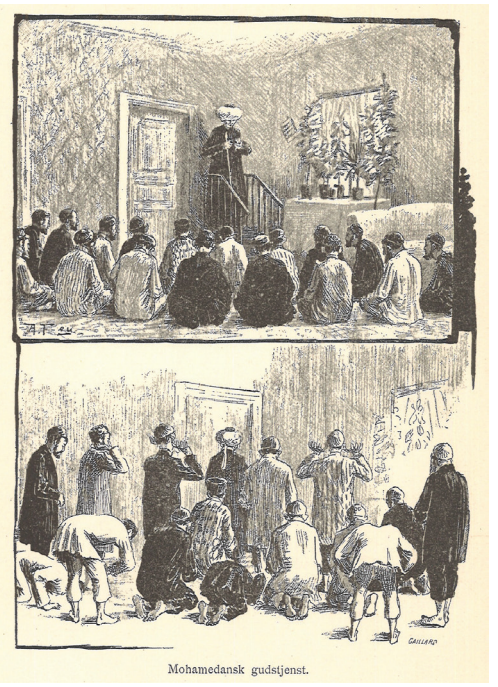

Rafael Hertzberg'in Helsinfors för trehundra år sedan och i vara dagar (1888) kitabında yer alan ve Helsingfors'daki bir Cuma namazını tasvir eden resim. Bu kitapta, Finlandiya'daki Müslümanlardan ilk defa bahsedilir.

garnizonlarında Rus ordusunda askerlik görevi yapan Tatarlar yaşamış; onların dinî ihtiyaçlarını gözetmek için Savaş Bakanlığı'nın talebi ile Orenburg Müslüman Dini İdaresi, Finlandiya'ya imam tayinlerinde bulunmuştur. Bu kadrolu imamlar toplu namaz kıldırmanın yanı sıra nikah, çocuklara isim verme, cenaze törenlerini de yapmışlar ve ayrıca nüfus kütüklerini tutmuşlardır. Rus devleti tarafından bu imamlara maaş bağlanmış ve lojman tahsis edilmiştir.[165] Kadrolu imamların hizmeti, askerlik hizmetine eş tutulmuştur. Bu imamlardan kalan nüfus kütükleri günümüzde tarihî haynak olarak Finlandiya Devlet Arşivi'nde korunmaktadır.

[161] *Age.*, s. 47.
[162] *Age.*, s. 47.
[163] *Age.*, s. 16-17.
[164] *Age.*, s. 47.
[165] *Age.*, s. 5.

Helsingfors Tren Garı. 1907. Fotografçı: Signe Brander. Kaynak: Helsinki Şehir Müzesi Dijital Arşivi.

Kırım Savaşı'nda Rusya'nın yaşadığı mağlubiyet sebebiyle Finlandiya tarihinde de önemli değişiklikler meydana gelmiştir. 1863 yılında Rusya imparatoru, Finlandiya'da bir parlamentonun açılmasına izin vermiş ve bundan sonra Fin parlamentosu düzenli olarak faaliyet göstermiştir. Sonraki 40 yıl içinde Finlandiya'da partiler ortaya çıkmış, canlı bir siyasi faaliyet ortamı şekillenmiştir. Finlandiya parlamentosunda Fincenin statüsü ve Finlandiya'nın imparatorluk içindeki hukuki konumu meselesi, gittikçe daha yüksek sesle dillendirilmiştir. Yürütülen toplumsal reformlar, ekonominin canlanmasına ve sanayileşmenin hızlanmasına sebebiyet vermiştir. Aynı zamanda Finlandiya'da sivil toplum kuruluşları da gelişmeye başlamıştır. Bütün bunlar, Finlandiya'nın Rusya İmparatorluğu içinde özerk bir oluşum olduğuna dair tasavvurları pekiştirmiştir. 1899-1917 yıllarında Rusya'nın merkez otoritesi

ile Finlandiya'nın siyasi güçleri arasında bir hukuk savaşı gerçekleşmiş, bu mücadele 1917'de Finlandiya'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle son bulmuştur.[166]

Rusya'da başlayan reform süreci Rus ordusunu da kapsamıştır. Kırım Savaşı'nda yaşanan mağlubiyet, Rusya'daki savaş sanayisinin gerikalmışlığını ve ordunun sorunlarını açıkça ortaya koyarken reform ihtiyacını gözler önüne sermiştir.

Kasım 1861'de Çar II. Aleksandr, Savaş Bakanı görevine Dmitriy Milyutin'i tayin eder. Milyutin, reform konusunu ciddiyetle ele alarak sayıca küçük profesyonel bir ordu kurulmasını hedefler. Bununla, ordunun gerektiğinde yedek subaylarla hızlıca takviye edileceği öngörülür.

Savaş Bakanlığı, 1862 yılından başlayarak, ordu kadrosunun azaltılmasına yönelik çalışmalara girişir. Öncelikle ordunun savaşçı nitelik taşımayan bölümleri (ikmal ve irtibat müfrezeleri, işçi bölükleri, muhafız kıtaları) sayıca azaltılır (toplam 83 bin kişi).[167]

Bu değişiklikler Finlandiya'da konuşlandırılan garnizonları da etkiler. 22. Piyade Tümeni, Finlandiya'dan Kronstadt'a geçirilir. 1860'lı yılların başında Finlandiya'daki askerî gücün sayısı 20 bin askerden 9800 askere iner. [168]

İmam Gizzetullah Timergaliyev'in 1860'lı yılların sonlarından itibaren tuttuğu nüfus kütüklerinde ölüm kayıtlarının azalmaya başladığı görülmektedir. Bu durumun, Rus askerî garnizonlarda asker sayısının (Tatar askerlerin de) azalması ile ilgili olduğu bellidir. Nüfus kütüklerine göre, 1873 yılında Habibulla Nazirov adlı tek bir kişi göğüs hastalığı sebebiyle ölmüştür.[169] 1877 yılında 22 yaşındaki Seyfeddin Nasibullin ile Aynulla Batırşin vefat etmişlerdir. [170]

Finlandiya'yı da kapsayan askerî reformlar sonucunda 19. yüzyılın sonu itibarıyla Finlandiya'da Rus devletine hizmet eden Tatarların hiç kalmadığı anlaşılmaktadır. Bu konunun daha detaylı olarak araştırılması gerekmektedir: Tatar er ve subayları hangi tarihlerde, hangi sebeplerden dolayı ve hangi koşullar içinde Rusya'nın merkezî bölgelerine geçirilmiştir? Bu soruya cevap olarak Rusya İmparatorluğu'nda 1878 yılında genel askerlik yükümlülüğünün getirilmesi de sebeplerden biri olarak düşünülebilir. Askerî Yükümlülük Kanunu imparatorluğun bütün topraklarını kapsamakla birlikte, Finlandiya'daki askerî birliklere sadece Finlandiya vatandaşları alınmıştır. [171]

19. yüzyılın sonu Finler için millî özbilincin yükseldiği, millî kültürün ve ekonominin geliştiği, bağımsızlık düşüncelerinin güç kazandığı bir dönemdir. Fincenin ülkedeki statüsünü yükseltmek ve yaygınlaştırmak için başarılı girişimler yapılmıştır. Finlandiya ekonomisinde bu dönemde ağaç işleri endüstrisi öne çıkmaya başlamış ve Finlandiya Avrupa'daki en büyük kâğıt ihracatçılarından birine dönüşmüştür. Finlandiya hükümeti ile merkezî Rus idaresinin iş birliği sonucunda Petersburg ile Riihimyaki İstasyonu'nu bağlayan demir yolu hattı, 1870 yılında tamamlanmıştır.[172] Bu demir yolunun varlığı, Tatar tüccarlara Finlandiya şehirlerinin yolunu açmıştır.

[166]Meinander, s. 103.

[167]A Abayev, A. Garyavin, "Voyennaya Reforma 1874 g. Vvedeniye Vseobşçey Voinskoy Povinnosti v Rossii i Yego Vliyaniye na İzmeneniya v Tsentralnıh i Mestnıh Organah Vlasti", *Vestnik Nauçnıh Konferentsiy,* 5/1 (2020), s. 6-14.

[168]P. Luntunen, *The Imperial Russian Army and Navy in Finland. 1808-1918,* Helsinki: Studia Historica, 1997, s. 106.

[169]Halen, 1997, s. 38.

[170]*Age.,* s. 39.

[171]Meinander, s. 106.

[172]https://fennica.pohjoiseen.fi/ru/2022/01/24/riihimaki/

20. Yüzyılın Başında Finlandiya'daki Tatar Topluluğunun Geçirdiği Dönüşüm

1870-1907 yılları arasında Finlandiya'daki Tatar topluluğu nitelik değiştirmiş, devlet hizmetindeki Tatarların gitmesiyle bir tüccar topluluğu oluşmaya başlamıştır. Finlandiya'ya ticaret için gelen Tatar tüccarlar, ihtiyaç duyduklarında kadrolu askerî imamın hizmetine başvurmuşlardır. Örneğin, 1892 yılının nüfus kütüğü kayıtlarından İmam Gizzetullah Timergaliyev'in, Nijniy Novgorod vilayetinin Sergaç bölgesindeki Yanapar (Aktukovo) köyü tüccarlarından Ziyaeddin Sekamov ile Sadık İsmailov'un yeni doğan oğullarına isim koyduğunu öğreniyoruz.

Finlandiya Tatarlarından Ahmed Aleev, Hayretdin Vahid ve ismi bilinmeyen bir kişi. Pori şehri, 1917 yılı. Kaynak: Çingiz Safiulla arşivi.

Ziyaeddin ile Aynelhayat Sekamovların (Abo şehri) oğluna Envercan, Sadık ile Bibisabira İsmailovların (Helsingfors şehri) oğullarına Notfulla adı verilmiştir.[173]

1901 yılında kadrolu İmam Gizzetullah Timergaliyev hastalandığı için oğlu Ataullah Timergaliyev, onun görevlerini üstlenmiştir. 1907 yılında Savaş Bakanlığı, imamın maaşını ve ibadethane olarak kiralanan yerin kirasını ödemeyi kesince İmam Gizzetullah oğlu ile beraber Rusya'ya geri dönmüştür.[174] Bu kişilerin bundan sonraki yaşamı hakkında bilgi yoktur.

Böylece Finlandiya'da askerî imamların görev yaptığı dönem kapanmış, bundan sonra din işlerinin düzenlenmesi Tatar tüccarların inisiyatifine kalmıştır. Tatar tüccarlar, Yanapar köyünden Semiullah Sadri'yi imam olarak davet etmişler ve bu kişi 1908 yılında Helsingfors'a taşınmıştır. Müezzin oğlu olduğu için din konularında bilgili olan Semiullah Sadri, bir yandan da kumaş ticareti yapmıştır.[175]

Böylelikle, 1808-1809 Rus-İsveç Savaşı sonucunda Finlandiya topraklarına, devlet hizmetindeki Tatar askerler yerleşmiş; bunların dinî yaşamı Rus devletinin Savaş Bakanlığı'nın mali desteğiyle ve Orenburg Müslüman Dini İdaresi'nin imam tayin etmesi yoluyla düzenlenmiştir. Rus Savaş Bakanlığı, imama maaş bağlamış ve ibadethane olarak kiralanan konutun kirasını ödemiştir. Fin araştırmacı Harry Halen'in verdiği bilgilere göre bu ibadethane, 1857-1904 yılları arasında Helsingfors şehrindeki Albertsgatan Sokağı'nda bulunan imam lojmanında faaliyet göstermiştir. 1857 yılından önce imam, tahminen Sveaborg Kalesi'nde yaşadığına göre ibadethanenin de orada bulunduğu düşünülebilir, 1905

[173] Halen, 1997, s. 38.
[174] *Age.*, s. 5.
[175] Löytynen, Kolbe, s. 320.

yılında ibadethane, Hagnes (Hakaniemi) Meydanı'ndaki ahşap binaya taşınmıştır. Bu bina, günümüze kadar korunamamıştır. 1909-1911 yıllarında Tatarların ibadet yeri Malmgatan (Malminkatu) Sokağı'nda, sinagog ve Makovskiy hamamının yanı başında yer almıştır. [176]

Rus Devleti Savaş Bakanlığı'nın dinî konularda verdiği desteğin, asker Tatarların yanı sıra Finlandiya'ya ticaret işleri için gelen Tatarlara da yarar sağlamış olduğu söylenebilir. Sonuç itibarıyla askerî imamlar, Finlandiya'daki Tatar cemaatinin dinî yaşamının temellerini atmışlardır.

1912-1914 yıllarında Hagnes Meydanı. Sağ tarafta pazar yeri inşa çalışmaları görülmektedir. Sol tarafta günümüze kadar korunmamış olan ahşap yapılar vardır. Kaynak: https://finna.fi

Finlandiya'daki Tatar sayısı 19. yüzyılın ikinci yarısında Kırım Savaşı sebebiyle geçici bir süre için artmış, fakat savaşın bitiminde azalmaya başlamıştır. Tatar askerlerin sayısı, Bakan Milyutin'in askerî reformlarına ve Fin bağımsızlık hareketine bağlı olarak da azalmıştır. Bundan sonraki dönemde Finlandiya'da asker Tatarların yerini Tatar tüccarlar almıştır.

Finlandiya Bolşevik Devrimi'nden sonra bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsız Finlandiya birçok Batı ülkesi tarafından tanınmıştır. Rus ordusu bu gelişmeler sebebiyle Finlandiya topraklarından tamamen çekilmiş, onlarla birlikte askerî hizmet yapan Tatarlar da Finlandiya'dan ayrılmıştır.

[176]Halen, 1997, s. 7.

FİNLANDİYA'DAKİ TATAR TÜCCARLAR VE BOLŞEVİK DEVRİMİ SONRASI GÖÇLER

Finlandiya'ya Yerleşen İlk Tatar Tüccarlar

Nijniy Novgorod Tatarları arasında 19. yüzyılın başı itibarıyla toprak kıtlığı (kişi başına düşen toprak miktarında azalma) baş göstermiştir. Tatarlar arasındaki doğum oranlarının yüksekliği de buna katkıda bulunmuştur. Bu bölgede yaşayan devlet hizmetindeki Tatarlar, zamanla eskiden yaptıkları çiftçilik işlerini bırakarak sahip oldukları tarlaları satmaya başlamışlar, bu esnada bazıları tarla satın alarak büyük toprak sahiplerine dönüşmüş, bazıları da fakirleşerek tamamen topraksız kalmıştır. Bu iki kesimin yanı sıra bir taraftan tarlalarında çiftçilik yaparken diğer yandan da ticaret işlerine girişenler de vardı. Bu kişiler, tarım işlerinin sona erdiği sonbahar ve kış aylarında köy köy, kasaba kasaba gezerek seyyar satıcılık yapıyor, kumaş ve ev eşyası gibi mallar satıyordu. Bazıları bu yolla sermaye biriktirip şehirlerde dükkân açacak seviyeye geliyordu. Böylece Nijniy Novgorod, Moskova, St. Petersburg gibi büyük şehirlerde de Tatar tüccarlar dükkân açmaya başladı. Tarihî araştırmalar, 20. yüzyılın başı itibarıyla St. Petersburg'da, Nijniy Novgorod vilayeti kökenli Tatar tüccarların oldukça kalabalık bir kitle oluşturduğunu göstermektedir. Merkezi İstatistik Komitesi verilerine göre, 1869 yılında St. Petersburg'da 2 bin civarında Tatar yaşıyordu. 1890 yılında bu sayı 3500'e, 1900 yılında 5800'e, 1910 yılında 7300'e ulaştı.[177] 1869-1897 yılları arasında St. Petersburg'da yaşayan Tatarlar arasında ticari amaçlar için gelip geçici bir süre kalan köylüler çoğunluk teşkil ediyordu.[178]

İlk Tatar tüccarların Finlandiya topraklarına tam olarak ne zaman geldiği bilinmemektedir. Fin araştırmacı Antero Leitzinger, bunula ilgili olarak birkaç varsayımda bulunur. Bunlardan birine göre, Camaletdin Yusuf ile Alautdin Salavat adlı iki Tatar tüccar, St. Petersburg Limanı'ndan Helsingfors'a giden gemiye yanlışlıkla binerek Finlandiya'ya gelmişler, burada giriştikleri ev eşyası ve sabun ticaretinin iyi gittiğini görünce kalmaya karar vermişlerdir. Resmî kayıtlarda Alautdin Salavat adlı kişinin Finlandiya'ya 1884 yılında yerleştiği bilgisi geçmektedir.[179] Finlandiya Tatarlarının kendileri ise bu hikâyenin bir uydurma olduğunu söylemekte, 19. yüzyılın sonuna kadar Finlandiya'ya sabun satışı yapan Tatar tüccarların gelmediğini savunmaktadırlar.

Diğer bir rivayet, Hamidulla Rahimov adlı bir tüccarın, 1868 yılında İngiltere Kraliçesi'nin Petersburg'u ziyaret etmesi sebebiyle Viborg'a gönderilen tüccarların arasında bulunduğunu beyan eder. Fakat o yıl İngiltere Kraliçesi Petersburg'u ziyaret etmemiştir. Ancak, Galler Prensi'nin Petersburg yakınından geçen donanması, bu tür söylentilere sebebiyet vermiştir.[180] Bu olayın gerçek olup olmadığı belgelerle kanıtlanamasa da Hamidulla Rahimov'un oğlu Hasan Hamidulla, kendi hatıralarına dayanarak olayları bu şekilde aktarmaktadır.

Tatar tüccarların Finlandiya'ya ilk geliş meselesi tam açıklığa kavuşmuş değildir ama bazı belgeler, 1884 yılı itibarıyla Helsinki'de birkaç Tatarın yaşadığını göstermektedir. Bu dönemde Nijniy Novgorod

[177] Zagidullin, s. 69.
[178] *Age.*, s. 84.
[179] Leitzinger, s. 86.
[180] *Age.*, s. 86.

Tatarlarının yaz aylarında ve sonbaharın başlangıcında tarım işleri ile meşgul olduklarını, ticaret işlerini ise tarım işleri tamamlandığında, yani genellikle kış aylarında yaptıklarını belirtmek gerekmektedir. Bu sebeple Tatarlar Finlandiya'da ancak kış aylarında bulunuyor ve burada kiralık konutlarda kalıyorlardı. Kiralarla ilgili kayıtlar bulunmadığı için Tatarların Finlandiya'daki kalış sürelerini ve yerlerini tespit etmek mümkün değildir. Bugünkü Finlandiya Tatarlarının hafızasında, aile büyüklerinin söylediklerinden kalan hikâyelerde, atalarının malları bohçalara koyarak yollara düştükleri ve ticareti de bu bohçalarla yaptıkları anlatılmaktadır.[181] Seyyar satıcılık yapan Tatarlar sadece şehirleri değil, Finlandiya'nın orta ve kuzey kısımlarındaki kasaba ve köyleri de gezmişlerdir. Gittikleri yerde gecelemek için çoğu zaman yerli halktan ücret karşılığında kalacak yer istemişlerdir.[182]

19. yüzyılın sonunda çıkan Fin gazetelerine, Tatarların Abo şehrindeki faaliyetlerine dair bazı bilgiler yansımıştır. 1883 yılında Dincamaleddin Yusupov (Cemaleddin Yusuf), Viborg şehrinden ayrılarak Abo şehrine yerleşmiştir. *Aura* gazetesinin 10 Kasım 1885 tarihli sayısında bir Fin okurun şikâyet mektubuna yer verilmiştir. Bu mektuptan bir alıntı yandaki gibidir:

> ***Mevsimlik işçilerin geldiği bu günlerde yine şu Tatarlar gelip bütün şehre yayıldılar. Kurnazca konuşmalarıyla gönülleri çelerek işe yaramaz hırtı pırtılarını ateş pahasına satıyorlar. Evleri gezerek seyyar satıcılık yapmak yasak olduğu hâlde vergi bile ödemeyen bu kişilerin böyle satış yapmalarına neden izin veriliyor? Bu aşırı liberallik değil mi? Bunun için kime teşekkür edeceklerini bile bilmiyorlar ki! Hâlbuki biz doğu sınırından (Rusya'ya) herhangi bir şey geçirirken – iki hafta kalacak sergi mobilyası için bile – gümrük vergisini tam ödemek zorundayız.***[183]

Bu mektup, o yıllardaki durumun canlı bir tablosunu çizmektedir. Geçici bir süre için Finlandiya gelip satış yapan Tatarlar sayıca epey fazla olmuş olacaklar ki yerli halkın dikkatini çekmişlerdir.

Finlandiya Knezliği'ne giriş yapabilmek için bir pasaporta sahip olmak gerekiyordu. Finlandiya Devlet Arşivi'nde Tatarlara ait birkaç pasaport korunmaktadır. Örneğin, Sadık Ayneddin'e ait Rusya pasaportu, bunlardan biridir. Bu pasaport, Nijniy Novgorod vilayetinin Urazov bölgesi yerel idaresi tarafından 27 Kasım 1917'de verilmiştir. Sadık Ayneddin, Tatarlar arasında Finlandiya vatandaşlığını alan ilk kişidir.[184]

1900 yılından itibaren Müslüman nüfus kütüklerinde Nijniy Novgorod kökenli Tatarlara ilişkin kayıtların sayısında artış gözlemlenmektedir. Çocuk doğumlarında Nijniy Novgorod kökenli ebeveynler çoğunluk teşkil etmektedir. Örneğin, Nijniy Novgorod vilayetinin Kuysu köyünden Muhammed Sadık Nimatullin'in kızı Bibifatima'ya ait bir doğum kaydı, bunlardan biridir.[185]

1910 yılı itibarıyla ölenlerin kayıtları arasında devlet hizmetinde olmayan Tatarların isimleri de görülmeye başlamıştır. Bu cenaze kayıtları, çoğunlukla küçük yaşta vefat eden çocuklara aittir.[186]

[181] R. Belyaev arşivi.
[182] R. Belyaev arşivi.
[183] Leitzinger, s. 91.
[184] *Age.*, s. 94.
[185] Halen, 1997, s. 19.
[186] Halen, 1997, s. 44-45.

Tatar Göçleri

Rusya'da 1917 sonbaharında yaşanan olaylar silsilesi, ülkeyi kargaşaya sürüklemiştir. Monarşinin yıkılması, Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesi, ardından başlayan İç Savaş sebebiyle büyük göç dalgaları ortaya çıkmıştır.

Sovyet yönetimi, nüfus kayıtlarını düzene sokmak için ilk adım olarak çalışma karnesi sistemini yürürlüğe koymuştur. Ülkede genel çalışma yükümlülüğü getirilmiş, çalışma karneleri de kimlik belgelerinin yerine geçmeye başlamıştır. Fakat bu sistemi nüfus geneline yayma çalışmaları kaynak yetersizliği yüzünden ağır yürümüş, İç Savaş sona erdikten sonra Sovyet yönetimi bu konuyu tekrar ele almıştır. 24 Ocak 1922'de kabul edilen bir kanunla üç yıllık iç pasaport düzeni getirilmiş, bu belge ile Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti sınırları içinde engelsiz hareket izni verilmiştir. [187]

1922-1929 yılları arasında SSCB vatandaşları ülke dışına serbestçe çıkabilmişlerdir; bunun için 35 ruble ödeyerek yurt dışı pasaportu almışlardır.[188] Birçok Tatar bu fırsattan yararlanarak Nijnij Novgorod vilayetinden ayrılarak Finlandiya'ya yerleşmiştir. 1921-1924 yılları arasında Finlandiya'ya toplam 216 kişiden oluşan 123 hane taşınmıştır. Bu göç dalgasının Finlandiya'ya yönelen en kalabalık Tatar göçünü teşkil ettiği söylenebilir.

1926'da, yani kuruluşundan bir yıl sonra, Finlandiya Tatar Cemaati, üyelerinin sayımını yapmıştır (Bk. Tablo 1).

Şehrin Eski Adı	Şehrin Bugünkü Adı	Tatarların Sayısı
Helsingfors	Helsinki	57
Tammerfors	Tampere	31
Terijoki	Zelenogorsk	24
Villmanstrand	Lappeenranta	14
Salo	Salo	20
Kotka	Kotka	19
Björneborg, Kristinestad	Pori, Kristiinankaupunki	22
Abo	Turku	25
Forssa, Rauma	Forssa, Rauma	8
Kuopio	Kuopio	11

Tablo 1: 1926 yılı verilerine göre Finlandiya'da Tatarların sayısı. Başka şehirlerde de bu zamanda Tatarların yaşadığı bilinmekle birlikte, bu şehirlerdeki Tatarların sayısı konusunda bilgi bulunamamıştır. **Kaynak:** Finlandiya İslam Cemaati Arşivi verilerinden yararlanarak düzenlenmiştir.

[187] Albert Bayburin,"K Predıstorii Sovetskogo Pasporta (1917-1932)", *Neprikosnovennıy Zapas,* No. 2 (2009). https://magazines.gorky.media/nz/2009/2/k-predystorii-sovetskogo-pasporta-1917-1932.html

[188] *Age.*

Tatarların çoğu, pasaport ile göç etmiştir. Pasaport, izin belgesi ya da Finlandiya vizesi alamayanlar, yasa dışı yollarla sınırı geçmişlerdir. Sınır bölgelerinde balık tutan balıkçılar, onları belli ücret karşılığında kayıklarıyla geçirmiştir. Örneğin, Fredrik Nachtman adlı bir Finlandiya vatandaşı, Sovyet vatandaşlarını Finlandiya'ya geçirdiği için 1919-1926 yılları arasında birçok kere sorguya çekilmiştir. Hatta 2 Mayıs 1922'de para cezasına çarptırılmış ama aynı yıl Ekim ayında Johannes Summanen ile birlikte St. Petersburg'a 100 kg şeker götürmüş ve dönmeye hazırlanırken Finlandiya'ya göçmek isteyenler hakkında bilgi toplamıştır. Tanıdığı tüccar Vasiliy Andreyev'den 5 kişilik bir Tatar ailesinin göçmek istediğine dair bilgi almıştır. Summanen verilen adrese giderek bu aile ile görüşmüş, 8000 mark tutarında bir ödeme yapılacağı konusunda anlaşarak avans olarak 100 milyon ruble almıştır. 22 Ekim akşamı kayıkla Neva Nehri üzerinden yola çıkılmış, sabahın 4'ünde Ollila (bugünkü Solneçnoye) köyü sahiline varılmıştır. Nachtman ve arkadaşı Tatarlara Kellomyaki'deki karantina kampının yolunu göstererek kendileri buradan Terijoki'ye gitmişlerdir.[189]

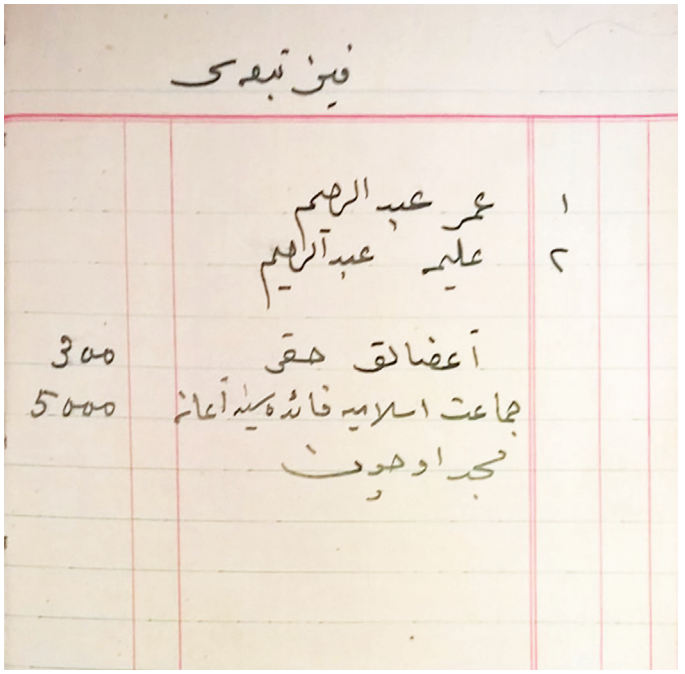

Finlandiya İslam Cemaati üyelerinin kayıt defterinden bir sayfa. 1926 yılı. Üyelik hakkını kazanmak için belli miktarda ücretin ödenmesi şart koşulmuştur. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

Tatarların daha Birinci Dünya Savaşı öncesinde yerleşmiş oldukları Terijoki şehri, Tatar göçlerinde önemli bir rol oynamış, buradaki Tatarlar, Finlandiya'ya göç eden hemşehrilerine yardımcı olmuşlardır. Terijoki Tatarları hakkında ileride daha detaylı bilgi verilecektir.

Tatarların bir kısmı Finlandiya'ya deniz üzerinden giriş yaparken, diğerleri ormanlardan gitmiştir. Feyruza Nasretdin, kendi kaçış macerasını şöyle tasvir eder:

> *Leningrad şehrinde önce tramvaya bindik, sonra biraz araba ile gittik, sonra çok uzun süre yaya yürüdük. Herhâlde yolun bu kısmı Kronstadt tarafı olacak. Sonra çok sık bir ormana vardık. Çamların dalları yere kadar eğiliyordu. Dalların altına yatmamızı söylediler, orada geceledik. Sabah bizi uyandırıp sahile getirdiler. Halılar yüklü olan bir kayığa bindik. Dokuz kişi idik. Yola çıktığımız anda bayılmışım. Oğlum sadece iki yaşındaydı. Di-*

[189] Leitzinger, s. 120-121.

ğer sahile vardığımızda orada bizi uzun lastik çizmeli Finler karşıladı. Bizi sırtlarına alarak sahile çıkardılar. Peşimizden gelin, biz şarkı söylemeye başladığımızda sınırı geçmiş olacağız dediler. Arkalarından ilerledik. Onlar şarkı söylemeye başladıklarında Finlandiya'ya vardığımızı anladık.

Çok üşümüş, acıkmıştık. Bizi bir eve soktular, sıcacıktı ve yeni pişmiş ekmek kokuyordu. Bir süre sonra çıkmamızı istediler, çıktık ve yola at arabalarında devam ettik. Başka bir eve vardık, burada kahve ikram ettiler. Kahvemizi içtikten sonra yere yatıp uyuduk. Sabah komşu Finler bizi ziyarete geldi. Sonra tekrar yola çıktık. İlkbahardı, karla yağmur yağıyordu...

Başka bir eve vardık, orada ikisi de dilsiz ikiz çocukları olan bir kadın yaşıyordu. Bu kadın bize bir hafta baktı. Evine cuma günü girmiştik, ertesi cuma günü çıktık. Bize balık, tahıl lapası, ekmek pişiriyordu. Sonra yine at arabalarıyla yolculuk yaptık. Demir yoluna kadar getirdiler ve demir yolu boyunca yürümemizi söylediler. Gara vardığınızda biletinizi Terijoki'ye kadar alırsınız dediler. Terijoki'de bizi karşılayacaklardı. Gara vardığımızda bir

Feyruze Nasretdin (soldaki) ve Fatima Nisametdin. Järvenpää şehri, 1950'li yıllar. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

adam yanımıza gelerek "Kimsiniz?" dedi. Safura 12 yıl St. Petersburg'da yaşadığı için Rusça biliyordu ama küçük olduğu için yanlış bir şey söyler diye onu konuşturmadık. Kimse konuşmayınca bu adam, "İyi o hâlde, hapse gidersiniz." dedi. Abdulhay bize "Kaçın!" diye bağırdı. Ben de kaçacak yerimiz yok, nereye kaçalım, ne olacaksa olsun dedim. O adam tekrar yanımıza geldi. Terijoki'ye kadar bilet almamızı söyledi ve oraya kadar bizi yolcu edeceğini ekledi. Meğer bizi karşılamaya gelenlerden biriymiş, sadece bizi korkutmak istemiş...

Teriyoki'ye vardıktan sonra perona çıkarak bizi almaya gelecek kişileri beklemeye başladık. Bir asker yanıma yaklaşarak "Gelmek istediğiniz yer burası mı?" diye sordu. Evet anlamında başımı salladım. Bizi polise götürdü. Polisin yeri, eskiden Zinnetullah İmadütdin Ahsen Böre'ye ait olan konaktı. Yolda giderken Hasan Cemaletdin'e rastladık. "Siz Tatar mısınız?" diye sordu. Abdulhay, "Evet, Tatarız, Hasan Abi." dedi, buna cevaben "Gidin, zaman kaybetmeyin." diyerek bizden ayrıldı.

Polise varınca hepimizi tek tek sorguladılar, Safura tercümanımız oldu. Polis binasına aniden Hasan Abi girdi ve hemen yukarı kata çıktı. Hepimiz çok sevindik. Bütün belgelerimizi halletti; ardından bizi karantinaya götürdüler. ... Karantinaya varınca bize orada yulaf lapası, süt ve tereyağlı ekmek verdiler, doyasıya yedik. Avluda bir hamam vardı, her gün hamama gittik. Karantina kampında iki hafta kaldık, sonra Terijoki'ye döndük. Aynı gün bizden birçok kişi Helsinki'ye gitti. Ben pasaportumu vermelerini bekleyerek bir ay daha kaldım. Sorun ancak mayıs ayının sonunda Aymal abi gelince çözüldü, çünkü o polis şefini tanıyordu. Pasaportumu verdiler ve ben de Helsinki'ye gittim.[190]

[190]Feyruze Nasretdin ile söyleşi, 1975. Fazile Nasretdin arşivi

Moşfike Vahid kızı Safura ile birlikte. Fin-Sovyet sınırı, 1923 yılı. Kaynak: Oktay Akbulat arşivi.

1920'li yılların sonlarında SSCB'de kıtlık ve açlık başladı. Köylüler kurtuluşu şehirlerde arıyordu. Sovyet yönetimi bu kitlesel nüfus hareketinin önüne geçmek için 1932 yılında yeni pasaport sistemini uygulamaya koydu. Bu yeni uygulama ile Sovyet iktidarı bir yandan köylüleri köylere bağlama amacını güdüyor, diğer yandan planlı ekonomiye geçiş koşullarında iş gücünü etkin bir şekilde kayıt ve kontrol altında tutmayı da hedefliyordu. Üstelik pasaport sistemi büyük şehirlerin nüfusunu siyasi temizlikten geçirmeyi de kolaylaştırıyordu.[191]

1930'lu-1940'lu yıllar, Sovyet tarihinin en trajik yılları olarak bilinmektedir. Bu dönemde çok az kişi ülkeden kaçabilmiştir.

Gördüğümüz gibi, Tatarların Finlandiya'ya göçleri dalgalar şeklinde gelişmiştir. 1917 yılı itibarıyla Finlandiya'da artık küçük bir Tatar diasporası oluşmuş, bu topluluk Helsingfors şehrinde kurulan İslami Hayriye Cemiyeti etrafında birleşmiştir. Rusya'da büyük değişimler başlayınca sınıra yakın köylerden Tatarlar, Finlandiya'ya göç etmeye başlamışlardır. Bunların bir kısmı yurt dışına kanuni yollarla demir yolunu kullanarak çıkarken, diğerleri Rusya'daki kargaşa ortamından yararlanarak kanun dışı yollarla, deniz veya ormanlar üzerinden Finlandiya'ya geçmişlerdir. 1939 yılı sonbaharında SSCB ile Finlandiya arasında savaş çıkınca göç imkânları tamamen kesilmiştir.

Finlandiya Şehirlerinde Tatar Diasporalarının Kurulması

Finlandiya İslam Cemaati'nin 50. yılı vesilesiyle çıkarılan dergide belirtildiği gibi, Tatarların Finlandiya'ya göçü ve sonra çeşitli şehirlere yerleşmeleri, Terijoki üzerinden gerçekleşmiştir. Tatarlar; Terijoki'den Finlandiya Körfezi sahili boyunca dizili olan Viborg, Kotka, Helsingfors, Åbo, Rauma, Björnborg, Vaasa, Oulu, Kemi şehirlerine gidip yerleşmişlerdir. Helsingfors'dan Järvenpää ile Tammerfors şehirlerine de giderek yerleşilmiştir. Üçüncü yerleşme alanı, Lappeenranta, Varkaus ve Kuopio şehirleridir.[192]

Finlandiya Tatarları ile yapılan söyleşilere dayanarak ilk başlarda Tatarların sık sık şehir değiştirdiklerini söyleyebiliriz. Bu durum ticaretin özelliklerinden, ayrıca 1939-1945 yılları arasında gerçekleşen savaşlardan kaynaklanmıştır.

[191] Bayburin, *age.*

[192] Karvonen, s. 6.

Helsinki'de Pazar Yeri (Kauppatori) 1890 yılı. Kaynak:www.helsinkikuvia.fi

Helsinki

Helsinki şehri, 1550 yılında küçük bir yerleşim yeri olarak kurulur, 8. yüzyılın ortalarında Sveaborg Kalesi'nin inşaatı ile birlikte genişler ve 1812 yılında Finlandiya Knezliği'nin başkentine dönüşür. Bu şehir, Finlandiya'nın siyasi merkezi olmasının yanı sıra mali ve ticari yolların kesiştiği, girişimcilik için cazip olanaklar sunan bir merkez olur. Liman şehri olması da artılarından birini teşkil eder. 1870 yılında Helsinki'yi Rusya İmparatorluğu'nun başkenti St. Petersburg'u ile bağlayan demir yolu açılınca şehrin önemi daha da artar. Bu dönemde Helsingfors olarak bilinen şehirde, Finlandiya devletinin bütün siyasi kurumları, ülke ticaretinin büyük bölümü ve Fin entelektüel tabakası toplanır.

Tatarların Helsingfors'a ilk gelişi, Sveaborg Kalesin'deki askerlik hizmeti vesilesiyle olur. Bu dönemde Helsingfors'da daimî olarak yaşayan Tatarların bulunmadığı tahmin edilmektedir. Helsinki'de yaşayan Tatarların sayısına dair 1926 yılı öncesinde ait net bir bilgi bulunmamaktadır. Ama 1911 yılında Ümer (Ymär) Abdrahim'in Helsinki'de bir dükkân açtığı bilinmektedir.[193] Tatarlarla ilgili istatistiki bilgiler, ancak İslam Cemaati'nin kuruluşundan sonra toplanmaya başlamıştır. Cemaatin topladığı verilere göre, 1926 yılında Helsinki'de 57 Tatar yaşamaktaydı. Bunların arasında Ali, Abdrahim, Sadık, Beşar, Daher soyadlarını taşıyan kişiler vardı.[194]

Bazı Tatarlar başka şehirlerden daha sonraki dönemlerde gelip Helsinki'ye yerleşmişlerdir. Örneğin, İmad Camaletdin, Tammerfors'tan taşınmıştır. Enver Hayrulla ve kız kardeşleri Kuopio'dan, Feyzrahman Bedretdin Salo'dan gelmişlerdir. Leitzin-

[193]U. Abdrahim'in arşivi.

[194]Finlandiya İslam Cemaati'nin 1926 yılında yaptığı sayım verilerinden.

ger'in verilerine göre, Finlandiya'daki Tatar Cemaati mensuplarının sayısı 1970 yılında 823 kişi olup, bunlardan 372'si Helsinki'de yaşamaktadır.[195]

1960'lı yıllara gelindiğinde Helsinki Tatarlarının (aslına bakılırsa Finlandiya'daki bütün Tatarların) çoğunluğu kürk, kumaş ve ev eşyası ticareti ile meşguldü. Helsinki'de özellikle Fredriksgatan Sokağı'nda ve yakınında birçok Tatar dükkânı açılmıştı. Örneğin, Ali ailesinin kürk dükkânı Fredriksgatan Sokağı, 20. numarada bulunuyordu. Enver Hayrulla kürk satışının yanı sıra kendi dikiş atölyesinde kürk manto dikimi işlerini de yürütüyordu (Uudenmaakatu, 32).

Ümer Abdrahim'in dükkânı. Kaynak: Osman Abdrahim arşivi.

Abdul-Kaijum Ali ve Nurmuhammed Ali'nin Kürk dükkanı. 1920'li yıllar. Ölken Ali Arşivi.

Ümer Abdrahim'in dükkânının içi. Kaynak: Osman Abdrahim arşivi.

Gani Hasan, Moira Oy şirketinin dükkânı yanında. Fazile Nasretdin arşivi.

[195]Leitzinger, s. 144.

Tatarların, Helsinki merkezinde birbirlerine yakın mesafelerde yaşadıkları için sosyal temasta bulunmaları da kolaylaşıyordu. Tatarlar, iş yerlerinde ve evlerinde sık sık bir araya geliyor ve birlikte vakit geçiriyorlardı. Cemaat'in bütün mal varlığı bu bölgede toplanmıştı. İbadethane binası da Fredrikinkatu Sokağı'nda inşa edilmişti. Albertinkatu Sokağı'nda açılan okul ve Fredrikinkatu Sokağı'nda Cemaat'in satın aldığı 29. numaralı bina da Finlandiya Tatarlarının refahı için iyi bir yatırım olmuştu.

Tatar aileleri 1980'li yıllardan itibaren Helsinki'nin diğer bölgelerini yaşam alanı olarak seçmeye, bazen de merkezden oldukça uzakta yaşamaya başladılar. Helsinki merkezindeki pahalı gayrimenkullerin ikinci ve üçüncü kuşak için ulaşılamaz hâle gelmesinin de bunda etkili olduğu düşünülebilir. Tatarların şehir içinde daha dağınık yaşamaya başlaması, Tatarlar arasındaki sosyal temasları azaltarak kültürel hayatı biraz yavaşlatsa da Helsinki Tatarlarının 2000'li yılların başlarına kadar kültürel ve dinî açıdan çok aktif bir yaşam sürdüklerini belirtmek gerekir.

Günümüzde Helsinki ve çevresindeki uydu kentleri, Finlandiya Tatarlarının en yoğun yaşadığı bölgelerdir.

Helsinki'de bir Tatar kültür etkinliği. Fotoğrafçı: Raşid Nasretdin. Kaynak: Zekiye Hayrulla arşivi.

1900'lü yılların başında Terijoki. Viertotie Caddesi. Kaynak: www.terijoki.spb.ru

Terijoki

Tarihî kaynaklarda adı 16. yüzyılda geçmeye başlayan Terijoki köyünde, 1849 yılında henüz sadece 36 hane bulunmaktaydı. Aynı yıl bir sabun fabrikası kurulmuştu, 4 çalışanı vardı.[196] Terijoki köyü, ancak St. Petersburg-Helsinki demir yolu hattının bir istasyonu hâline geldikten sonra gelişmeye başlamıştır. Bu bölgenin güzel sahili ve geniş plajları bulunmaktadır. Plaj şeridi Siestarjoki Nehri'nden Koivisto şehrine kadar 70 km boyunca uzanmaktadır. Genişliği 50 ile 200 m arasında değişmektedir.[197] Doğa manzarasının ve plajların güzelliği ve demir yolu ulaşımı insanların dikkatini çekmiş ve burada yazlık yerlerin inşaatı başlamıştır.

20. yüzyılın başında Terijoki, artık, nüfusu 3500 kişiyi aşan bir tatil beldesine dönüşmüştür. Yaz mevsiminde buraya tatil yapmaya gelenlerin sayısı bazen 55 bine ulaşmıştır. 1400'ün üzerinde yazlık evin bulunduğu bu beldeye varlıklı Finler, İsveçliler vb. tatil yapmaya gelmişlerdir.[198] Turistlerin çokluğu, hizmet ekonomisinin gelişmesini sağlamıştır. Bölgeye mevsimlik iş gücü akmaya başlamış, Finlandiya'dan, Rusya'dan, hatta Estonya'dan gelenler olmuştur. Terijoki, yaz döneminde diller ve kültürler karnavalına sahne olmuştur. Örneğin, 1922 yılında burada 22 dilin konuşulduğu – bunların arasında Çince ve Japonca'nın da olduğu – kayıtlara geçmiştir.[199] St. Petersburg'a yakınlığından dolayı Terijoki'ye kalabalık bir Rus kitlesi yerleşmiş, burada Rus ve Fin okulları, tiyatrolar ve gazinolar faaliyet göstermiştir.

Tatarlar için de burası bir çekim merkezi olmuştur. 1910-1939 yılları arasında Terijoki Tatar göçlerinin önemli bir durağı hâline gelmiştir.

[196]Olga Pışnovskaya, Grigoriy Usıskin, *Zelenogorsk,* 1978.

[197]S. Aejmelaeus, R. Heikkilä, M. Kokko, E. Mannermaa, K. Tilli. *Terijoki. Paratiisi meren rannalla.* Hämeenlinna, 1982, s. 12-15.

[198]Pışnovskaya, Usıskin, *age.*

[199]Ester Kähönen, *Entinen Terijoki – kylämuistoja,* Kouvola, 1982, s. 28.

Terijoki Tatarlarının tarihini araştıran Renat Bekkin'in fikrine göre, Tatarlar buraya 1910 yılından itibaren gelmeye başlamıştır. 1910'lu yıllarda Terijoki'de 100 civarında Tatar yaşamış, bunlar nüfusun yüzde üçünü teşkil etmiştir.[200] Bu veriler, Zinnetullah Ahsen Böre'nin hatıraları ile de desteklenmektedir. Böre'ye göre, onlar Terijoki'ye 1911 yılında ailecek yerleşmişler ve burada 3 kardeş olarak ticaret işlerine girişmişlerdir.[201]

Hasan Camaletdin, ailesi ile beraber Terijoki'ye 1929 yılında yerleşmiştir. Akrabalar birkaç arsa satın alarak bunları birleştirip ortak kullanmışlardır. Daha sonra bu ortak arsa İmad, Lotfulla, Ahmetcan ve Hasan kardeşler arasında paylaşılmıştır. Bu dönemde Terijoki'de İmaditdin, Asis, Ahsen Böre ve Nizemetdin soyadını taşıyan Tatarlar yaşamıştır.[202]

İmaditdin ailesi Terijoki'de. 1920'li yıllar. Kaynak: Belkıs Samaletdin arşivi.

Ayten Samaletdin ile Nermin Samaletdin hatıralarını şöyle paylaşmışlardır:

> *Bizim arsalar yan yanaydı. Ahmetcan Abi'nin arsası ise biraz uzaktaydı. Yakında plaj vardı. Bu plajın güzelliği inanılmazdı. Plaj geniş bir kumsaldan oluşuyordu ve denizin dibi de kumlu idi. Denizin içinde uzak bir noktaya kadar yürüyebiliyordun, çünkü sığ idi, kıyı denize doğru yumuşak bir eğimle iniyordu. Plajda dondurma ve limonata satılırdı.*
>
> *Terijoki'de, Tatarlardan, kış mevsiminde ancak bir iki aile yaşardı ama yazın oldukça fazla Tatar toplanırdı. Çoğu yazlık ya da özel ev kiralardı.*
>
> *Terijoki'ye göçmen Tatarlar çok gelirdi. Babam onların Finlandiya'ya yerleşmesine yardımcı olurdu. Geldikten hemen sonra onları karantinaya alırlardı. Babam onlara yiyecek götürürdü.*[203]

[200]Renat Bekkin, Almira Tagirdjanova, *Jizn Musulman v Gorode na Neve i v Yego Okrestnostyah,* Moskova; St. Petersburg: İnstitut Afriki RAN, 2016, s. 447.

[201]Safiye Ahsen Böre, *Firmat Kauppatalo S. I. Ahsen ve Ahsen O. Y. 1910-1945,* Hämeen kirjapaino oy, Tampere, 1945, s. 26.

[202]Ayten Samaletdin ve Nermin Samaletdin ile söyleşi, 30.10.2016.

[203]Aynı söyleşi.

Terijoki plajında Tatarlar. 1930'lu yıllar. Kaynak: Nermin Bedretdin ve Ayten Samaletdin arşivi.

Terijoki'de kışın Tatarlardan az sayıda kişi yaşamıştır. Bunlar çoğunlukla ticaretle meşgul olmuşlardır. Lüteryen Kilise'nin yakınında bir sinema salonu, Savitsin'in dondurma ve meyve dükkânı ve İmaditdin'in giysi dükkânı bulunmaktaydı.[204] Yazları ise Tatarların sayısı çoğalarak kültürel hayat canlanmıştır. Tatarlar çeşitli şehirlerden ailecek gelmişlerdir. Çocuklar için Kur'an kursları ve ana dili dersleri düzenlenmiştir. Tatarlar birbirlerini ziyaret etmiş, kutlamalar ve düğünler düzenlemiştir. Bir Tatar düğününde bulunan Milma Kostiainen izlenimlerini şöyle açıklamaktadır:

> *Merziye ile Veli Ahmed Ali 1938 yılında Terijoki'de, Puistola otelinde evlendiler. Gelin, Fin arkadaşlarını da düğüne çağırmıştı. Bu şekilde bana da bir İslam (Tatar) düğününü görmek nasip oldu. Uzun bir masanın arkasında erkek akrabalarla imam oturuyordu, gelinle damadı aralarına oturtmuşlardı. Gelin; beyaz elbise giymiş, beyaz duvak takmıştı, damat; siyah takım elbise giymişti. Birbirine yakışan güzel bir çift idi. Herkes heyecanla bekliyordu. Sessizliğe imamın sesi son vererek ayin okunmaya başladı. Bu sadece bir ayin miydi yoksa evlenenlere nasihat mı ediyordu, tam anlayamadım. Evlilik anlaşmasını yazdılar ve törenle imzaladılar. Bu, düğünün resmî kısmı idi. Genç evlileri kutladık. Hemen ardından masalara ikramlar geldi. Çok lezzetli pişmiş pirinç ile kuzu eti ve meyve kokteyli vardı. Ardından genç erkekler ömrümde gördüğüm en büyük semaveri getirdiler. Çay içme ve sohbet kısmı başladı. Delikanlılar keman çaldı. Biz gençler, elbette, dans etmek isterdik ama buna izin verilmedi.* [205]

[204] Aejmelaeus vd., s. 61.

[205] S. Aejmelaeus, *Terijoki lumottu ranta. Kuvauksia Kannakselta ja Terijoelta.* Karisto, Hämeenlinna, 1987, s. 265.

Tatar düğününe Finlerin de katılmış olması Finlandiya Tatarlarının toplumla bütünleşme süreçlerine ışık tutmaktadır. Tatarların çevrelerine açık olduklarını görüyoruz.

Merziye ile Veli Ahmed Ali'nin düğün fotoğrafı. Kaynak: Belkıs Samaletdin arşivi.

Terijoki'de Tatar okulu olmadığı için Tatar çocukları, Fin okulunda okumuşlardır. Tatarların çocuklarını Rus okuluna değil de Fin okuluna göndermediklerine dikkat çekmek gerekir. Anlaşılan, daha o dönemde buradaki Tatarlar, geleceklerini Finlandiya'ya bağlı olarak görmüşlerdir. 1917 sonrasındaki gelişmeler onların ne kadar da isabetli karar verdiklerini göstermiştir.

Nizametdin ile İmaditdin ailelerinin çocukları Keskikule bölgesinin Fin ilkokulunda okumuştur. Feuziye ile Merziye'nin öğretmen Matti Toiviainen sınıfında, Naile İmaditdin ile İsmail Nisametdin ise öğretmen Josefina Sutinen sınıfında okumuşlardır.[206]

Zinnetulla Ahsen Böre. Kaynak: Didar Fere arşivi.

Finlandiya bağımsızlığını kazanınca, Terijoki de bir Fin kasabasına dönüşmüştür. Bu andan itibaren Terijoki, Batı'ya göçlerin önemli durağı hâline gelecektir. Binlerce kişi Sovyet yönetiminden yurt dışına kaçmaya başlamıştır. İlk yıllardaki kargaşa ortamında ve sınırların kolay geçilebilirliği sayesinde ilk başta göçmenler yurt dışına nispeten kolay çıkmıştır. Terijoki'de Tatarların varlığı ve bu Tatarların hem-

[206] *Age.*, s. 262.

şehrilerine yardım eli uzatmaları sebebiyle Tatar göçleri öncelikle buraya yönelmiştir. Sadece sıradan Tatar köylüleri ya da tüccarlar değil tanınmış Tatar aydınları da bu yollardan geçmiştir. Örneğin, önde gelen Tatar siyasetçilerinden Sadri Maksudi, 1918 yılında Finlandiya'ya kaçmıştır. Onun kaçış macerası St. Petersburg'da başlayıp, Terijoki üzerinden Tampere'e yönelmiştir. Rivayete göre Sadri Maksudi kısa bir süre Terijoki Tatarlarına misafir olmuş, sonra da Tampere'ye geçerek orada İmad Camaletdin'in evinde ağırlanmıştır.[207] Yine sözlü rivayete göre, Abdullah Battal Taymas da 1921 yılında yurt dışına çıkış yolunda Terijoki Tatarlarına uğramıştır.

СВИДѢТЕЛЬСТВО

По указу Его Императорскаго Величества, въ присутствіи Оренбургскаго Магометанскаго Духовнаго Собранія, вслѣдствіе просьбы крестьянина Нижегородской губерніи, Сергачскаго уѣзда, Уразовской волости, деревни Актуганъ Зиннатуллы Ахмадиддинова и согласно 1424 ст. XI тома 1 части (изд. 1896 г.) было ему, Ахмадиддинову, учинено испытаніе въ знаніи правилъ магометанской религіи, по которому оказался способнымъ быть: имамомъ и мударрисомъ

Въ удостовѣреніе чего и выдается ему, Ахмадиддинову это свидѣтельство съ тѣмъ, что оно, показывая о его познаніяхъ, не предоставляетъ ему права исправлять духовныя требы впредь до утвержденія его въ духовномъ званіи губернскимъ начальствомъ въ приходѣ, который будетъ избранъ. Городъ Уфа, Октября 25 дня, 1916 г.

Гербовымъ сборомъ оплачено

Председатель Оренбургскій Муфтій

Члены-Ахуны

У сего печать

№ 7064

Zinnetulla Ahsen Böre'nin imamlık diploması. Kaynak: Rauf Ahsen Böre arşivi.

Terijoki Tatarları, dinî yaşamlarını kendileri düzenlemiştir. İmamlık vazifelerini yapabilmek ve nüfus kütüklerini tutmak için Zinnetullah Ahsen Böre hazırlık kurslarında okuyarak 1916 yılında Ufa'daki Dini İdare'nin sınavına girmiştir. Sınavı başarıyla geçerek diplomasını almış ve Terijoki'de imamlık görevine başlamıştır.[208]

İmaditdin kardeşler, 1911 yılında, Viertotie Sokağı'nda büyük bir taş bina inşa ederek 14 odadan oluşan bu binanın bir odasını ibadethane için ayırmışlardır. Zemin kata ailesi ile beraber Zinnetullah Ahsen Böre, birinci kata ailesi ile beraber Abdulhak yerleşmiştir.[209]

Terijoki Tatarları birkaç yıl boyunca yaz aylarında çocuklar için ana dili ve Kur'an kursları düzenlemişlerdir. Bu kurslara katılmaları için bütün Finlandiya'dan Tatar çocukları getirilmiştir. Örneğin, 1929 yılında Terijoki'deki kursa 38 çocuk katılmış,[210] 1934 yılında öğretmen Arif Rami, 19 çocuk için 2 aylık bir kurs düzenlemiştir.[211]

Finlandiya İslam Cemaati İmamı Veli Ahmet Hakim de ara sıra Terijoki'yi ziyaret ederek buradaki Müslümanların dinî ihtiyaçlarının giderilmesine yardımcı olmuştur. Örneğin, Nisan 1933 ile Şubat 1934 arasında Veli Ahmet Hakim iki kere Terijoki'ye gelmiş, burada iki Cuma namazı kıldırarak bir nikah kıymıştır.[212]

[207] Baibulat, 2004, s. 107.

[208] Ahsen Böre, s. 30.

[209] Bekkin, Tagirdjanova, s. 454.

[210] Finlandiya İslam Cemaati'nin yıllık raporu, 1932. Fazile Nasretdin arşivi.

[211] Finlandiya İslam Cemaati'nin yıllık raporu, 1934. Fazile Nasretdin arşivi.

[212] Finlandiya İslam Cemaati'nin yıllık raporu, 1933. Fazile Nasretdin arşivi.

Terijoki'de bir Tatar ailesi.. Terijoki. 1930'lu yıllar.
Kaynak: Nermin Bedretdin ve Ayten Samaletdin arşivi.

Hasan Camaletdin'in Terijoki'deki evi.
Kaynak: Nermin Bedretdin ve Ayten Samaletdin arşivi.

1939 yılında SSCB ile Finlandiya arasında savaş başladığı için Terijoki sakinleri Finlandiya'nın içlerine taşınmak zorunda kalmış ve sonra Terijoki'ye bir daha dönememişlerdir, çünkü savaşın sonucunda Terijoki kasabasını da içine alan bölge, Sovyetlerin eline geçmiştir. Ayten Samaletdin ile Nermin Samaletdin, bu konu hakkındaki hatıralarını şöyle aktarırlar:

> *Babamız Terijoki'de ağaç tomruklardan bir ev yapmıştı. Bu evde ancak 9 ay yaşadık. Terijoki'den ayrılmak zorunda kaldık. Annemiz gözyaşı dökerek bizi ellerimizden tutup tren garına götürdü. 6 yaşındaydık, hiçbir şey anlamıyorduk. Köpeğimizi ve kedimizi evin avlusunda bıraktığımıza üzülüyorduk. Yanımızda çok eşya götürmeye izin yoktu, ancak en gerekli üç beş parça bir şey aldık. Tampere'ye gittik, babamız ise işleri halletmek için Terijoki'de kaldı. Sonra o da geldi. Tampere yakınlarında bir atölyede kışı geçirdik. Orası çok soğuktu.*[213]

Böylece Terijoki'nin "Tatar" dönemi, bu kasabanın Finlandiya'ya ait olduğu zamana rastlamıştır (1910–1939). Terijoki'de Tatarlar, tatille ticaret işini bir arada yürütmüşlerdir. Çoğu sadece yaz aylarında buraya gelse de dükkânlar açık tutulmuştur. Terijoki üzerinden birçok Tataın Finlandiya'ya taşınmış olması önemli bir husustur. Terijoki'nin devlet sınırına yakınlığı ve burada hayırsever küçük bir Tatar topluluğun bulunması, bu göçü kolaylaştıran etken olmuştur. Terijoki'yi farklı zamanlarda önemli Tatar

[213] Ayten Samaletdin ve Nermin Samaletdin ile söyleşi, 30.10.2016.

Terijoki'deki bir kurs. 1930'lu yıllar. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

aydınları ziyaret etmiş, bunlar arasında Abdullah Battal Taymas, Ayaz İshaki, Sadri Maksudi, Musa Bigiyev ve Rizaetdin Fahretdin gibi saygın şahıslar bulunmuştur.

Sovyet-Fin Savaşı başlayınca bütün Tatarlar Terijoki'yi mecburen terk etmişlerdir. Artlarında evlerini, mağazalarını, yazlıklarını bırakmışlardır. Böylece Terijoki'de Tatarların kısa süren tarihi sona ermiştir.

1966 yılında Järvenpää merkezi. Kaynak: www.finna.fi

Järvenpää

1920'li yılların başında Järvenpää, Tuusula bölgesindeki nüfusu birkaç bini aşmayan küçük bir yerleşim yeridir. Köy hayatını seven Tatarlardan bazıları, başkente yakın bir mesafede arsa satın alma imkânlarının olduğunu öğrenince Järvenpää'ya taşınmışlardır. Helsinki ile demir yolu bağlantısının olması, onların bu kararlarını etkileyen etkenlerden biridir. Buraya ilk yerleşenler Hasan Kanikov, Beşar Camaletdin, Mustafa Camaletdin ve Ümer (Ymär) Talus'tur.[214] Sovyet-Fin Savaşı başlamadan önce Järvenpää'da yirmi civarında Tatar ailesi yaşamaktadır. Tatarların buraya göçünde Beşar Camaletdin çok aktif rol oynamış ve arsa alımlarında yardımcı olmuştur.

[214] *Svyaşçennoye Naslediye* (Kutsal Miras) adlı belgesel filmi.

Hasan Kanikov ve eşi Zeliha. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Savaş sırasında Järvenpää'daki Tatarların sayısı artmıştır, çünkü birçoğu büyük şehirlerden uzaklaşarak bu küçük kasabaya yerleşmeyi tercih etmiştir.

Järvenpää'da 1943 yılında bir cami açılması, buradaki Tatarların dinî ve kültürel yaşamına ivme kazandırmıştır. Järvenpää Tatarları evlerde buluşarak, çeşitli etkinlikler düzenleyerek, Cuma namazlarını beraber kılarak ve çocuklar için ana dili ve Kur'an eğitiminin verildiği yaz kursları düzenleyerek aktif bir toplumsal hayat yaşamaya başlamışlardır. Järvenpää'daki yaz kurslarına başka şehirlerdeki Tatarlar da çocuklarını göndermiştir. Başka şehirlerden gelen çocuklar Tatar ailelerinde ağırlanmış, böylece ana dilini öğrenme ve Tatar kültürel hayatını aile içinde tanıma fırsatı elde etmişlerdir.

Finlandiya Tatarları için tarihî ana vatan ile bağlantı her zaman önemli olmuştur. 1942 yılında Sovyet ordusunun esir düşen Tatar askerleri Finlandiya Savunma Bakanlığı tarafından Miehikkälä yakınlarındaki bir kampa yerleştirilince, Finlandiya Tatarları, Fin hükümetinden bu Tatar esirlerin Järvenpää'ya geçirilmesini rica etmişlerdir. Finlandiya Genel Karargâhı, buna izin vererek Abdulhak Safiulla ile Gani Hasan'ı 90'un üzerindeki Tatar esiri Miehikkälä'den Järvenpää'ya götürmekle görevlendirmiştir. Järvenpää Tatar diasporasına bir anda katılan bu kadar çok sayıda yeni kişi, Tatar kültürel hayatını canlandırmıştır. Ama 1945 yılında Sovyetler Birliği'nin talebi üzerine bu esir Tatarlar vatanlarına geri gönderilmişlerdir.

Järvenpää'da savaş sonrasında 50 civarında Tatar yaşamıştır. 2000'li yılların başı itibarıyla Tatar sayısında azalma gözlenmiştir. Yaşlı kuşak mensuplarının vefat etmesi ve gençlerin başkent Helsinki'ye taşınmaları bu azalmanın ana nedenlerindendir.

(Sağdan sola) Järvenpää Tatarlarından Ayse Beşar, Zeynel Beşar Samaletdin, Zeynel'in eşi İlhamiye ve Ümer Talus. 1930'lı yılların başları. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Järvenpää Tatar gençleri. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Järvenpää Tatarları Tatar esirlerle birlikte. 1943 yılı. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Tatar esirlerin düğünü. 1943 yılı. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

1960 yılında Tampere merkezi. Hämeensilta Köprüsü. Kaynak: www.finna.fi

Tampere

Demir yolu hattı, 1876'da, Helsingfors şehrinden 170 km uzaklıkta olan Tammerfors şehrine ulaşmıştır. O dönemde Tammerfors, gelişmiş altyapıya sahip büyük bir sanayi merkezidir. 1820'de kurulmuş olan Finlayson pamuklu bez fabrikası, bölgenin kalkınmasında büyük rol oynamıştır.[215] Kısa zaman içinde makine yapım atölyeleri, ağaç işleme tesisleri, yün fabrikaları gibi sanayi kuruluşları kurulmuştur. Bölgede perakende satış yapan dükkânların azlığı, işçilerin uzun çalışma saatleri sebebiyle alışverişe zaman ayıramaması seyyar satıcılar için uygun koşullar yaratmıştır. Muazzez Baibulat'ın yaptığı araştırmalara göre, Nijniy Novgorod'tan ilk Tatar tüccarlar, demir yolu ile Tampere'ye ulaşmıştır. Finlandiya'da ancak kış aylarında bulunsalar da Tatarların çoğu konuşabilecek kadar Fince öğrenmiştir. Çoğu Tatar tüccar, şehri göstermek için ailesini de beraberinde getirmiştir. 1895 yılında Tampere'de şirket kurmak için ilk başvuruyu, Mustafa İsmail yapmıştır. Arkasından 1897'de Camal Yusuf ve 1899'da Bavautdin Kafiatulla, kendi şirketlerini açmışlardır.[216]

Sonraki yıllarda Tampere'deki Tatar tüccarların sayısı artmaya devam etmiştir. Bunlar arasında Ümer (Ymär) Alautdin, Sıddık İsmail, Sadık Aynetdin gibi isimler vardır. 1910 yılında Hämeenkatu, 14

[215]http://www.info.finlayson.fi/tarinamme/

[216]Baibulat, s. 23.

adresinde İmad Samaletdin'in dükkânının ve 1913 yılında İtäjnenkatu, 24 adresinde Zinnetulla Vafin'in dükkânının açıldığına dair bilgiler var. Bu dükkânların açılış tarihleri konusunda başka bir kaynak, farklı bilgiler vermektedir. Finlandiya Çalışma Takvimi'ne göre, İmad Samaletdin'in deri ve kumaş ürünleri dükkânı ta 1898 yılında açılmış, Zinnetulla Vafin'in dükkânı da 1910'da işlemeye başlamıştır.[217]

1920 yılına ait şirket listesinde İshak Asis, Bilaletdin Aynetdin, Zinnetulla Ahsen, Aysatulla Aymaletdin ve Meületdin Aynetdin adlı kişilere ait dükkânlar yer almıştır. Bu dükkânlarda genellikle kumaş ve deri ürünleri satılmıştır.

O hâlde Tampere Tatar topluluğunu, 1876-1920 yılları arasında şehre gelip yerleşen tüccarlar oluşturmuştur. Bu Tatarlar yerli halkın ihtiyaçlarını iyi değerlendirmişlerdir. Uzun çalışma saatlerinden dolayı alışverişe pek zaman bulamayan işçilerin evlerinde seyyar satıcılar ilgi ile karşılanmışlardır. Tatar satıcılar özellikle maaş günlerinde yoğun çalışarak bu günlerde tatlı satışı da yapmışlardır.

Tampere Tatarları bayram namazında. Tampere Tiyatro Salonu, 1949 yılı. Fotoğraf, M. Baibulat'ın kitabından alınmıştır.

[217] *Age., s.* 23

Tüccarlar kendileri yerleştikten sonra çocuklarıyla eşlerini de getirmişlerdir. Tatar tüccarların hanımları genellikle çalışmamış ve zamanlarını ev işlerine ve çocuk bakımına adamışlardır. Savaş öncesinde Tampere şehrinde 140 civarında Tatar yaşamıştır.[218]

Savaş koşulları, Tatarların yaşamında değişiklikler yaratmıştır. Erkeklerin çoğu cephede olduğu için ticaret işleri büyük ölçüde durmuş, mal tedariki zorlaşmış ve Finlandiya'nın sınır kentlerinde yaşayan Tatarlar geçici olarak Tampere'ye yerleşmişlerdir.

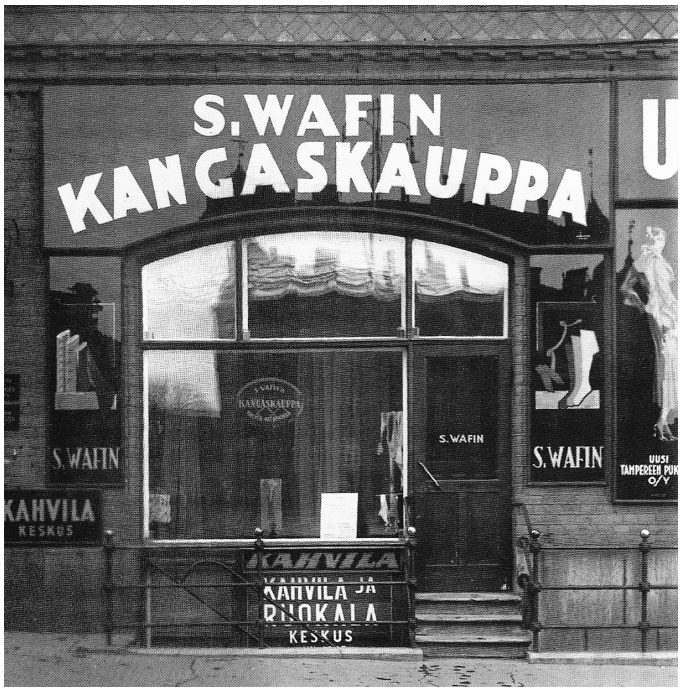

Tampere'de Semiulla Wafin'in kumaş dükkânı. Kaynak: M. Baibulat'ın kitabı.

Savaş bitince Tatarlar eski uğraşlarına dönmüş, bazıları yeni iş kolları bile açmıştır. Örneğin, eskiden manav işleten Mensur Baybulat, gazlı içecek işine girmiş, kısa bir sürede bu ticareti büyütmüş ve sonunda 28 kamyonla Tampere ve çevresine gazlı içecek taşıyan bir şirket sahibine dönüşmüştür.[219]

Kendi derneklerini kurmak isteyen Tampere Tatarları, 1941 yılında bunun için 111800 mark toplamışlar, bu parayı gayrimenkul almak için kullanmışlardır. 1943 yılında Tampere İslam Mahallesi adıyla bir dernek kurulmuştur. Bu kuruluşun, Tampere'de yaşayan bütün Tatarları kapsamadığını belirtmek gerekir. 1935 yılında kurulmuş olan *Tampere Türkler Birliği* de varlığını sürdürmüş ve kültürel faaliyetler yürütmüştür.[220]

2000'li yılların başı itibarıyla Tampere Tatarlarında kültürel açıdan durağanlaşma gözlenmiştir. Bunun sebepleri arasında düşük doğum oranları, gençlerin başkente taşınmaları ve başka milletlerden kişilerle evlenerek Finlandiya toplumu içinde asimile olmaları gösterilebilir.

2000'li yılların ortalarından itibaren Tampere Tatarları Derneği (bugünkü adı ile *Tampere Tatar Cemiyeti*), Tampere'ye son yıllarda göçen Tatarlara (bu Tatarlar çoğunlukla St. Petersburg şehrinden gelmedir) ilgi göstermeye, onları kültürel etkinliklere davet etmeye, çocuklarını cemiyet nezdinde çalışan kurslara çekmeye başlamıştır.

[218]Baibulat, s. 137.
[219]R. Belyaev arşivi.
[220]Baibulat, s. 143.

1930'lu yıllarda Turku'nun pazar meydanı. Kaynak: www.finna.fi

Turku

1809 yılında Turku (eski adı ile Abo), özerk Finlandiya Knezliği'nin başkenti hâline gelmiştir. Tarihsel olarak Finlandiya'nın bütün en önemli kurumları burada yerleşmiştir. Finlandiya'nın bu en eski şehrine Tatarlar, ilk defa Rus Çarlık ordusunun mensupları olarak ayak basmışlardır. Leitzinger'in verdiği bilgilere göre, 1870 yılında buradaki askerî kışlada, Tatar askerler de bulunmuştur.[221]

Abo şehrinde ticaret yapan Tatarların bahsi, ilk defa, 1888-1889 yıllarında yerel gazetelerde geçer.[222] Abo'ya ilk yerleşen Tatarlardan Safa Şakir 1899'da, Mustafa Hamidulla 1902'de, Bilaletdin Eksan 1903'te ve Salahetdin Hayretdin 1906'da taşınmışlardır. 1910 yılında şehirde 80 civarında Tatar yaşamış ve bunların birçoğu kendi dükkânını açmıştır.[223]

1917'den sonra buradaki Tatarların sayısında artış olduğu tahmin edilmektedir. Yerel tarihçi Çingiz Safiulla'ya göre, bazen Turku'daki Tatarların sayısı 100'e ulaşmıştır.[224] Tampere'deki Tatarlardan farklı olarak Turku Tatarları kendi derneklerini kurmamışlar, bunun yerine Finlandiya İslam Cemaati'nin bir şubesini teşkil etmişlerdir. 21 Mart 1973'te bu şubenin bir toplantısı gerçekleşmiş ve Turku'daki faaliyetlerin finansal konuları tartışılmıştır.[225]

[221] Leitzinger, s. 162.
[222] *Age.*, s. 163.
[223] *Age.*, s. 163
[224] Çingiz Safiulla arşivi.
[225] Çingiz Safiulla arşivi.

Dinî ve kültürel amaçlarla kullanmak üzere bir bina satın alınmıştır. Turku Müslümanlarına Finlandiya devleti tarafından 1912'de bir mezarlık yeri verilmiş ve bu alan 1947 yılında genişletilmiştir.[226] Turku'da imamlık görevini çeşitli dönemlerde Semiulla Sadri, Salahetdin Akbulat, Abdulber Mohammed, Abdul-Hamid Akbulat, Murtaza Hamidulla, Deniz Söderström ve Varol Abdrahim yerine getirmişlerdir.[227] Finlandiya İslam Cemaati İmamı Veli Ahmed Hakim, çocuklara ders vermek üzere birkaç kere Turku'yu ziyaret etmiştir.

Turku Tatarları çay ziyafetleri, sahne oyunları ve mevlitler düzenlemişlerdir. Kültürel yaşam, resmî olarak kaydı olmayan *Turku Türkler Birliği* adlı oluşumun gayretleri ile canlı tutulmuştur.

Salahetdin Akbulat, ailesi ile birlikte. Turku, 1920'li yıllar. Kaynak: Didar Fere arşivi.

[226]Leitzinger, s. 162.

[227]*Mähallä Habärläre,* No. 1, 2014.

Turku'da düzenlenen kursun bitiş günü. 1 Haziran 1930. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

"Turku'da bayram namazı sonrasında çay ziyafeti. Turku Tatarları 1950'li yıllar. Çingiz Safiulla arşivi"

Safa İsmail'in Dükkanı: Safura İsmail, Talat İsmail, Abdülkadir İsmail, Meryem İsmail ve Safa İsmail, 1927. Fazile Nasretdin Arşivi

Turku'da Tatar çocuklar bir kültür etkinliğinde sahne alırken. Öğretmenleri Naile Asis ile birlikte (sağda). 1955 yılı. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Turku'da bir cenaze töreni. Soldaki Turku cemaati İmamı Semiulla Sadri ve sağdaki Finlandiya İslam Cemaati İmamı Veli Ahmet Hakim. Kaynak: Çingiz Safiulla arşivi.

1980'li yıllardan itibaren gençlerin sayıca azalması (başkente taşınmaları) ve doğum oranlarının düşüklüğü sebebiyle Turku Tatarlarının kültürel yaşamında durağanlaşma gözlenmiştir.

2010'lu yılların başında Turku Tatarlarının dinî faaliyetleri sona ermiş olup ibadethane olarak kullanılan konut kiraya verilmiştir.

Turku Müslüman mezarlığı. Kaynak: Çingiz Safiulla arşivi.

Salo panoraması. 1955. Kaynak: www.finna.fi

Salo

Turku'nun 50 km uzağında bulunan Salo, başkent Helsinki'ye ve Finlandiya'nın güney sahillerindeki Björneborg (Pori), Rauma gibi şehirlere yakınlığı sebebiyle Tatarlar için bir çekim merkezi hâline gelmiştir. Şehir statüsünü 1960 yılında alan Salo'da, Tatarlar için kırsal yaşam tarzını sürdürme imkânı da bulunmuştur.

Salo'ya ilk yerleşen Tatarlardan biri, 1905 yılında taşınan Feshetdin Bedretdin'dir. Onu, kardeşleri Mustafa, Fettahetdin, Fehretdin ve Abdulla takip etmiştir. Daha sonra kız kardeşleri Alime Bedretdin de Salo'ya yerleşmiştir. Dinî bilgilere sahip olduğu için "İşan" lakabı ile anılan Fehretdin Bedretdin, kardeşleri ve aileleri için dinî törenler düzenlemiştir.[228]

1930 yılında Salo'da iki Tatar dükkânı işletilmiştir. Bedretdin ailelerinin çocuklarına ders vermek üzere Abdulber Mohammed, Salo'ya gelerek Tatarlardan birinin evinde kalmıştır.

Mustafa Bedretdin ailesi ile 1950'li yılların başında Helsinki'ye taşınmış, 1980'lerde ise Feshetdin'in oğlu Feyzrahman da Helsinki'ye yerleşmiştir. Günümüzde Salo'da bir tek Faruk Bedretdin ve ailesi yaşamaktadır.

[228]Kadriye Bedretdin ile söyleşi, 15.06.2016.

Bedretdin ve İbrahim aileleri. (Soldan sağa) Ayakta duranlar: Fettahetdin, Fehretdin ve Mustafa Bedretdin, İsmail İbrahim, Feshetdin ve Abdulla Bedretdin. Oturanlar: Fatih, Safiye, Zayrife, Hasan (çocuk) Bedretdin, Halime, Alime (çocuk) ve Monire İbrahim. Salo, 1921 yılı. Kaynak: Kadriye Bedretdin arşivi.

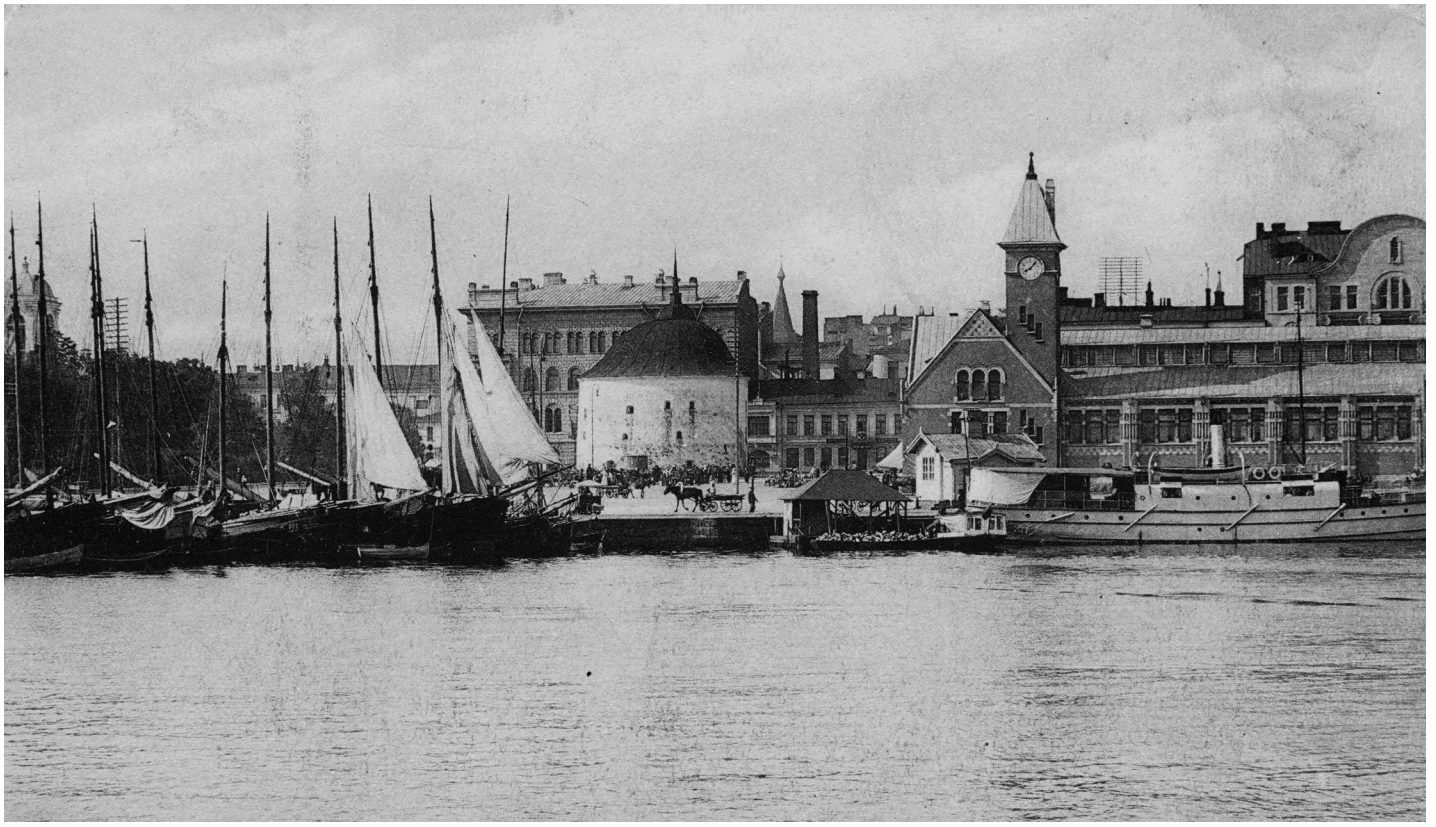

Viborg panoraması.1900'lü yılların başı. Kaynak: Dmitriy Semyonov arşivi.

Viborg

1917-1940 yılları arasında Viborg şehri, Finlandiya'ya dâhil idi. Bu dönemde şehirde devlet dairelerinde kullanılan dil Finceydi ve birçok Fin buraya gelip yerleşmişti. Birkaç Tatar ailesi de vardı. Örneğin, Hayrulla adlı bir Tatarın ailesiyle birlikte geçici bir süre için burada yaşadığı bilinmektedir. Liman şehri olan Viborg, ticaret için iyi bir yerdi. Fakat İkinci Dünya Savaşı sonunda Viborg, SSCB'ye geçti, bu sebeple buradaki Fin nüfusun büyük çoğunluğu, şehri terk etti. Tatarlar da Viborg'dan Finlandiya'ya taşındılar. Tarihî verilere göre, şehirde eskiden bir Müslüman mezarlığı bulunmaktaydı fakat bu mezarlık, günümüze kadar korunamamıştır.

Viborg pazar yerinde Tatar tüccarlar. Soldan sağa: Nurmuhammed Samarhan, Fatima Nisametdin (Samarhan) ve Bilal Hayretdin. 1930'lu yılların sonu. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Benet Hisametdin, oğlu Safiulla ve kızı Alime ile. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

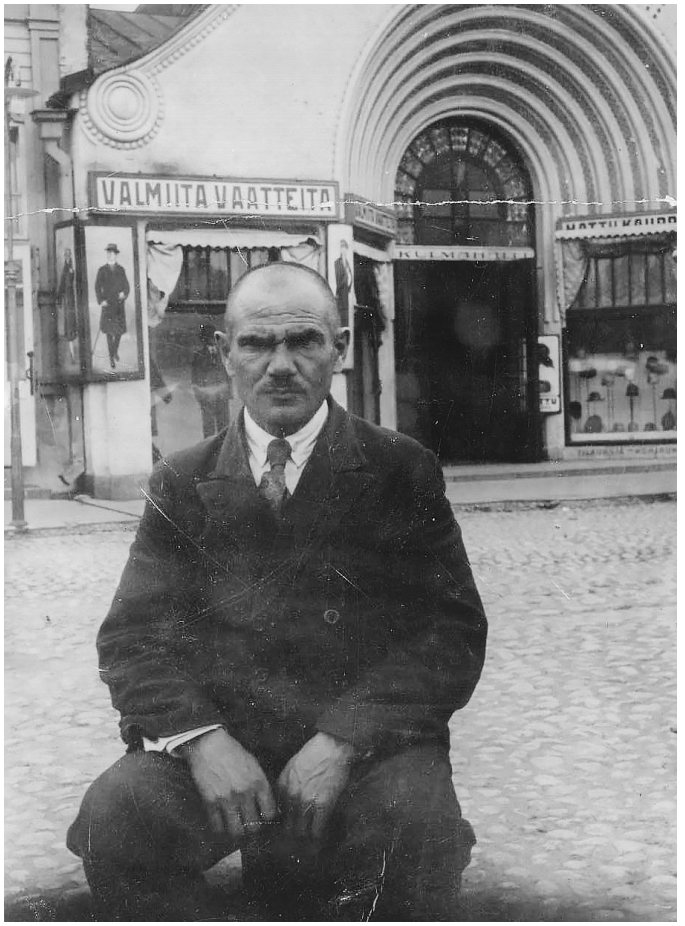

Abdurrahman Hisametdin, pazar yeri girişinde. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

1930'lu yıllarda Kotka şehir merkezi. Kaynak: www.finna.fi

Kotka

Nijniy Novgorod vilayetinin Suksu (Kyuçişçi) köyü Tatarları, Kotka'ya, daha 1880'li yıllarda yerleşmeye başlamışlardır. İlk başta buraya Arifullen ile Şedihanov aileleri taşınmış, 1890'da onlara Fathullah ile Şakir aileleri katılmıştır. Hüseyin Şakir, İsmail Arifullen, Hayrulla Şakir ve Cafer Arifullen ile birlikte Koulukatu, 5 adresinde bulunan kumaş dükkânını açmışlardır. Kotka'daki Tatar nüfusu, geçici süre için gelen Tatarlarla birlikte bazen 150 kişiye ulaşmıştır. Kotka'da yerleşik olarak yaşayan aileler Şakir, Arifullen, Fatkullin, Sali, Kencahmet, Nasibullen (daha sonra soyadlarını Karatau olarak değiştirmişlerdir) aileleri idi.

1980'li yıllara doğru Kotka Tatarlarının neredeyse tamamı Helsinki'ye taşınmış ve buradaki Tatar faaliyetleri tamamen durmuştur.

Kotka'da düzenlenen kursun kapanış günü. Üçüncü sıranın ortasında duran kişi, Osman Ali Soukkan'dır. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Kotka'da Şakir ailesinin kumaş dükkânı Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

1940'lı yıllarda Kuopio merkez meydanı. Kaynak: www.finna.fi

Kuopio

Demir yolu hattı 1889 yılında Kuopio'ya ulaştıktan sonra bu bölge, ekonomik açıdan kalkınmaya başlamıştır. Tatarlardan Bedretdin Saadetdin, 1908'de Kuopio çarşısında satış yapmak için izin almıştır. 1909'da Ümer Nevretdinov ile Hayretdin Saadetdin de aynı izni almışlardır. Kuopio'ya yerleşen Tatar aileler arasında Hayrulla soyadını taşıyan bir aile de bulunmaktadır. Bu aile daha sonra Helsinki'ye taşınmıştır.[229] Enver Hayrulla, çocukluk anılarını şöyle tasvir eder:

> *Kuopio'da doğdum. Daha bir yaşıma gelmeden babam Viborg'a taşınmaya karar vermiş. O zaman Kuopio'da ekonomik şartlar zormuş. Viborg'da 1939 yılında Kış Savaşı [Fin-Sovyet Savaşı] başlayana kadar kaldık, sonra tekrar Kuopio'ya döndük. Kış Savaşı sona erince kısa bir süre için tekrar Viborg'a gittik ama savaşın devamı gelince [Nazi Almanyası ile SSCB arasındaki savaş] tamamen Kuopio'ya yerleştik. Yerleşik olarak yaşayan birkaç aile vardı. Ticaret için geçici olarak gelip giden Tatarlar da oluyordu. Okulu Kuopio'da bitirdim ve kürkçülük işini öğrendim. Daha sonra bir akrabanın daveti üzerine Helsinki'ye taşındım.*[230]

[229] Leitzinger, s. 151.

[230] Enver Hayrulla ile söyleşi, 18.10.2009.

Zinnet Hayrulla, eşi Hayrelbanat ve çocukları (soldan sağa: Gölten, Enver, Kadriye ve önde oturan Zekiye) ile beraber. 1940'lı yıllar. Kaynak: Zekiye Hayrulla arşivi.

Hayrulla ve Hayretdin aileleri. 1930'lu yıllar. Kaynak: Zekiye Hayrulla arşivi.

Kuopio'da çocuğa isim koyma töreni. 1926 yılı.Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Vilmanstrand Panoraması (Lappeenranta), 1889. Kaynak: Sarén Oskaria www.finna.fi

Başka Şehirler

Tatar göçleri coğrafyasını kavrayabilmek için, Tatarların başka hangi şehirlerde bulunduklarını, geçici olarak yaşadıklarını veya dükkân sahibi olduklarını gözden geçirmekte yarar vardır. Leitzinger bununla ilgili olarak aşağıdaki bilgileri verir:

Tatarlar, Viborg'un dışında, Finlandiya'nın doğusunda da geçici olarak bulunmuşlardır. Örneğin, Serdobol'da (Soravala) Sıddık Sadık ve Keksgolm'de (Käkisalmi) Maulitbey Muhemediarov ve Keymaduddin Galimov yaşamışlardır. Friedrichsgame ile Nyslott (Savonlinna) şehirlerinde de Tatarların yaşamış olduğu bilinmektedir.

Tatarlar ticari işler nedeniyle Häme bölgesinin Forssa, Hollola ve Tavastehus şehirlerinde bulunmuşlardır. Tavastehus'da 1904-1906 yılları arasında Hasan Kannikov ve daha sonraki yıllarda Bilaletdinov kardeşler yaşamışlardır.

Helsinki'nin de dâhil olduğu Uusimaa bölgesinin Hyvinkää şehrinde, 1930'lu yıllarda bir Tatar dükkânı işletilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında buraya Mustafa Salah ile Kemal Baibulat'ın yerleşmiş olduğu biliniyor. Kemal Baibulat daha sonra Tammerfors'a taşınmıştır.

Finlandiya'da Tatarların yaşadığı şehir ve kasabaların haritası. http://mapsofworld.com web sayfasından alınan harita kullanılarak oluşturulmuştur.

Hanko şehrinde 1908-1909 yıllarında Abdulkebir Alimov, Celaletdin Şamaletdin (daha sonra Talbulat soyadını almıştır) ve Halilulla Kafiatulla yaşamıştır. Ümer Bahautdin, 1899 yılında Porvoo şehrinde doğmuştur. 1856 yılında Vilmanstrand şehrinde, Rus ordusunda askerlik yapan bir Tatar vefat etmiş ve aynı yıl bir Tatar askerin, bir erkek çocuğu dünyaya gelmiştir. Hasan Husnetdin adlı bir Tatar 1925 yılında Lahti şehrinden Lappeenranta şehrine taşınarak burada iki dükkân açmıştır.

Tatarlar, Finlandiya'nın güneybatı sahillerindeki şehirlerine de gitmişlerdir. Burada Salo ile Åbo (Turku) şehirlerinin dışında Rauma, Björneborg ve Kristinestad (Kristiinankaupunki) şehirlerinde yaşamışlardır.

1950'li yıllarda Rauma şehrinde 24 Tatarın yaşadığı bilinmektedir. Buraya yerleşen ilk Tatarlardan İdiatulla Ainulla ile Abdulkabir Saber 1908 yılında, Husnetdin Bavautdin 1910'da ve Ahmedcan Saadetdin 1914'de buraya gelmişlerdir. Nuretdin Fahretdin (daha sonra Fere soyadını almıştır) burada erkek giysileri dükkânı açmıştır.

1910 yılı nüfus sayımı verilerine göre, Björnborg şehrinde Sarif Arifullen (daha sonra Toktameş soyadını almıştır) ve Celaletdin Bilaletdin yaşamışlardır.

1930'lu yıllarda Kristinestad şehrinde Tatarların yaşadığı bilinmektedir. Örneğin, Cafer Saber, 1914 yılından beri burada yaşamıştır. Aynı dönemde Samaletdin Arifulla, geçici olarak Björnborg'da yaşamıştır.

Ostrobothnia (Pohjanmaa) adlı tarihî bölge, Finlandiya'nın Laplandia'ya kadar uzanan merkezi ve kuzey topraklarını kapsamaktadır. Ülkenin diğer bölgelerine göre daha ıssız olan bu bölgede, Tatarlar, sahil boyunda kurulan Uleoborg, Kemi ve Nikolaistad gibi şehirlere uğruyorlardı. Sadik Ainetdin adlı bir Tatar tüccar 1904 yılında Nikolaistad şehrine, 1909'da ise Adbulla Alautdin, Uleoborg şehrine yerleşti. Daha sonra İbrahim Hamidulla da ailesi ile birlikte Uleoborg'a yerleşti.

1894 yılında Kemi şehrinde Hamidulla Rahimov vefat etmiştir. Daha sonra burada, Hasan Hamidulla ve ailesi yaşamıştır.

Tatarlar Finlandiya'ya demir yolu bağlantısı kurulmadan önce de gelmeye başlamış olsalar da, asıl yoğun gidiş gelişlerin demir yolu hattı açıldıktan sonra başladığı anlaşılmaktadır. Tatarların yerleştikleri şehirler de çoğunlukla demir yolu boyunca sıralanan şehirlerdir. Tatarları, öncelikle tüketici kitlesi kalabalık olan büyük şehirler (Helsinki, Tampere, Turku, Vaasa, Oulu) kendine çekmiştir. Bununla birlikte, büyük şehirlerde gayrimenkul satın alabileceklerin sayısı az olup Tatarların çoğu, büyük şehirlerin uydu kentleri konumunda olan Jarvenpää, Salo, Rauma, Pori gibi kasabalara yerleşmiştir. Bu kasabalarda alışkın oldukları köy yaşamını sürdürme imkânları da olmuştur. Finlandiya'da 1950'li-1980'li yıllarda gelişen şehirleşme ile birlikte Tatarların çoğu köylerden ve kasabalardan büyük şehirlere göçmüş, bu sebeple birçok köy ve kasabada Tatar kalmamıştır.

Günümüzde Tatar nüfusu, daha çok başkent ve yakınlarında (Helsinki, Espoo, Vantaa, Tikkurila şehirlerinde) yoğunlaşmış bulunmaktadır. Jäarvenpää'da birkaç Tatar ailesi, Tampere'de 70 civarında kişi, Turku'da birkaç kişi, Kotka'da iki kişi ve diğer şehirlerde tek tük birkaç kişi yaşamaktadır.

Savaş sonrası yıllarda Oulu şehrinde İbrahim Hamidulla'ya ait dükkânın kapısında sıra bekleyen müşteriler.
Kaynak: Behiye Samaletdin arşivi.

Oulu pazarında Hasan Hamidulla (soldaki) ve İsmail Hamidulla. 1930'lu yıllar. Kaynak: Behiye Samaletdin arşivi.

Kemi'de Abdulla Josipov ile Saide Hasan'ın düğünü. 1938 yılı. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Musa Bigiyev (birinci sırada soldan beşinci), Oulu Tatarları arasında. Kaynak: Behiye Samaletdin arşivi.

Kemi'de Hasan Hamidulla'ya ait dükkân. Yıl bilinmemektedir. Kaynak: Behiye Samaletdin arşivi.

SOVYET-FİN SAVAŞI'NDA VE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA FİNLANDİYA TATARLARI

1930'lu yılların sonu itibarıyla Tatarlar, bağımsız Finlandiya toplumu ile başarılı bir şekilde kaynaşmış duruma gelmişlerdir. Çeşitli şehirlere ve kasabalara yerleşerek başarılı ticaret yürütmüşler, kimi çarşılarda ticaret yapmış kimi kendi dükkânını açmıştır. Finlandiya'ya çocuk yaşta göç eden ya da Finlandiya'da doğan çocuklardan ikinci kuşak da yetişmeye başlamıştır. Finlandiya İslam Cemaati faaliyetler yürütmüş, cemaatin imamı ve dinî konularda bilgili olan cemaat üyeleri, ana dili ve din bilgisi dersleri vermişlerdir. Tatarların çoğunun refah durumu yüksek olup şehirlerde gayrimenkul almanın yanı sıra Terijoki'de yazlıklar da alabilecek duruma gelmişlerdir. Dinî törenler, kiralık dairelerde yerine getirilmiş ve aynı zamanda cami için bina satın almak ya da cami inşa etmek üzere planlar yapılmıştır.

Durum böyle iken Finlandiya'da Kış Savaşı olarak bilinen Sovyet-Fin Savaşı başlamıştır. Siyasi konulara karışmamayı tercih etseler bile Finlandiya Tatarlarının bu iki ülke arasındaki ilişkileri ilgi ve kaygı ile takip ettiklerini tahmin edebiliriz. Tarihî vatan olarak gördükleri, doğup büyüdükleri, mal ve mülklerini bıraktıkları ve akrabalarının yaşadığı ülke olan Rusya'nın (dönemin Sovyetler Birliği'nin) durumu elbette onları alakadar etmiştir. 1920'li yıllarda sınırlar kapanınca, Nijniy Novgorod vilayetindeki memleketlerini ve akrabalarını ziyaret etme imkânları kalmamıştır. Akrabalarla iletişim sadece posta üzerinden yürümüştür. Savaş başlayınca posta iletişimi de kesilmiştir.

Fin basını, iki ülke arasındaki ilişkiler konusunda endişe verici bir tablo çizmiştir. Sovyet sınırının askerî gerekçelerle Finlandiya içlerine doğru kaydırılması ve Gogland Adası'nın kiralanması konusunda Sovyetler Birliği ile Finlandiya hükümetleri arasında görüşmeler yürütüldüğüne dair kaygılandırıcı haberlere rağmen Tatarlar, Terijoki ve Viborg gibi sınıra yakın kasabaları terk etmek için acele etmemişlerdir. Kış Şavaşı başlayana kadar Terijoki'de birkaç Tatar ailesi (Nisametdin, Asis, Samaletdin aileleri) yaşamıştır.[231]

30 Kasım 1939'da Kış Savaşı (Sovyet-Fin Savaşı) başlamıştır. Yeni bağımsızlığını kazanan genç Fin halkının ulusal özbilincini kazanmasında bu savaşın büyük etkisi olmuştur. Finlandiya Tatarları da bu süreçten derinden etkilenmişlerdir.

Söyleşi yaptığımız Tatarlardan biri, savaşın ilk günlerini şöyle tasvir etmektedir:

> *6 yaşındaydım, hatıralarım bölük pörçük ama şu hatıram çok net aklımdadır. Terijoki'de yaşıyorduk o zaman. Perdeleri kapatmamızı söylediler. Hemen sonra evin yakınından geçen ağır araçların seslerini duyduk. Şehirden askerlerin geçtiğini daha sonra söylediler.*[232]

[231] Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

[232] Ayten ve Nermin Samaletdin ile söyleşi, 29.10.2015.

Finlandiya Tatarlarında, tarihsel geçmişlerinin özelliklerinden ötürü, bağlı bulundukları devlete sadakat ve hizmet anlayışı, kuşaklar boyunca gelişim göstermiştir. Finlandiya topraklarına yerleşen Tatarlar, tarihî vatanlarını kaybedip yeni bir vatan kazanmışlardır. Onlara kucak açan, Rusya'daki siyasi kovuşturmalardan kaçıp gelenlere kendi toprakları üzerinde refah imkânı sağlayan bu yeni vatana sadakati ve hizmeti kendileri için bir borç olarak görmüşlerdir.

Savaş başlayınca Finlandiya'nın sınır şehirleri boşaltılmıştır. Tatarlar Terijoki ile Viborg kasabalarını terk etmek zorunda kalmışlar; Helsinki, Tampere ve Jarvenpää gibi şehirlerdeki akrabalarının yanına taşınmışlardır.

Tatarların Kış Savaşı'na, sonra Devam Savaşı'na (Finlandiya'nın İkinci Dünya Savaşı'na katılması sonucunda yaşanan savaş harekâtları) ve Laponya Savaşı'na yaptığı katkılar hakkında, *Finlandiya İslam Cemaati Gazileri* (Suomen Islam-Seurakunnan

Finlandiya ordusundaki Tatar askerler. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Veteraaniteos) adlı eserden aşağıdaki bilgileri aktarabiliriz.

Kış Savaşı 30 Kasım 1939'da başlamış olsa da seferberlik Eylül ayında başlatılmıştır. Sovyet hükümeti ile Finlandiya hükümeti arasındaki görüşmelerin sıkıntılı ilerlediğini, bu arada Sovyetlerin Finlandiya sınırları yakınında askerî güç yığmaya başladığını gören Mareşal Mannerheim, Finlandiya parlamentosundan savunma harcamalarının ve Sovyetler Birliği sınırı boyunca asker sayısının arttırılmasını talep etmiştir.[233]

Bu dönemde Tatarların bir kısmı, henüz Finlandiya vatandaşlığını alamamıştır. Vatandaş olanlara askerlik celp belgesi posta ile gönderilmiştir. Savaşa katılan Tatarlardan biri askere gidişini şöyle tasvir eder:

> *O zaman çoğu kişi Finlandiya'da Nansen pasaportu ile yaşıyordu. Finlandiya vatandaşı olanlara celp kâğıdı geliyordu. Nansen pasaportuna sahip olanlar, Finlandiya ordusuna gönüllü olarak yazılıyorlardı. Ben de gönüllü gittim. Kış Savaşı döneminde üç ay cephe gerisinde hizmet verdim. Orduya katılmak için dilekçe versem de beni kabul etmediler ama gönüllü hizmetimi askerlik olarak saydılar. Kış Savaşı sona erdikten sonra bize orduya katılabileceğimize dair haber geldi. Bu şekilde birkaç Tatar genci Finlandiya ordusunda asker oldu.*[234]

Daha Kış Savaşı başlamadan Finlandiya ordusuna asker olarak çağrılan Tatarlar da vardı. Abbas Bavautdin 1938 yılında, Yarulla Karasar (Alautdin) 6 Mayıs 1939'da, Şevket Samaletdin 7 Eylül'de, Naim Nasib (Nasibullen) 10 Eylül'de, Abdulla Husnetdin 3 Ekim'de, Muner Samaletdin 6 Ekim'de, Feyzi Kajenuk 8 Ekim'de, Abdulbari Akbulat 10 Ekim'de, Zinnet Alkara (Gubeidullen) 12 Ekim'de, Talat Fathulla 13 Ekim'de, Fatih Arat (Hudaibirdi) 13 Ekim'de, Hamze Kayenuk 13 Ekim'de, Abdulgani Hasan 14 Ekim'de ve Enver Hassan 15 Ekim'de askere alınmışlardır.[235]

Askere alımlar, savaş sırasında da sürmüştür. Örneğin, İbrahim Arifulla 15 Aralık'ta, Munir Beşar 5 Şubat 1940'ta askere alınmıştır.[236] Kış Savaşı, Finlandiya'nın dışarıdan desteğe güvenemeyeceğini göstermiştir. Sovyet-Fin Savaşı'nda başka hiçbir devlet Finlandiya tarafında savaşa katılmamış; zaten Avrupa'daki çoğu ülke, artık Nazi Almanyası ile savaşa girmiştir. Zor durumda kalan Finlandiya, Nazi Almanyası'nın askerî yardımını kabul etmek ve bunun karşılığında topraklarını Nazi ordularına açmak mecburiyetinde kalmıştır.[237]

22 Haziran 1941'de Nazi Almanyası, Sovyetler Birliği'ne karşı savaş başlatmıştır. 25 Haziran'da Finlandiya da SSCB'ye karşı savaş ilan etmiştir. Fin tarih yazımında, Finlandiya'nın İkinci Dünya Savaşı kapsamında gerçekleştirdiği harekâtlar, Devam Savaşı olarak adlandırılmaktadır. Bu savaşta Finlandiya kendi menfaatlerini gözeterek, Viborg'u ve Doğu Karelya'yı geri almayı ve böylece sınırları 1939 yılı öncesine getirmeyi amaçlamıştır.

[233]https://www.senat.org/Finland/FIN-Kale-3.html

[234]Osman Abdrahim ile söyleşi, 08.03.2016.

[235]Hirvonen, 2006, s. 11, 15, 25, 33, 44, 54, 55, 57, 60, 61, 68, 88, 89.

[236]*Age.,* s. 26, 41.

[237]Meinander, s. 161.

Finlandiya, bu amaçlarına ulaşamamıştır. 19 Eylül 1944'te Finlandiya ile SSCB arasında barış anlaşması imzalanmış; bu anlaşmaya göre Sovyetler, Finlandiya'dan Nazi ordularını topraklarından çıkarmasını talep etmiştir. Bu durum Finlandiya'nın Nazi Almanyası'na karşı Laponya Savaşı'nı başlatmasına sebep olmuş, bu savaş 15 Eylül 1944 ile 27 Nisan 1945 arasında sürmüştür.[238]

Savaşlar sonucunda Finlandiya 94 binin üstünde kayıp vermiştir.[239] Savaşlara Tatarların yanı sıra Finlandiya'da yaşayan diğer azınlıkların mensupları da katılmıştır. Savaşa katılan 350 Yahudiden 15 kişi, Kış Savaşı'nda ve 8 kişi Devam Savaşı'nda ölmüştür.[240] Savaşa katılan 300 civarında Çingeneden 60 kişi ölmüştür.[241] Fin ordusunda Rus göçmenlerin de yer aldığı bilinmektedir.

Tatarlardan savaşlara 177 kişi (156 erkek ile 21 kadın) katılmıştır. *Finlandiya İslam Cemaati Gazileri* adlı kaynakta yer alan istatistiki veriler şu şekildedir:

Yıl	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	**Yıl hakkında bilgi yok**	**Toplam**
Sayı	1	35	45	30	13	17	6	**9**	**156**

Tablo 2: Finlandiya Ordusuna Celp Edilen ya da Gönüllü Katılan Tatarların Sayısı.

Yıl	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	**Yıl hakkında bilgi yok**	**Toplam**
Sayı	10	9	7	8	91	8	2	**9**	**144**

Tablo 3: Savaş Cephelerinden Dönen Tatarların Sayısı.

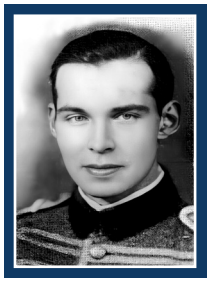

İsim	: Feyzi Kayenuk
Doğum Tarihi	: 08.10.1914
Doğum Yeri	: Aktukovo
Askerlik Celp Tarihi	: 08.10.1939
Ölüm Tarihi	: 20.12.1939
Defin Yeri	: Helsinki

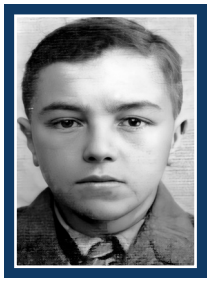

İsim	: Emrulla Fethulla
Doğum Tarihi	: 23.04.1923
Doğum Yeri	: Vaasa
Askerlik Celp Tarihi	: Bilgi yok
Ölüm Tarihi	: 26.12.1939
Defin Yeri	: Helsinki

[238]Matti Klinge, *Oçerk İstorii Finlyandii,* Helsinki: Otava, 1990, s. 140.
[239]Meinander, s. 168.
[240]Kantor vd., s. 128.
[241]Pulma, s. 155.

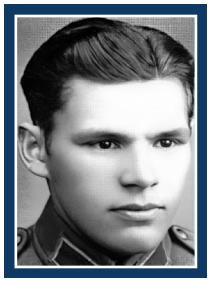

İsim	: Hasan Abdrahim
Doğum Tarihi	: 13.02.1914
Doğum Yeri	: Helsingfors
Askerlik Celp Tarihi	: 13.10.1839
Ölüm Tarihi	: 05.03.1940
Defin Yeri	: Helsinki

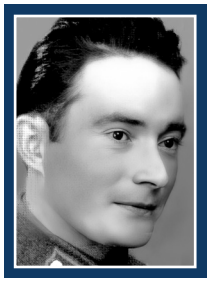

İsim	: Semiulla Asis
Doğum Tarihi	: 20.10.1912
Doğum Yeri	: Aktukovo
Askerlik Celp Tarihi	: 1939
Ölüm Tarihi	: 27.08.1941
Defin Yeri	: Helsinki

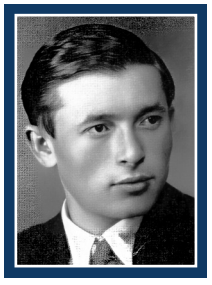

İsim	: Taufik Fathullah
Doğum Tarihi	: 09.08.1918
Doğum Yeri	: Suksu (Klyuçişçi)
Askerlik Celp Tarihi	: 29.12.1939
Ölüm Tarihi	: 30.08.1941
Defin Yeri	: Helsinki

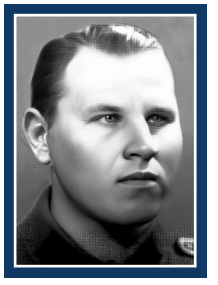

İsim	: Enver Salah
Doğum Tarihi	: 05.02.1915
Doğum Yeri	: Hyvinkää
Askerlik Celp Tarihi	: 20.01.1940
Ölüm Tarihi	: 31.08.1941
Defin Yeri	: Helsinki

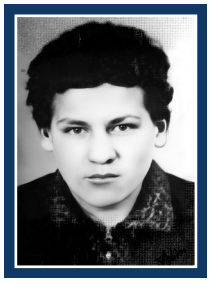

İsim	: Gayar Nasretdin
Doğum Tarihi	: 28.04.1925
Doğum Yeri	: Vilmanstrand
Askerlik Celp Tarihi	: 10.09.1942
Ölüm Tarihi	: 12.09.1942
Defin Yeri	: Botni Körfezi'nin Aland Adaları yakınındaki kıyısı

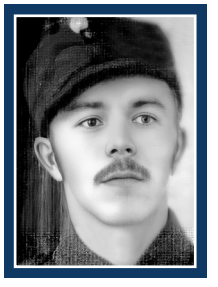

İsim	: Siaetdin Samlihan
Doğum Tarihi	: 16.01.1912
Doğum Yeri	: Terijoki
Askerlik Celp Tarihi	: 03.02.1940
Ölüm Tarihi	: 15.09.1942
Defin Yeri	: Helsinki

İsim	: Feyzi Ali
Doğum Tarihi	: 11.07.1919
Doğum Yeri	: Aktukovo
Askerlik Celp Tarihi	: 15.02.1940
Ölüm Tarihi	: 26.09.1942
Defin Yeri	: Helsinki

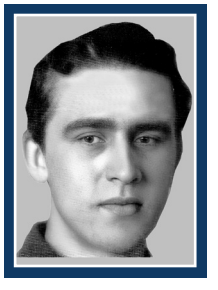

İsim	: Hayder Nisametdin
Doğum Tarihi	: 11.12.1922
Doğum Yeri	: Terijoki
Askerlik Celp Tarihi	: Bilgi yok
Ölüm Tarihi	: 10.07.1944
Defin Yeri	: Bilgi yok

Cephelerde hayatlarını kaybeden Tatarlardan üçü, Kış Savaşı'nda ölmüştür: Feyzi Kayenuk, Emrulla Fethulla ve Hasan Abdrahim.

Feyzi Kayenuk, 1938-1939 yıllarında askerlik yapmış, 40. Subay Okulu'ndan mezun olarak kornet rütbesi ile terhis olmuştur. Kış Savaşı sırasında 9. Özel Taburun 3. Müfrezesini komuta etmiştir. 20 Aralık 1939'da Ägläjärvi Gölü yakınlarında bacağından ağır yaralanmış ve birkaç saat sonra kan kaybından ölmüştür. O sırada 25 yaşındadır.[242]

Emrulla Fethulla, Kotka kasabası bombardımanı sırasında hayatını kaybettiğinde sadece 15 yaşındaydı. Onun son dakikalarını, kardeşi Fazlulla Fethulla şöyle tasvir eder:

> *26 Aralık günü kardeşim Emrulla ile Mäkitalo evinin önünde buluşmuştuk. Saat öğlen bir civarında aniden hava saldırısı alarmı duyuldu. Kardeşim, hava saldırısı denetçisi olarak görev yapıyordu. Az sonra top seslerini duyduk. Kardeşime kurye olarak çalıştığım ilk yardım merkezine gitmesini söyledim. Keskuskatu Sokağı boyunca yola koyulduğumda düşen bombaların tiz seslerini ve Mäkitalo evi tarafında bir patlama duydum. Kardeşimi kötü bir şey olduğunu hissettim. Az önce buluştuğumuz yere geri döndüğümde kardeşimin ölü olarak yerde yattığını gördüm; ensesi açık idi. Bir süre sonra görevliler gelip ölüleri götürdüler. Sonra polisler gelip beni teşhis için götürdüler. Bu sembolik bir teşhis idi, çünkü zaten öldüğünü görmüştüm.*[243]

Onbaşı rütbeli Hasan Abdrahim, hayatını Viborg Körfezi'nde kaybetmiştir. Diğer ölen Tatarlar, Devam Savaşı'nda, yani İkinci Dünya Savaşı sırasında hayatlarını kaybetmişlerdir.

Semiulla Asis, 1912 yılında Aktukova köyünde doğmuş; Finlandiya'ya çocuk yaşta gelmiştir. Terijoki'de 1935 yılında liseden mezun olmuştur. Bu dönemde ailesinin bütün üyeleri Finlandiya vatandaşlığını almışlardır. Semiulla askerliğini 1936-1937 yıllarında yapmış, asteğmen rütbesiyle terhis olmuştur. 1938 yılının sonbaharında Helsinki Üniversitesi sınavlarını kazanıp Felsefe bölümüne girmiştir. Kış Savaşı'nda Karelya'da müfreze komutanlığını yapmış, oradan üsteğmen rütbesiyle dönmüştür. Haziran 1941'de yine cepheye gitmiş, 3. Tümenin 53. Piyade Alayında 1. Taburda hizmet etmiştir. 53. Piyade Alayına Finlandiya kuzeyindeki Kuusamo kasabası yakınlarında taarruza geçme emri verilince alay komutanı Jussi Turtola keşif ekipleri kurdurmuş, Semiulla Asis bu ekiplerden birinin başına geçirilmiştir. Semiulla'nın keşif ekibi geri dönüş yolundayken ateş altında kalmış, Semiulla ağır yaralanmıştır. Asker arkadaşları onu yanlarında götürseler de Semuilla sağlığına kavuşamamış, Mikkeli Askeri Hastanesi'nde 27 Ağustos 1941'de vefat etmiştir.[244]

Taufik Fathullah, Suksu (Klyuçişçi) köyünde doğmuş, çocukken ailesi tarafından Kotka şehrine getirilmiştir. Semiulla gibi 53. Piyade Alayına alınmış, burada makineli tüfek eri olarak hizmet etmiştir. 28 Ağustos 1941'de Kiestinki yakınlarında ağır yaralanmış, iki gün sonra askerî hastanede hayatını kaybetmiştir.

[242] Hirvonen, s. 111.
[243] *Age.*, s. 110.
[244] Hirvonen, s. 105.

Asteğmen Enver Salah, 31 Ağustos 1941'de Säämäjoki yakınlarında bir keskin nişancı tarafından vurularak öldürülmüş ve Salmi'de gaziler mezarlığına gömülmüştür. Daha sonra naaşı Helsinki'ye götürülüp oradaki mezarlığa defnedilmiştir.

17 yaşındaki Gayar Nasretdin, S/S Jussi H. yük gemisinde miço olarak hizmet etmiştir. 10 Eylül 1942'de 23 kişilik tayfası ile ilk seferine çıkan gemi, 12 Eylül'de Aland Adaları açıklarında bir Sovyet denizaltısı tarafından torpillenerek batırılmıştır.

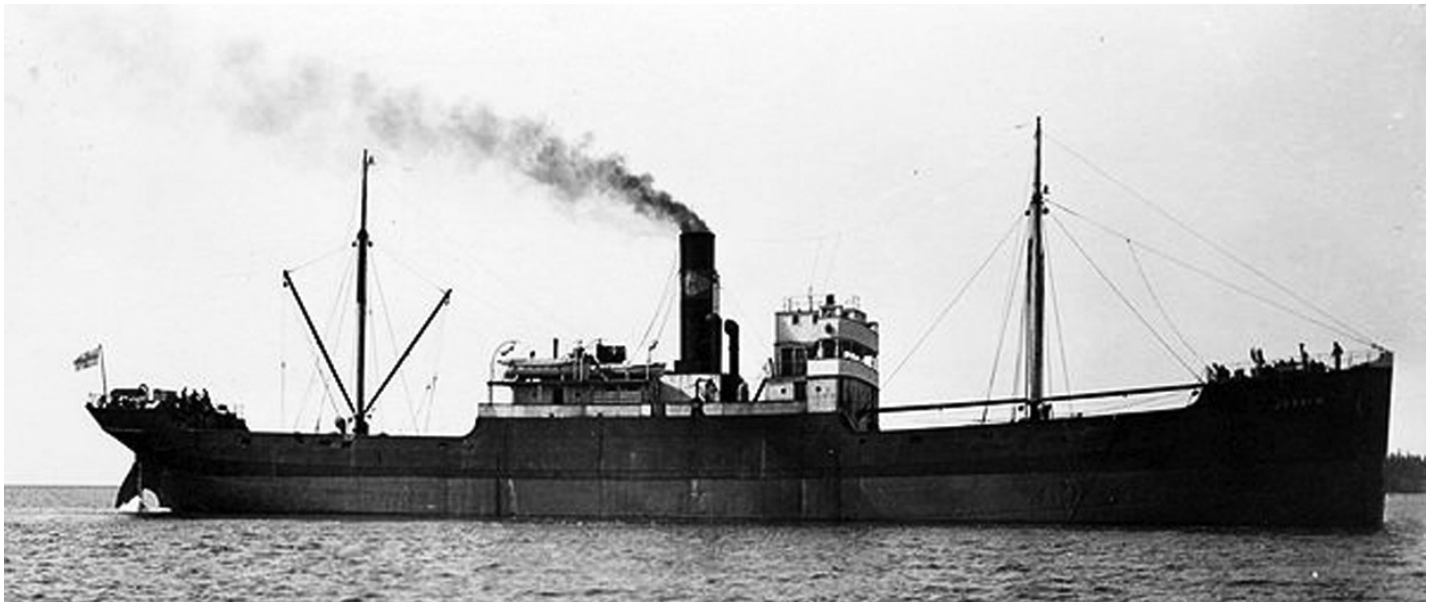

S/S Jussi H. yük gemisi. Kaynak: http://aanimeri.fi

Siaetdin Samlihan, 15 Eylül 1942'de akşam saatlerinde iznini geçirdiği Helsinki'de bir arkadaşı ile birlikte üstünde askerî üniforması ile Tatarca konuşarak gezerken, kimliği bilinmeyen bir kişi tarafından vurularak öldürülmüştür.

Onbaşı rütbeli Feyzi Ali, 4. Piyade Alayının havan müfrezesinde hizmet etmiştir. 26 Eylül 1942'de akşamında askerler çadırlarında çay içerken çadırlar makineli tüfekle taranmış, Feyzi başından vurulmuştur. Askerî hastaneye götürülürken yolda hayatını kaybetmiştir.

22 yaşındaki avcı eri Hayder Nisametdin, 10 Temmuz 1944'te Äyräpää yakınlarında cephede ölmüştür. Defin yeri bilinmemektedir.

Cephelerden dönen 146 Tatar askerinin 28'i çeşitli yaralar almış, 7'si sakatlanmıştır.[245]

21 Tatar kadını gönüllü olarak Lotta Svärd yardım kuruluşuna yazılmış, 2'si doktorluk, 10'u hemşire-

[245] *Age.*, s. 145.

lik, 5'i hemşire yardımcılığı, 2'si yiyecek tedariki görevini, biri Kızılhaç temsilciliğini ve biri de tercümanlık yapmıştır. [246]

Erkek ve kadınların yanı sıra çocuklar bile gönüllü olarak bazı işlerde çalışmışlardır. Tatarlardan 5 çocuk, cephe gerisindeki işlerde yardımcı olmuştur. Bunlardan en büyüğü Refat Samlihan o dönemde 12 yaşında, en küçüğü Rafik Bedretdin 9 yaşındadır.[247]

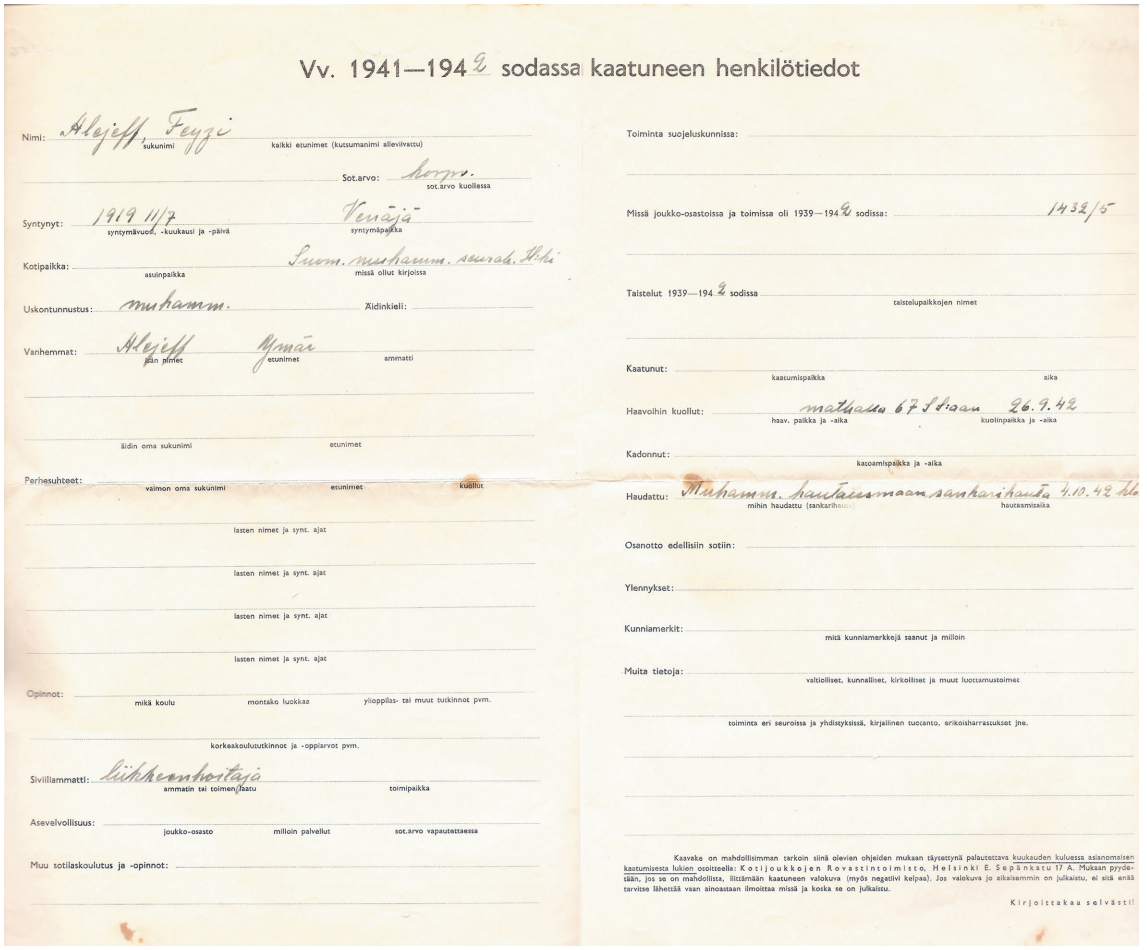

Vv. 1941—1942 sodassa kaatuneen henkilötiedot

Nimi: Alejeff, Feyzi
sukunimi — kaikki etunimet (kutsumanimi alleviivattu)

Sot.arvo: korpr.
sot.arvo kuollessa

Syntynyt: 1919 11/7 — Venäjä
syntymävuosi, -kuukausi ja -päivä — syntymäpaikka

Kotipaikka: Suom. muhamm. seurah. Hki
asuinpaikka — missä ollut kirjoissa

Uskontunnustus: muhamm. — Äidinkieli:

Vanhemmat: Alejeff — Ymäi
kän nimet — etunimet — ammatti

äidin oma sukunimi — etunimet

Perhesuhteet:
valmon oma sukunimi — etunimet — kuollut

lasten nimet ja synt. ajat

lasten nimet ja synt. ajat

lasten nimet ja synt. ajat

lasten nimet ja synt. ajat

Opinnot:
mikä koulu — montako luokkaa — ylioppilas- tai muut tutkinnot pvm.

korkeakoulututkinnot ja -oppiarvot pvm.

Siviiliammatti: lükkeenhoitaja
ammatin tai toimen laatu — toimipaikka

Asevelvollisuus:
joukko-osasto — milloin palvellut — sot.arvo vapautettaessa

Muu sotilaskoulutus ja -opinnot:

Toiminta suojeluskunnissa:

Missä joukko-osastoissa ja toimissa oli 1939—1942 sodissa: 1432/5

Taistelut 1939—1942 sodissa
taistelupaikkojen nimet

Kaatunut:
kaatumispaikka — aika

Haavoihin kuollut: mathalla 67 S.S.aan 26.9.42
haav. paikka ja -aika — kuolinpaikka ja -aika

Kadonnut:
katoamispaikka ja -aika

Haudattu: Muhamm. hautausmaan sankarihauta 4.10.42 hl
mihin haudattu (sankarihauta) — hautaamisaika

Osanotto edellisiin sotiin:

Ylennykset:

Kunniamerkit:
mitä kunniamerkkejä saanut ja milloin

Muita tietoja:
valtiolliset, kunnalliset, kirkolliset ja muut luottamustoimet

toiminta eri seuroissa ja yhdistyksissä, kirjallinen tuotanto, erikoisharrastukset jne.

Kaavake on mahdollisimman tarkoin siinä olevien ohjeiden mukaan täytettynä palautettava kuukauden kuluessa asianomaisen kaatumisesta lukien osoitteella: Kotijoukkojen Rovastintoimisto, Helsinki E. Sepänkatu 17 A. Mukaan pyydetään, jos se on mahdollista, liittämään kaatuneen valokuva (myös negatiivi kelpaa). Jos valokuva jo aikaisemmin on julkaistu, ei sitä enää tarvitse lähettää vaan ainoastaan ilmoittaa missä ja koska se on julkaistu.

Kirjoittakaa selvästi!

Feyzi Aleyeff'nin ölüm kâğıdı. Kaynak: Belkıs Samaletdin arşivi.

[246] *Age.*, s. 145.
[247] *Age.*, s. 145.

Cephede savaşan Tatarlar bazen bir araya geliyorlardı. Osman Abdrahim, hatıralarında böyle bir buluşmadan bahseder:

> *Syväri Nehri yakınlarında cephede idik. O aralar cephede durum sakin idi, savaş harekâtı yoktu. Sınırı denetliyorduk. Bizim Tatarlardan iki kişi daha vardı: Munir Beşar ile Rahmatulla. Ben o dönemde kurye görevindeydim, komutanların yazışmalarını taşıyordum. İşten sonra Munir'e selam vermeye uğradım. Hepimiz buluşsak ne iyi olur dedi. O dönemde dinî bayramlarda bize üç günlük izin veriyorlardı. Munir ile birlikte saydık, bizim bölükte 11 Tatar varmış. Munir buluşma tarihini tayin etti, çünkü onların kaldığı yer altı sığınağı daha büyük idi. Benim telefona ulaşımım vardı, herkese telefon ettim. O gün hepimiz toplanıp gittik ve sığınağa yaklaştığımızda o çok tanıdık kızarmış peremeç [yuvarlak şekilli, etli Tatar böreği] kokusunu duyduk. Munir bize cephe şartlarında ev yemeği yedirmek için uğraşıp börek yapmıştı.*[248]

Sovyet ordusunda da Tatarların savaştığı bilinmektedir. Gorkiy (eskiden Nijniy Novgorod) vilayetinden 10 binden fazla Tatar askerliğe alınmış, bunlardan 6 binden fazlası cephelerde hayatını kaybetmiştir.[249] Cephelerde bazen düşman taraflarda savaşan Tatarların da birbirine rastladığı oluyordu. Örneğin, Hasan Abdrahim'in hizmet ettiği müfrezenin komutanı Koski, nişanlısına yazdığı mektupta şunları anlatmıştır:

> *Erlerimiz dört esir Sovyet askeri getirdiler. Onlardan biri Tatar çıktı, Hasan bunu öğrenince hemen onun yanına gitti. İkisinin de Tatar olduğunu, aynı dilde konuştuklarını anladıklarında çok sevindiler. Kucaklaşıp kendi dillerinde konuşmaya başladılar, iki can dost buluşmuş gibiydi. Sovyet askeri olan Tatar, 980 kişi olduklarını, onları Tuppuransaari'yi ablukaya almak için gönderdiklerini söyledi. Kaleye yaklaştıklarında Fin tarafı yoğun top atışına başlamış, neredeyse bütün askerler ölmüş. Geriye sadece 60 kişi kalmış. Bu dört asker de Finlere teslim olmaya karar vermişler.*[250]

Bu araştırma için gerçekleştirilen söyleşiler sırasında Finlandiya'daki bir Tatar gazisine tarihî vatanları sayılan Sovyetler Birliği'ne karşı savaşmanın onlar için ne anlama geldiği sorulduğunda bu gazi, Sovyetler Birliği'ndeki hemşehrilerine karşı savaşmadıklarını, aksine onlara hürriyet getirmek için savaştıklarını belirtmiştir.[251]

Finlandiya hükümeti, Tatarların Finlandiya için bulunduğu özverili hizmeti takdir etmiş, Finlandiya'daki iki Tatar derneğine – Finlandiya İslam Cemaati ile Tampere İslam Mahallesi'ne –, Mareşal Mannerheim'in Finlandiya annelerine hitaben yazdığı teşekkür mektubu törenle sunulmuştur. Her yıl mayıs ayının üçüncü pazar gününde savaşta ölenlerin anısına düzenlenen törenlerde, Müslüman mezarlığındaki savaşta ölenler anıtı başında da Finlandiya ordusundan bir saygı kıtası bulunmaktadır.

[248]Osman Abdrahim ile söyleşi, 08.03.2016.

[249]Belyayev, s. 118.

[250]Hirvonen, s. 124.

[251]Osman Abdrahim ile söyleşi, 08.03.2016.

Finlandiya Savaşlarına Katılan Tatarların İsimleri

Mareşal Mannerheim'in Finlandiya annelerine teşekkür mektubu. 1942. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

1989 yılında, Kış Savaşı'nın başlangıcının 50. yıl dönümü vesilesiyle Finlandiya İslam Cemaati Taziler Komitesi kurulmuştur. Komite tarafından gaziler ve aileleri için çeşitli etkinlikler (geziler, buluşmalar, konserler vb.) düzenlenmiştir.

Bu bölümde söylediklerimizi özetlersek, tarihî vatanlarında 1917 yılından itibaren süren büyük değişimlerin Finlandiya Tatarlarının SSCB'ye bakış açısını etkilediğini belirtmek gerekir. Sovyet devleti, genç Finlandiya Cumhuriyeti'ne saldırınca Finlandiya'daki Tatarlar, Finlandiya'yı kendi vatanları olarak görerek hiç tereddüt etmeden onu savunmuşlardır. Finlandiya'yı kendi vatanları olarak benimsemişler, çünkü bazıları burada doğmuş, diğerleri de Finlandiya'nın onlara ticaretle geçim için uygun koşullar yaratmasının dışında dinî inançlarını serbestçe yaşama hakkını da tanıdığı için bu ülkeye gönülden bağlanmışlardır.

Finlandiya toplumunun genelinde olduğu gibi, cephelerdeki ağır savaşlara tanık olan, yaralanan, kayıplar veren Tatar topluluğunda da, Sovyetler Birliği'ne karşı olumsuz duygular yerleşmiştir. Bununla birlikte Sovyetler Birliği'nde yaşayan Tatar hemşehrilerine kötü gözle bakmamışlar, aksine onların Sovyet iktidarı altındaki durumu için üzüntü duymuşlardır. Cepheye giden Finlandiya Tatarları, karşı tarafta Komünist rejimi savunmak için savaşan Tatarları bu rejimden kurtarma amacını gütmüştür.

Tatarların savaşlara katılması onların Finlandiya toplumu ile bütünleşmesini hızlandırmış, Fin çoğunluğun Tatarlara karşı daha olumlu bakmaya başlamasında etkili olmuştur.

Finlandiya İslam Cemaati üyesi gaziler, İslam Evi'nde savaşta ölenlerin isimleri yazılan anma levhası önünde. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Finlandiya İslam Cemaati Mezarlığı'ndaki savaşta ölenler anıtına çelenk bırakma töreni. Soldan sağa: Şamil Nasretdin, Osman Abdrahim (Finlandiya İslam Cemaati Gaziler Komitesi Başkanı) ve Rafik Bedretdin. Kaynak: Ramil Belyaev arşivi.

Finlandiya Silahlı Güçleri Generali, savaşta ölen Tatarlar anıtına çelenk bırakıyor. 2014 yılı. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

DİASPORA KİMLİĞİNİN OLUŞUMU

19. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA NİJNİY NOVGOROD TATARLARININ ETNİK VE DİNSEL ÖZBİLİNCİ

Tatarlarda 19. yüzyılın ortalarından itibaren gelişen İslami reform (Ceditçilik) hareketinin tek bir felsefi öğreti etrafında şekillenmiş olduğunu söylemek mümkün değildir; Ceditçi olarak tanınan düşünürler birbirinden farklılaşan görüşler öne sürmüşlerdir. Bununla birlikte bütün Ceditçilerin ortak bir yönü bulunur. Ceditçileri birleştiren ortak temel: İslami değerlerle Avrupa bilimini ve felsefesini birleştirme çabasıdır.[252]

Tatar din reformcuları, İslam mezheplerinin Orta Çağlarda geliştirdikleri ilkelere körü körüne bağlı kalmaktan uzaklaşarak, bunun yerine hukuki ilkeleri ilk kaynaklar temelinde (Kur'an, sünnet ve ilk İslami kuşakların yaşam tarzı örneğinde) geliştirmeye ve bunu yaparken Müslüman toplumun güncel durumunu ve ihtiyaçlarını hesaba katmaya gayret etmişlerdir. Reform yolunda ilerlemek için Müslüman halkların içinde bulundukları tarihî koşulları ve Arapçanın dil özelliklerini dikkate almaya ve ilk kuşak Müslüman bilginlerin başvurduğu akılcı arayış *(içtihat)* yöntemlerini kullanmaya çağırmışlardır.[253] Böylece Ceditçilik akımı, önceki İslam bilginlerinin ve mezheplerin düşünce birikimini reddetmeden, sadece bunlara körü körüne bağlı olmayı eleştirmiş ve İslami hukuku ve teolojiyi geliştirmek için geçmişin düşünce birikiminden yararlanmaya davet etmiştir. Örneğin, ünlü Tatar reformcu Musa Bigiyev, İmam Ebu Hanife'ye özenmeyi (taklid) "kendi çözümünü bağımsız bir şekilde bulmak" (içtihat) olarak algıladığını söylemiştir.[254]

Tatar reformculara göre din, insanlara bu dünyada ve ahirette saadet sağlayan değerler sistemidir. İslam dünyasındaki sosyoekonomik ve bilimsel geri kalmışlık sorunu İslam'dan kaynaklanmamaktadır, aksine İslam'ın yanlış yorumlanmasına bağlıdır. Sorunları çözmek için dinin gerçek esaslarına geri dönülmelidir. Tatar ilahiyatçıları tarafından kullanılan *cedit* terimi, Arapçadaki *cedde* kökünden gelir. Bu kökten ayrıca "yenilenme, eski hâline dönme" anlamına gelen kelimeler de türemiştir.[255] Tatar reformcuların sık kullandığı diğer bir terim olan *ıslah* kelimesi de "reform" anlamının dışında "iyileştirmek, düzeltmek, kusurlardan arındırmak" anlamlarını taşımaktadır;[256] bu anlamlar Kur'an'da birçok defa çeşitli şekillerde dile getirilmiştir.[257]

Din reformu hareketi olarak ortaya çıkan Ceditçilik, daha sonraki süreçte eğitim, edebiyat, bilim, siyaset alanlarına ve başka alanlara da yayılarak Tatar toplumsal yaşamını birçok açıdan etkileyen geniş ve çok yönlü bir yenilenme hareketine dönüşmüştür. Eğitim alanında gelişen reform hareketleri, dünyevi edebiyatın ve bilimin gelişmesi, Tatar milliyetçi hareketinin ortaya çıkması, bütün bunlar Ceditçilik hareketine bağlı olarak gelişmiştir. Bununla birlikte

[252]Leyla Tuhvatullina, *Problema Çeloveka v Trudah Tatarskih Bogoslovov,* Kazan: Tat. Kn. İzd-vo, 2003, s. 184.

[253]Yuzeyev, Gimadiyev, s. 20.

[254]İslam Zaripov, *Vliyaniye İdey Religioznogo Reformatorstva na Razvitiye Kapitalistiçeskih Otnoşeniy v Tatarskom Obşçestve Naçala XX v.: Avtoreferat Dissertatsii,* Kazan: İnstitut istorii im. Ş. Mardjani AN RT, 2013, s. 18.

[255]Harlampiy Baranov, *Arabsko-Russkiy Slovar,* Moskova: Russkiy Yazık, 1985, s. 119-120.

[256]*Age.,* s. 443.

[257]Kur'an, 2: 220; 7: 56; 11: 88 vb.

İslam dini, 20. yüzyılın başlarına kadar Tatar toplumunun bütün alanlarında çok büyük rol oynamaya devam ederek toplumsal yaşamın içine giren yeni fikir ve değerler, geleneksel İslami simgeler ve kavramlar aracılığıyla özümsenmiştir.[258]

Rusya'da gelişmeye başlayan kapitalizm koşullarında dinî önderler dinsel görüşlerini kökten yenilemek, günün koşullarına uyumlu hâle getirmek ve sırf ilahiyatçıları ilgilendiren meselelerden uzaklaşarak yüzlerini sosyoekonomik sorunlara dönmek zorundaydılar. Tatar araştırmacı Rafik Muhametşine'e göre bu tür modernleşme, "Tatar toplumunun manevi arayışlarına yanıt vererek dinî ve dünyevi unsurları birleştirmenin akla uygun yöntemlerini geliştirmiştir."[259]

Alexandre Bennigsen Tatar ceditçiler hakkında şunları söylemiştir:

> *Tatar reformcular, siyasi, toplumsal ve dinî düzene dair her türlü soruların cevaplarını Kur'an'da ve hadislerde aramanın her inanan bireyin hakkı olduğunu, Müslüman düşünürler arasında ilk söyleyen oldular; bunu Araplardan, Türklerden, İranlılardan ya da Hintlilerden çok daha önce söylediler. Tatarların Rusya'daki ve bütün İslam dünyasındaki reform hareketine etkileri olağanüstü oldu. Batı'da bunu iyi bilmiyorlar ve Müslüman tarihçiler kendileri de bunu görmezden geliyorlar; hâlbuki Tatar reformcular sayesindedir ki İslam, gelişmenin önünde bir engel olmaktan çıktı ve dil, eğitim, siyasi düzen gibi diğer alanlarda da yenilenmenin yolu açıldı.*[260]

Ceditçilik düşüncesinin kurucusu, İsmail Gaspıralı'dır. 21 Mart 1851'de Kırım'da Bahçesaray yakınlarındaki Avcıköy'de doğmuştur. Mahallî bir Müslüman mektebinde başladığı öğrenimini önce Akmescid Erkek Gimnazyumu'nda, sonra Voronej'deki bir askerî okulda sürdürmüş; daha sonra Moskova Harp Okulu'na girmiştir. Özellikle Moskova'daki yıllarında dönemin Rus fikir hayatını ve aydınlarını yakından tanıma imkânı bulmuştur. Gaspıralı'nın dünya görüşünde dönemin Rus demokratları arasında önemli sima olan Slavcı görüşün temsilcisi, *Moskovskiye Vedomosti* gazetesinin genel yayın yönetmeni Mihail Katkov büyük etki yaratmıştır. Gaspıralı, onun 'sağlıklı milliyetçilik' olarak adlandırdığı görüşlerinden etkilenmiş, ayrıca Katkov'un gazetecilik faaliyetleri örneğinde süreli basının bir toplumun siyasi ve kültürel hayatında ne kadar önemli bir rol oynadığını kavramıştır.[262]

Gaspıralı, tanıştığı Rus aydınlara saygı duymakla birlikte, okulundaki ve Rus toplumundaki Panslavist akım onda olumsuz etki bırakmış ve zihninde Rusya Türklerini uyandırma ve geliştirme düşüncesi oluşmaya başlamıştır. 1868 yılında öğrenimini yarıda bırakarak memleketine dönmüş ve Zincirli Medrese'de Rusça dersleri vermeye başlamıştır. 1872'de İstanbul, Viyana, Münih ve Stuttgart üzerinden Paris'e gitmiş, burada iki yıl geçirmiştir. 1874 yılında İstanbul'a gitmiş, burada bir yıla yakın bir süre geçirerek tekrar Kırım'a dönmüştür. Özellikle yurt dışında geçirdiği yıllar ona, diğer Kırım Tatarlarından farklı tecrübeler kazandırmıştır. Rusya Türklerindeki sorunlarını yakından gördüğü için soydaş ve dindaşlarını bilinçlendirmek ve onların seslerini duyurmak arzusuyla yayın yoluyla faaliyete geçmek

[258] Rafik Muhametşin, *Tatarı i İslam v XX veke,* Kazan: Fen, 2003, s. 42.
[259] *Age.,* s. 707.
[260] A. Bennigsen, *Musulmane v SSSR,* Paris: YMCA-Press, 1983, s. 17.
[261] Hakan Kırımlı, "İsmail Bey Gaspıralı", *TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul, 1996, s. 392.
[262] Zaripov, s. 3.

İsmail Gaspıralı. Kaynak: www.idmedina.ru

istemiştir. Nihayet 1883'te, uzun uğraşlardan sonra, Tatarca bir gazete çıkarmak için izin alabilmiştir. İlk sayısı 22 Nisan 1883'te *Tercüman* adıyla çıkan bu gazete ilk başta haftada bir gün, sonra haftada 2 gün, Ekim 1912'den itibaren ise günlük olarak çıkmıştır.[263]

Tercüman gazetesi çıktığı ilk günden itibaren bütün Türk ve Müslüman dünyasının ilerici güçlerinin sözcüsü olmuş, Türk halklarının entelektüel yaşamını canlandıran etkenlerden biri hâline gelmiştir. Gaspıralı gazetesi aracılığıyla birçok meseleye (Rusya Türk ve Müslümanlarının birçok açıdan yenilenmesi gerekliliği, birlik beraberlik ihtiyacı, Türк ve Müslüman dünyasının Batı ile etkileşiminin nasıl olması gerektiği sorusu vb.) dikkat çekerek, Tercüman'ın okur kitlesini düşünmeye ve sorgulamaya yöneltmiştir.

Tercüman gazetesinin ilk sayısının başlığı. Kaynak: www.ul.aif.ru

[263]Kırımlı, s. 392.

Tirajı üç yılda üçe katlanan (320 adetten 1000 adete çıkan), 1891'de 1500'e, 1907'de 5 bine ulaşan *Tercüman* gazetesi, Kırım'dan Altay'a ve Rusya İmparatorluğu'nun dışında Kalküta, İstanbul ve New York'a kadar Tatarların bulunduğu her yere yayılmıştır. Gazete en ücra köşelerdeki Tatar köylerine dahi ulaşmıştır.[264] Kazan üzerinden Nijniy Novgorod vilayetine yayıldığı da bilinmektedir. *Tercüman* gazetesinin dikkat çektiği meseleler üzerine düşünen ve gazetenin yaydığı fikirlerle beslenen birçok Tatar entelektüeli yetişmiştir; bunların arasında Rizaetdin Fahretdin, Fatih Kerim, Ayaz İshaki, Sadri Maksudi, Abdullah Battal Taymas ve Musa Bigiyev gibi isimler vardır. Bu Tatar aydınları Finlandiya Tatarlarının fikir dünyasının gelişmesinde de çok önemli rol oynamıştır.

İsmail Gaspıralı'nın Rusya Türklerinin ve Müslümanlarının yaşamına getirdiği diğer önemli yenilik, onun eğitim alanındaki çalışmaları ile ilgilidir. Bahçesaray'da açtığı mektepte kullanmaya başladığı yeni eğitim metodu ve bu temelde geliştirdiği eğitim sistemi, Rusya İmparatorluğu içindeki Müslüman okullara yayılacak bir eğitim inkılabı mahiyetini taşımıştır. Nitekim "Usul-ü cedit" adını verdiği bu sistem kısa zamanda çok yaygınlaşmış ve bir döneme damgasını vurmuştur.[265] Geleneksel yöntemlerle yürütülen ve "Usul-ü kadim" denilen eski eğitim sisteminin yerine Batı'daki yaklaşım ve uygulamalardan esinlenerek geliştirilen yeni eğitim sistemini, yani "Usul-ü cedit" yöntemini savunanlara Rusya'da bundan sonra Ceditçiler ve bu aydınların önderliğinde gelişen akıma da Ceditçilik denmiştir.[266]

Gaspıralı'nın açtığı ilk Usul-ü cedit okulunda müfredatın içeriği ve eğitim sistemi yeni esaslara göre düzenlenmiş, din derslerinin yanı sıra dünyevi bilimler de (aritmetik, coğrafya, tarih vb.) müfredata dâhil edilmiş, okuma yazma öğretiminde eski hece usulünün yerine ses yöntemi uygulanmaya başlamış, derslikler Avrupai okul mobilyaları ile donatılmış ve öğretimde ders ve sınıf düzenine geçilmiştir.[267] Gaspıralı'nın uygulamaya başladığı yeni eğitim sisteminin ne kadar başarılı sonuçlar verdiği kısa süre içinde anlaşılınca, bu tür okullar popülerlik kazanmış ve sayıları hızla artmıştır. Gaspıralı'nın aydın fikirli mollalar, muallimler, esnaf ve en önemlisi Müslüman zenginler tarafından desteklenmesi, Usul-ü cedit okullarının yayılmasında büyük rol oynamıştır. 1895'te Rusya İmparatorluğu'ndaki Usul-ü cedit okullarının sayısı 100 civarındayken, 1914 yılında bu sayı yaklaşık olarak 5 bini bulmuştur. Gaspıralı, Müslüman Türk kızların eğitiminde de öncülük yapmıştır. İlk Usul-ü cedit kız mektebi, 1893'te, Bahçesaray'da açılmıştır. Bu örnek diğer bölgelerde de kısa süre içinde uygulanmıştır.[268]

20. yüzyılın başı itibarıyla Tatar mektep ve medreselerinin çoğunluğu Usul-ü cedide göre yenilenmiştir. Tarihçi Rafik Muhametşin'in yorumuna göre, bununla Tatar halkı sadece yeni eğitim sistemini değil, ulusal yenilenme ideolojisini de benimsediğini göstermiştir. [269] Eğitim sistemini yenileme hareketine Nijniy Novgorod Tatarları da dâhil olmuşlardır. Nijniy Novgorod vilayetinde birçok Tatar köyünde okullarda Usul-ü cedit sistemine geçiş yapılmış; ayrıca Aktukovo köyünde 1910'da bir kız okulu da açılmıştır.

İsmail Gaspıralı'nın fikirleri ve hayata geçirdiği uygulamalar, Rusya'daki Müslüman Türklerin uzun zamandır içinde bulundukları sosyokültürel

[264] Zaripov, s. 3.
[265] Kırımlı, s. 392.
[266] Mansur Hasanov (ed.), *Tatarskiy Entsiklopediçeskiy Slovar,* Kazan: İnstitut Tatarskoy Entsiklopedii AN RT, 1999, s. 172.
[267] Zaripov, s. 3.
[268] Kırımlı, s. 392-393.
[269] Muhametşin, s. 16.

ve siyasi eylemsizlik, durgunluk ve içe kapanıklık hâlinin aşılmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Gaspıralı'nın fikrî mirası, takipçilerinin gayretleriyle yurt dışında da yaygınlaşmıştır.

Ceditçilik fikirlerini en başarılı şekilde hayata geçirenler arasında, ünlü İj Bubi Medresesi'nin kurucusu Abdullah Bubi'nin adını dile getirmek gerekir. Gaspıralı'nın ateşli taraftarı ve takipçisi olan Abdullah Bubi, 1895 yılında "devlet tarafından atanan molla" statüsünü kazandıktan sonra babasının hayır duasını alıp Vyatka vilayeti Sarapul bölgesi İj Bubi köyündeki medresenin başına geçmiş ve buradaki eğitimi yeni ilkeler üzerinde düzenleme işine girişmiştir. Sonraki yıllarda bu medrese bütün Rusya İmparatorluğu'na yayılan Usul-ü cedit okullarına öğretmen yetiştiren bir merkez hâline gelmiştir. Uzun yıllar boyunca Finlandiya Tatarlarının çocuklarına ana dili ve din dersleri veren Gibadulla Murtazin de İj Bubi Medresesi'nden mezun olmuştur.

Nijniy Novgorod vilayetindeki Aktukovo köyünde 1910'da bir kız okulunun açılmasında Gaspıralı'nın izinden giden Musa Bigiyev ve Lütfi İshaki'nin gayretleri büyük rol oynamıştır. Hasan Hamidulla'nın *Yañapar Tarihi* kitabında bu okulun açılışı ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır:

> *Yanapar'daki en ünlü okullar şunlardı: Molla Arifulla'nın mektebi ve tabi Molla Vahap'ın mektebi. Molla Şerifcan'ın mektebi ile Molla Lotfulla'nın mektebi de bunlardan geri kalmıyordu. Bu dört mektep, birbiriyle rekabet hâlinde, köy sakinlerini eğitirdi. Kadınlara, eski âdete göre, okullarda değil özel evlerde eğitim verilirdi. Bu sebeple köydeki kadınların neredeyse hepsi okumayı bilirdi. Erkek çocuklara okuma yazma öğretilirken kızlara, eskiden yapılageldiği gibi, sadece okuma öğretilirdi. Kadınlar arasında yazma bilen çok azdı. Rahmetli İmam Lütfi İshaki'nin gayreti ve İmad Cemal, Mustafa İsmail, Fattah Arifulla ve Kemal Baybulat'ın çabalarıyla köydeki insanlardan ve Finlandiya'daki Tatarlardan para toplandı. Bu para ile 1909 yılında Taulı Hasani adlı yerde arsa satın alınarak bir kız okulu inşa edildi. İnşaatı Yusuf Camal, Ayuhan İsmail, Yunus Zakir ve Said Bilal yürüttüler. 1910 yılında bu okula öğretmen olarak Reyhane Batırşina geldi. O iki yıl ders verdi, sonra Hasan Camal'la evlendi. Öğretmenliği kısa süre yapmış olsa da yerine geçecek öğretmen kızlar yetiştirmişti, dolayısıyla eğitim işi devam ettirildi. Reyhane öğretmenin çabalarının sonucu olarak köydeki bütün kadınlar kısa bir sürede okumayı ve çok güzel yazı yazmayı öğrendiler. 1917 yılında bu kız mektebi, profesyonel kız okuluna dönüştürüldü.*
>
> *Bütün çevreye nam salmış olan Molla Arifulla mektebinde Molla Arifulla'nın kendisi ve oğlu Murtaza eğitim veriyordu. Yeni okul inşa edildikten sonra büyük oğlu Mustafa 1909 yılında Kazan'dan dönerek yeni eğitim yöntemini uygulamaya başladı. Aktuk'a Usul-ü cedit'i getiren odur (bu satırların yazarı da onun öğrencilerinden biridir).*[270]

[270]Hasan Hamidulla, *Yañapar Tarihi,* 1667-1919, Helsinki, 1954, s. 55-58.

Reyhane Samaletdin. Kaynak: Nermin Bedretdin ve Ayten Samaletdin arşivi.

Aktukovo'daki mektep inşaatı için para toplandığına dair büyüklerin aktardıkları hatıralardan Finlandiya Tatarları da bahseder:

> *Lütfi İshaki ile Kemal Baybulat, Yanapar'daki kız okulu inşaatı için para toplama amacıyla Pori şehrine gelmişler. Kocamın dedesi onları karşılamış. Nehrin öbür tarafına geçerken çok şiddetli bir rüzgâr esmeye başlamış. İkisi de yüzme bilmediklerinden okul için toplanan paralar heba olacak diye çok korkmuşlar.*[271]

Aktukovo'daki kız okulunun gösterdiği başarıdan sonra benzer okulları açma arzusu, diğer Tatar köylerinde de ortaya çıkmıştır. Musa Bigiyev ile Lütfi İshaki, 1911 yılında Tampere Tatarları ile buluştuklarında bundan söz etmişlerdir:

> *[Buluşmaya] Kemaletdin Baybulatov, Hasan Hayretdinov, Ahmetcan Camaletdinov ve Fattahetdin Efendi gelmişlerdi. Samimi ve dostça bir sohbet oldu. Geçen yıl Yanapar'da [Aktukovo'da] açılan kız okulu hakkında konuşuldu. Bu okul Finlandiya'daki Müslümanların, bilhassa Tammerfors [Tampere] Müslümanlarının yardımları sayesinde açılmıştı. Bu hadisenin etkisiyle diğer köylerde de kız okulları açılmaya ya da bu yönde hazırlıklar yapılmaya başlandı. Yeni okullardan olumlu neticeler alan Nijniy Novgorod Müslümanları, kız çocukları için de böyle okullar açmaya can atıyorlardı.*[272]

Finlandiya'ya göçen Tatarların çoğu, Cedit okullarında öğrenim görmüştü. Finlandiya İslam Cemaati'nin ilk imamı Veli Ahmet Hakim'in de Ceditçi bir din görevlisi olduğu anlaşılmaktadır. Musa Bigiyev ve Lütfi İshaki gibi Ceditcilerle dost olması, Müftü Rizaetdin Fahretdinov ile mektuplaşması bunu göstermektedir. Finlandiya İslam Cemaati'nin kurulduğu dönemde burada eğitim faaliyetlerinde bulunan Abdullah Battal Taymas, Lütfi İshaki, Gibadulla Murtazin, Arif Rami gibi Tatar aydınların hepsi Ceditçi idi. Ünlü Cedit medreselerinden İj Bubi Medresesi mezunu Gibadulla Murtazin, uzun yıllar Tampere'de ve Helsinki'de öğretmenlik yaptı, Türk İlkokulu'nda ders verdi. Bu okulun müfredatı Cedit okulları örneğine göre düzenlenmişti.

Bolşevik Devrimi ve sonrasında kurulan yeni siyasi rejim, Rusya'da Ceditçilik hareketinin ve genel

[271] *Age.,* s. 58.

[272] Torken Arifulla ile söyleşi, 28.09.2016.

olarak İslami düşüncenin gelişmesine son verdi. İsmail Gaspıralı fikirlerinin savunucuları olan birçok Tatar entelektüeli yurt dışına kaçmak zorunda kaldı. Bu aydınlar Asya ve Avrupa ülkelerindeki Tatar diasporalarına sığınarak Ceditçilik fikir ve uygulamalarını oralarda devam ettirmeye gayret ettiler. Ceditçi Tatar aydınlarının Finlandiya Tatar diasporası üzerinde de güçlü etkileri oldu.

İj Bubi medresesi. Muhlise Bubi'nin kız talebeleri.
Kaynak: idmedina.ru

20. YÜZYILIN İLK YARISINDA FİNLANDİYA'DA BULUNAN TATAR AYDINLARI

Tanınmış Tatar entelektüelleri, ilahiyatçıları ve siyasi önderlerinin Finlandiya Tatarları ile temasları 1917'in öncesinde başlamış; 1917'den sonra bu Tatar aydınların çoğu Finlandiya üzerinden Avrupa'ya göçmüştür. Rusya'dan Finlandiya'ya kaçan Tatar aydınlar, ülkede bulundukları süre içinde Finlandiya Tatar Cemaati ile irtibat hâlinde olmuş, buradaki Tatarlara dersler ve konferanslar vermişlerdir. Finlandiya Tatarlarının zenginleri, Tatar milleti için çok değerli olan bu göçmen aydınlara maddi yardımlarda bulunmuşlardır.[273]

Finlandiya Tatarları ile önemli Tatar simaları arasındaki temasların bir örneğini, Musa Bigiyev'in Finlandiya'ya yaptığı geziler ve burada gerçekleştirdiği etkinlikler oluşturmaktadır. Finlandiya'yı ilk defa 1910 yılında ziyaret eden Musa Bigiyev, 1911 yılında buraya tekrar İmam Lütfi İshaki ile birlikte gelmiş, kutup gecesini görmek için Rovaniemi kasabasını ziyaret etmiştir. Tampere Tatarlarından birkaç kişi bu gezisinde ona eşlik etmiştir. Musa Bigiyev *Ozın Könnerde Uraza* [Uzun Günlerde Oruç] adlı eserinde Finlandiya Tatarları hakkında şunları kaydetmiştir:

> ***Tampere şehrinde beni Finlandiya Tatarları karşıladı. Aralarında Hasan Hayretdinov, İmadetdin Camaletdinov, Kemaletdin Baybulatov ve Ahmedcan Camaletdinov vardı. Dini bütün ve iyi okumuş kimselerdi. Beni çok iyi karşıladılar; ülkenin kuzeyine kadar götürmeye gönüllü oldular.***[274]

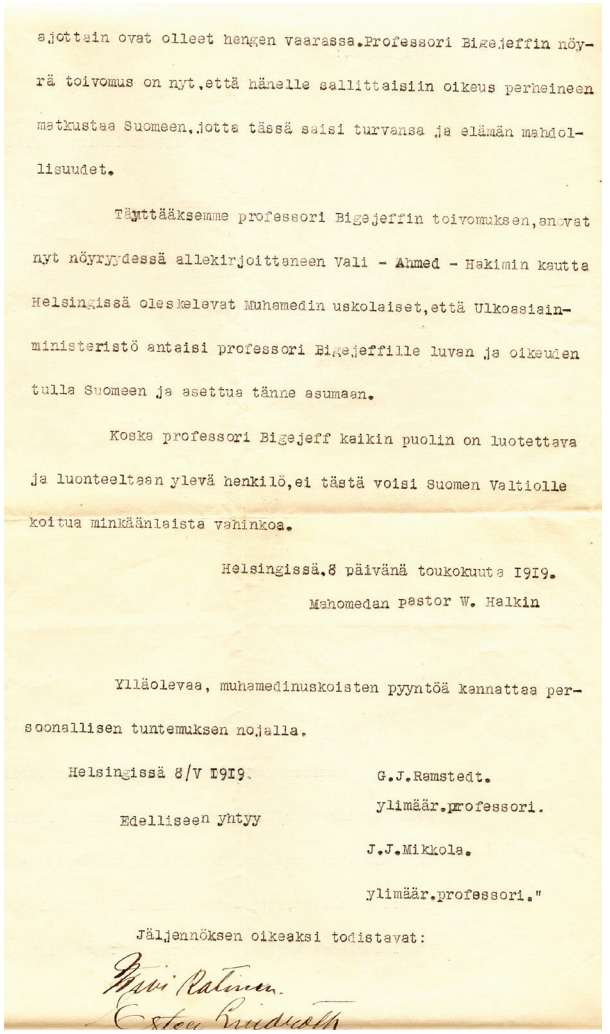

ajottain ovat olleet hengen vaarassa.Professori Bigejeffin nöyrä toivomus on nyt,että hänelle sallittaisiin oikeus perheineen matkustaa Suomeen,jotta tässä saisi turvansa ja elämän mahdollisuudet.

Täyttääksemme professori Bigejeffin toivomuksen,anovat nyt nöyryydessä allekirjoittaneen Vali - Ahmed - Hakimin kautta Helsingissä oleskelevat Muhamedin uskolaiset,että Ulkoasiainministeristö antaisi professori Bigejeffille luvan ja oikeuden tulla Suomeen ja asettua tänne asumaan.

Koska professori Bigejeff kaikin puolin on luotettava ja luonteeltaan ylevä henkilö,ei tästä voisi Suomen Valtiolle koitua minkäänlaista vahinkoa.

Helsingissä.8 päivänä toukokuuta 1919.

Mahomedan pastor W. Halkin

Yllaolevaa, muhamedinuskoisten pyyntöä kannattaa personallisen tuntemuksen nojalla.

Helsingissä 8/V 1919. G.J.Ramstedt.
ylimäär.professori.

Edellisen yhtyy
J.J.Mikkola.
ylimäär.professori."

Jäljennöksen oikeaksi todistavat:

İmam Veli Ahmet Hakim'in Finlandiya Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı Musa Bigiyev ve ailesine sığınma hakkı verilmesini talep eden 8 Mayıs 1919 tarihli dilekçesi. Dilekçeyi Helsinki Üniversitesi Öğretim Üyeleri G. J. Ramstedt ve J. J. Mikkola da imzalamışlardır. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

[273] Ölken Ali ile söyleşi, 23.09.2016.

[274] Musa Bigiyev, *İzbrannıye Trudı,* Cilt I, Kazan: Tatar. Kn. İzd-vo, 2005, s. 187.

Sadri Maksudi

Rusya'dan yurt dışına kaçtıklarında ilk durak olarak Finlandiya'ya uğrayan Tatar aydınları arasında, öncelikle, ünlü Tatar siyasetçi Sadri Maksudi'den bahsetmek gerekir. Sadri Maksudi, dinî eğitimini Kazan ve Bahçesaray medreselerinde almıştır. 1906 yılında Fransa'daki Sorbonne Üniversitesi'nde hukuk eğitimini tamamlayarak Kazan'a dönmüş ve 1906-1912 yılları arasında gelişen demokratikleşme sürecinde çok ses getiren siyasi faaliyetlerde bulunarak Tatar millî hareketinin en ünlü simalarından biri hâline gelmiştir. İki defa Kazan Müslümanları tarafından Devlet Duması'na (Rusya Parlamentosu) milletvekili olarak seçilmiş, Duma kürsüsünden Müslümanların haklarını savunmuştur. Temmuz 1917'de Kazan'da Rusya Türkleri kurultayı toplanarak İdil-Ural Türklerinin millî-kültürel özerkliği ilan edilmiş ve İdil-Ural Türkleri Millet Meclisi kurulmuştur. Kurulması planlanan İdil-Ural Devleti'nin başkenti olarak Ufa şehri seçilmiş ve Millet Meclisi'nin başına da Sadri Maksudi getirilmiştir.[275]

Sadri Maksudi. Kaynak: www.wikipedia.org

Fakat İdil-Ural Türklerinin bu siyasi teşebbüsü Bolşeviklerin çıkarlarına uymadığı için çok geçmeden İdil-Ural Türkleri Millet Meclisi, Bolşeviklerce dağıtılmış ve önderleri kovuşturulmuştur. Millet Meclisi dağıtıldıktan sonra Sadri Maksudi bir süre Nijniy Novgorod vilayetindeki Tatar köylerinde saklanmış; 1918 yılında Musa Bigiyev'in yardımıyla gizlice sınırı geçerek Finlandiya'ya kaçmıştır.

Finlandiya Tatarları, Sadri Maksudi'yi sevinçle karşılamışlardır. Bin yıllık geleneği devam ettirerek kürk ticareti yapan zengin tüccarlardan oluşan Finlandiya Tatarları, millî önderlerinin ölümden kurtularak sağ kaldığını ve yakanmadan Finlandiya'ya vardığını büyük bir şans telakki etmişlerdir. Sadri Maksudi'nin onuruna çok sayıda ziyafet düzenlenmiş, Sadri Maksudi'yi rahat ettirmek ve evlerinde ağırlamak için Finlandiya'daki Tatarlar âdeta birbiriyle yarışmışlardır."[276]

[275] "Sadri Maksudi", http://www.1000kzn.ru./article/ru/647/382/

[276] *İslam na Nijegorodçine: entsiklopediçeskiy slovar.* http://www.idmedina.ru

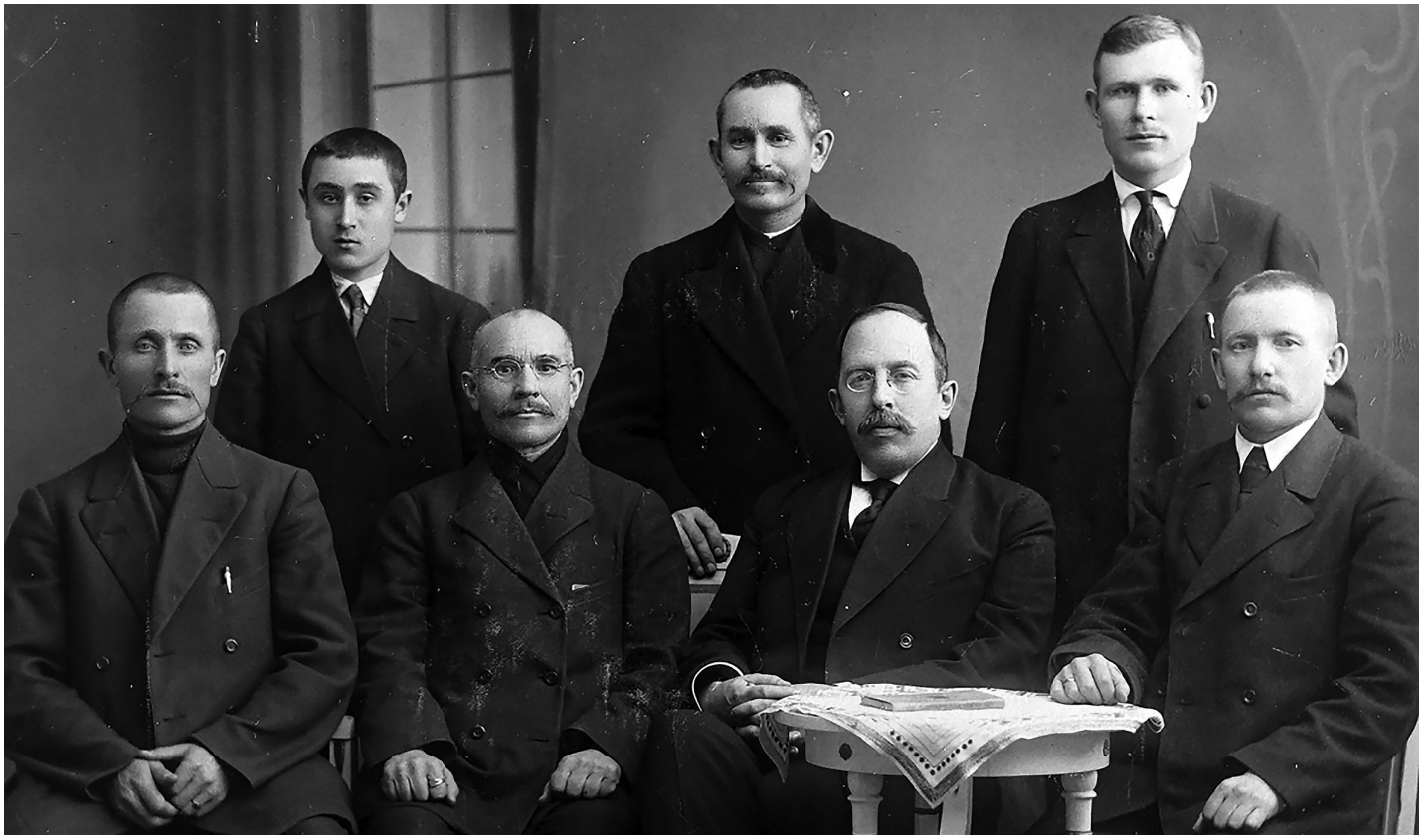

Sadri Maksudi Finlandiya Tatarları ile birlikte. (Soldan sağa) önde oturanlar: Salahetdin Akbulat, Safa İsmail, Sadri Maksudi ve İmadetdin Samaletdin. Ayakta duranlar: Salahetdin İmametdin, ortada ismi bilinmeyen bir kişi ve sağda Cemaletdin Osman. 1900'lü yılların başı. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

1919 yılında Avrupa'ya giden Sadri Maksudi, 1922 yılında Veli Ahmet Hakim'den, onu tekrar Finlandiya'ya davet eden bir mektup almıştır. Sadri Maksudi'nin kızı Adile Ayda, anılarında bunu şöyle aktarmaktadır: "Finlandiya Türkleri [Sadri Maksudi'ye ve ailesine] yaz dönemini Finlandiya'da geçirmeyi önermişler ve millî önderleri için Helsinki'den iki saatlik mesafede bulunan Hyvinkää köyünde orman kenarında bir villa tutmuşlardır."[277]

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün daveti üzerine Sadri Maksudi, 1924'te ailesiyle beraber Türkiye'ye taşınarak burada siyasi ve bilimsel çalışmalarına devam etmiştir. Ankara ve İstanbul Üniversitelerinde ders vermiş, Türk hukuku, dil bilgisi, felsefe ve sosyoloji üzerine çok sayıda eser yazmıştır. Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı döneminde Sadri Maksudi, Türkiye Cumhuriyeti Büyük Millet Meclisi'ne milletvekili olarak seçilmiş, Atatürk'ün danışmanlığını yapmış ve Milletler Cemiyeti'nde Türk delegasyonu üyesi olarak çalışmıştır. [278]

[277] Adile Ayda, *Sadri Maksudi Arsal,* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991, s. 119.

[278] "Sadri Maksudi", http://www.1000kzn.ru./article/ru/647/382/

Ayaz İshaki

Finlandiya'da bulunarak buradaki Tatarların zihniyetinde derin iz bırakan Tatar düşünürlerden biri de Ayaz İshaki'dir. Ayaz İshaki, Kazan'daki medrese eğitimi döneminde Gaspıralı'nın *Tercüman* gazetesini takip etmeye başlamış, bu gazete aracılığıyla Ceditçilik görüşlerini öğrenmiştir.

Tatarların önemli yazarlarından biri olan İshaki, yazarlığa erken yaşta başlamıştır. Erken dönem eserlerinin ana fikrini; insanın bilgiyle, kültürle yükseldiğine, cehaletin ve ahlaksızlığın ise insanı manevi çürüyüşe götürdüğüne dair düşünceler teşkil etmiştir. Okurların ve eleştirmenlerin dikkatini çeken ilk önemli eseri, *İki Yüz Yıldan Sonra İnkıraz*'dır. Bilim kurgu türünde bir deneme olarak yazılan bu eser, Tatar toplumunda gözlenen olumsuz gelişmelerin önüne geçilmediği takdirde Tatar halkının iki yüz yıl sonra nasıl yok olacağını tasvir ederek okuru olası millî facia konusunda düşünmeye sevk etmektedir.[279]

Ayaz İshaki. Kaynak: https://ru.wikipedia.org

İdil-Ural Devleti'ni kurmaya yönelik çabalar Bolşeviklerin zorbalığı yüzünden yarıda kalınca Ayaz İshaki ülkeyi terk ederek Çin, Fransa, Almanya ve Polonya'da yaşamış, sonradan Türkiye'ye yerleşerek ömrünü burada tamamlamıştır.[280]

Ayaz İshaki, Finlandiya'yı birçok kere ziyaret etmiştir. İlk gelişi 1909'da olmuştur. 1909 yılının yaz mevsimini dostu Şakir Muhamedyarov'un destekleriyle Finlandiya'da bir yazlıkta geçirmiş ve burada *Mulla Babay* (Molla Dede) eserini yazmıştır.[281] 1917 yılından sonra da sık sık Finlandiya'ya gelip özellikle Tampere Tatarlarını ziyaret etmiştir. 1937 yılında Tampere'de Ayaz İshaki'nin yazarlığa başlamasının 40. yıl dönümü kutlanmış olup, onun yazdığı *Züleyha* piyesi sahnelenmiştir.[282] 1938 yılında İdil-Ural Devleti hükümetinin (Milli Meclis'in) kuruluşunun 20. yıl dönümü vesilesiyle Varşova'da yapılan toplantıya Tampere Tatarlarından temsilciler de katılmıştır. Tampere Tatarlarının tarihini yazan M. Baibulat'ın verdiği bilgilere göre, Ayaz İshaki, Finlandiya'daki Tatarlardan birkaç kişi ile mektuplaşmıştır. Halide Wafin'e "Manevi vasiyetim olsun" diyerek yazdığı mektubu cemaatin arşivinde korunmuş ve daha sonra gazetelerde basılmıştır.[283]

Finlandiya Tatarları Ayaz İshaki'nin görüşlerini, onun düzenlediği konferanslar ve yayımladığı gazeteler aracılığıyla da öğrenmişlerdir. Ayaz İshaki'nin konferansları Finlandiya Tatarları arasında büyük rağbet görmüş, Finlandiya Tatarları onu, Tatar millî hareketinin önderi olarak saymışlardır. İdil-Ural Devleti'ni yeniden kurma fikri Finlandiya Tatarları arasında çokça dile getirilmiş ve tartışılmıştır.

[279] *İslam na Nijegorodçine: entsiklopediçeskiy slovar.* http://www.idmedina.ru

[280] *Mähallä Habärläre,* no.13, 2008.

[281] S. Rahimov, Z. Muhammatşin, A. Zahidullin, *Gayaz İshakıy: İstoriçesko-dokumentalnıy Sbornik,* Kazan: Cıyın, s. 62.

[282] *Mähallä Habärläre,* no.13, 2008.

[283] Baibulat, s. 115-123; 274.

Ayaz İshaki, İdil-Ural Devleti'nin kuruluşunun 20. yıl dönümü vesilesiyle Varşova'da yapılan toplantıda Finlandiya Tatarları ile birlikte. 1938. Kaynak: Muazzez Baibulat'ın kitabı.

Musa Bigiyev

Tatarların meşhur ilahiyatçısı ve bilim insanı Musa Bigiyev, Finlandiya Tatarlarına ilham veren, onları bilgilendiren Tatar entelektüellerinden biridir. Musa Bigiyev 25 Aralık 1873'te Penza vilayetinin Kikino köyünde dünyaya gelmiştir. Rostof şehrinde Rus teknik lisesinde ve Kazan şehrinde Göl Boyu Medresesi'nde okumuştur. Dinî eğitimini Buhara'da ve İstanbul'da devam ettirmiştir. Oradan Kahire'ye geçerek buradaki El-Ezher Üniversitesi hocalarından – örneğin, ünlü reformcu Muhammed Abduh'dan – özel dersler almış, Kahire kütüphanelerinde araştırmalar yapmıştır. Daha sonra iki yıl boyunca Medine'de, Mekke'de ve Hindistan'da öğrenim gören Musa Bigiyev, tekrar Kahire'ye gönerek *Tarih-ül Kur'an ve-l Masahif* eserini yazmıştır.[284]

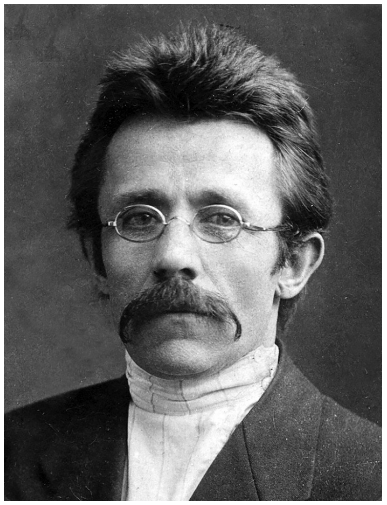

Musa Bigiyev. Kaynak: https://ru.wikipedia.org

Musa Bigiyev ile Ayaz İshaki birlikte 1913 yılında, Petersburg'ta *İl* (Memleket) gazetesini çıkarmaya başlamışlardır. Gazetenin ömrü kısa sürmüş ve çok geçmeden kapatılmıştır. Musa Bigiyev ayrıca bilimsel çalışmalara da çok zaman ayırmış ve din ve felsefe üzerine birçok eser yazmıştır. Bilimsel eserleri arasında en ünlü olanları şunlardır: *Uzun Günlerde Oruç* (1912'de Finlandiya'da yazılmıştır), *Kavaid-i Fıkhiye* (1912), *Allah'ın Mutlak Kanunu* (1911). Özellikle sonuncu eseri, tutucu Müslüman çevrelerin görüşleriyle uyuşmayan "Allah'ın lütfunun dinî inanca bakılmaksızın tüm insanları kucakladığı" fikriyle Müslüman çevrelerde büyük tartışmalar yaratmıştır.[285]

Musa Bigiyev, 1914 yılında Petersburg'ta IV. Bütün Rusya Müslümanları Kurultayı'nın toplanmasında büyük rol oynamış ve bu toplantının sekreterliğini yapmıştır. Sovyet yönetimi kurulduktan sonra Petersburg'ta 1. Müslüman Cemaati'nin ve Petersburg Camii'nin imamlığını yapmıştır. Sovyet devletinin din adamlarına karşı yürüttüğü baskı politikası sebebiyle 1929 yılında ülkeden kaçmak zorunda kalmıştır.

Musa Bigiyev, Finlandiya Tatarları ile sürekli temas hâlinde olmuş, bu teması Tampere Müslüman Cemaati İmamı Habiburrahman Şakir aracılığıyla sürdürmüştür. 1932 yılında *Kadın* adlı kitabını yayımlamak üzere para toplamak için Tampere'yi ziyaret etmiştir. Kitabı, 1933 yılında Berlin'de ba-

[284] "Musa Bigi", http://www.islamist.ru/биги-муса

[285] http://www.islamist.ru/биги-муса

Soldan sağa: Musa Bigiyev, Hasan Samaletdin, Hasan'ın eşi Reyhane Samaletdin ve Reyhane'nin kız kardeşi Gevher Batırşina. 1930'lu yılların başı. Kaynak: Nermin Bedretdin ve Ayten Samaletdin arşivi.

sılmıştır. Nisan 1933'te Bigiyev tekrar Tampere'ye gelmiş ve burada Şubat 1934'e kadar kalmıştır. Burada yazılarını yazarken, Finlandiya Tatarlarının eğitim işlerine de katkı sağlamıştır. Ömrünün son bölümünü çeşitli Müslüman ülkelerde yaşayan Bigiyev, 29 Ekim 1949'da Kahire'deki bir huzurevinde vefat etmiştir.[286] Musa Bigiyev'in görüşleri, İslam dünyasında yaygın olarak bilinmektedir.

[286]Baibulat, s. 96.

Abdullah Battal Taymas

Finlandiya Tatarlarının fikir dünyasını etkileyen şahıslardan bir diğeri, gazeteci, tarihçi ve eğitimci vasıfları ile tanınan, Tatar tarihi konusunda ilk ders kitabını yazan Abdullah Battal Taymas'tır. Samara vilayetinin Buzuluk bölgesi Nijnyaya Belogorka köyünde dünyaya gelmiştir. Öğrenimini önce medresede, sonra dünyevi eğitim kuruluşlarında almıştır. Bilgisini genişletmek ve Arapça öğrenmek amacıyla üç yıl Mısır'da bulunmuştur. Rusya'ya dönerek 1909'da Troitsk şehrinin medresesinde ders vermeye başlamıştır. Ayaz İshaki, Sadri Maksudi gibi önde gelen Ceditçi entelektüellerle yakın ilişkiler içinde olmuş *Kurultay, Yuldız ve Altay* gazetelerinin yazı işleri müdürlüğünü yapmıştır. 1918 yılında İdil-Ural Devleti'ni kurmaya yönelik çalışmalara faal olarak katılmış; Bolşevikler İdil-Ural Devleti hükümetini dağıtırken bir süre tutuklu kalmıştır.

Abdullah Battal Taymas.
Kaynak: Osman Abdrahim arşivi.

2 Nisan 1920'de Bolşevik mahkemesi tarafından zorunlu çalışmaya mahkûm edilerek Kazan şehrinin yakınındaki çalışma kampına gönderilmiş, burada turba çıkarma tesislerinde çalışmıştır. 22 Ağustos 1920'de kamptan kaçarak Petersburg'a gitmiş, oradan Finlandiya'ya kaçmıştır. Finlandiya'da 1925 yılına kadar kalmış, Helsinki, Turku ve Teijoki şehirlerinde Tatar çocuklarına öğretmenlik yapmıştır.

Abdullah Battal Taymas, Finlandiya'daki Tatar diasporasının kuruluşunda büyük bir rol oynamış, Finlandiya İslam Cemaati tüzüğünü hazırlayan komitenin üyesi olmuştur. Kendi gayretiyle Fince öğrenmiş, Helsinki Üniversitesi kütüphanesinde araştırmalar yapmıştır. Tatar tarihi konusunda yazılan ilk ders kitabı olarak değerlendirilen ünlü Kazan Türkleri, adlı eserini de Finlandiya'da yazmaya başlamıştır. Bu kitap, 1925 yılında, İstanbul'da basılmıştır. Baibulat'ın fikrine göre, Abdullah Battal Taymas'ın yaptıkları layıkıyla takdir edilmemiş ve mirası yeterince araştırılmamıştır. [287]

[287] Baibulat, s. 92.

Abdullah Battal Taymas, Finlandiya Tatarları ile birlikte. Soldan sağa: İmad Samaletdin, İmam Veli Ahmet Hakim, Abdullah Battal Taymas, Ümer Abdrahim. 1960'lı yıllar. Kaynak: Osman Abdrahim arşivi.

Abdullah Battal Taymas, dostu Lütfi İshaki'nin ani ölümünden sonra Türkiye'ye yerleşmiş ve burada yayıncılık ve yazı işleri müdürlüğü yapmıştır. Finlandiya Tatarları ile irtibatını devam ettirerek, 1961 yılında ailesi ile birlikte Tampere'yi ziyaret etmiştir.[288]

SAYI : 2.

A. BATTAL — TAYMAS

KAZANLI TÜRK MEŞHURLARINDAN

II

MUSA CARULLAH BİGİ

— Kişiliği, fikir hayatı ve eserleri —

İSTANBUL — 1958

Abdullah Battal Taymas'ın Musa Bigiyev hakkında yazdığı kitabının kapağı. İstanbul, 1958.

Lütfi İshaki

St. Petersburg Camii İmamı Lütfi İshaki, Abdullah Battal Taymas ile Musa Bigiyev'in yakın dostu ve dava arkadaşıdır. Diğer iki dostu gibi, Lütfi İshaki'nin de Finlandiya İslam Cemaati'nin kuruluşunda büyük emekleri olmuştur.

Lütfi İshaki. Kaynak: Safiye İhsan Böre'nin kitabı.

Lütfi İshaki hakkında kaynaklarda çok az bilgi bulunmaktadır. *St. Petersburg'ta İslam* adlı ansiklopedik derlemede, onun hakkında aşağıdakiler belirtilmektedir: Fethulla oğlu Lütfi İshaki (?-1925), St. Petersburg Müslümanları önderlerinden, St. Petersburg Hayır Cemiyeti'nin mollası ve yönetim kurulu üyesi, St. Petersburg'un 4. Müslüman Cemaati'nin imamıdır. Orenburg vilayetinin Novo-Musino köyünde dünyaya gelmiştir. 26 Temmuz 1906'dan itibaren St. Petersburg'un 4. Müslüman mahallesinin imamlığını yapmıştır. Mahallenin ibadethanesi Demidov Ara Sokağı, No. 4 adresinde bulunmaktay-

[288] *Age.*, s. 92.

dı. Lütfi İshaki, namaza gelen toplulukla namazdan önce güncel olaylar hakkında sohbet etme uygulamasını başlatmıştır. İshaki'nin kendi mahallesinin yaşamına getirdiği diğer bir yenilik, Tatar çocuklarına Rus dilinin okutulduğu bir mektep olmuştur. Lütfi İshaki St. Petersburg Müslüman Hayır Cemiyeti'nin onurlu üyesi ve Rusya'da düzenlenen bütün Müslüman kurultaylarının aktif katılımcısı olmuştur.

Lütfi İshaki 1900'lü yıllarda birçok kere Finlandiya'yı ziyaret etmiştir. 1916 yılında Rus hükümeti tarafından Panislamizm suçlamasıyla tutuklanmıştır. Bolşevikler iktidara gelince bir süre onlarla uyumlu çalışmaya gayret ederek, Milliyetler İşlerinden Sorumlu Komiserliğin Tatar Bölümü'nde çalışmış ve savaş esirleri meselesi ile ilgilenmiştir. Fakat 1922 yılında ülkeyi terk ederek Finlandiya'ya yerleşmiş ve burada Tatar okullarında öğretmenlik yaparken kızlar okulunu kurmuştur. 1925'te Türkiye'yi ziyareti sırasında aniden vefat etmiştir.[289]

Safiye Ahsen Böre'nin yazdığı *İmam Lütfi el İshaki Hazretleri* kitabında, Lütfi İshaki hakkında aşağıdaki bilgi verilir:[290]

> *1903 yılı civarında, imamlığını Mehmet Şakir oğlu Mehmet Zarif'in yaptığı 1. Müslüman Cemaati'nin Cuma namazlarına iki talebe katılmaya başlar. Bunlar namazı ön saflarda kılar. Birkaç hafta geçtikten sonra imam, bu talebelerden Cuma hutbesini okumalarını ister. Talebelerden biri, minbere çıkarak Kur'an'dan birkaç ayet okur ve anlamlarını saf Tatar dilinde açıklar. Bunu duyanlar çok şaşırır. Bu talebe, rahmetli Lütfi İshaki'dir. Sonraki Cuma hutbesini okuyan ikinci talebe de Tatarca konuşarak herkesi şaşırtır. Bu da üstat hafız Musa Yarullah Bigi'dir (Bigiyev). Buna diğer mollalar pek içerler.*[291]

Lütfi İshaki ve Musa Bigiyev'in yenilikçiliğini birçok Müslüman iyi karşılamamıştır. İftiralara ve çeşitli engellemelere maruz kaldıkları için bu iki dost kendi cemaatlerini kurmuş ve Petersburg'taki ilk Cedit okulunu açmışlardır. Bu cemaat ile okul hakkındaki hatıralarını Zinnetulla Ahsen Böre şu sözlerle aktarır:

> *Cemaat kurulduktan sonra arkadaşım Dinmuhammed ile birlikte oraya Cuma namazına gitmeye karar verdik. Hakkında anlatıldığı gibi, Kur'an ayetlerini okuduktan sonra onları Tatarca açıklamaya başladı. Biz dikkatle dinledik. Konuşmasını çok beğendik, üstadı daha yakından tanımak istedik. Namazdan sonra yanına gidip elini öpmek istedik ama izin vermedi. O günden itibaren ona karşı büyük saygı duymaya başladık. ... Rahmetli üstadımız halkımız için Rus-Türk ilkokulunu kurdu. Okulda beş sınıf vardı. Eşi Ayşe Hanım da okulda çalışmaya başladı ki kendisi okul için bir nimetti, çünkü Rusça üzerine iyi eğitim almıştı ve okulda Rusça derslerini veriyordu. Okulda beş hoca vardı, hepsi Tatardı. İkisi Rusça, üçü Tatarca derslerini verirdi. Haftada bir kere müzik dersi vermeye Rus bir hoca geliyordu. Cuma ve cumartesi günleri tatildi.*

[289] http://www.idmedina.ru

[290] Tampere, 1945

[291] Ahsen Böre, s. 9.

Dersler pazar günü başlıyordu. Eşim Safiye bu okulu bitirdi ve sonra bu eğitim sayesinde devlet memuru olabildi. Tsarskoye Selo telegrafhanesinde iş buldu. Fakat annesi ile babası onu benimle evlendirmeyi uygun buldular.

Lütfi İshaki'nin açtığı bu okul örneğinde, doğduğum köy olan Aktukovo'da İshaki'nin destekleriyle kız okulu açıldı. Köyümüzde bundan önce de birkaç okuryazar kadın vardı. Şimdi ise okula giden bütün kızlar okuma yazmayı öğrendi. Komşu köylerden de okulda okumaya geliyorlardı.

Birinin jurnalı yüzünden Lütfi İshaki'yi Yakutsk'a sürgün ettiler. Devrimi orada karşıladı. Devrimden sonra Petersburg'a döndü; fakat dinî ve millî faaliyetler artık yasaklanmıştı.[292]

Lütfi İshaki, yeni rejime ayak uydurabilmek için bir süre askerî komiserlikte çalışmıştır. Fakat geçmişte imam olması sebebiyle hep sorunla karşılaşmış, sonunda ülkeyi terk etmeye karar vermiştir. Bu konuda Zinnetulla Ahsen Böre şunları söylemektedir:

1922 yılında üstad Lütfi İshaki, Fin sınırını geçerek Finlandiya'ya geldi. Şüphesiz, burada çok iyi kabul gördü. Buradaki Tatarların toplumsal yaşamına katkıda bulunmaya başladı. Bize kendi camimizi, cemiyetimizi ve okulumuzu kurmamız gerektiğini söylüyordu. Finlandiya İslam Cemaati'nin kuruluşunda aktif rol oynadı. 1925 yılında derneğimiz resmî olarak kayda geçirildi. Üstat bununla yetinmeyerek cami inşaatı için 125 bin Fin markı topladı. Bu parayı, Helsinki Camii İnşaatı Komitesi üyesi olarak evden eve dolaşarak topladı. Bu konuda büyük planları vardı. 1925 yılında İstanbul'a gitti ve oradan Kahire'ye gidecekti ama muktedir Tanrı kaderini başka türlü yazdı. İstanbul'da Müserret Oteli'nde aniden vefat etti ve İstanbul mezarlıklarından birine gömüldü.[293]

[292] *Age.*, s. 11.

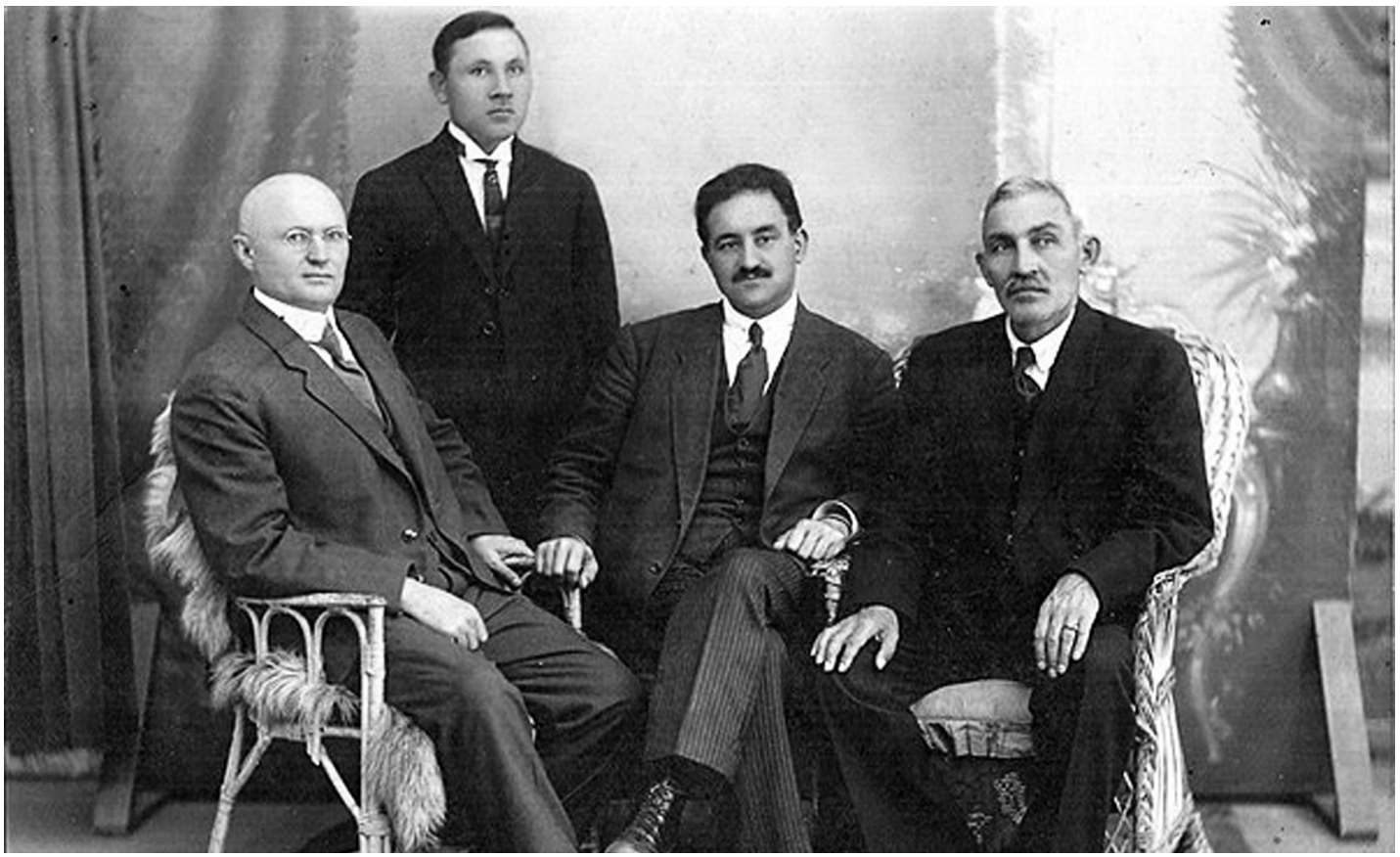

Soldan sağa: Abdullah Battal Taymas, Mustafa Salah, Mehmed Emin Resulzade ve Lütfi İshaki. Hyvinkää, 1922 (Mehmed Emin Resulzade 1922'de Musa Bigiyev'in yardımıyla Finlandiya'ya gitmiş, iki hafta Terijoki'de, sonra bir ay boyunca Helsinki'de yaşamıştır. Finlandiya Tatarları onu sıcak bir şekilde karşılamış ve her türlü desteği göstermiştir. Resulzade 16 Eylül 1922'de Berlin'e gitmiştir). Kaynak: www.wikiwand.com

Zakir Kadiri ve Saniye İffet

Rusya'daki rejim değişikliği, tanınmış Tatar bilgini Zakir Kadiri'yi de göçe zorlamıştır. Zakir Kadiri, (1878-1954) Simbir bölgesinin Abdullovo köyünde dünyaya gelmiştir. Çocukluğunu ve gençliğini Simbir medreselerinde, Buhara'da, İstanbul'da ve Kahire'deki El-Ezher Üniversitesi'nde eğitim alarak geçirmiştir.[294]

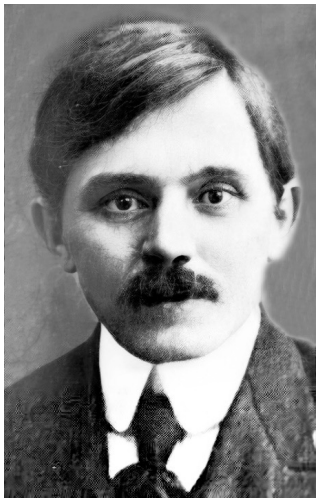

Zakir Kadiri ve Saniye İffet. Kaynak: Ramziya Vildanova'nın kitabı.

1906-1918 yıllarını Rusya'da yoğun eğitim faaliyetleri ile geçiren Kadiri, 1906'dan itibaren Orenburg'taki Ceditçi Hüseyiniye Medresesi'nde, 1909'dan sonra Ufa'daki Galiye Medresesi'nde hocalık yapmış, yeni yönteme dayanan Tatarca ders kitaplarını yazmış; ayrıca felsefi, dinî ve tarihî metinlerin çevirilerini yapmış ve kadın meselesi hakkında yazılar yazmıştır. 1914 yılında Ufa'da çıkan *Tormış* (Hayat) gazetesinin yazı işleri müdürü olmuş ve bu sıfatıyla bölgedeki Tatarlar arasında dinî reform ideolojisinin yaygınlaştırılmasında büyük rol oynamıştır.

Zakir Kadiri bunun dışında siyasetle de ilgilenmiş, Devlet Duması'nın Müslüman Grubu ile ortak çalışmalar yapmıştır. 1917 yılında kurulması planlanan İdil-Ural Devleti'nin Milli Meclisi'nin üyesi ve Eğitim Bakanı olmuştur.

Zakir Kadiri'nin hayatındaki üçüncü aşama (1919-1954), zoraki göçmenlik dönemidir. 1918 yılında bütün millî kuruluşların ve basın organlarının (bunlar arasında *Tormış* gazetesinin) Bolşevikler tarafından kapatılmasıyla Milli Meclis üyeleri önce Kızıl Yar (Petropavlovsk) şehrine, sonra Uzak Doğu ve oradan da Çin'e gitmek zorunda kalmışlardır. Zakir Kadiri buralarda da eğitim çalışmalarını ve kısmen de olsa siyasi faaliyetlerini devam ettirmiştir. Kulca ve Haylar şehirlerinde Tatar çocuklarını ve gençlerini okutmuştur. 1922 yılında ailesi ile birlikte Türkiye'ye taşınmış, burada önce (o günkü) Eğitim Bakanlığı'nda, sonra da Türk Tarih Kurumu'nda çalışmıştır. 1936 yılında davet üzerine Finlandiya'ya giderek burada üç yıl bulunmuştur.

Finlandiya'da iken Ugan soyadını almıştır. Bir süre Helsinki Üniversitesi'nin Doğu Dilleri Bölümü'nde çalışmıştır. Finlandiya Tatarlarının toplumsal yaşamına katkılarda bulunmuştur. Eşi ile birlikte, yazdığı ders kitaplarını kullanarak Finlandiya Tatar çocuklarına ders vermiştir. Daima destekçisi olan eşi Saniye İffet, ünlü İj Bubi Medresesi'nden mezun olmuş, çok genç yaşta Zakir Kadiri ile evlenmiştir. Rusya'da da göçmen olarak yaşadıkları ülkelerde de edebiyat çalışmaları ve öğretmenlik yapmıştır. 1938 yılında Tatar edebiyatının en iyi örneklerini *Uku Kitabı* (Okuma Kitabı) adlı derlemede

[293] Ahsen Böre, s. 12-13.

[294] Ramziya Vildanova, *Zakir Kadiri i Transformatsiya Rossiyskogo Obşçestva v Naçale XX v.,* Ulyanovsk: UlGU, 2011, s. 24.

toplayarak yayımlamıştır. Saniye İffet, Finlandiya'da ders kitapları hazırlayan bir eğitimci ve birçok şiir ve sahne oyunu yazan bir edebiyatçı olarak tanınmaktadır. Saniye İffet'in kaleminden çıkan *Tormış Közgese* (Yaşam Aynası) piyesi 1937'de Helsinki'de sahnelenmiştir. 1939'da Sovyet-Fin Savaşı başlamak üzereyken Sovyet kovuşturmalarından endişe eden Zakir Kadiri, Türkiye'ye dönmüştür. Eşi Saniye 1944 yılına kadar Finlandiya'da kalmış, sonra o da Türkiye'ye dönmüştür.[295]

Zakir Kadiri ve Saniye İffet (ikinci sıranın ortasında), Terijoki'de öğrencileri ile birlikte. 1936. Kaynak: Ramziya Vildanova'nın kitabı.

[295]Vildanova, s. 144.

[296]http://www.archive.gov.tatarstan.ru

[297]İ. Gilyazov, "Obşçestvo Podderjki Rossiysko-Musulmanskih Studentov v Berline (1918-1925)", *Gasırlar Avazı,* No. 3-4, 1996, s. 193-199.

Alimcan İdrisi

Finlandiya Tatarlarının yanına Tatar göçmenlerden farklı birçok kişi uğramıştır. Bunlar arasında bazı nevi şahsına münhasır şahıslar da olmuştur. Alimcan İdrisi, bunlardan biridir.

Alimcan İdrisi. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

Alimcan İdrisi, 1 Mayıs 1887'de Akmola bölgesindeki Kızıl Yar (Petropavlovsk) şehrinde doğmuştur. Doğduğu şehirde medrese eğitimi almış, 1902'de din eğitimini devam ettirmek için Buhara'ya gitmiştir. Oradan 1907'da İstanbul'a gitmiş ve İstanbul Üniversitesi'nde felsefe ve din bilgisi okumuştur. Takdir alarak mezun olan İdrisi, Rusya'ya dönerek Orenburg'da Hüseyiniye Medresesi'nde ders vermeye başlamıştır. Ayrıca *Şura* dergisine yazılar da yazmıştır.

1913 yılında İdrisi Fransa'ya gitmiş, burada dil ve felsefe dersleri almıştır. İdrisi'nin ana dili Tatarca dışında Rusça, Arapça, Türkçe, Farsça, Özbekçe, Fransızca ve Almanca bildiği bilinmektedir.[296]

Birinci Dünya Savaşı başladığı sırada Alimcan İdrisi, İstanbul'da bulunuyordu. Burada *Türk Yurdu* dergisinde yazı işleri müdürü yardımcısı olarak çalışmaktaydı. İdrisi'nin bu dönemde Yusuf Akçura'nın etkisi altında kalarak Türkçülük fikirlerini benimsediği anlaşılmaktadır. Belki de bundan dolayı 1915 yılında Wünsdorf'a giderek oradaki esir Müslümanlar kampında din görevlisi olarak bulunmuştur. [297]

İdrisi 1916'da Alman Savaş Bakanlığı görevlendirmesiyle esir kampındaki cami imamlığına getirilmiştir. Bu cami, Almanya'daki yegâne İslami kuruluş olması itibarıyla sadece yerli Müslümanlar için değil, Müslüman göçmenler için de bir çekim merkezi idi.

İdrisi, Alman Savaş Bakanlığı'nın yanı sıra Alman Dışişleri Bakanlığı ile de sıkı temaslar kurmuştur. 1920'li yıllarda sık sık Finlandiya ile Estonya'yı ziyaret etmiş, buradaki Tatarlara çeşitli bilimsel ve dinî konularda konferanslar vermiştir. Fakat sonunda Finlandiya'da Sovyet ajanı olmakla suçlanmış ve sınır dışı edilmiştir. Ayaz İshaki, "Alimcan İdrisi Hakkında" adlı yazısında şunları söyler:

> *O bir öğretmen sıfatıyla Estonya'daki Reval ile Narva'yı ve Finlandiya'daki Helsingfors, Tammerfors, Abo şehirlerini sık sık ziyaret etmiştir. Rus sınırına çok yakın bulunan Narva'nın Avrupa'da bütün Rus gizli ajanlarının buluşma merkezi olduğunu da belirtmek gerekir. Finlandiya Müslümanları, İdrisi'nin Komünist ajan olduğunu meydana çıkardıktan sonra o, 1931 yılında Abo'da tutuklanmış ve sınır dışı edilmiştir. Bundan sonra Finlandiya'ya giriş yapması yasaklanmıştır.*[298]

[295]Vildanova, s. 144.

[296]http://www.archive.gov.tatarstan.ru

[297]İ. Gilyazov, "Obşçestvo Podderjki Rossiysko-Musulmanskih Studentov v Berline (1918-1925)", *Gasırlar Avazı,* No. 3-4, 1996, s. 193-199.

[298]İ. Gilyazov, "Sudba Alimdjana İdrisi", *Gasırlar Avazı,* No. 3-4, 1999, s. 158-172.

Buna rağmen 1952 yılında Alimcan İdrisi'nin Helsinki'ye, Olimpiyat Oyunları vesilesiyle davet edildiği bilgisi vardır. Onu kimin davet ettiği ve İdrisi'nin Finlandiya'ya hangi ülkeden giriş yaptığı bilinmemektedir.

Alimcan İdrisi (ön sırada ortada), Narva'da (Estonya) öğrencileri ile birlikte. 1931. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Müftü Rizaetdin Fahretdin

Tanınmış din bilgini, yazar ve bilim insanı Rizaetdin Fahretdin, Rusya İmparatorluğu'na yayılarak yaşayan bütün Tatar toplulukları ile temas hâlinde olmuş ve Finlandiya Tatarları ile de iletişimi hep sürdürmüştür. 1914'te Finlandiya Tatarları ile yüz yüze tanışmak üzere Finlandiya gezisi gerçekleştirmiştir. Zinnetulla Ahsen Böre, Rizaetdin Fahretdin'in 1914 yılında Terijoki'ye geldiğini ve Ahsen Börelerin evinde kaldığını belirtir.[299]

Rizaetdin Fahretdin. Kaynak: www.wikipedia.org

Rizaetdin Fahretdin'in kızı Esma Şaraf, babasının Finlandiya gezisi hakkında şunları kaydetmiştir:

> *1914 yılının yaz başında babam, ikinci defa Petersburg'a gitti. Orada birçok önemli kişi ile tanıştı, çok temaslarda bulundu. Finlandiya'ya gidip geldi (o dönemde Finlandiya Rusya'nın bir parçası olduğu için arada sınır yoktu). Oradaki Tatarlar babamı büyük bir hürmetle ağırlamışlar. Babam Viborg, Tammerfors, Helsingfors ve Terijoki şehirlerinde bulunmuş, tarihsel mekânları ziyaret etmiş, Finlerin millî geleneklerini gözlemlemiştir.*[300]

[299] Ahsen Böre, s. 27.

[300] Esma Şaraf, *Vospominaniya ob Otse,* 1988. http://www.kitap.net.ru/riza2.php.

Rizaetdin Fahretdin, 1914'te, Terijoki'de, Finlandiya Tatarları ile birlikte. (Soldan sağa) Önde oturanlar: İmad Camaletdin, Rizaetdin Fahretdin ve Muhammedşah Alim. Ayakta duranlar: Fatih Dinmuhammed, Ahmedcan Camaletdin, Lütfi İshaki, Lütfulla Camaletdin, İrkutsk şehrinden İmam Abdurraşid, Zinnetulla Ahsen Böre ve Abdulla Ahse Böre. Kaynak: Safiye Ahsen Böre'nin kitabı.

Finlandiya İslam Cemaati'nin kurulmasında ve diasporanın şekillenmesinde, önde gelen Tatar entelektüellerinin önemli katkıları olduğunu görüyoruz. Tanınmış Tatar aydınlarının Finlandiya'ya ziyaretleri, buradaki Tatarlar için gerçekleştirdikleri konferanslar, etkinlikler ve eğitim çalışmaları sayesinde Finlandiya Tatarları arasında Ceditçilik fikirleri yaygınlaşmıştır. Finlandiya Tatarlarının kendi aralarında yaptıkları toplantılarda millî canlanma ve gelişme fikirleri ön planda tutulmuştur. Finlandiya Tatarları, Almanya, Polonya, Japonya, Çin gibi başka ülkelerde yaşayan Tatarların yayımladıkları edebiyat eserlerini ve süreli basını ilgiyle takip etmişlerdir. 20. yüzyılın başında Finlandiya Tatarlarının dünya görüşünde ön plana çıkan Tatar milliyetçiliği, bu fikrin taşıyıcıları olan aydınların vefatı ile birlikte dönüşüm geçirmiş, bundan sonra Finlandiya Tatarları daha ziyade Türkiye'ye ve Türk milliyetçiliğine eğilimli hâle gelmişlerdir.

Abdullah Tukay'ın Finlandiya Tatarları Üzerindeki Etkisi

Tatarların ünlü şairi Abdullah Tukay, 1911'de St. Petersburg'u ziyaret etmiştir. Tukay'ın Petersburg'a geldiğini haber alan Finlandiya Tatarları, onu Finlandiya'ya davet etmişlerdir. Fakat sağlığının kötü olması sebebiyle (Tukay hayatının son döneminde veremden muzdarip olmuştur) şair bu geziyi gerçekleştirememiş, iklim koşullarının onun için daha uygun olduğu Kazan'a geri dönmek zorunda kalmıştır. Bu durumu Tukay'ın kendisi şu sözlerle açıklar:

Abdullah Tukay.
Kaynak: www.wikipedia.org

> *Petersburg'a ben de gittim, katran kovası da gitti ["bu gezinin hiçbir yararı olmadı" demek istiyor]. İmkân olduğu hâlde Duma'ya gidemedim. Finlandiya'ya davet edildim, oraya da gidemedim. Bu hastalık yüzünden ne bir tiyatro ne bir müze ne bir tarihsel mekân, hiçbirine gidemedim.*[301]

Abdullah Tukay'ın yazdıkları ve yaptıkları, Finlandiya Tatarlarının da yüksek takdirini kazanmıştır. Tukay'ın yazdığı *Tugan Tel* (Ana Dili) şiirinin söylendiği halk bestesi, bütün Tatarların, resmî olmasa da, marşı hâline gelmişti. Günümüzde de bütün Tatar topluluklarında bu güfte ile beste, bir etkinliği ya da toplantıyı sonlandırırken mutlaka söylenmektedir. Finlandiya Tatarları da bütün etkinliklerinin kapanışında Tukay'ın *Tugan Tel* şiirini söylemektedirler. Tukay'ın şiirleri Finlandiya Tatarları arasında ilk başta elden kopya edilerek yayılırken daha sonra Tukay şiirlerinin derlemeleri kitap olarak yayımlanmıştır. 1968 yılında Finlandiya'da Abdullah Tukay Derneği kurulmuştur.

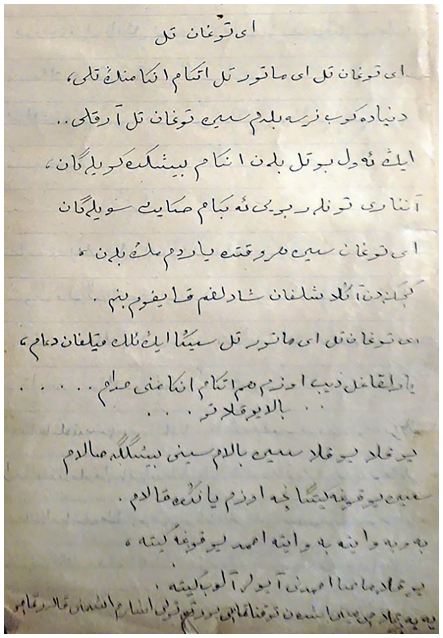

Tukay'ın *Tugan Tel* şiirinin elden yazılmış kopyası. Tampere, 1931. Kaynak: Halise ve Lütfulla Baibulat arşivi.

[301] Abdullah Tukay, "Mekale-i Mahsusa", 1912. www.gabdullatukay.ru/memories/mekalei-mahsusa/

DİNÎ VE SOSYAL KURULUŞLAR

Finlandiya Knezliği'nin kanunlarına göre, Hristiyanlık dışındaki dinlere ait kuruluşlar kurmak yasaktı. Bununla birlikte hayır cemiyetlerinin kurulmasına müsaade ediliyordu. Bundan yararlanan Finlandiya Tatarları, Finlandiya tarihinde bir ilki gerçekleştirerek Helsingfors Müslüman Hayır Cemiyeti'ni kurdular.[302] Bu dernek, 1925 yılında Finlandiya İslam Cemaati kurulana kadar Finlandiya'daki Müslümanları birleştiren bir rol oynadı.

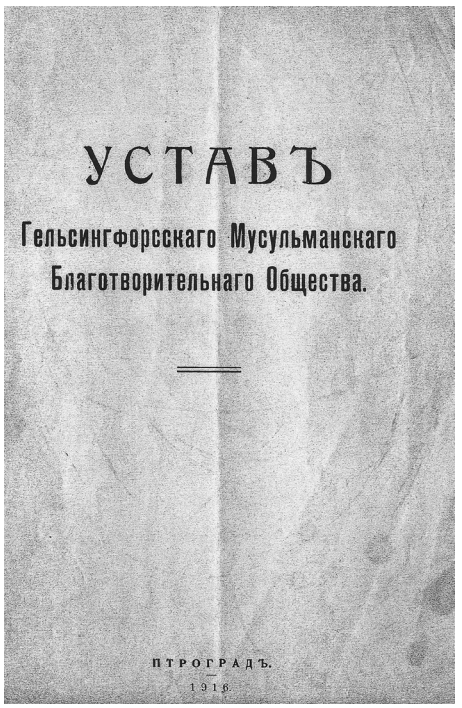
УСТАВЪ
Гельсингфорсскаго Мусульманскаго
Благотворительнаго Общества.
ПТРОГРАДЪ.
1916.

Helsingfors Müslüman Hayır Cemiyeti Tüzüğü kapağı, 1916. Kaynak: Ramil Belyaev arşivi.

Helsingfors Müslüman Hayır Cemiyeti

Cemiyetin kuruluşunda İmam Veli Ahmet Hakim'in dışında Musa Bigiyev ile Lütfi İshaki ve Finlandiya Tatar diasporasının bazı üyeleri rol oynamıştır. Cemiyet, St. Petersburg Müslüman Hayır Cemiyeti'ni örnek alarak kurulmuştur.[303]

Cemiyetin 23 Temmuz 1915 tarihli ve Nyland Valisi Tuğgeneral Bernhhard Widnäs imzalı 36 maddeden oluşan tüzüğünde, cemiyetin kuruluş amaçları hakkında şunlar belirtilmektedir:

> *§ 2. Cemiyet, yoksul ve ihtiyaç sahibi Müslümanlara maddi destek ve kültür ve eğitim işleriyle ilgili her türlü yardımı göstermeyi amaçlar. Bu amaç doğrultusunda Cemiyet şunları yapma hakkını haizdir: ihtiyacı olanlara para, gıda maddeleri ya da eşyalar sağlamak; çalışamayan Müslümanlar ve onların çocukları için barınak, sığınak, darülaceze ve benzeri müesseseler kurmak; ihtiyacı olan Müslümanlar için iş bulma bürosu kurmak.*[304]

Tüzük'ün bu 2. Maddesinde, cemiyetin asıl kuruluş amacını açığa vuran anahtar kelimeler bulunmaktadır. Tatarlar hukuken hayır işleri ile uğraşan ama fiilen dinî faaliyetler de yürütebilen bir dernek kurmuşlardır. "Barınak, sığınak, darülaceze ve benzeri müesseseler" ifadesi, aslında ibadethanelerin açılması için de olanak sağlamıştır. 1907'ye kadar ibadethaneler Savaş Bakanlığı adına kiralanmış-

[302]Helsingfors Müslüman Hayır Cemiyeti tüzüğü, 1915. Ramil Belyaev arşivi.
[303]Bekkin, Tagirdjanova, s. 169.
[304]Helsingfors Müslüman Hayır Cemiyeti tüzüğü, 1915. Ramil Belyaev arşivi.

tır. Bu kiralanmış ibadethaneler, büyük ihtimalle, İmam Semiulla Sadri adına kaydedilmişlerdir, çünkü geleneğe göre ibadethaneler din görevlisinin yaşadığı evin bir bölümünü teşkil etmiştir. Tatarlarda Müslüman cemaatinin dinî ve ekonomik yapılanması, Rusya'da II. Katerina reformları ile şekillenen resmî kuruluş modelini takip etmiştir. Buna göre ekonomik ve mali işlerin yürütülmesi için resmî bir derneğin kurulması, olmazsa olmaz bir koşul olarak düşünülmüştür. Tatarlar bu anlayışa göre hareket ederek resmî bir dernek kurmayı amaçlamışlardır. Finlandiya hükümetinin İslami bir din kuruluşunun kurulmasına izin vermediği koşullarda, bir hayır cemiyeti kurma yoluyla yasal olarak bir ibadethane açmanın yolu bir şekilde bulunmuştur. Finlandiya mevzuatının Finlandiya topraklarında başka dinlerin vecibelerinin yerine getirilmesini yasaklamadığını burada belirtmek gerekir.

Finlandiya İslam Cemaati kurulana kadar Tatar diasporasının bütün ekonomik meseleleri Helsingfors Müslüman Hayır Cemiyeti himayesi altında yürütülmüştür. Örneğin, türlü amaçlarla bağışların toplanması, dinî törenlerin düzenlenmesi vb.

Finlandiya İslam Cemaati

Finlandiya'da din hürriyetini ilan eden kanun, 1923'te yürürlüğe girmiştir. Ertesi yıl, 27 Mart 1924'te, 50 delegenin katılımıyla Finlandiya Tatarları Kurultay'ı toplanmıştır. Kurultay, Finlandiya Müslümanlarının dinî kuruluşunu kurmaya karar vermiş ve bu kuruluşun tüzüğünü kabul etmiştir. 15 Nisan 1924'te bu karara ilişkin belge, Hukuk Bakanlığı'na sunulmuştur ve Hukuk Bakanlığı'nın bu konuda karar alması, bir yıl sürmüştür. 25 Nisan 1925'te Finlandiya Müslüman Cemaati (Fincesi: Suomen Muhamettilainen Seurakunta) resmî olarak kurulmuştur.[305] 1963 yılında derneğin adı Finlandiya İslam Cemaati (Fincesi: Suomen Islam-seurakunta) olarak değiştirilmiştir.

Cemaatin ilk başkanı ve imamı, Veli Ahmet Hakim (1925-1926) olmuştur. Ondan sonra başkanlığı Kemal Baibulat (1926-1927) ve İsmail Arifulla (1927-1928) üstlenmişlerdir. Finlandiya'daki Müslüman göçmenler arasında Orta Asya kökenli olanlar da vardı. Örneğin, Usman adlı birinin Kırgız, Kencahmet adlı bir diğerinin Kazak, Zuhur Tahir'in Özbek olduğu bilinmektedir. Zuhur Tahir, 1929-1961 yılları arasında Cemaat'in başkanlığını yürütmüş, 1961 yılında yıllık faaliyet raporu konulu toplantıdan sonra Cemaat'in binasında vefat etmiştir.[306] Ondan sonra başkanlığı bir süre daha Veli Ahmet Hakim yürütmüştür (1961-1962).[307] 1962-1982 yılları arasında başkan Osman Ali olmuştur. 1982-1988 yılları arasında Abdullah Ali, 1988-2012 yılları arasında Okan Daher, 2012-2018 yılları arasında Atik Ali başkan olmuşlardır. 2018 yılında ilk defa başkanlığa bir kadın getirilmiştir. Gölten Bedretdin, günümüzde hâlen cemaatin başkanlığını sürdürmektedir.

[305]Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

[306]Abdullah Ali ile söyleşi, 27.10.2010.

[307]Karvonen, s. 23.

Veli Ahmet Hakim
1925-1926, 1961-1962

Kemal Baibulat
1926-1928

İsmail Arifulla
1928-1929

Zuhur Tahir
1929-1961

Osman Ali
1962-1982

Abdullah Ali
1982-1988

Okan Daher
1988-2012

Atik Ali
2012-2018

Gölten Bedretdin
2018-

Finlandiya İslam Cemaati'nin yönetim kurulu üyeleri. 1950'li yıllar. Ön sıra: Zuhur Tahir, Veli Ahmet Hakim ve Ümer Abdrahim. Arka sıra: Enver Samaletdin, Reşid Samaletdin, Osman Ali, Abdullah Ali, Zinnet Alkara ve Veli Ahmet Ali. Kaynak: Osman Abdrahim arşivi.

Finlandiya İslam Cemaati'nin yönetim kurulu üyeleri. 1970'li yıllar. Ön sıra: Okan Daher, Osman Ali, Ahmet Naim Atasever ve Abdullah Ali. Arka sıra: Çingiz Safiulla, Enver Hayrulla, Hafiz Bedretdin, Edibe İmaditdin, Naim Sadık ve Şamil Nasretdin. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Finlandiya İslam Cemaati'nin yönetim kurulu üyeleri. 1990'lı yıllar. Ön sıra: Hafiz Bedretdin, Abdurrahman Kaya, Okan Daher ve Enver Hayrulla. Arka sıra: Atik Ali, Feysal Samarhan, Feride Nisametdin, Afet Seyfulla, Şamil Nasretdin ve Adnan İmaditdin. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Yönetim kurulu üyeleri. 2016. Soldan sağa: Ergin Hamidulla, Raif Nisametdin, Kadriye Bedretdin, Atik Ali, Haris Bedretdin, Akif Ali, Deniz Bedretdin ve Ferhan Bedretdin. Kaynak: Ramil Belyaev arşivi.

Yönetim kurulu üyeleri. 2018. Soldan sağa: Amir Ali, Şamil Nasretdin, Ferhan Bedretdin, Kadriye Bedretdin, Gölten Bedretdin, Behiye Samaletdin, Pamir Albayrak ve Tarik Kafiatulla. Kaynak: Ramil Belyev arşivi.

Kurulduğu günden itibaren Finlandiya İslam Cemaati, Finlandiya'daki Tatarların birliğini sağlamak, ana dillerini, kültürel ve dinî özelliklerini korumak için çok yönlü çalışmalar yürütmektedir. Her yıl Cemaat tarafından Ramazan ve Kurban Bayramları kutlamaları düzenlenmektedir. Helsinki'deki ibadethanede her gün öğle namazı kılınmaktadır. 7-16 yaş arasındaki çocuklar için İslam'ın temelleri ve Tatarca kursları düzenlenmektedir. 3-7 yaş arasındaki çocuklar için cumartesi günleri anaokulu eğitimi verilmektedir. Cemaat ekonomik konularla ilgilenmekte, binaların bakımı, kiracılarla irtibat, mali faaliyet raporlarının tutulması ve cemaat üyelerine yardım gibi işleri yürütmektedir.

Finlandiya İslam Cemaati, var olduğu süre boyunca çok önemli işler yapmıştır. 1990'lı yıllara kadar Finlandiya'daki tek İslami kuruluş olan Cemaat, ülkedeki Müslümanların meseleleri ile ilgilenmiş ve Finlandiya Müslümanlarını yurt dışında temsil etmiştir. Cemaat tarafından Finlandiya Tatarlarının kaydı tutulmuş, mali işler düzenlenmiş, gayrimenkul mallar satın alınmış, ibadethaneler ve kültür merkezleri açılmıştır.

Diasporanın kültürel yaşamında Cemaat merkezî bir yer tutmuştur. Cemaat'in yıllık toplantılarında Finlandiya Tatarlarının sorunları ele alınmış, çözümler üretilmiş ve geleceğe yönelik stratejiler şekillendirilmiştir.

Faaliyetler yürütmek için mali kaynaklara ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla ayrı bir komite kurularak üyelerden üyelik aidatları toplanmıştır. Bu aidatlar, Tatarların yaşadığı bütün şehirlerde toplanmıştır. Örneğin, 1932 yılının yıllık raporunda 45775 mark (yaklaşık 17 bin avro) toplandığı, bunun 13 bininin Helsinki'de toplandığı kaydedilmiştir. Gider kalemlerini ise imamın maaşı, Cemaat'in bulunduğu konut için yapılan harcamalar, Kuopio'daki kursların düzenlenmesi için yapılan harcamalar vb. teşkil etmiştir.[308]

Din ve eğitim işlerinin yürütülmesi için imam ve öğretmenler davet edilerek onlara maaş ödenmiştir. Cemaat'in çabalarıyla Helsinki'de İslam Evi inşa edilmiş, Järvenpää'de cami inşaatı için destek sağlanmış ve çeşitli şehirlerde ibadethaneler açılmıştır. Böylece Cemaat, Finlandiya'daki Tatar diasporasının dinî ve kültürel yaşamına yön vermiş ve genel olarak Tatar diasporasının tutumunu belirlemiştir.

Finlandiya Türkleri Birliği

Başlangıçta kültür ve eğitim faaliyetleri, dinî eğitim çalışmaları ile paralel olarak gelişmiştir. Cemaat'in imamı, bazen Türkçe ve müzik derslerini de vermiştir.[309] Osman Abdrahim'in hatıralarına göre, 1930'lu yıllarda Veli Ahmet Hakim onlara, Tukay'ın *Tugan Tel* şiirini ve bestesini öğretmiştir. Cemaatin önderleri kiralanan mekânlarda çay geceleri düzenlemeyi üstlenmişlerdir. Çoğunlukla bu suareler Kaisaniemi lokantasında yapılmış; burada düğünler, mevlitler vb. etkinlikler düzenlenmiştir.

Başlangıçta kültürel etkinlikler, Tatar şarkılarının söylendiği çay ziyafetleri şeklinde gerçekleşmiştir. 1930'lu yıllarda Finlandiya'da ilk defa Tatarca oyunlar sahnelenmeye başlamıştır. 1930'da Gibadulla Murtazin, Mirhaydar Feyzi'nin yazdığı bir tiyatro oyununu Tampere şehrinde sahnelemiştir.

Tampere'de Ayaz İshaki'nin *Züleyha* piyesini sahneleyen Tatar oyuncular. 1930'lu yıllar. Kaynak: Muazzez Baibulat'ın kitabı.

Kültürel ihtiyaçların gelişmesi, dinî çalışmalardan ayrı olarak sadece kültürel konulara odaklanan ayrı bir derneğin kurulmasını gerektirmiştir. Kültürel etkinlikler yapıldığında bazı meselelerde görüş ayrılıklarının ortaya çıkması ve kimi zaman etkinliği düzenleyenlerin fikri ile Cemaat yöneticilerinin görüşlerinin uyuşmaması, bu ayrışmayı hızlandırmıştır. Örneğin, 20. yüzyılın başında tutucu Müslüman çevreler, kadınların sahnede boy göstermesini hoş karşılamadığı için çoğu zaman sahne oyunlarında kadın rollerini erkekler oynamıştır.

Kültür derneği meselesi, ilk defa, 24 Şubat 1935'te Helsinki'de düzenlenen kurultayda ele alınmıştır.

[308] Cemaat'in 1932 yılı yıllık raporu. Fazile Nasretdin arşivi.

[309] Osman Abdrahim ile söyleşi, 20.01.2016.

Kurultayın başkanı olarak İbrahim Arifulla, sekreterleri olarak Arif Rami ile Zinnet Gubeidulla seçilmişlerdir. Kurultaya 40 delege katılmıştır.[310] Kültür derneğini kurma düşüncesini destekleyen İbrahim Arifulla, Zuhur Tahir, İsmail Riza, Osman Soukkan ve Ümer Talus konuşmalar yapmışlardır. İmam Veli Ahmet Hakim'in de bu fikri desteklediğini belirtmek lazım.

Kurultayda kültür derneğinin tüzüğünü hazırlamak üzere bir kurul oluşturma kararı alınmıştır. Kurula Ümer Abdrahim, İbrahim Arifulla ve Zinnet Gubeidulla seçilmişlerdir. 16 Nisan'da ikinci bir toplantı yapılarak kültür derneğinin 16 maddeden oluşan tüzüğü kabul edilmiş ve Kurucu Kurultayı gerçekleşmiştir. Dernek adının Finlandiya Türkleri Birliği olması yönünde karar alınmıştır. Başkan olarak İbrahim Arifulla seçilmiştir. Derneğin asli üyeleri olarak Ümer Abdrahim, Halime Abdrahim, Zinnet Gubeidulla, Ümer Daher, Hayrulla Şakir ve Husein Ali, yardımcıları olarak Ferika Ali, Mustafa Salah ve Enver Samaletdin seçilmişlerdir. Bu birliğin kurulduğuna dair haberin, telgrafla Finlandiya ve Türkiye Cumhurbaşkanlarına bildirilmesi yönünde karar alınmıştır.[311]

Birlik tüzüğünde kuruluş amaçları olarak aşağıdakiler belirtilmiştir:

a) Kültürel mirasın korunması ve millî özbilincin uyandırılması;
b) Halkımızın birliğinin sağlanması ve Finlandiya'da tanıtılması;
c) Spor etkinliklerinin yapılması.[312]

Kurultayda ayrıca kültürel geceler, konferanslar, bayramlar, yazarlar ve sanatçılarla buluşmalar gibi kültürel etkinlikler konusunda da konuşulmuş; millî kütüphane ve millî kültürü koruma fonunun kurulmasına dair öneriler de yapılmıştır.[313] Derneğin tüzüğü, Finlandiya Adalet Bakanlığı tarafından 22 Haziran 1935'te tasdik edilmiştir.[314]

1920'li yılların sonu itibarıyla Sovyet devleti ile Finlandiya arasındaki sınır kapandığı için, Finlandiya Tatarlarının tarihî ana vatanlarıyla dinî ve kültürel bağlantıları kesilmiştir. Bu koşullarda 1920'li-1950'li yıllar arasında Finlandiya Tatarlarının kültürel gelişimini, Finlandiya'yı ziyaret eden Tatar entelektüellerin etkileri belirlemiştir. Bu entelektüellerin kaleminden çıkan piyesler sahnelenmiş, onların onuruna kültür geceleri ve çay ziyafetleri düzenlenmiştir.

Järvenpää şehirinde Gölmetdinner sahnesi. 1946 yılı.
Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

[310]Raif Nisametdin, *Finlandiya Türkleri Birliği ry, 1935-1995,* (Finlandiya Türkleri Birliği'nin 60. Kuruluş yıl dönümü kutlamalarında yapılan sunum), 1995.

[311]Nisametdin, 1985.

[312]Finlandiya Türkleri Birliği Tüzüğü, 1935. Ramil Belyaev arşivi.

[313]Nisametdin, 1995.

[314]Finlandiya Türkleri Birliği Tüzüğü, 1935. Yazarın arşivi.

İbrahim Arifulla
1935-1944, 1946-1948

Ümer Daher
1945

Osman Ali
1949-1962, 1965-1966

Hayder Karatau
1963-1964

Çingiz Safiulla
1967-1968

Enver Hayrulla
1969-1976

Naim Sadık
1977-1980

Zirek Tuganay
1981-1982

Gölten Bedretdin
1983-1984, 1989-2000

Ayten Ali Kafiatulla (Tuganay)
1985-1988, 2007-2008

Raif Nisametdin
2001-2004

Fide Hayrulla
2005-2006

Deniz Bedretdin
2009-2010

Fazile Nasretdin
2008, 2011-2012

Tarik Kafiatulla
2013-2017

Varol Abdrahim
2018-

Finlandiya Türkleri Birliği yönetim kurulu üyeleri. 1940. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Finlandiya Türkleri Birliği yönetim kurulu üyeleri. 1979. (Soldan sağa) Öndeki sıra: Naim Sadık, Nuriye Albayrak ve Gölten Bedretdin. Arka sıra: Fehime Safiulla, Ölken Ali, Tarik Kafiatulla, Derya Samaletdin, Kerime Bedretdin ve Zirek Tuganay. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Osman Ali başkanlığında Finlandiya Tatarları korosu. 1960'lı yıllar. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

1950'li yılların sonunda Abdullah Tukay Derneği, ilk defa, Tataristanlı sanatçıları davet etmiştir (ondan önce Ufa'daki sanatçılar davet edilmiştir, çünkü Kazan bu döneme kadar Finlandiya Tatarları için yasaklı şehir olarak kalmıştır). Finlandiya'yı ilk ziyaret eden Kazanlı sanatçılar, İlham Şakirov, Rimma İbrahimova ve Haydar Begiçev'tir. Daha sonra Finlandiya'yı birçok başka Tatar sanatçı ziyaret etmiştir. Sovyet vatandaşlarının yurt dışına çıkış izni alması kolay değildi; izin alabilmek için birçok belge toplanması ve işyerinden olumlu sicil verilmesi gerekiyordu. Finlandiya Tatarları için Tataristan'dan sanatçıların gelmesi, her defasında büyük ilgi ve sevinçle karşılanan önemli bir olay olmuştur. Finlandiya Tatarlarından biri bunu şöyle tasvir etmiştir: "Sanatçılar her gün başka birinin evinde misafir olarak ağırlanıyordu. Sanatçıları evde misafir edebilmek için önceden kaydolmak gerekiyordu. Sanatçıları ağırlayanlar onlarla birlikte şarkılar söylüyor, onlarla sohbet ediyor ve Sovyetler Birliği'ndeki Tatarlar hakkındaki son haberleri öğreniyorlardı."[315]

1960'lı yıllar rock müziğin olağanüstü gelişmesine sahne oldu. Bu akımın amiral gemisi hâline gelen *The Beatles* grubu, Finlandiya Tatarlarının müziklerini de etkilemiştir. 1969 yılında Deniz Bedretdin, Rauf Beşar ve Akif Beşar, *The Sounds of Tsingiskhan*

adlı bir müzik grubu kurmuşlardır. Bu grup, geleneksel Tatar melodilerini rock ve blues tarzında yorumlayarak söylemiştir. Daha sonra bu müzik grubuna Batu Alkara da katılmıştır. Grup, birçok festival ve müzik etkinliğinde yer almış, iki plak çıkarmıştır: 1976 yılında *Bezneñ Belän, Urta İdel Halık Köyläre* ve 1979 yılında *Sagınam Duslarım.*

1986 yılında yine Deniz Bedretdin yönetiminde *Başkarma* adlı başka bir müzik grubu kurulmuştur. Bu gruba Batu Alkara, Kerim Şakir, Dina Asis ve Betül Hairetdin dâhil olmuşlardır. 1986'da Kaustinen Halk Müziği Festivali'nde bu grup çok başarılı bir çıkış yapmıştır. Tatar müzik grubu hakkında Finlandiya gazetelerinde ve televizyon yayınında haberler yapılmıştır. 1989 yılında *Başkarma* grubu Kazan'da ve Moskova'da konserler vermiş; 1990 yılında *Kizläü* adlı plak çıkarmıştır. 1991 yılında yine Moskova'da ve St. Petersburg'da konserler vermiştir. Finlandiya Tatarlarının müzik denemeleri, Tatatistan'daki Tatar müzik geleneğini de etkilemiş, ona yeni bir tür kazandırmıştır. Daha sonraki yıllarda Deniz Bedretdin Kazan'da KGB *Kazan Gruppası Bedretdin* ile *Supertatar* müzik gruplarını kurmuştur.

Böylelikle, kültürel bir kuruluş olan Finlandiya Türkleri Birliği'nin varlığı Finlandiya'daki Tatarların kültürel ve sanatsal açılardan gelişmesine ivme kazandırmıştır. Birlik günümüzde de faaliyetlerini sürdürmektedir.

Başkarma grubu, Tataristan'ın başkenti Kazan'da. 1989. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Asılyar piyesinin sahnelenmesi. 1990'lı yılların başı. Ön sırada soldan beşinci, yönetmen Luara Şakircanova. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

[315]Çingiz Safiulla ile söyleşi, 15.03.2016.

Bir Tatar gecesinde Tatar millî danslarını sergileyen Finlandiya Tatarları: Aylin İmaditdin, Yasmin Hamid, Gülfiye Belyaeva ve Elvira Nisametdin. 2009. Kaynak: Ramil Belyaev arşivi.

Helsinki'de düzenlenen geleneksel Tatar çay ziyafetlerinden biri. Kaynak: Ramil Belyaev arşivi.

Yolduz Spor Kulübü

1930'lu yıllarda Finlandiya Tatarlarının ikinci kuşağı da yetişmiştir. O dönemdeki gençlerin geneline özgü bir şekilde Finlandiya Tatar gençleri de spora büyük ilgi duymuşlardır. 1933 yılında Terijoki'de *Altın Orda* adında bir futbol takımı kurulmuştur. Fakat birkaç maç yaptıktan sonra bu takım çeşitli nedenlerden dolayı dağılmış ve bir daha bir araya gelmemiştir. Ama bu deneme, sporun toplumsal yaşamda oynadığı birleştirici rolünü göstermiştir. Tüzüğünde spor faaliyetleri konusunda ayrı bir madde bulunan Finlandiya Türkleri Birliği'nin bünyesinde spor işleri ile ilgilenmek üzere ayrı bir komite kurulmuştur.[316]

İkinci Dünya Savaşı sırasında spor faaliyetleri askıya alınmış ama savaş bitince bu yöndeki çalış-

Altın Orda Futbol Takımı. Terijoki, 1934. Kaynak: R. Bekkin ve A. Tagirdjanova'nın kitabı.

[316] Akif Ali'nin Yolduz Spor Kulübünün 50. kuruluş yıl dönümünü kutlama etkinliğinde yaptığı konuşma, 1995.

malar tekrar başlamıştır. Genç Tatarlar, Fin futbol kulüplerinde de oynamışlardır. Fakat, Akif Ali'nin görüşüne göre, Fin antrenörler ve Fin oyuncular takımlarında Tatar oyuncuların bulunmasından hoşnut olmamışlardır. Tatar futbolcular ise güçlerini daha yüksek liglerde denemek istemiştir. Böylece Tatar futbolculardan ayrı bir takım oluşturarak Fin takımlarına karşı oynama fikri ortaya çıkmıştır. Biri Erotuomarikerho kulübü sahasında, öbürü de Helsingin Toverit kulübü sahasında olmak üzere Tatar futbolcularla Fin futbolcular arasında iki maç oynanmıştır. Tatar futbolcular birincisinde 4-2 ve ikincisinde 3-2 skorla yenilseler de birlikteliğin gücünü hissederek kendi spor kulüplerini kurmaya karar vermişlerdir. 28 Ağustos 1945'te bu konuyu tartışmak üzere düzenlenen toplantıda spor kulübü meselesinde anlaşmazlık çıkmış, Cemaat'in bazı üyeleri kültür derneğinden ayrı olarak bir spor kulübünün kurulması fikrine karşı çıkmışlardır. Yine de kulübün kurulması yönünde karar alınmıştır. Bu kararın alınmasında etkili olan genç Tatar futbolcuların adları sırayla şunlardır: Hamid Hairetdin, Hairulla Safkan, Veli Ahmet Ali, Müner Samaletdin, Münir Salah, Abdulhak Asis, Naim Samaletdin, Zeki Ali, Ahmedcan Hasan, Abdulhak Ali, Mensur Salah, Selim Bedretdin, Ahmed Hairdinov, Osman Abdrahim, Alim Sadıkoglı, İsmet İmadetdin, Tahir Arifcan, Halit Samaletdin ve Abdulhak Hisametdin. Kulüp başkanı olarak Veli Ahmed Ali seçilmiştir. 1945'in sonu itibarıyla Yolduz Spor Kulübü'nün kuruluşu resmî makamlarca tasdik edilmiştir.[317]

Tatar spor kulübünün Yahudi diasporasının kurduğu Makkabi takımı ile sık sık dostluk maçları yaptığını da belirtmek gerekir.

Yolduz Futbol Takımı. 1950'li yıllar. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

[317] Akif Ali, 1995.

Yolduz Spor Kulübü Başkanları:

Veli Ali
1945-1947, 1954-1960

Hamid Hayretdin
1948-1949

Abdullah Ali
1950-1954

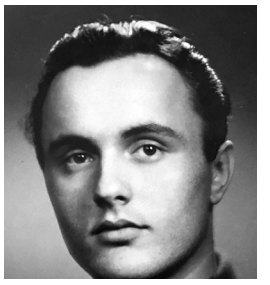

Naim Samaletdin
1961-1965

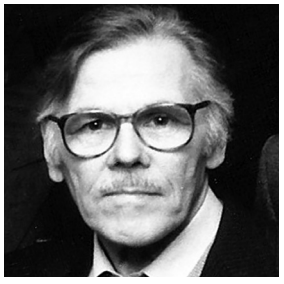

Osman Abdrahim
1966-1976

Ravil Asis
1977-1986

İrhan Nisametdin
1987-1988

Ayfer Hakimcan
1989-1992

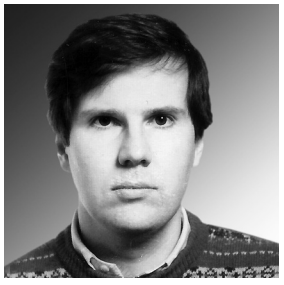

Akif Ali
1993-1996

Erkan Hakimcan
1997-1998

Varol Abdrahim
1999-2002

Kerim Tuganay
2003-2004

Ergin Tuganay
2007-2008

Gölten Bedretdin
2009-2018

Aslan Ali
2019-2023

Raif Hayrulla
2005-2006 / 2023 -

Tatar gençleri futbol dışında başka spor dallarına da merak duymaya başlamışlardır. Örneğin, florbol oynama denemeleri olmuş ama bu spor türü Tatarlar arasında yaygınlık kazanmamıştır. Daha sonra, Tatar gençleri hokeye merak sarmışlar ama hem iklim koşulları hem de mali sıkıntılar bu oyunun yaygınlaşmasına engel teşkil etmiştir. 1940'lı-1950'li yıllarda hokeyin açık havada oynandığını belirtmek gerekir. O günlerde, üstlük giysilerin yapımında kullanılan yün kumaşların satın alınması, Finlandiya Halk Ekonomisi Bakanlığı'nın özel iznine tabidir. Hokey oyununda kullanılan değnekler sık sık kırılır, yenileri de yurt dışından getirilirmiş. Bu sebeplerle Tatarlar, masraflı spor dallarından vazgeçerek daha az masraflı olanlara yönelmişler.[318]

Tatarların kurduğu dinî cemaat ile kültür derneğinde olduğu gibi spor kulübünün masrafları da Tatarlardan gelen bağışlar ve üye aidatları ile karşılanmıştır. Finlandiya İslam Cemaati, mali durumu iyileşince spor kulübünü de maddi olarak desteklemeye başlamıştır.

Yolduz Spor Kulübü, yurt dışında da maçlara katılmıştır. 1954'te Cezayir'e gezi düzenleyen Tatar futbol takımı, orada Cezayir "Nasr Atletic Hussein Dei" takımı ile oynamıştır. 1989 yılında Ankara'da Tatar Yolduz Takımı ile Türk Mülkiye Spor Takımı arasında bir maç gerçekleşmiştir. [319]

Tatar gençlerinin sporla uğraşmasını teşvik etmek ve Tatar diasporasının genç üyelerini birbiriyle kaynaştırmak için Yolduz Spor Kulübü her yıl Pajulahti Spor Koleji'ne bir gezi düzenlemektedir. Bu kolejin yakınında konutlar kiralanmakta ve bu konutlarda kalan Tatarlar koleje ait kapalı paten sahasından, kayak pistlerinden, kapalı tenis kortundan ve başka spor olanaklarından yararlanmaktadır. Son yıllarda, Tatar gençleri arasında dağ kayağı popülerlik kazanmıştır.

Özetle, Yolduz Spor Kulübü, Finlandiya Tatarlarını birleştiren önemli faaliyet alanlarından birini teşkil etmektedir.

Yolduz Futbol takımı ile Yahudi Futbol takımı Makkabi arasında dostluk maçı. Kaynak: Ramil Belyaev arşivi.

[318] *Age.*
[319] *Age.*

Tatar gençleri Pajulahti spor tesislerinde florbol oynarken. 2017. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

Tampere İslam Cemaati *(Tampere İslam Mahallesi)*

Yukarıda da bahsedildiği gibi Tampere'de yaşayan Tatarlar da kendi derneklerini kurmaya karar vermişlerdir. Bunun sebepleri olarak Tampere Tatarlarının sayıca çok ve faal oluşu, mali kaynaklarının bolluğu ve etkinlikler düzenleyen girişken bir gruba sahip oluşları gösterilmiştir. 1930'lu-1940'lı yıllarda Tampere'deki Tatarların kültürel hayatı çok aktif olmuş olup, bir dizi konser, sahne oyunu, Tatar entelektüelleri ile buluşma geceleri ve başka etkinlikler düzenlenmiştir. Örneğin, 1937'de Ayaz İshaki'nin edebiyatla ilgili faaliyetlerinin 40. yıl dönümü kutlanmış ve Tatar diasporasının amatör oyuncuları tarafından İshaki'nin *Aldım-Birdem, Züleyha* ve *Canbayeviç piyesleri* sahnelenmiştir.[320]

Musa Bigiyev, Lütfi İshaki ve Sadri Maksudi gibi tanınmış Tatar aydınları, Tampere Tatarlarını birçok kez ziyaret etmişlerdir. Tampere'de ders veren ve sanat etkinliklerini organize eden yetenekli öğretmen Gibadulla Murtazin'in 1941'de Helsinki'ye taşınmasının da Tampere Tatarlarındaki özerklik eğilimini güçlendirdiği düşünülebilir. Bir din görevlisinin bayram ve cuma günlerinde dinî törenleri düzenlemek için Tampere'ye Helsinki'den geldiğini de belirtmek gerekmektedir.

Tatarlar Tampere'ye yerleşmeye başladıkları andan itibaren burada bir Tatar derneği kurma gerekliliğini dile getirmeye başlamışlardır. Nihayet 1940'lı yılların başında bu yönde somut adımlar atılmış, 1 Mayıs 1941'de gerçekleşen toplantıda dernek meselesi tartışılmış ve derneği kurmak için hazırlık çalışmaları başlatılmıştır. Bir komite oluşturulmuş, Ümer Sali, Zinnetulla Wafin, Semiulla Wafin, Neuman Nasibulla, Umer Nasibulla ve Camaletdin Baibulat bu komitenin üyeleri olarak seçilmiştir.

1941-1942 yıllarında Tampere ve diğer şehirlerde yaşayan Tatarların çabalarıyla 1.188.000 mark toplanmış ve 30 Kasım 1942'de bir dernek kurmak üzere özel bir toplantı yapılmıştır. Derneğin ilk başkanı olarak Ümer Sali seçilmiştir. 10 Nisan 1943'te Tampere İslam Cemaati'nin (Tatarca adıyla *Tampere İslam Mahallesi*) kuruluşu resmî makamlarca onaylanmıştır.[321]

Tampere Tatarları kendi derneklerini kurduktan sonra, dinî ve kültürel yaşamlarını Helsinki'deki Finlandiya İslam Cemaati'nden bağımsız bir şekilde kendileri düzenlemeye başlamıştır. Örneğin, 1947 yılında Musa Bigiyev'in referansıyla Habiburrahman Şakir'i imamlığa davet etmişlerdir.

Tampere Cemaati tanınmış Tatar siyasetçiler, bilim insanları ve din görevlileri ile temaslar kurarak başka ülkelerdeki Tatar göçmenlerle de irtibat hâlinde olmuştur. Tampere'deki birçok Tatar Alman-

[320] Baibulat, s. 193.

[321] *Age.*, s. 33.

ya'da, Polonya'da ve Japonya'da çıkan Tatarca gazete ve dergileri takip etmiş ve kendileri de bu gazete ve dergilere yazılar yazmıştır. Ayaz İshaki'nin çıkardığı gazetelerde *(Milli Yul; Yaña Milli Yul)* Tampere Tatarlarının kaleminden çıkan birçok yazı basılmıştır. Tampere'de yaşayan Halide Wafin, Ayaz İshaki ile mektuplaşmıştır. İshaki'nin Halide Hanım'a yazdığı son mektuplardan biri onun gelecek nesillere vasiyeti niteliğini taşımaktadır.

Sovyetler Birliği'ne seyahat etme imkânı ortaya çıkınca Tampere Tatarları tarihî ana vatanları Nijniy Novgorod vilayeti (Sovyet dönemindeki adıyla Gorkiy vilayeti) ile bağlantı kurmuşlar ve Tampere Tatarları temsilcileri birçok kez ana vatandaki Tatar köylerini ziyaret etmişlerdir. Temmuz 1991'de Nijniy Novgorod Camii'nin açılışı vesilesiyle yapılan törenlere Finlandiya Tatarları delegasyonu katılmış ve bunlar arasında Tampere Cemaati Başkanı Esad Baibulat ve cemaatin diğer üyeleri de yer almıştır.

Tampere Tatarlarından oluşan bir delegasyon 2015 yılında Nijniy Novgorod vilayetinin Krasniy Oktyabr bölgesindeki Tatar köylerini ziyaret etmiştir.

2019 yılında cemaatin adı, Tampere Tatar Cemaati (Fincesi: Tampereen Tataariseurokunta) olarak değiştirilmiştir.

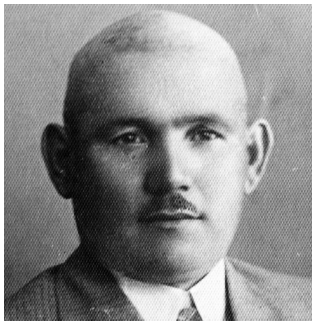

Ümer Sali
1943-1950

Semiulla Wafin
1951-1983

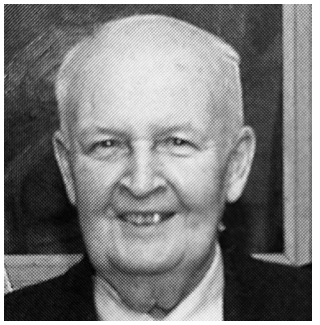

Esad Baibulat
1984-2010

Altan Kaader
2011-2014

Vahit Wafin
2014-

Mahrusa Allayari ile Semiulla Wafin'in düğünü. Tammer Oteli salonu, 25.03.1932. Kaynak: M. Baibulat'ın kitabı.

Tampere İslam Cemaati yönetim kurulu üyeleri. 1985. (Soldan sağa) Ön sıra: Esad Baibulat, Lütfulla Baibulat ve Mansur Kaader. Arka sıra: Ekram Neuman, Ferid Saadetdin ve Semiulla Bilaletdin. Kaynak: M. Baibulat'ın kitabı.

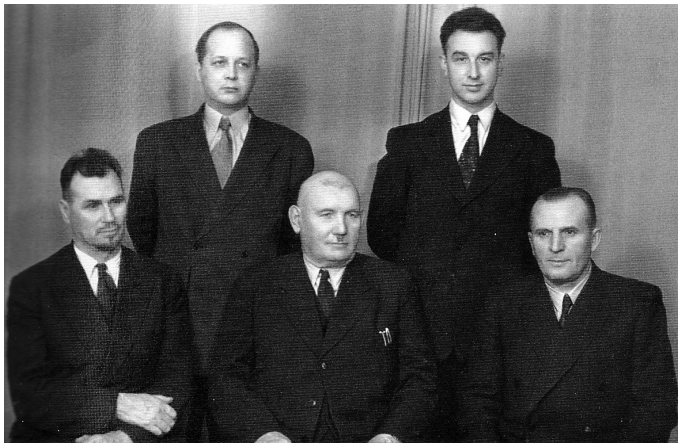

Tampere İslam Cemaati yönetimi kurulu üyeleri. 1948. (Soldan sağa) Ön sıra: Habiburrahman Şakir, Ümer Sali ve Lütfulla Baibulat. Arka sıra: Fatih Arat ve Semiulla Wafin. M. Kaynak: Baibulat'ın kitabı.

Tampere İslam Cemaati yönetim kurulu üyeleri. 2003. Ferid Saadetdin, Vahit Wafin, Ekram Neuman, Esad Baibulat, Altan Kaader ve Mansur Kaader. Kaynak: M. Baibulat'ın kitabı.

Tampere Türkleri Birliği

29 Mayıs 1935'te kültür işlerinin yürütülmesi için *Tampere Türkleri Birliği* adıyla ayrı bir dernek kurulmuştur. Gibadulla Murtazin, böyle bir derneği kurma gerekliliği hakkında *Yaña Milli Yul* gazetesinde yayımlanan bir yazı yazmıştır. Muasses Baibulat'ın yaptığı araştırmada derneğin kuruluşuna ilişkin ilginç detaylar yer almaktadır:

> *1934 sonlarında Tampere'de Genç Tatar Kadınlar Birliği kuruldu. Bu hareketin girişken üyeleri 6 Ocak 1935'te Ramazan dolayısıyla bir kabul düzenlediler. Birliğin önderi olan Mehrusa Wafin bir konuşma yaparak Tatar millî geleneklerini korumak üzere çalışmalar yapacak olan bir kültür derneğinin kurulması gerekliliğinden söz etti. Konuşmasını bitiren Mehrusa Hanım, Umer Sali'ye İdil-Ural Devleti bayrağını hediye olarak takdim etti ve Umer Sali bu bayrağı Finlandiya bayrağının yanına astı. Herkes ayağa kalkarak "Yäşäsen!" (Çok yaşa!) diye bağırdı. Bundan sonra kadınlar çocuklara hediyeler dağıttılar ve bir komedi oyununu sahnelediler. Genç Tatar Kadınlar Birliği resmî bir derneğe dönüşmese de Tampere'de bir kültür derneğini kurma çalışmalarına ivme kazandırmış oldu.*

Tampere Türkleri Birliği'nin kurulmasında Gibadulla Murtazin büyük bir rol oynamıştır. 29 Temmuz 1935'te birliğin kuruluşu resmî makamlarca onaylanmış ve 1961 yılında birliğin üyeleri 119'a ulaşmıştır. Birliğin başkanlığını aşağıdaki kişiler yürütmüştür: Neuman Nasibulla (1935-1946), Aişe Hakimcan (1946-1948), Muasses Baibulat (1954-1962), Faize Bedretdin (1962-1970) ve Gölsöm Saadetdin (1970-2017).

Tampere'de Tatarca bir tiyatro oyununu sahneleyen amatör oyuncular. 1940'lı yıllar. Kaynak: Ölken Ali arşivi.

Birlik tarafından Tatarcanın ve Tatar âdetlerinin korunması ve tanıtılmasına yönelik önemli çalışmalar yapılmış olup, bir dizi konser, sahne oyunu ve diğer kültürel etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Birliğin çabalarıyla sık sık başka şehirlere de gidilerek oradaki Tatarlar için de kültürel programlar düzenlenmiştir. Fakat, zamanla birliğin faaliyetlerinde azalma meydana gelmiştir. Tampere Türkleri Birliği, 2010'lu yıllar itibarıyla artık işlevsiz hâle geldiği için 17 Ocak 2017'de resmî olarak kapatılmıştır.[322]

[322] www.prh.fi

Turku Türk-Tatar Birliği

Helsinki ve Tampere dışında bir de Turku şehrinde üçüncü bir Tatar kültür derneği kurulmuştur. Bu derneğin adında Tatar sözcüğünün de kullanılması dikkat çeker: *Turku Türk-Tatar Birliği* (Fince: Turun Turkkilais-Tataarilainen Yhdistys). Bununla birlikte birliğin tüzüğünde Tatar adı geçmemektedir. Birliğin kurulması, resmî makamlarca 26 Mayıs 1939'da tasdik edilmiş ve 2 Kasım 1951'de ise birliğin çalışmalarına son verilmiştir. Birlik tarafından birçok konser, sahne oyunu ve başka kültürel etkinlikler düzenlenmiştir.

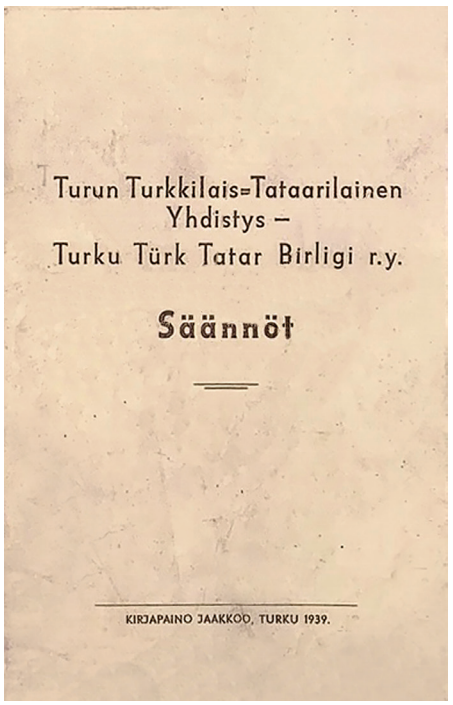

Turku Türk-Tatar Birliği tüzüğünün kapağı. Kaynak: Çingiz Safiulla arşivi.

Yäş Ürdäklär (Yavru Ördekler) adlı çocuk tiyatro oyununu sahneleyen amatör oyuncular. Turku, Toivo II Salonu, 24 Mart 1935. Kaynak: İlhan Şakir arşivi.

Abdullah Tukay Derneği

Ümer Daher'in girişimleri ile 1967 yılında kurulan ve Finlandiya resmî makamlarınca 18 Nisan 1968'da onaylanan Abdullah Tukay Derneği (Fince: Abdulla Tukain Seura ry),[323] Tataristan ile ilişkileri geliştirmeyi ve Finlere Tukay'ın mirasını tanıtmayı amaç edinmiştir. Derneğin çabalarıyla Tataristan'dan bilim insanları, sanatçılar, besteciler ve şarkıcılar davet edilerek tematik geceler düzenlenmiştir. Örneğin, 26 Mayıs 1968'de Helsinki'deki İsveç Ekonomi Yüksek Okulu binasında Tataristanlı sanatçıların konseri gerçekleştirilmiştir. Piyanoyu Rustem Yahin, kemanı Marat Ahmetov ve akordeonu Mars Makarov çalmış, şarkıları Venera Şaripova ile İlham Şakirov söylemişlerdir. Konserin sunuculuğunu ise Ayrat Arslanov yapmıştır.[324]

[323] www.prh.fi

[324] Konser davetiyesi. 1968. Fazile Nasretdin arşivi.

Finlandiya İslam Cemaati'nin Müslüman ülkelerle temasları artarken birçok dostluk derneği kurulmuş ve Finlandiya Tatarları bu derneklerin çalışmalarına da katkı sağlamıştır. Örneğin, Finlandiya-Pakistan Dostluk Derneği'nde birkaç Tatar yer almıştır.

Gördüğümüz üzere, Finlandiya Tatarlarının kurmuş olduğu çeşitli resmi dernekler onlara çok yönlü faaliyet sahası sağlamıştır. İlk başta, toplumsal yaşamın farklı yönlerini tek çatı altında birleştiren Finlandiya İslam Cemaati kurulmuş ve daha sonra kültürel çalışmalar ve spor etkinlikleri ayrı derneklerin çatısı altında yürütülmüştür. Başlangıçta bu yan dernekler kendi mali kaynaklarını kendileri sağlarken, sonraki yıllarda Finlandiya İslam Cemaati mali olarak güçlenince bu derneklere maddi destek vermeye başlamıştır. Aynı zamanda gönüllü bağış ve üye aidatı sistemi de devam etmiştir.

Bütün derneklerin birbiriyle uyum içinde çalışması ve Tatar diasporasının bu dernekleri cömertçe desteklemesi sayesinde Finlandiya'daki Tatar diasporası çok yönlü olarak gelişme fırsatı bulmuştur.

Tataristan'dan gelen sanatçıların Helsinki'deki konseri. 1968. Soldan sağa: Rüstem Yahin, Ayrat Arslanov, Venera Şaripova, İlham Şakirov, Mars Makarov ve Marat Ahmetov. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Tataristanlı sanatçılar Finlandiya Cumhurbaşkanı Urho Kekkonen ile birlikte. Sağda Abdullah Tukay Derneği Başkanı Ümer Daher. 1968. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

TATARLAR İLE FİNLANDİYA DEVLET KURUMLARI ARASINDAKİ ETKİLEŞİM

Tatarlar ile Finlandiya devleti arasındaki ilk temaslar, Tatarların Finlandiya'ya ticaret yapmaya gelmeleri ve bazılarının buradaki şehirlere yerleşmeleri ile başlamıştır. Rusya İmparatorluğu'nun başka bölgelerinden Finlandiya'ya gelenler, yerel polis teşkilatına gidip kayıt yaptırmak zorunda idiler. Uzun süreli kalış söz konusu olduğunda ise özel izin alınması gerekiyordu. Bütün bu kurallar, Finlandiya Knezliği'nin Rusya İmparatorluğu içinde özerk bir statüde olduğunu açıkça göstermektedir. Leitzinger, Tatarlar hakkında incelemeler yaparken Finlandiya şehirlerindeki polis kayıtlarına ulaşmıştır. Örneğin, 1873'te Viborg şehrinde Sıddıkov, Yusupov ve Rahimov adlı Tatarların yaşadığını polis kayıtlarından tespit etmiştir.[325]

1879'da Finlandiya'da ticaret serbestliğine dair bir kanun kabul edilmiş olup, bu kanunla Tatarlar için büyük önem arz eden perakende ve seyyar satıcılığın şartları da düzenlenmiştir.[326] Genel Vali Bobrikov döneminde Finlandiya'daki vergi ve gümrük sistemi Rusya'daki sistemle uyumlu hâle getirilmiş, Rusya'dan gelen tüccarlara Finlandiya'da özel izin almalarını şart koşan kural kaldırılmıştır.

Finlandiya siyasi çevreleri ve Fin halkı bu değişiklikten hoşnut olmamışlardır. Bobrikov'un Rusya'dan yana tutum sergilediği, Finlandiya'da Rusçayı devlet dili yapmak, Finlandiya'dan Rus ordusuna asker almak, Fin ordusunu ortadan kaldırmak, Fin parlamentosunun yetkilerini azalmak ve Rusya'nın etkisini güçlendirmek için elinden geleni yaptığı bilinmektedir.[327] Finlandiya topraklarında ticaret yapmak için izin istenmesi kuralını kaldırması da Finler tarafında Rus yanlısı politikanın bir unsuru olarak yorumlanmış, Rusya'dan gelen seyyar satıcılar da bu politikanın aracıları olarak görülmüştür.[328]

Finlandiya bağımsızlığını kazandıktan sonra Finlandiya devlet sınırı geçişlerine vize zorunluluğu getirilmiştir. Böylece Finlandiya'ya gelen Tatarlar, Finlandiya devletine vize için başvurularda bulunmaya başlamışlardır. Bu dönemde artık birçok Tatar Finlandiya'da yaşadığı ve Finler Tatarları iyi tanıdığı için genellikle Tatarlar vize alımında bir sorunla karşılaşmamışlardır.

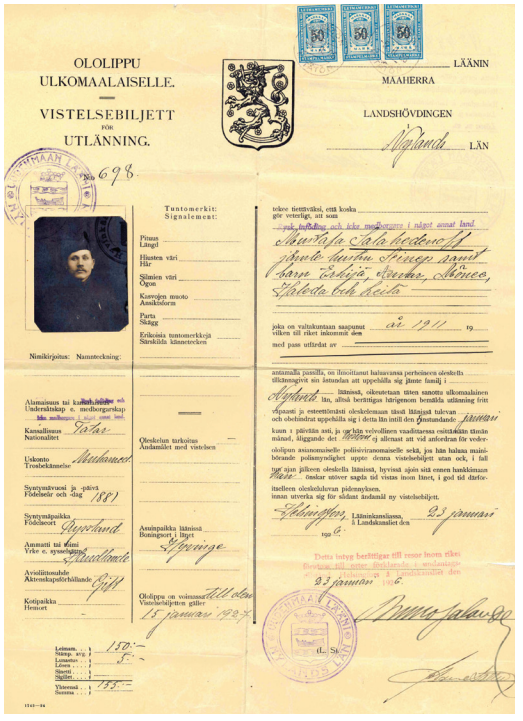
OLOLIPPU
ULKOMAALAISELLE.
—
VISTELSEBILJETT
FÖR
UTLÄNNING.

LÄÄNIN
MAAHERRA

LANDSHÖVDINGEN
Nylands LÄN

No 698

Ahmedcan Samaletdin'e 1926'da verilen bir yıllık oturma izni. Uusima Valisi Bruno Jalander tarafından imzalanmıştır. Kaynak: Derya Samaletdin arşivi.

[325]Leitzinger, s. 91.

[326]www.finlex.fi

[327]Mariya Lyalina, *Oçerki İstorii Finlandii ot Drevneyşih Vremen do Naçala XX Stoletiya,* St. Petersburg, 1908, s. 300-301.

[328]55 yaşında bir Fin ile söyleşi, 20.11.2016.

Bağımsız Finlandiya'da göçmen politikalarında bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Zinnetulla Ahsen Böre bu değişiklikleri şu şekilde açıklamaktadır:

> *1918 yılından itibaren, daha İç Savaş sona ermeden, Senato ülkeyi "temizleme" hareketini başlattı. Bu hareket, Rusyalı askerlerin (Kızılların) sınır dışı edilmesini hedefliyordu ama bununla birlikte bunun ucu sivil göçmenlere de dokundu. 1918'in yazından itibaren göçmenlerin ülkede kalış izni almaları zorlaştı. Uusimaa Bölgesi Valisi Bruno Jalander, Rusya vatandaşlarının ancak onun izniyle ülkede kalabileceklerini ilan etti. 1919 yılında bu husus kanunlaştı. Viborg şehri Tahliye Komitesi göçmenlere kalış izni vermiş olsa da Vali tarafından kurulan Uusimaa Tahliye Komitesi ters yönde hareket ederek bütün göçmenleri ülkeden göndermeye çalışıyordu.*[329]

Böylelikle Finlandiya hükümeti, Sovyet etkisini engellemeye çalışmıştır. Finlandiya hükümetinin bu tutumu ülkede bulunan Tatarları da etkilemiştir. Örneğin, Zinnetulla Ahsen Böre'ye ülkeyi terk etmesi emredilmiştir. Zinnetulla'nın kalış iznini uzatmasına Zarif Daher yardımcı olmuştur.[330]

Zarif Daher'in yanı sıra İmam Veli Ahmet Hakim de Zinnetulla için ricada bulunarak valiye dilekçe vermiştir. Vali Bruno Jalander bu dilekçeye verdiği yanıtında şunları demiştir:

> *Müslüman cemaatin imamı Veli Ahmet Hakim'in, Finlandiya İçişleri Bakanlığı'nın 13 Mart tarihli No. 852 ve No. 853 kararlarıyla Uusimaa bölgesinden sınır dışı edilmeleri kararlaştırılan Rusya uyruklu Zinnetulla İmaditdin ile Aysa Sadekov için verdiği dilekçeye cevaben Uusimaa Bölgesi Valisi, 24 Nisan tarihli No. 1351 kararıyla bu kişilerin Helsinki'de kalış izinlerini Ramazan Bayramı'na katılmaları için bir ay kadar uzatılmasını uygun bulmuştur. İşbu belge, 15 Mayıs 1920'de valilik kançılaryasında düzenlenmiştir.*[331]

Önce Birinci Dünya Savaşı, sonra da Bolşevik Devrimi sonucunda oluşan göç dalgaları, birçok Avrupa devletini etkilemiştir. 1920 yılı itibarıyla Bolşeviklerden kaçan kişi sayısı bir milyonu aşmıştır.[332] Bolşevik iktidarı altındaki Rusya'da hayat koşulları günden güne kötülerken, Nijnij Novgorod vilayetindeki Tatar tüccarlar, Finlandiya'ya yerleşmiş olan hemşehrilerinin desteğine güvenerek Finlandiya'ya kaçmanın yollarını aramışlardır. İlk başta pasaport alarak yasal bir şekilde göç etmişlerdir. Fakat 1918 yılından itibaren Rusya'da pasaport alımı çok zorlaştığı için bundan sonra göç etmek için yasa dışı yollara başvurulmuştur. Finlandiya topraklarına çeşitli yollarla ulaşan kaçak göçmenler, Finlandiya hükümetine başvurarak sığınma hakkı talebinde bulunmuştur. 1922'de Milletler Cemiyeti, göç süreçlerini kolaylaştırmak ve denetlemek için mültecilere 'Nansen pasaportu' adıyla bilinen seyahat belgelerini vermeye başlamıştır. Finlandiya'da da göçmenlere bu belgeler verilmiştir.

---

[329] M. Suikkanen, *Yksityinen Susi: Zinnetulla Ahsen Bören (1886-1945) Eletty ja Koettu Elämä*, Tampereen yliopisto, Tampere, 2012, s. 51.

[330] *Age.,* s. 52.

[331] Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

[332] P. Nevalainen, *Viskoi Kuin Luoja Kerjäläistä: Venäjän Pakolaiset Suomessa, 1917-1939,* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia, Hämeenlinna, 1999, s. 36-39.

Sovyet Rusyası ile Finlandiya arasındaki sınırlar kapanınca sınırın Fin tarafında kalan Tatarlar ülkede temelli kalmanın yollarını arayıp Finlandiya vatandaşlığına başvurmuşlardır. İmam Veli Ahmet Hakim'in düzenlediği listeye göre 1922 yılı itibarıyla 122 Tatar Finlandiya vatandaşlığını almıştır.[333] 1931-1936 yılları arasında Finlandiya vatandaşlığını alan Tatarlar hakkındaki veriler aşağıdaki gibidir:

Yıl	Finlandiya Vatandaşlığı Alanların Sayısı
1931	22
1932	13
1933	10
1934	11
1935	5
1936	12
Toplam	73

Tablo 5. 1931-1936 yılları arasında Finlandiya vatandaşlığı alan Tatarlar. Veli Ahmet Hakim tarafından tutulan nüfus kütüklerinden alınan verilere dayanarak oluşturulmuştur. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

Tatarların Finlandiya'nın yürüttüğü savaşlara asker olarak katılmaları, Finlandiya hükümeti ile Tatar diasporası arasındaki ilişkilerde yeni sayfa açmıştır. Kış Savaşı başlamadan önce vatandaşlık alan Tatar gençleri Finlandiya ordusunda askerlik yapmışlardır. Savaş başladıktan sonra genel seferberlik ilan edilince Tatarlar da orduya celp edilmiştir. Finlandiya İkinci Dünya Savaşı'na da katıldığı için seferberlik o zaman da devam etmiştir.

Tatarların Finlandiya'nın yürüttüğü savaşlarda yer almaları, Mareşal Mannerheim'in dikkatini çekmiştir. 1942'de Kur'an'ın Fince çevirisini kendisine armağan olarak gönderen Zinnetulla Ahsen Böre'ye cevaben Mannerheim şunları yazmıştır:

> *Bay Zinnetulla Ahsen Böre, savaşta şehit düşen Tatarların anısına gönderdiğiniz Kutsal Kur'an için içten teşekkürlerimi sunarım. Bu Tatarlar askerî yeminlerini sonuna kadar yerine getirmişlerdir. Bu kutsal kitabı özenle saklayacağım" (Ordu Kurmayından 18 Aralık 1942'de saat 17:00'da gönderilmiştir).*

Başkomutanın Finlandiya'daki bütün annelere "Kurtuluş Haçı" nişanının verilmesine dair emri, 10 Mayıs 1942'de imzalanarak ülkedeki bütün kiliselere iletilmiştir. 40 yıl sonra, 1982'de bu nişan Finlandiya İslam Cemaati'ne de törenle teslim edilmiştir.[335]

Tatarlar kendi cemaatlerinin dışındaki çevrelerle ilişkilerinde ihtiyatlı tutum içinde olmuşlar ve Finlandiya toplumu içindeki varlıklarını fazla belli etmemeye özen göstermişlerdir. Bu sebeple onların savaşlara katılıyor olduğuna dair haberler Finlandiya basınında (merkezî gazetelerde basılan şehit listeleri dışında) yer almamıştır. Tatarların bu tutumu, SSCB'de yaşayan akrabalarını koruma isteğinden de kaynaklanmıştır; çünkü Finlandiya'daki Tatarların Sovyetlere karşı savaştığı duyulursa bunun SSCB'deki Tatarlara daha da çok zarar vereceği düşünülmüştür.

[333] Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.
[334] Tampere İslam Cemaati Arşivi.
[335] Hirvonen, s. 149.

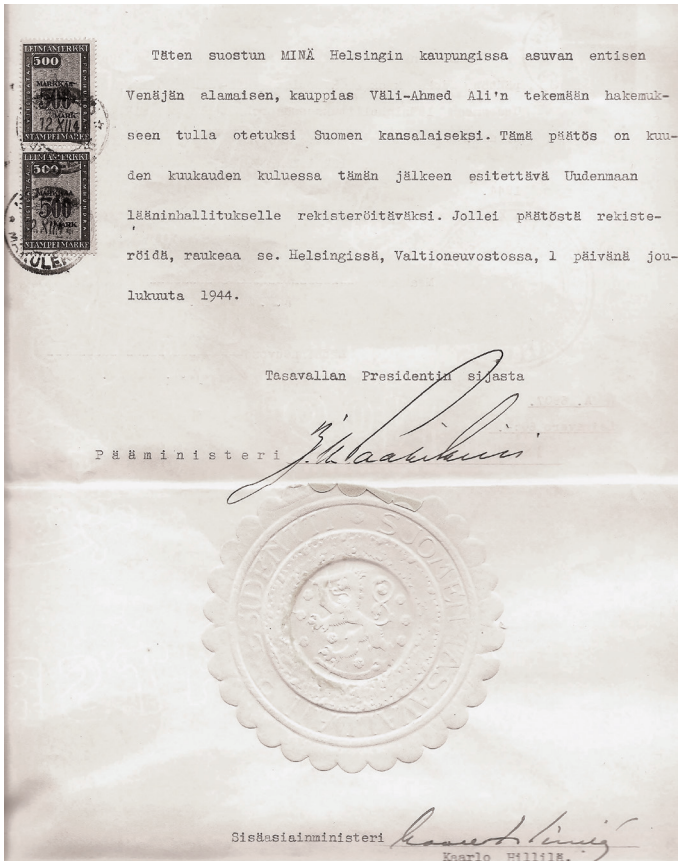

Täten suostun MINÄ Helsingin kaupungissa asuvan entisen Venäjän alamaisen, kauppias Väli-Ahmed Ali'n tekemään hakemukseen tulla otetuksi Suomen kansalaiseksi. Tämä päätös on kuuden kuukauden kuluessa tämän jälkeen esitettävä Uudenmaan lääninhallitukselle rekisteröitäväksi. Jollei päätöstä rekisteröidä, raukeaa se. Helsingissä, Valtioneuvostossa, 1 päivänä joulukuuta 1944.

Tasavallan Presidentin sijasta

Pääministeri J. K. Paasikivi

Sisäasiainministeri Kaarlo Hillilä.

1944'te Veli Ahmet Ali'ye verilen vatandaşlık belgesi. Finlandiya İçişleri Bakanı Kaarlo Hillilä tarafından imzalanmıştır. Kaynak: Belkıs Samaletdin arşivi.

Savaştan sonraki dönemde Finlandiya devleti ile Tatar diasporası arasındaki ilişkilerde fazla bir değişiklik olmamıştır. İslam Cemaati gelişmeye ve maddi olarak güçlenmeye devam etmiş ve cemaat yönetimi kendi kaynaklarını geliştirmeye odaklanmıştır. 1950'li-1960'lı yıllarda eğitim çalışmaları faal bir şekilde yürütülmüştür. Türk İlkokulu açılmış ve İslam Evi inşa edilmiştir. Ayrıca Tatarlar dile getirilmeyen ama herkesin dikkat ettiği ihtiyat kurallarına uyarak siyaset ve basın alanlarından uzak durmuşlardır. Buna rağmen Tatar diasporası, Finlandiya devlet ve toplumu nazarında Finlandiya'nın dinî ve etnik azınlıklarından biri olarak kabul görmeye başlamıştır. 1950'li yılların sonlarından itibaren İslam Cemaati yöneticileri Bağımsızlık Günü kutlaması için Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda verilen resepsiyonlara davet edilmiştir. İlk daveti Başkan Zuhur Tahir almıştır. Cemaat'in yönetiminde Zuhur Tahir'den sonra bulunan Osman Ali, Okan Daher, Atik Ali ve Gölten Bedretdin defalarca Cumhurbaşkanı Sarayı'na davet edilmişlerdir.

Zuhur Tahir eşi Rahime Tahir birlikte Finlandiya Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda Bağımsızlık Günü vesilesiyle düzenlenen davette. 1950'li yıllar. Kaynak: Kari Karvonen'in kitabı.

Osman Ali eşi Fevziye Ali ile birlikte Finlandiya Cumhurbaşkanlığı Sarayı'ndaki davette. 1970'li yıllar. Kaynak: Gölten Bedretdin arşivi.

Finlandiya siyasetçilerinin yurt dışına yaptığı resmî gezilerde Finlandiya Tatarları temsilcilerinin de yer almaya başlaması önemli bir gelişme olmuştur. 1971 yılında Finlandiya Cumhurbaşkanı Urho Kekkonen'in yurt dışı gezisine Ümer Daher tercüman olarak katılmıştır.[336] 1984 yılında Finlandiya tarafından Cezayir'e resmî gezi yapıldığında Cemaat başkanı Abdullah Ali de delegasyona dâhil edilmiştir.[337] Kasım 2011'de Finlandiya Cumhurbaşkanı Tarja Halonen Tataristan Cumhuriyeti'ne resmî bir ziyarette bulunduğunda bu gezide Cemaat başkanı Okan Daher yer almıştır. Kazan Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada Tarja Halonen şunları demiştir:

Okan Daher, Bağımsızlık Günü dolayısıyla Finlandiya Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda verilen davette. 2010'lu yıllar. Kaynak: Atik Ali arşivi.

> *Finlandiya ile Tataristan arasında özel tarihî bağlar vardır. 19. yüzyılın sonunda bu toprakların bazı sakinleri (bunların çoğu tüccar olmuştur), kuzeybatıya gitmiş ve bir kısmı Finlandiya'ya yerleşmiştir. Tatarlar yerli koşullara çok iyi uyum sağlayarak Finlandiya toplumunun inşasına önemli katkılarda bulunmuşlardır. 1925'te ülkemizde bir İslam Cemaati kurulmuştur ve Finlandiya Avrupa'da böyle bir derneğin resmî statüsünü kabul eden sayılı ülkelerden biri olmuştur. Günümüzde Finlandiya'daki Tatar diasporası yaklaşık bin kişiden oluşmaktadır. Kalabalık olmasa da çok faal ve saygıdeğer bir topluluktur.*[338]

Finlandiya'da Tataristan Cumhuriyeti'nin Ticari Temsilciliği kurulduktan sonra Tataristan ile Finlandiya arasındaki ilişkiler daha da gelişmiştir. 1999-2016 yılları arasında Tataristan Temsilcisi olarak Avubaker Magjanov görev yapmıştır. Günümüzde bu görevi Albina Rahimullina yürütmektedir. 2000 yılında Tatarstan-Finlandiya Hükümetler Arası Ekonomik İş Birliği Çalışma Grubu kurulmuştur.[339]

Atik Ali eşi Alfiye Ali ile Finlandiya Cumhurbaşkanı davetinde. 2015. Kaynak: Atik Ali arşivi.

[336] Leitzinger, s. 226.

[337] Ölken Ali arşivi.

[338] http://www.president.tatarstan.ru

Gölten Bedretdin eşi Rafik Bedretdin ile Finlandiya Cumhurbaşkanı davetinde. 2018. Kaynak: Gölten Bedretdin arşivi.

Finlandiya hükümeti, Çalışma Grubu'nun faaliyetlerinde İslam Cemaati'nin desteğinden yararlanmaktadır. Ekonomik iş birliğine ilişkin olarak yapılan toplantılara çoğu zaman Cemaat üyeleri de katılmaktadır. Örneğin, Finlandiya'nın Avrupa ve Dış Ticaret Bakanı Alexander Stubb başkanlığındaki delegasyonunun 2012 yılında Tataristan'a yaptığı ziyaretinde Cemaat Başkanı Atik Ali de bulunmuştur.[340]

Finlandiya İslam Cemaati 1927'de, Finlandiya'daki ilk gayrimenkulünü satın almıştır. 1960'ta Helsinki'de İslam Evi'nin açılışı yapılmış ve bu bina Helsinki'de dinî, kültürel vb. amaçlarla kullanılan bir merkez hâline gelmiştir. İslam Evi'ni, 1987 yılında, Finlandiya devletinin resmî temsilcisi sıfatıyla Uusimaa Bölgesi Valisi Jacob Söderman ziyaret etmiştir.[341] Cemaat'in o dönemdeki başkanı Abdullah Ali'nin Finlandiya Başbakanı Kalevi Sorsa başkanlığında Cezayir'e resmî ziyarette bulunan Finlandiya delegasyonu içinde yer alması ve bu sırada aynı delegasyonda bulunan Vali Söderman ile tanışmış olması, valinin İslam Evi'ne yaptığı ziyaretin şahsi tanışıklıktan da kaynaklandığını akıllara getirebilir.

Vali Jakob Söderman'ın Finlandiya İslam Cemaati'ne yaptığı ziyaretinden bir resim. 1987. Soldan sağa: Ölken Ali, Jakob Söderman, Abdullah Ali ve ismi bilinmeyen bir kişi. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

[339] http://www.tatar-inform.ru/news/2010/01/19/202098

[340] www.president.tatarstan.ru

[341] *Doroga k Hramu* belgeseli, 2011.

1992 yılında Tatar diasporasını, Finlandiya devletinin diğer bir resmî temsilcisi, Savunma Bakanı Elisabeth Rehn ziyaret etmiştir.[342] 2000 yılında dönemin Cumhurbaşkanı, Nobel ödüllü Martti Ahtisaari, Tatar Camii'ne üzerinde Kur'an-ı Kerim'den bir ayetin kaligrafik bir çiziminin yer aldığı büyük bir tablo hediye etmiştir. Bu tablo ibadet salonu duvarında asılıdır. Ahtisaari 2004 yılında Tatar cemaatini ziyaret ettiğinde bu armağan kendisine hatırlatılmış ve tablonun nerede olduğu gösterilmiştir.

Finlandiya Cumhurbaşkanı Martti Ahtisaari tarafından 2000'de Finlandiya İslam Cemaati'ne armağan edilen kaligrafik çizim.

Tatar cemaati, Finlandiya'nın bağımsızlığını kazanmasının 90. yıl dönümü vesilesiyle 2007 yılında Finlandiya Cumhurbaşkanı Tarja Halonen'i davet ederek ağırlamıştır.

Helsinki polisinin güvenlik konularını görüşmek üzere bir çalışma grubu kurduğunu ve bu gruba Tatar diasporasının temsilcilerini de davet ettiğini belirtmek te lazımdır.

[342] *Doroga k Hramu* belgeseli, 2011.

Finlandiya Cumhurbaşkanı Tarja Halonen'in Finlandiya İslam Cemaati'ni ziyareti. 2007. Soldan sağa: Naim Sadık, Ramil Belyaev, Okan Daher, Tarja Halonen ve eşi Dr. Pentti Arajärvi ve Abdullah Ali. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

Finlandiya Dışişleri Bakanı Timo Soini'nin Finlandiya İslam Cemaati'ne ziyareti. 2016. Soldan sağa: Timo Soini, Varol Abdrahim, Akif Ali, Deniz Bedretdin, Ergin Hamidulla, Raif Nisametdin, Kadriye Bedretdin, Haris Bedretdin ve Atik Ali. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

Finlandiya İçişleri Bakanı Paula Risikko'nun Finlandiya İslam Cemaati'ne ziyareti. 2017. Soldan sağa: Haris Bedretdin, Akif Ali, Paula Risikko, Atik Ali, Tarja Mankkinen ve Ergin Hamidulla. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

Günümüzde Tatar diasporası Finlandiya'da saygın bir konumda bulunmaktadır. Finlandiya devletini çeşitli düzeylerde temsil eden kişilerin Tatar cemaatine yaptıkları ziyaretlerin yanı sıra, Finlandiya iktidar çevrelerinin Tatarları ülkenin en eski ve yasal statüye sahip olan etnik topluluklardan biri olarak gördüklerini gösteren ifadelerde bulunmaları bunu kanıtlamaktadır. Örneğin, Birleşik Arap Emirlikleri'nin 2014 yılında yayınladığı terörist örgütler listesinde Finlandiya İslam Cemaati de gösterilince Finlandiya Dışişleri Bakanlığı derhâl tepki göstermiştir. Bakan Erkki Tuomioja, bununla ilgili olarak basın mensuplarına şunları söylemiştir: "Terörist örgütler listesine Tatar cemaatinin dâhil edilmesi tercüme hatasından kaynaklanmış olmalı. Bu konu ile mutlaka ilgileneceğiz. Bu hatanın düzeltileceğinden eminim."[343]

2016 yılında Tatar cemaatini ziyaret eden Finlandiya Dışişleri Bakanı Timo Soini, Tatarların 1939-1944 yılları arasındaki savaşlara yaptıkları katkılarını takdirle dile getirmiştir.[344] 2017 yılında Finlandiya İçişleri Bakanı Paula Risikko ile Eğitim ve Kültür Bakanı Sanni Grahn-Laasonen de Tatar cemaatini ziyaret etmişlerdir.

[343] Helsingin Sanomat. 17.11.2014.

[344] Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

Soldan sağa: Jan Edström, Anja Toivola-Stambouli, Finlandiya Kültür Bakanı Sanni Grahn-Laasonen, Atik Ali ve Ramil Belyaev. 2017. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

Finlandiya devleti Tatar gazilerle de ilgilenmekte olup, onları sık sık çeşitli tematik etkinliklere davet etmektedir. Tatar gazileri, Finlandiya'nın çeşitli nişanlarıyla ödüllendirilmiştir.

Yukarıda açıklananları özetlersek, genel olarak Tatar diasporası ve özel olarak İslam Cemaati ile Finlandiya devleti arasındaki ilişkilerin birkaç aşamada geliştiği söylenebilir. Başlangıçta ülkeye ticaret amacı ile gelen Tatarlara ticaret ve oturum izinleri verirken Finlandiya resmî çevreleri kendileri için yeni olan bu etnik topluluğu tanımaya başlamışlardır. İlişkilerin ikinci aşaması, Finlandiya'nın bağımsızlığını kazandığı ilk yıllarda şekillenmiştir. Bu dönemde çok sayıda Tatar Finlandiya vatandaşlığı için başvurmuş ve geleceğini Finlandiya'ya bağlamıştır.

Tatarların Finlandiya'nın yürüttüğü savaşlara asker olarak katıldığı üçüncü aşamanın, Tatar azınlık ile Finlandiya devleti arasındaki ilişkiler üzerinde çok önemli etkileri olmuştur. Tatarların Finlandiya ordusunda yüksek sayılarda yer almaları ve savaşa gönüllü olarak gitmeleri, Finlandiya toplumunda onlara karşı güven aşılamıştır. Finlandiya devleti, savaşta ölen ve gazi olan Tatarları takdir ederek onlara hürmet göstermiştir.

1970'li yıllardan itibaren başladığını düşündüğümüz dördüncü aşama, Tatar cemaati ile Finlandiya devleti arasında diyaloğun geliştiği bir dönem olmuştur. Cemaat üyeleri Finlandiya devletinin resmî etkinliklerine katılmaya ve yurt dışına yapılan resmî ziyaret delegasyonlarında yer almaya başlamışlardır.

2000'li-2010'lu yıllar, Tatar diasporasının Finlandiya siyasi çevrelerince Finlandiya toplumu ile uyumlu bir bütünleşme örneği olarak görülmeye başlandığı beşinci aşamadır. Son yıllarda Finlandiya'da birçok devlet adamı ve diplomat, Tatarların bu açıdan bir model olduğunu dile getirmiştir.

İSLAMİ GELENEĞİN KORUNMASI

İMAMLAR VE DİN EĞİTMENLERİ

Finlandiya Tatarlarının Hristiyan bir çevre içinde İslami inançlarını korumaya başarmasındaki en büyük rol, din görevlileri ile din eğitmenlerine aittir. Önceki bölümlerde açıklandığı üzere, Finlandiya'daki ilk din görevlileri, Sveaborg Kalesi'nde hizmet eden askerî imamlardı. İlk imamlardan Bikçentey Bikbov ile Ahmet Saha Bakirov sadece kalede konuşlanan askerlerin dinî ihtiyaçları ile ilgilenirken, İmam Gizzatulla Timergaliyev döneminde Finlandiya'daki Tatar topluluğu dönüşüm geçirmeye başlamıştır. 1907 yılına kadar Finlandiya'ya gelen Tatar tüccarlar, Helsingfors'daki askerî imamın hizmetinden yararlanmışlardır. Fakat, Rusya'nın Savaş Bakanlığı devlet hizmeti ile görevli Tatarların Finlandiya Knezliği'ndeki görevine son verince, bu Tatar askerlerle birlikte askerî imam da Rusya'ya dönmüştür. Bundan sonra Finlandiya'daki Tatarlar dinî ihtiyaçlarını karşılayacak bilgili bir din görevlisini kendileri bulmak zorunda kalmışlardır. İlk başta, Finlandiya'daki birçok Tatarın köydeşi olan (Aktukovo köyü camisinin müezzini) Semiulla Sadri davet edilmiştir.

Semiulla Sadri

Semiulla Sadri, 1878 yılında, Aktukovo köyünde dünyaya gelmiştir. İlk din eğitimini imam Vahap Hayretdinov'dan almıştır. Din görevlisi olarak çalışırken aynı zamanda ticaret işleri ile de uğraşmıştır. Finlandiya'ya davet edilmeden önce de Finlandiya'ya gidip geldiği bilinmektedir.[345] Kendi köyünde evlenmiş ve dört çocuğu olmuştur. Finlandiya'ya 1907 yılında taşınarak Helsingfors'a yerleşmiştir. 1913 yılına kadar buradaki Tatar cemaatinin imamlığını yapmıştır. İmamlığa Veli Ahmet Hakim davet edilince, Semiulla Sadri 1914 yılında Turku (o dönemdeki adı ile Abo) şehrine taşınmış ve orada ömrünün sonuna kadar imamlık görevinde bulunmuştur. Semiulla Sadri'nin Orenburg Müslüman Dini İdaresi'nden alınmış bir diplomaya sahip olmaması sebebiyle Helsingfors cemaatine devlet tarafından atanan bir imam davet edildiği tahmin edilmektedir.

İmam Semiulla Sadri (ön sırada soldan birinci), ailesi ile birlikte Turku'da. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

[345] Finlandiya İslam Cemiyeti arşivi.

Veli Ahmet Hakim

Veli Ahmet Hakim. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Veli Ahmet Hakim, 1882 yılında Nijniy Novgorod vilayetinin Bolşoye Rıbuşkino köyünde dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini köyünde almıştır.[346] Tanınmış imamlar soyundan gelen Hakim Velemeyev'in oğludur. Veli Ahmet de baba mesleğini devam ettirmek için Kasimov Medresesi'nde okumuştur. Medreseden mezun olduktan sonra köyüne dönerek imamlık yapmaya başlamıştır. 1914 yılında Helsingfors'ta imamlık görevine davet edilmiştir. O dönemde ibadet ve din dersleri için Pohjois-Esplanaadi Sokağı, No. 76 adresinde bulunan kiralık konut kullanılmıştır.[347] Bugün bu binada, İsveç Elçiliği bulunmaktadır.

Tatar cemaati, Veli Ahmet Hakim'i 1914'te Rusya'ya Orenburg Müslüman Dini İdaresi'nin sınavına göndermiştir. Bu sınavı başarı ile geçen imam, tayinini Helsingfors'a yaptırarak geri dönmüştür.

O dönemde imamın maaşı, cemaat üyelerinin bağışları ile karşılanmıştır. Veli Ahmet Hakim bir ara ticaret yapmayı denemiş olsa da başarılı olamamış ve tamamen din işlerine odaklanmıştır.

Veli Ahmet Hakim'in, cemaatin yaşamı üzerinde büyük etkileri olmuştur. İmam önce Helsingfors Müslüman Hayır Cemiyeti'nin, sonra Finlandiya İslam Cemaati'nin kuruluşuna önayak olmuş ve Finlandiya İslam Cemaat'nin başkanlığını yapmıştır. Sovyetler Birliği'ndeki Tatarlar zor zamanlardan geçerken (örneğin, 1932-1933 yıllarında İdil boyunu kasıp kavuran açlık felaketi) Finlandiya Tatarlarının zenginleri para ve gıda yardımlarını imamın aracılığıyla hemşehrilerine göndermişlerdir. İç Rusya ve Sibirya Müslümanları Dini İdaresi Müftüsü Rizaetdin Fahretdin, imama yazdığı bir mektupta şunları demiştir:

> *Kazan'ın sokaklarında artık ne kedi kaldı ne de köpek; yamyamlık vakaları yaygınlaştı ve sıradanlaştı. Böyle bir zamanda sizden gelen koliden yiyecekler, ekmek ve hatta yağ çıktı. Bunları görünce ağlayarak Allah'ın rahmeti üzerinize olsun diye dua ettik.*[348]

İmam Veli Ahmet Hakim Tatar entelektüellerle temas hâlinde olmuş ve birçoğuna Finlandiya üzerinden Avrupa'ya göç etmeleri için yardımda bulunmuştur. Musa Bigiyev ile mektuplaşmış ve Tatarların daveti üzerine sık sık geldiği Tampere'de Musa Bey'le görüşmüştür. Finlandiya'ya 1918 yılında kaçıp gelen Sadri Maksudi'ye ise manevi desteğini vermiştir. Abdulla Battal Taymas, Ayaz İshaki, Zakir Kadir ve Zeki Velidi Togan gibi tanınmış aydınlarla iletişim içinde olmuştur.

[346] *Mähallä habärläre,* No. 10, 2007.

[347] Halen, s. 7.

[348] A. Battal-Taymas, *Kazanlı Türk Meşhurlarından Rizaeddin Fahretdinoğlu,* İstanbul, 1958.

Veli Ahmet Hakim, tanınmış Tatar aydınları ile birlikte. (Soldan sağa) Ön sıra: Fatih Kerimi, Hadi Maksudi, Veli Ahmet Hakim, Musa Bigiyev ve Abdulfattah Haciyev. Arka sıra: Ruşan Ali, Fathulla Kari, Ümer Abdrahim, Rahim Batırakov ve İmad Camaletdin. 1917. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Cemaatin işleyişi ile ilgili meselelerde karar alınırken imamın fikri, Tatarlar tarafından önemsenmiş ve cemaati kurarken ya da okul açarken onun tecrübesinden ve bilgisinden yararlanmışlardır. Anlaşmazlık çıktığında imamın fikrine başvurulmuştur. O, aile içindeki sorunların giderilmesine, evliliklerin sürmesine büyük önem vermiş ve çiftleri bu yönde teşvik etmiştir. Çocuklara isim verme törenini gerçekleştirirken, imamın bazen anne babanın çocuk için düşündüğü ismi İslam'a uygun bulmayıp reddettiği ve kendi uygun gördüğü ismi verdiği olmuştur.

Veli Ahmet Hakim'in imamlık döneminde, Tatar cemaati en önemli başarılarını elde etmiştir: Finlandiya İslam Cemaati'nin kurulması ve İslam Evi'nin inşa edilmesi bunlardan öne çıkanlardır. Veli Ahmet Hakim, Finlandiya devlet kurumları ile etkin bir iletişim kurabilmiştir. Hakim'in Nijniy Novgorod

vilayetinden Finlandiya'ya göçmek isteyen Tatarlara vize verilmesini rica etmek için birçok defa Finlandiya resmî mercilerine müracaatta bulunduğu bilinmektedir. Veli Ahmet Hakim, 25 Ağustos 1921'de Helsingfors Müslüman Hayır Komitesi adına Finlandiya Dışişleri Bakanlığı'na dilekçe yazarak Finlandiya'ya yasa dışı yollarla gelen ve sınıra yakın bölgede toplanan Tatarların SSCB'ye geri göndermemelerini istemiştir. Bu dilekçeyi Veli Ahmet Hakim'in dışında Komite sekreteri Kemal Baibulat ile yetkili temsilci Hasan Husnetdinov da imzalamışlardır.[349]

Başka imamların yaptığı gibi Veli Ahmet Hakim de imamlık görevlerini sadece Helsinki'de değil, bütün Finlandiya'da yürütmüştür. İmamın Tatarların daveti üzerine Tampere, Turku, Järvenpää, Terijoki, Vaasa, Oulu, Abo, Pori, Salo, Lappeenranta, Kuopio, Kemi, Kotka, Rauma, Viborg şehir ve kasabalarına gittiği ve ayrıca Tatar ailelerin yaşadığı Estonya şehirlerini de ziyaret ettiği bilinmektedir. İmam gittiği yerlerde nikah, isim koyma, cenaze namazı ve Cuma namazı gibi dinî törenler gerçekleştirmiştir. Dinî görevlerin ifası dışında imamın gezileri, eğitim amacı da gütmüştür. Örneğin, 1933 yılında imam iki ay boyunca Terijoki'de ders vermiştir.[350]

İmam Veli Ahmet Hakim ayrıca nüfus kayıtlarını da tutmuş; evlilik, doğum ve ölüm belgelerini düzenlemiştir. Hietaniemi Müslüman mezarlığında birçok mezar taşı üstünde onun güzel kaligrafik yazısı bulunmaktadır.

Veli Ahmet Hakim, 1962 yılında emekliğe ayrılınca onun yerine cemaatin daveti üzerine Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gönderilen genç İmam Ahmet Naim Atasever geçmiştir. Veli Ahmet Hakim, Kasım 1970'te vefat etmiş ve Helsinki'de gömülmüştür.

Ahmet Naim Atasever

Ahmet Naim Atasever, 1929 yılında Kütahya'da doğmuştur. Ailesi aslen Kazanlıdır, Türkiye'ye 1900'lü yılların başında göçmüşlerdir.[351] Ahmet Naim Atasever, ilk eğitimini Kütahya'da almıştır. Çocukluğundan başlayarak kendini din konusunda geliştirmiştir. Kahire'deki El-Ezher Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra memleketine dönerek din görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. 1958 yılında Finlandiya Tatar Cemaati'nin daveti üzerine Finlandiya'ya gitmiştir. Başlangıçta cemaatin baş imamı Veli Ahmet Hakim'in yardımcısı olarak çalışmıştır. 1962'de emekliye ayrılan Veli Ahmet Hakim'in yerine geçmiştir.[352]

Ahmet Naim Atasever.
Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Ahmet Naim Atasever'in imamlık dönemi, savaş sonrasında ekonominin büyük büyüme gösterdiği ve Finlandiya'nın sanayileştiği zamana rastlamıştır. Tatar azınlığın içinde ilk kuşak göçmenlere, Finlandiya'da doğup büyüyen çocuklar ve torunlar, yani ikinci ve üçüncü kuşak eklenmiştir. Tatar gençleri

[349]Cemaat'in 1933 yılı raporu. Fazile Nasretdin arşivi.
[350]Cemaat'in 1933 yılı raporu. Fazile Nasretdin arşivi.
[351]*Mähallä habärläre,* No. 27, 1962.
[352]*Mähallä habärläre,* No. 27, 1962.

Finlandiya okullarında ve üniversitelerinde eğitim görmüştür.

Ahmet Naim Atasever'in Finlandiya'daki görevine başlaması, Türk İlkokulu'nun açılışına denk gelmiştir. Atasever, 1960-1962 yıllarında bu okulda ders vermiş ve çağdaşlarının aklında ciddi ve kararlarında sert bir hoca olarak kalmıştır.

Atasever ayrıca İslam Cemaati'nde düzenlenen hafta sonu okulunda da ders vermiştir. Bunun dışında da din bilgisi öğreten birkaç ders kitabı hazırlamanın yanısıra dinî görevlerini ifa etmek için Finlandiya'daki başka şehirleri de ziyaret etmiştir.

İmam Ahmet Naim Atasever İslam Evi'nde bayram hutbesini okurken. 1960'lı yıllar. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

İslam Evi inşaatı dolayısıyla bankalara ve sigorta şirketlerine borçlanmış olan Finlandiya İslam Cemaati, 1970'li yıllarda bu borçlarını ödemeye devam ederken bir de, imam için İslam Evi'nin bulunduğu cadde üzerinde bir daire satın almıştır.

Cemaat'in faaliyetleri gittikçe yoğunlaşınca imamın yanına bir yardımcı getirilmesi kararlaştırılarak, Konya ilinin Böğrüdelik köyünden[353] din görevlisi Enver Yıldırım davet edilmiştir. Bu yardımcı imamın gelmesi, baş imamın işlerini kolaylaştırmış ve diğer şehirlere ders vermek ve dinî görevleri yerine getirmek üzere yardımcı imam gönderilmiştir.

1982 yılında imamlık görevini Atasever'in yerini yine Türkiye'den davet edilen Abdurrahman Kaya almıştır.

Abdurrahman Kaya

Abdurrahman Kaya, 1942 yılında Eskişehir ilinin Kalkanlı köyünde, bir Kırım Tatar göçmen ailesinde dünyaya gelmiştir. 1954-1957 yıllarında Bursa'da Hakkı Bursavi Medresesi'nde eğitim görmüş ve hafızlık derecesine erişmiştir. 1957-1964 yılları arasında İstanbul İmam Hatip Mektebi'nde, sonra İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde okumuş ve böylece 14 yıl süren bir dinî eğitim almıştır.

Abdurrahman Kaya. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

1968 yılında Eskişehir'e dönerek bir okulda din bilgisi öğretmeni olmuştur. Bu alandaki başarıları sayesinde Milli Eğitim Bakanlığı'nın Eskişehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nde yüksek bir konuma gelmiştir.[354]

1983 yılında Finlandiya İslam Cemaati'nin daveti üzerine Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevlendirmesi ile Finlandiya'ya giderek 1991 yılına kadar burada bulunmuştur. Abdurrahman Kaya'nın imamlık dönemi, Finlandiya'daki Tatar cemaatinin dönüşüm yaşadığı bir zamana rastlamıştır. 1980'li yılların sonu itibarıyla Tatar toplumu, içindeki kuşak değişimi etkisini göstermeye başlamıştır, çünkü artık üçüncü kuşak, yetişkin yaşlara gelmiştir. Bu kuşağın mensupları, bir yandan günlük hayatlarında ve cemaat etkinliklerinde dinî ve kültürel geleneklere uymaya devam ederken, öbür yandan Finlandiya toplumu ile önceki kuşaklara göre daha fazla bütünleşmiştir. Üçüncü kuşak Finlandiya Tatarlarının Finlerle daha sıkı temaslar içinde olduğunu, birçok Fin ile dostluk ilişkileri kurduğunu, Finlandiya'nın gündemini takip ettiğini ve Finlandiya toplumunun geneline özgü uğraş ve eğlence türlerine ve spor ve sanat gibi hobilere ilgi duyduğunu belirtmek lazımdır. Böylece iki kültürü aynı anda yaşayan yeni bir kuşak ortaya çıkmış ve iki kültürlülük, İslam ve Tatarlık ile ilgili ögelerin bazen geri plana itilmesiyle sonuçlanmıştır.

[353]Türkiye'de Rusya'dan göçüp gelen Tatarların kurdukları köylerden biridir (Çev.notu).

[354]Kaya, 2010.

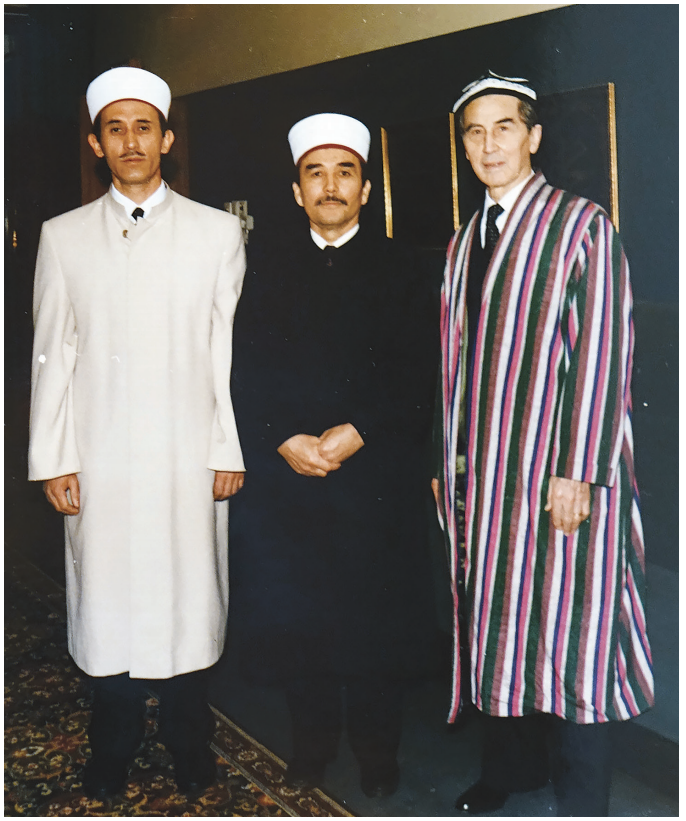

Soldan sağa: Başimam Abdurrahman Kaya, Yardımcı İmam Enver Yıldırım ve Müezzin Haider Ali. 1990'lı yıllar. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

1991'de İmam Kaya, ailevi nedenlerden dolayı Türkiye'ye döndüğü için onun yerine tekrar Atasever davet edilmiştir. Atasever 2000 yılında emekliye ayrıldıktan sonra Kaya, tekrar Finlandiya'ya davet edilmiş ve 2004'e kadar burada çalışmıştır. Sonra emekliye ayrılıp Eskişehir'e geri dönüş yapan Kaya, 24 Mart 2020'de vefat etmiş ve köyünün mezarlığına defnedilmiştir.

1980'li yıllardan itibaren Rusya'da din alanında çok büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Öncelikle, dinî inanç ve dinî kuruluşların özgür kılınması hakkında bir kanun çıkması, Rusya Federasyonu'ndaki Müslümanlara cami ve dinî eğitim veren kuruluşlar açmaya olanak sağlamıştır. Bütün ülkede çok kısa bir sürede, çok sayıda cami açılmıştır. Nijniy Novgorod vilayetinde ve hemen hemen bütün Tatar köylerinde camiler açılmıştır. Bunlar arasında Krasnıy Oktyabr bölgesindeki Medyana köyünde inşa edilen Reşide Camii gibi sanatsal değer taşıyan camiler de bulunmaktadır. Camilerin yanı sıra birçok dinî eğitim kuruluşu kurulmuştur. Kazan'da Rusya İslam Enstitüsü, Moskova'da Müslüman Yüksek Okulu (daha sonra Moskova İslam Üniversitesi'ne dönüştürülmüştür), Nijniy Novgorod'ta Mahinur Medresesi ve ayrıca Ufa'da ve Kafkasya'da da birçok dinî okul açılmıştır.

1990'lı yılların sonuna doğru Rusya Müslümanları arasında, Sovyet sonrası kuşağı din görevlileri yetişmiştir. Finlandiya Tatarları için imamlarını tarihî ana vatandan çağırma imkânı doğmuştur. Finlandiya Tatarlarını ilk olarak, Rusya Müslümanları Din İdaresi Müftüsü Ravil Gaynetdin, St. Petersburg Müslümanları Din İdaresi Müftüsü Cafer Ponçeyev ve Tataristan Müslümanları Din İdaresi Müftüsü Gosman İshakov ziyaret etmişlerdir. Bu ilk görüşme Finlandiya Tatarları ile Rusya Tatarları arasında yakın temas ve verimli iş birliğini başlatmıştır.

Avrupa Rusyası Müslümanları Din İdaresi Başkanı Müftü Ravil Gaynutdin, Finlandiya İslam Cemaati kuruluşunun 80. yıl dönümü kutlamasında tebrik konuşması yapıyor. Soldan sağa: Müftü Ravil Gaynutdin, Behiye Samaletdin, Feysal Samarhan, Okan Daher ve Atik Ali. 2005. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

Finlandiya İslam Cemaati kuruluşunun 80. yıl dönümü kutlamalarına katılan konuklar. (Soldan sağa) Ön sıra: Enver Hayrulla, Abdullah Ali, Ahmet Naim Atasever, Ramil Belyaev, Osman Abdrahim ve Haider Karatau. Orta sıra: Akif Ali, Feysal Samarhan, Başkurdistan Müslümanları Din İdaresi Müftüsü Nurmuhammed Nigmatullin, Tataristan Müslümanları Din İdaresi Müftüsü Gosman İshakov, St. Petersburg ve Kuzeybatı Bölgesi Müslümanları Din İdaresi Müftüsü Cafer Ponçeyev, Avrupa Rusyası Müslümanları Din İdaresi Müftüsü Ravil Gaynutdin, Okan Daher, İmam Abdurrahman Kaya, Bütün Dünya Tatar Kongresi Yürütme Komitesi Başkanı Rinat Zakirov ve Varol Abdrahim. Arka sıra: Ravil Ponçeyev, Naim Sadık, Podolsk şehri İmamı Rustem Davidov, Atik Ali, Prof. Dr. Nadir Devlet ve Tarik Kafiatulla. 2005. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

Abdurrahman Kaya imamlık görevini tamamladıktan sonra Finlandiya İslam Cemaati yönetimi, bu göreve Rusya Tatarlarından bir imamı davet etme kararı almıştır. 2004 yılında Avrupa Rusyası Müslümanları Din İdaresi Başkanı Müftü Ravil Gaynetdin'in önerisiyle bu satırların yazarı Ramil Belyaev, Finlandiya Tatar cemaatinin imamlığına getirilmiştir.

Finlandiya İslam Cemaati'nde görev yapan imam yardımcıları hakkında da bilgi vermek gerekmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere, İmam Ahmet Naim Atasever'in yardımcısı olarak Türkiye'den Enver Yıldırım davet edilmiştir.

Enver Yıldırım

Enver Yıldırım. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

Enver Yıldırım, 1937 yılında Böğrüdelik köyünde dünyaya gelmiş olup, 1976 yılında Finlandiya İslam Cemaati tarafından imam yardımcılığı görevini yapmak üzere davet edilmiştir. Finlandiya Tatarları, Yıldırım'ı çok iyi kalpli ve yardımsever biri olarak anmaktadırlar. Yıldırım, Finlandiya'dayken Tatarca *Hotbeler* (Hutbeler) ve Fince *Islamin Opein Perusteet* (İslam'ın Temelleri) kitaplarını yayımlamıştır. Ailevi bir sorun nedeniyle 1993 yılında Finlandiya'dan ayrılarak memleketine dönmek zorunda kalmıştır. Türkiye'de bir süre imam olarak çalıştıktan sonra dedelerinin memleketi olan Sibirya'daki Omsk şehrine taşınmıştır. Omsk'taki camilerden birinde imamlık yapmış ve yaz aylarında din dersleri vermek için Sibirya'nın Tatar köylerine gitmiştir. 2015'te vefat edince memleketi Konya'ya defnedilmiştir.

Habiburrahman Şakir

Yukarıda belirtildiği gibi, Tampere Tatarları 1947 yılında Helsinki'deki merkezî cemaatten ayrı olarak kendi cemaatlerini kurmaya karar vermişlerdir. Dinî görevlerin ifası için imam olarak Habiburrahman Şakir davet edilmiştir.

Habiburrahman Şakir. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

Şakir'in 1903 doğumlu olduğu bilinse de doğum yeri konusunda belirsizlik söz konusudur. Tampere İslam Cemaati tarihini yazan Baibulat, onun Bulgar şehrinde doğduğunu yazmıştır.[355] Herhâlde, Baibulat bunu, Habiburrahman Şakir'in ismini yazarken bazen kullandığı *El-Bulgari* isim takısından dolayı düşünmüş olmalıdır. Fakat Tatarlar arasında bu isim takısı Bulgar şehrine işaret etmekten ziyade etnik ad anlamında kullanılmaktadır; çünkü Tatarların eski cetleri olan İdil Bulgarlarını akla getirmektedir. Ana vatandan uzakta olan Tatar din adamları sıklıkla isimlerine El-Bulgari isim takısını eklemişlerdir ve bu şekilde tarihî köklerine bağlılıklarını göstermişlerdir. Örneğin, Tataristan'daki Çirmişen ilçesine bağlı Yaña Kadi (eski adı: Utız İmen) köyünde doğan tanınmış Tatar din bilgini Abdurrahim Utız İmeni de bütün İdil-Ural bölgesini "Bulgar ülkesi" olarak adlandırarak kendi isminin sonuna El-Bulgari takısını ekleyerek kullanmıştır.[356]

Habiburrahman Şakir Orta Asya ve Kazakistan Müslümanları Din İdaresi Müftüsü Ziyauddin Babahan ile birlikte. Taşkent, 1967. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

Finlandiya Tatarlarının eğitim çalışmalarını inceleyen Medine Mahmutova, Habiburrahman Şakir'in doğum yeri olarak Kazan şehrini göstermektedir.[357]

Şakir'in Tampere'den önceki yaşamı hakkında da çok az bilgi vardır. Sadece ilk eğitimini memleketinde aldıktan sonra okumak için Buhara'ya gittiği bilinmektedir. Baibulat, Şakir'in on yıl boyunca çeşitli yerlerde din eğitimi aldığını belirterek bunlardan Buhara'yı ve Taşkent'i dile getirmekte; Taşkent'te Şakir'in geleceğin Orta Asya ve Kazakistan Müslümanları Din İdaresi Müftüsü Ziyauddin Babahan ile birlikte okuduğunu belirtmektedir. Babahan müftü olunca 1965 yılında Tampere'ye bir konferans için gelmiş ve Şakir ile görüşmüştür.[358]

Şakir'in Tatarca dışında Arapça, Türkçe, Farsça ve Urduca bilmesi onun eğitim düzeyinin çok yüksek olduğunu göstermektedir. Şakir'in Afganistan'da da bulunduğu bilinmektedir. Afganistan'daki Tatar diasporası, 19. yüzyılın ortalarından itibaren oluşmaya başlamıştır. Çarlık Rusyası, kendi ekonomik ve siyasi menfaatleri doğrultusunda Tatar tüccarların Afganistan'la ticaret yürütmesini desteklemiştir. Bazı kaynaklara göre, bağımsızlığını 1919'da kazanan Afganistan'ın ilk cumhurbaşkanı Emanullah Han'ın ordusunda Tatar atlı askerleri bulunmuştur.[359]

[355]Baibulat, s. 52.

[356]Belyaev, Zaripov, 2016.

[357]*Age*.

[358]*Mähallä habärläre,* No. 2, 2016.

[359]*Mähallä habärläre,* No. 2, 2016.

Habiburrahman Şakir'in Musa Bigiyev ile tanışması büyük ihtimalle Kabil'de gerçekleşmiş ve Bigiyev daha sonra Şakir'i Tampere cemaatine imam olarak önermiştir. Şakir, Kabil'de tanınmış bir Tatar din adamı olan imam Şemsulla Velulla'nın kızı Bibi Rehane ile evlenmiştir.[360] Şakir 1942 yılında ailesiyle beraber Hindistan'ın Bombay (şimdiki Mumbai) şehrine taşınmış ve orada din ve eğitim çalışmalarını sürdürmüştür. Şakir'in kızı Hamide Çaydam'ın anılarına göre, babasının öğrencileri arasında geleceğin Pakistan cumhurbaşkanı ve başbakanı Zülfikar Ali Bhutto (1928-1979) da bulunmuştur ve Habiburrahman Şakir ömrünün sonuna kadar öğrencisinin haberlerini basından ilgiyle takip etmiştir.

Musa Bigiyev 1946 yılında Bombay'a gelmiştir. Belki de burada buluştuklarında Bigiyev Şakir'e Finlandiya'ya gitmesini önermiştir.

Abdullah Ali (soldan ikinci), Habiburrahman Şakir (soldan üçüncü), Ahmet Naim Atasever (soldan dördüncü) ve Müftü Ziyauddin, Babahan Taşkent'te. 1967. Kaynak: Gölten Bedretdin arşivi.

[360]Baibulat, s. 55.

Tampere'ye gelen Şakir dinî görevlerini ve eğitim işlerini yürütmeye başlamış, ayrıca 1949 yılından itibaren Arap harfleriyle Tatarca *Islam Mecellesi* adında bir aylık dergi çıkarmaya başlamıştır. Özellikle çocukların eğitimine önem vererek, İmad Camaletdin'in mali desteği ile 1957'de Tatarca *Zubdat El-Ahlak* (Ahlakın Özü) kitabının yeniden basımını yaptırmıştır (Bu kitabın orijinal basımı Rusya'da Bolşevik Devrimi'nden önce Şemsetdin Hüseyinov Matbaası'nda yapılmıştır). Şakir'in ve Semiulla Wafin'in çabalarıyla 1962 yılında *Din Dersleri ve İslam Tarihçesi* kitabı ve bir de Abdullah Tukay hakkında bir kitap yayımlanmıştır.

Din ve bilim kitapları dışında, Şakir kendini oyun yazarlığında da denemiş, *Niyaz Baynıñ Mirası* piyesinde açgözlülük, bencillik ve cahillik gibi ahlaki kusurları ustalıkla yermiştir.

Şakir 1967 yılında SSCB'yi ziyaret etmiş, Taşkent şehrinde bulunarak orada sınıftaşı, Orta Asya ve Kazakistan Müslümanları Din İdaresi Müftüsü Ziyautdin Babahan ve Leningrad Camii İmamı Abdülbari İsayev ile görüşmüştür. Aynı yıl Finlandiya'yı SSCB Müslüman din adamları delegasyonu ziyaret etmiş, bu delegasyonun içinde SSCB'nin Avrupa Kısmı ve Sibirya Müslümanları Din İdaresi Müftüsü Şakir Hiyaletdinov (1890-1974) ve Moskova Camii İmamı Ahmetcan Mustafin (1902-1986) da bulunmuşlardır.[361]

Habiburrahman Şakir'in hayatındaki diğer bir önemli olay, 1972 yılında Kral Faysal'ın daveti üzerine Suudi Arabistan'ı ziyaret etmesi ve Kral ile görüşmesidir. Bu gezisi sırasında Şakir ayrıca eşi ile birlikte hacca da gitmiştir.[362]

Habiburrahman Şakir, eşinin vefatından bir yıl sonra, 1975 yılında vefat etmiş ve Helsinki Mezarlığı'na gömülmüştür.

Görüldüğü üzere, Finlandiya Tatar Cemaati'nin eğitim işlerini genellikle imamlar yürütmüştür. Davet edilen imamlar hem dinî görevleri yerine getirmiş hem de dersler vermiştir. Son askerî imamın Helsingfors'tan 1907'de ayrılmasından sonra eğitim işlerini Semiulla Sadri üstlenmiş, ondan sonra 1960'lı yılların sonuna kadar İmam Veli Ahmet Hakim dersler vermiştir. Fakat Tatarlar Finlandiya boyunca yayılarak yaşadıkları için tek kişi ile eğitim işlerini yürütmek zor olmuştur. Bu sebeple cemaat Finlandiya'ya ayrıca öğretmenler de davet etmiştir. Örneğin, 1923 yılında Tampere şehrine, öğretmen Gibadulla Murtazin davet edilmiştir.

Gibadulla Murtazin

Gibadulla Murtazin, 1895 yılında, Orta Asya'da zengin bir tüccar ailesinde dünyaya gelmiştir. Ünlü Cedit okulu İj Bubi Medresesi'nde eğitim görmüştür. Bu medrese 1912 yılında kapatılınca eğitimini Kazan'da devam ettirmiş ve öğretmenlik diploması almıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda askerliğe alınmış ve bir süre sonra askerlere ders vermek üzere Ufa'ya gönderilmiştir. Buradan Baltık cephesine gönderilmiş ve mensubu olduğu müfreze düşman tarafından kuşatılarak esir edilince Danimarka'ya gönderilmiştir. Alimcan İdrisi'nin çabalarıyla esir Tatar askerler Danimarka'dan Almanya'ya (Berlin'e) gönderilmiştir. Burada Murtazin İdrisi ile tanışmış ve İdrisi

[361] Belyaev, Zaripov, 2016.

[362] *Mähallä habärläre,* No. 2, 2016.

onun İslam bilgisini takdir ederek, Kur'an yayımlamakta olan bir yayınevinde çalışmaya davet etmiştir. 1923'te İdrisi'nin önerisiyle Tampere Tatarları Murtazin'i öğretmen olarak davet etmişlerdir.[363]

Gibadulla Murtazin, eşi ile birlikte. 1950'li yıllar
Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Bir askerî kuruluşta hocalık yapmış olma tecrübesinden dolayı Murtazin kendini disiplinli ve yetenekli bir hoca olarak göstermiştir. O dönemde Tatar çocuklarına okutulan derslerde din bilgilerinin yanı sıra Tatar dili, edebiyatı ve kültürüne dair bilgiler de verilmiştir. Murtazin'in derslerinde çocuklar Kur'an'ı okumuşlar, dualar öğrenmişler, Tatarca şiir ve şarkılar söylemişler ve küçük piyesler sahnelemişlerdir. Murtazin'in yönetmenliğinde 1930 yılında Tampere'de ilk Tatarca tiyatro oyunu sahnelenmiştir. Bundan sonra neredeyse her yıl Tatar yazarların piyesleri oynanmıştır. Murtazin oyunun yönetmenliğinden afiş hazırlığına kadar bütün çalışmaları organize etmiş ve her ayrıntı ile ilgilenmiştir. Kendisi ayrıca çok güzel keman icra etmiştir. Bu faaliyetlerin yanı sıra Murtazin Berlin'de çıkan Yaña Milli Yul gazetesinin muhabirliğini de yapmıştır.

Murtazin 1941'de Finlandiya İslam Cemaati'nin daveti üzerine Helsinki'ye taşınmıştır. Burada 1948-1961 yılları arasında Türk İlkokulu'nda öğretmenlik yapmıştır. 1968'de vefat etmiş ve Helsinki Mezarlığı'na gömülmüştür.

Abdulber Mohammed

Finlandiya Tatarları, *abızlık* geleneğinden de yararlanmışlardır. Abız, Tatarlarda profesyonel din öğrenimini görmemiş olsa da kendini din bilgisi konusunda yetiştiren ve diğerlerine bu bilgileri öğretebilecek ve dinî törenleri yönetebilecek seviyede olan kişiye verilen isimdir. 1920'li yıllara kadar Helsinki ve Turku'daki iki imam, Tatar cemaatinin dinî ihtiyaçlarını karşılayabilmiştir. Fakat Tatarlar sayıca çoğaldıkça ve Finlandiya'nın diğer şehirlerine de yer-

[363] Baibulat, s. 74.

leştikçe öğretmen ihtiyacı artmıştır. Velilerin talebi üzerine cemaatin bilgili ve aktif üyeleri de öğretmenlik işlerini üstlenmeye başlamıştır. Bunlardan biri, Abdulber Mohammed'dir

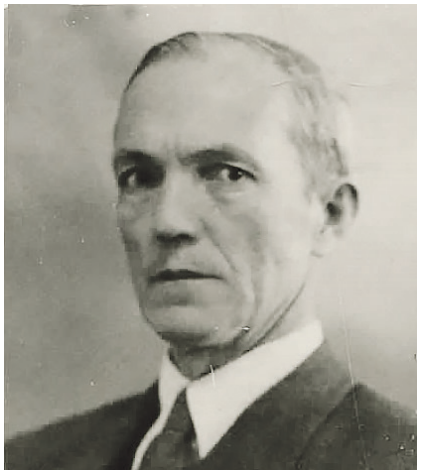

Abdulber Mohammed. Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

Abdulber Mohammed, 18 Mart 1898'de dünyaya gelmiştir. Fakat doğum yeri hakkında bilgi yoktur. Rivayete göre, Finlandiya'ya Almanya'dan göç etmiştir. Finlandiya'da farklı şehirlerde (çoğunlukla Järvenpää Camii binasında) yaşamış ve ders vermiştir. Öğretmenlik maaşını veliler ödemiştir. Mohammed, 30 Aralık 1965'te vefat etmiş ve Helsinki'de Finlandiya İslam Cemaati Meezarlığı'na defnedilmiştir.

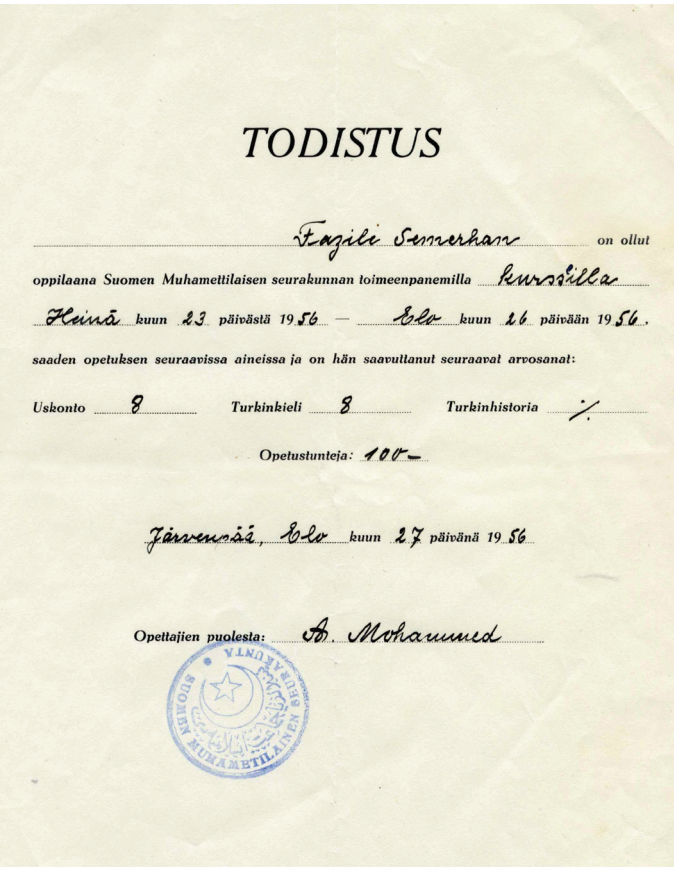

TODISTUS

Fazile Semerhan on ollut oppilaana Suomen Muhamettilaisen seurakunnan toimeenpanemilla kurssilla Heinä kuun 23 päivästä 1956 — Elo kuun 26 päivään 1956, saaden opetuksen seuraavissa aineissa ja on hän saavuttanut seuraavat arvosanat:

Uskonto 8 Turkinkieli 8 Turkinhistoria /

Opetustunteja: 100–

Järvenpää, Elo kuun 27 päivänä 1956

Opettajien puolesta: A. Mohammed

SUOMEN MUHAMETTILAINEN SEURAKUNTA

Fazile Semerhan'a (Nasretdin) Järvenpää'da düzenlenen yaz okuluna katıldığına dair verilen, Abdulber Mohammed'in imzaladığı belge. 1956. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Aysa Beşar

Aysa Beşar. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

Aysa Beşar, 1886 yılında Nijniy Novgorod vilayetinin Suuksu (bugünkü Klyuçişçi) köyünde dünyaya gelmiştir. Helsinki'ye ne zaman yerleştiği konusunda bir bilgi yoktur. 1920'li yıllarda Järvenpää'ye taşınmıştır. Järvenpää şehrinin yanı sıra Vilmanstrand, Lahtis vb. şehirlerde de ders vermiştir. Järvenpää'da yaz okulu düzenlendiğinde başka şehirlerden gelen çocukları kendi evinde misafir etmiştir. 1941 yılında Järvenpää'da vefat etmiştir.[364]

Osman Ali Soukkan

Osman Ali Soukkan, 1903 yılında Makedonya'nın İştip şehrinde dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta ailesiyle Türkiye'ye yerleşmiştir. Çocukluğundan itibaren seyahat etmeyi çok sevmiş ve oğlu Türker'in anılarına göre, 1930'lu yıllarda bisikletle Avrupa seyahatine çıkmıştır. Rivayete göre, 1932 yılında Finlandiya'ya ulaşmış ve burada eğitim almak istemiştir. Türkiye'de dinî eğitim görmüş olduğu için Finlandiya İslam Cemaati onu öğretmenlik görevine davet etmiştir. Beşar, çeşitli şehirlere (Pori, Viborg, Kotka ve Rauma) giderek ders vermiştir. 1943 yılında evlenince Järvenpää şehrine yerleşmiştir. 1948 yılında ailesi ile birlikte İsveç üzerinden Türkiye'ye gitme kararı almıştır. Bilinmeyen sebeplerden dolayı Beşar ve ailesi İsveç'te 1952 yılına kadar kalmışlardır. Sonra Türkiye'ye gitmişler, fakat o Türkiye'deki koşullardan memnun kalmamış ve sekiz ay sonra ailecek İsveç'e geri dönmüşlerdir. Beşar, İsveç'te vefat etmiştir.[365]

Osman Soukkan Pori şehrindeki yaz okulunda. 1930'lu yıllar. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

[364]Fazile Nasretdin ile söyleşi, 26.05.2016.

[365]Türker Soukkan arşivi.

Arif Rami

Tatar cemaatinde 1934-1971 yılları arasında öğretmenlik yapan kişiler arasında, ünlü Tatar şair Derdmend'in (Zakir Remiyev) oğlu Arif Rami de bulunmaktadır. Arif Rami, 1895 yılında, Orenburg vilayetinin Orsk bölgesindeki Yuluk köyünde dünyaya gelmiştir. Hüseyiniye Medresesi'nde ve Orenburg Rus Teknik Lisesi'nde okumuştur. 1914 yılında Liege şehrindeki Elektroteknik Enstitüsü'nde okumaya başlamıştır. Mezun olduktan sonra Rusya'ya dönmeyerek çeşitli Avrupa ülkelerinde yaşamıştır. 1933 yılında Finlandiya'ya öğretmenlik yapmak için davet edilmiştir. 1934 yılından itibaren çeşitli şehirlere (Terijoki, Turku, Salo vb.) giderek dersler vermiştir. 1971 yılında Roma'ya seyahati sırasında vefat etmiştir. Roma'da defnedilmiş ve daha sonra naaşı İstanbul'a götürülmüştür.

Arif Rami Turku'da öğrencileri ile birlikte. 1930'lu yıllar. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Diğer Öğretmenler

Ahmet Naim Atasever 1965 yılında Türk İlkokulu'ndan ayrılınca, onun yerine Rauza Serdengeçti davet edilmiştir. Türk İlkokulu kapanınca eğitim işleri Finlandiya İslam Cemaati'ne geçmiş; Cemaat din bilgisi derslerini imamın vermesi ve Tatarca dersleri için bir öğretmenin davet edilmesi yönünde karar almıştır. 1969-1972 yılları arasında Tatarca derslerini daha önce Türk İlkokulu'nda öğretmenlik yapan Feride Biçuri yürütmüştür. 1972 yılında Tatarca öğretmenliği Naile Binark'a geçmiştir. Binark çocuklar için birkaç kitap hazırlayıp yayımlamıştır.

Feride Biçuri

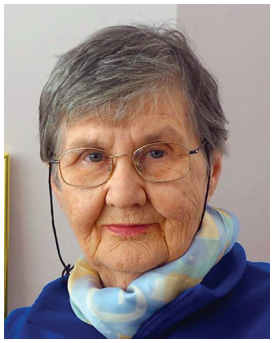

Naile Binark

Önder Çaydam

Hamide Çaydam

Fazile Nasretdin

Kamer Yafay Nogmanov

1975-1987 yılları arasında Tatarca derslerini Tampere İmamı Habiburrahman Şakir'in kızı Hamide Çaydam üstlenmiştir. Onun eşi Önder Çaydam da öğretmenlik yapmıştır. 1987-1991 yılları arasında Tatarcayı Fazile Nasretdin okutmuştur. 1991 yılında Tatarca dersleri için tekrar Hamide Çaydam davet edilmiş ve öğretmenliği 2015 yılına kadar sürdürmüştür. Günümüzde Tatarca derslerini, yüksek lisans eğitimini Kazan Federal Üniversitesi Filoloji Enstitüsü'nde yapan Türkiye Tatarı Kamer Yafay Nogmanov vermektedir.

Ana Dili öğretmeni Fazile Nasretdin Jarvenpää şehrinde bulunan camide ders verirken. 1990'lar.
Kaynak: Fazile Nasretdin Arşivi.

EĞİTİM FAALİYETLERİ

Dil ve Din Kursları

Finlandiya Tatarları dinî cemaat kurma çabalarına girişirken, aynı zamanda kendi okullarını kurmayı da hedeflemişlerdir. Finlandiya topraklarında devlet hizmetiyle görevli asker Tatarların bulunduğu dönemde bile din bilgisi derslerini organize etme teşebbüsleri olmuştur.

Finlandiya'ya yerleşen Tatarlar, SSCB sınırları içinde kalan ana vatandan kopup memleketlerine gidip gelme imkânından yoksun kalınca çocuklarına ana dilini ve din bilgilerini öğretme sorunu gündeme gelmiştir. Çocuklar için yaz okullarının düzenlenmesi, bir çözüm yolu olarak düşünülmüştür. O dönemde Terijoki şehri, Finlandiya Tatarlarının sevilen tatil yeri olmuştur. Burada düzenlenen yaz okullarında çocuklara Tatarca din bilgisi dersleri verilmiştir. Bu dersleri, İmam Veli Ahmet Hakim vermiştir. 1918 yılında Terijoki'de 15 çocuk ders almıştır. Yaz okulu 5 Haziran'da başlayıp 25 Ağustos'a kadar sürmekteymiş. Dersler bazen 45 dakika, bazen birkaç saat sürermiş. İmam Hakim derslerde dinin temellerini açıklayarak peygamberler tarihini anlatıp Arap harflerini öğretirmiş.[366] O dönemde Tatarlar arasındaki mektuplaşmalarda Arap harfleri kullanılırmış.

Birkaç Tatar ailesi 1920'li yılların başında Järvenpää şehrine taşındıktan sonra orada da din bilgisi kursları düzenlenmeye başlanmıştır. Tatar çocukları Finlandiya'nın her tarafından Järvenpää'ye gönderilmişler ve yaz boyunca oradaki Tatar ailelerin evlerinde kalmışlardır. İmam çocuklara iki ay boyunca ders vermiştir. Böyle kurslar başka şehirlerde de düzenlenmeye başlamıştır.

Järvenpää'daki yaz okulunda öğretmen Abdulber Mohammed (en sağda) ile öğrencileri. 1950'li yıllar. Kaynaka: Fazile Nasretdin arşivi.

1930'lu yılların başı itibarıyla Abo, Kotka, Rauma, Tammerfors, Kuopio, Järvenpää, Helsingfors, Viborg ve Vilmanstrand gibi şehirlerde yaz okulları düzenlenmiştir. Ders vermeye İmam Veli Ahmet Hakim ve Osman Ali Soukkan, Gibadulla Murtazin ve Aysa Beşar öğretmenleri gelmişlerdir. Abdullah Battal Taymas, Musa Bigiyev ve Arif Rami gibi cemaat dışından davet edilen Tatar aydınlar da eğitim işlerine katkıda bulunmuşlardır.[367]

[366] Fazile Nasretdin arşivi.

[367] Fazile Nasretdin arşivi.

Önce 1939'da patlak veren Sovyet-Fin Savaşı, sonra İkinci Dünya Savaşı koşulları değiştirmiş ve birçok Tatar ailesi sınır bölgelerinden Finlandiya'nın iç bölgelerine taşınmıştır. Savaşa rağmen eğitim işleri sürdürülmüş ve yaz kursları da devam etmiştir. 1980'li yılların başında Helsinki yakınlarındaki Villa Träskkulla binası satın alınarak bir eğitim merkezi hâline getirilmiştir ve dersler artık bu merkezde verilmeye başlanmıştır. Yaz okulu genellikle iki hafta sürerken din bilgisi ve Tatarca dışında, müzik, şarkı ve dans dersleri veren hocalar da kurs vermek için çağrılmıştır. Yaz kursları uygulaması, günümüzde de devam etmektedir.

Terijoki'de 1929'da düzenlenen yaz okulu. Öğretmenler: Alimcan İdrisi ve Gibadulla Murtazin (ikinci sırada soldan dördüncü ve beşinci). Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Gibadulla Murtazin, Tampere'de öğrencileri ile birlikte. 1930'lu yıllar. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Kuopio'da 1932'de düzenlenen yaz okulu. Öğretmen: Aysa Beşar (ortada). Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Finlandiya İslam Cemaati nezdinde çalışan hafta sonu anaokulu. 1960'lı yıllar. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

1969 yılında, Faruk Hamidulla'nın girişimiyle Helsinki'de 3-7 yaş arası çocuklar için hafta sonu okulu düzenlenmiştir. Eğitmenliği Feride Nisametdin, Fehime Safiulla, Asıl Sadri, Fazile Nasretdin vb. üstlenmiştir. Bu uygulama günümüzde de devam etmektedir. Çocuklar cumartesi günleri üç saat boyunca Tatarca oyunlar oynamakta, Tatarca şiir ve şarkılar söylemekte ve din bilgileri öğrenmektedir.

Derya Samaletdin, 2014 yılında düzenlenen yaz okulunda ders verirken. Kaynak: Ramil Belyaev arşivi.

Villa Träskkulla'da 2012'de düzenlenen yaz okulu. Din bilgisi öğretmeni Abdurrahman Kaya ve ana dili öğretmeni Fazile Nasretdin (sağdan ikinci ve üçüncü). Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Helsinki'deki Türk İlkokulu

1925 yılında Finlandiya İslam Cemaati kurulunca, Finlandiya Tatarları bir okul kurma ihtiyacını dile getirmeye başlamışlar. Yahudi cemaatinin kurduğu okul, bu konuda bir örnek teşkil etmiştir. Finlandiya'daki Yahudiler, okul kurmaya daha 1893 yılında teşebbüs etmişlerdir. O zamana kadar Yahudi çocuklar, eğitimin İsveç dilinde verildiği Finlandiya okullarında okumuşlar. Finlandiya örgün eğitim sisteminde Hristiyanlık dışında başka dinin öğretilmesine kanunen izin verilmediği için Yahudi cemaati para toplayarak 15 Eylül 1893'te Kalevankatu Sokağı'nda kendi okulunu açmıştır. Mali sıkıntılardan dolayı bu okul 1900 yılında geçici olarak faaliyetini durdurmuş ve 1918 yılında tekrar açılmıştır. Okulun İsveççe adını *Judiska Samskolan i Helsingfors* (Helsinki Yahudi Karma Okulu) koymuşlar.[368]

1930'lu yıllarda Yahudi okulunda 150 civarında öğrenci okumuştur. 1933'te okulun adı Finceye geçirilerek *Helsingen Juutalainen Yhteiskoulu* olmuştur. 1977 yılından beri bu okulun adı *Juutalainen Koulu* (Yahudi Okulu) şeklindedir. 1953 yılında Yahudi cemaati bir anaokulu da açmıştır.

Yahudi cemaati ile yakın temas hâlinde olan ve bu cemaatin yürüttükleri faaliyetleri gözlemleyen Tatarlar, okul meselesinde de onlardan esinlenmişler ve bir azınlık konumunda bulundukları için din ve ana dili eğitiminin önemini iyice kavramışlar. Tatarların düzenledikleri çeşitli toplantılarda ve ziyafetlerde sürekli olarak okul meselesi gündeme getirilmiştir. Örneğin, 1928 yılında Umer Abdrahim'in daveti üzerine Kurban Bayramı kutlama vesilesiyle 60 civarında Tatar bir araya gelmiştir. Ziyafet sırasında okul meselesi de konuşulmuş ve bir Fin-Türk okulunu kurma fikri ortaya atılarak mütevelli heyeti kurulması kararlaştırılmıştır. Bu fikri herkes desteklemiş, yalnızca İmam Veli Ahmet Hakim böyle bir heyeti kurmanın çok zor olacağını dile getirmiştir. Konuklardan biri bunun için 25 bin mark bağışta bulunacağını söylemiştir. Diğer bir konuksa 35 bin mark maddi destek vereceğini belirtmiş olsa da bunun devamı gelmemiştir.[369] Yine de okul meselesinin konuşulması, bu düşüncenin Tatar cemaati için önemli olduğunu göstermiştir.

Okul fikrini özellikle Tampere Tatarları aktif olarak savunmuşlardır. Bunu Zinnetulla Ahsen Böre'nin hazırlamış olduğu *Olemme Onnistuneet Perustamaan Seurakunnan, Mutta Miksi Emme Ole Onnistuneet Perustamaan Suomalais-Turkkilaista Koulua?* (Cemaati Kurabildiysek Neden bir Fin-Türk Okulu Kurmuyoruz?) başlıklı broşürden öğreniyoruz. Bu broşürde Tampere Tatarlarının Fin-Türk okulunun mütevelli heyetini kurma konusunda Helsinki'deki Cemaat yöneticileri ile yaptıkları yazışmalar hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Broşürde yer alan bilgilere göre, 8 Kasım 1930'da bahsi geçen mütevelli heyeti kurulmuş ve resmî mercilerce tasdik edilmiştir. Ayrıca heyetin 14 maddeden oluşan tüzüğü de hazırlanmıştır. Buna göre okulun mütevelli heyetinin kuruluş amaçları olarak şunlar belirtilmiştir: "Fin halk okulu müfredatına uygun, fakat Hristiyanlık bilgileri yerine İslam dini, Türk dili, tarih ve ülke bilgileri okutulacak olan iki ilkokul ve dört ortaokul sınıfından oluşacak bir millî okul kurup onu idame ettirmek." Tüzükte mütevelli

[368] Kantor, London-Zweig, Muir, s. 62-64.

[369] Ahsen Böre, s. 9.

heyetinin Tampere şehrinde bulunacağı ama faaliyetlerinin Finlandiya genelini kapsayacağı belirtilmiştir. Finlandiya'da Tatarların topluca yaşadıkları bütün yerlerde okullar açılması hedeflenmiştir.

Mütevelli heyetinde 66 üye yer almış, heyetin imamlık görevi ise Musa Bigiyev'e verilmiştir. Mütevelli heyetinin kurulmasına önayak olan Zinnetulla Ahsen Böre'nin yurt dışındaki Tatar aydınlara danışarak hareket ettiğini ve Musa Bigiyev'den bir Fin-Türk okulunu kurma meselesinde büyük destek gördüğünü belirtmek gerekmektedir. Musa Bigiyev, çocuklara Arap harflerini öğretmenin önemine vurgu yaparak, böylece onların Kur'an'ı orijinal yazıldığı şekliyle okuyabileceklerini ve ayrıca Arap harfleriyle yazılan Tatarca eserleri de okuyacaklarını belirtmiştir. Bu konuda Musa Bigiyev şunları demiştir: "Latin harfleri Fin okullarında öğrenilebilir. Eğer Finlandiya'da kendi okulunuzu açacaksanız orada Arap harfleri öğretilmelidir. Buna gayret edin. Ama Latin harflerini temel alan okul açmak istiyorsanız bunu da desteklerim. Başarırsanız gurur duyarım."

Okul meselesinde Finlandiya Tatarları; Sadri Maksudi, Lütfi İshaki gibi Tatar aydınları ile mektuplaşmışlar ve bu aydınların hepsi okul fikrini gönülden desteklemiştir. Fakat bazı nedenlerden dolayı o dönemde okul açılamamıştır. Mütevelli heyetinin Tampere'de kurulmuş olması, Tampere Tatarları ile Helsinki'deki Cemaat arasında bazı görüş ayrılıklarının bulunduğuna işaret etmektedir. Ayrıca 1939 yılından itibaren savaşlar dönemine girilmesi de bu konudaki faaliyetleri olumsuz etkilemiştir.

Savaş sonrasında, okul fikri tekrar gündeme gelmiştir. Mali ve idari konuları düzenlemek için yeni bir mütevelli heyeti kurma ihtiyacı belirmiştir. 14 Mart 1947'de Helsinki'de gerçekleşen toplantıda kurulan yeni mütevelli heyeti, 15 Mayıs'ta resmî merciler tarafından tasdik edilmiştir.[370] Mütevelli heyeti başkanlığını sırasıyla Ümer Daher (1947-1958), Hüseyin Sadık (1958-1965), Rafik Şakir (1965-1966), Hamid Hayretdin (1966-1967) ve Hüseyin Sadık (1967-1969) yapmışlardır.

Okul açılışı için hazırlıklar bir yıl sürmüştür. Bu sürede müfredat düzenlenmiş ve öğretmenler bulunmuştur. Okulun müfredatı devlet genelinde uygulanan ilkokul standartlarına göre hazırlanmış; Fin okullarında okutulan bütün derslere ayrıyeten İslam bilgisi, Arap harfleri, Kur'an gibi din içerikli derslerin okutulması planlanmıştır. Fin okulu müfredatının okutulması için soyadı Sisto olan bir öğretmen davet edilmiştir. 1951 yılında Sisto'nun yerini 1950'de Jyvaskyla Öğretmen Yüksek Okulu'ndan mezun olan Kristina Kandelin almıştır. Kandelin, Türk İlkokulu'nda 1951-1969 yılları arasında çalışmıştır. Tatarca ve din bilgisi derslerinin okutulması için Tampere'den Gibadulla Murtazin davet edilmiştir.

Okulun açılışı, 1 Eylül 1948'de Helsinki'deki Albertinkatu, 27 adresinde bulunan Cemaat binasında gerçekleşmiştir. Dersler başlamadan önce kutlama töreni yapılmış ve dua edilmiştir.

[370] Finlandiya İslam Cemaati Arşivi. Türk İlkokulu'nun 10. yıl dönümü vesilesiyle yapılan selamlama konuşması, 1957.

Kristina Kandelin ve Gibadulla Murtazin, Finlandiya Türk İlkokulu'nda öğrencileri ile birlikte. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Öğretmenlerin tuttuğu okul notlarından elde edilen verilere göre, Kristina Kandelin, okulun ilk yılında okuma ve yazmadan oluşan Fince derslerini vermiştir. Gibadulla Murtazin ise Arap harfleri, doğa bilgisi, Kur'an sureleri ve başka din bilgilerini öğretmiştir. Murtazin'in ayrıca matematik derslerini vermesi de dikkate değerdir.

Okulun ikinci yılında Murtazin, Arap harfleriyle yazılan Tatarca metinler okutarak Tatarca dilbilgisi ve İslam inancının temellerini (abdest, namaz, oruç vb.) öğretmiştir. Bunun dışında Tatarca şiir ve şarkılar da öğreterek Tatar kültürüne dair bilgiler de vermiştir. Kandelin, okuma, yazma ve Fince derslerini devam ettirmiştir.

Üçüncü sınıfta Murtazin tarafından yukarıda sayılan dersler dışında bir de peygamberler ve İslam tarihi dersleri de okutulmuştur. Kandelin Fin edebiyatı dersi vermiş, Fin edebiyatçıların eserlerini tanıtmış ve ayrıca el işi derslerini yürütmüştür.

Kristina Kandelin. Kaynak: Okan Daher arşivi.

Kristina Kandelin ve Gibadulla Murtazin, ders sırasında öğrencileriyle birlikte. 1960'lı yılların ortası. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Okulun son sınıfı olan dördüncü sınıfta Murtazin'in verdiği derslere İslam'da mezhepler dersi eklenmiştir. Mezhep kurucularının yaşam öyküleri anlatılırken Hanefi mezhebi daha ayrıntılı olarak öğretilmiştir. Dördüncü sınıfın ders müfredatında ayrıca Türk tarihi dersi de dâhil edilmiş; "Türklerin kökeni", "Türk kağanlığı tarihi", "İdil Bulgarları Devleti tarihi", "İdil Bulgarları'nın İslam'ı kabul edişi", "İdil Bulgar şehir ve köyleri", "İdil Bulgarlarında ticaret ve kültür", "Altın Orda dönemi" konuları işlenmiştir. Bu ders aracılığıyla çocuklara Türklük bilinci aşılanmıştır.

Finlandiya Tatarları kuruluşlarının resmî adlarında, Tatar isminin geçmediğini belirtmek gerekir. Anlaşıldığı üzere, Finlandiya Tatarları, Finlandiya'yı ziyaret eden Tatar entelektüellerinin Türklüğü öne çıkaran ve *Türk* teriminin kullanılmasından yana olan tutumundan etkilenmişlerdir; ayrıca, *Tatar* adının Finlandiya'da Orta Çağdaki Tatar-Moğolları çağrıştırıcağını düşünerek bundan ötürü bu adı kullanmaktan çekinmişlerdir. Bu sebeple Finlandiya Tatarlarının kurduğu okul *Finlandiya Türk İlkokulu* olarak adlandırılmıştır. Tatar kültürüne ilişkin derslerin verilmediği günlerde Murtazin not defterine, "Bugün Türklük dersleri yapılmadı." diye not düşmüştür. Tatarca derslerini Murtazın dışında Halifa Husnetdin de vermiştir.

Ek 2'de görüldüğü gibi, 1962-1964 yıllarında Türk İlkokulu en faal ve başarılı dönemini yaşamış ve bu yıllarda okulda 30 öğrenci okumuştur. Fakat 1964 yılından itibaren öğrenci sayısı azalmaya yüz tutmuştur. 1960 yılında emekliye ayrılan Murtazin'in yerini cemaatin yeni İmamı Ahmet Naim Atasever almıştır. O, derslere Murtazin'in hazırladığı programa göre devam etmiştir. 1965 yılında imamın yerine öğretmen olarak Rauza Serdengeçti davet edilmiştir.

Öğretmen Rauza Serdengeçti, öğrencileri ile birlikte. 1960'lı yılların sonu. Kaynak: Ramil Belyaev arşivi.

Rauza Hanım'ın öğretmenliği üstlenmesi ile derslerin içeriği ve veriliş şeklinde değişiklikler meydana gelmiştir. Ondan önceki öğretmenlerin ders notlarını Arap harfleriyle tuttuğu tespit edilmektedir. Rauza Hanım ise notları Latin harfleriyle Türkçe (Anadolu Türkçesinde) tutmuştur. Böylece Arap harflerinden Latin alfabesine geçiş gerçekleşmiştir. Derslerin içeriği de değişmiş, Murtazin'in programında din bilgisi dersleri dışında Türk halkları tarihine dair bilgiler de yer alırken Rauza Hanım'ın ders planı Türkiye'deki eğitim standardına uygun olarak düzenlenmiş ve Türkiye devletperverliğini vurgulayan ögeleri (Atatürk'e sevgi ve saygının aşılanması, Atatürk'ün söyledikleri, Türk atasözleri ve deyimleri vb.) içermiştir. Rauza Hanım dersleri Türkiye Türkçesinde verdiği için bazen Tatar öğrenciler, Rauza öğretmeni anlamakta güçlük çekmiştir. Okulun Tatarlar arasında cazibesini kaybetmeye başlaması buna bağlanabilir; çünkü Rauza öğretmenin ders verdiği üç yılda öğrenci sayısı 18'den 9'a düşmüştür.

1968 yılında Rauza Serdengeçti yerine Feride Biçuri davet edilmiştir fakat 1968 yılında öğrenci sayısı sadece dört kişiden ibarettir. Öğrenci azlığından dolayı Finlandiya Türk İlkokulu mütevelli heyeti okulu kapatma kararı almış ve bundan sonra din ve ana dili dersleri Finlandiya İslam Cemaati'nin düzenlediği yaz okullarında devam etmiştir.

1948-1969 yılları arasında faaliyet gösteren Türk İlkokulu, Tatar azınlığın Finlandiya toplumu ile bütünleşmesinde ne kadar başarılı olduğunun bir kanıtıdır. Okul, bir Avrupa ülkesinde açılmış olan ilk ve tek Tatar okuludur. Finlandiya Tatarları iki kültürlülüğü korumaya büyük önem vererek bunun bilinci ile hareket etmişlerdir. Tatar kimliğinin korunması için okulda ana dili ve edebiyat, Türk halkları tarihi ve İslam dini bilgisi okutulmuştur. Aynı zamanda Tatar çocuklarının Fin toplumu ile başarılı bir şekilde kaynaşmasını sağlamak için Fin dili ve edebiyatı, Fin kültürü dersleri verilmiş ve Finlandiya'nın tarihî mekânlarına okul gezileri düzenlenmiştir. Örneğin, 29 Mayıs 1950'de Sveaborg Kalesi ziyaret edilmiştir.

İki kültürlülüğün korunmasına yönelik eğitim, bir yandan öğrencilere Fin toplumu değerlerini aşılarken, öbür yandan Tatar öğrencilerin kendi etnik kimliklerinin farkında olmalarını sağlamıştır. Türk İlkokulu'nun Ceditçi eğitim tarzına bir örnek teşkil ettiğini de belirtmek gerekir.

Türk İlkokulu'nda bir bayram gecesi. 1950'li yılların sonu. Kaynak: Gölten Bedretdin arşivi.

DİNÎ VE KÜLTÜREL MERKEZLER

İbadethaneler

Nijniy Novgorod Tatarlarının yaşamında camiler ve ibadethaneler önemli yer tutmuştur. Tatarlar, başka ülkelere taşındıktan sonra da dinlerinin yükümlülüklerini yerine getirebilecekleri bu tür mekânlara sahip olmaya gayret etmişlerdir.

Rus devletinin hizmetinde bulunan Tatar askerlerin Finlandiya'daki tarihini inceleyen araştırmacı Harry Halen'in verdiği bilgilere göre, 1855 Kırım Savaşı'ndan önce Sveaborg Kalesi'nde Tatarlar için bir ibadet yeri tahsis edilmiş ve daha sonra bu ibadethane Helsingfors'un kıta bölümüne geçirilmiştir. 1857-1904 yılları arasında Tatarlar ibadet için Albertsgatan Sokağı'nda bulunan imam konutunun bir odasını kullanmışlardır. 1905 yılında ibadethane, Gagnes Meydanı'ndaki ahşap bir binaya taşınmıştır; bu bina günümüze kadar korunamamıştır. 1909-1911 yılları arasında ibadethane Malmgatan Sokağı'nda sinagogun ve Makovskiy Hamamı'nın

Helsinki'de Pohjoisesplanadi Caddesi'nde bulunan 7 numaralı bina. Tatarlar, 1913-1918 yılları arasında bu binadaki bir daireyi kiralayarak onu, imamın konutu ve Cuma namazları için toplanma yeri olarak kullanmışlardır. Günümüzde bu binada İsveç Büyükelçiliği bulunmaktadır. Kaynak: Helsinki Şehir Müzesi Dijital Arşivi.

yanında bulunmaktaydı. Tatarlar 1913-1918 yılları arasında, imamın konutu ve Cuma namazları için toplanma yeri olarak Pohjoisesplanadi, 7 adresinde kiraladıkları bir daireyi kullanmışlardır. Bugün bu binada İsveç Büyükelçiliği bulunmaktadır.[371]

İbadethanenin masrafları, İdil boyu Tatarlarının âdetine uyularak gönüllü bağışlardan karşılanmıştır. İslam öğretisine göre, cami için harcanan her kuruş çok büyük sevap olarak kabul edilmiş; ibadethanelerin bakımını üstlenenler büyük itibar kazanmıştır. Tahminî olarak 1915 yılında kurulan Helsingfors Müslüman Hayır Cemiyeti, ibadethane ile ilgili masrafları üstüne almıştır.

Finlandiya Tatarları, kendilerine ait bir camiye duydukları ihtiyacı, kendi aralarında sıklıkla dile getirmişlerdir. Bu yönde ilk defa, 1920'li yıllarda Pe-

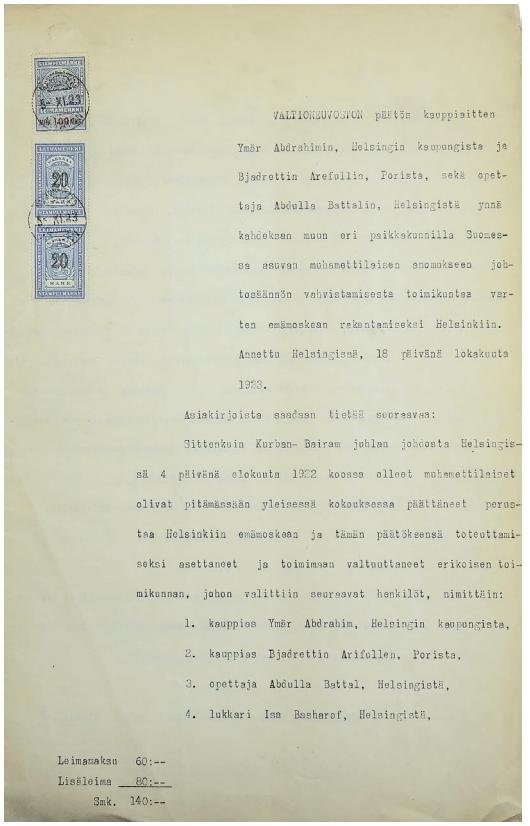

VALTIONEUVOSTON päätös kauppias Itten Ymär Abdrahimin, Helsingin kaupungista ja Bjadrettin Arefullin, Porista, sekä opettaja Abdulla Battalin, Helsingistä ynnä kahdeksan muun eri paikkakunnilla Suomessa asuvan muhamettilaisen anomukseen johtosäännön vahvistamisesta toimikuntaa varten emämoskean rakentamiseksi Helsinkiin.

Annettu Helsingissä, 18 päivänä lokakuuta 1933.

Asiakirjoista saadaan tietää seuraavaa:

Sittenkuin Kurban- Bairam juhlan johdosta Helsingissä 4 päivänä elokuuta 1922 koossa olleet muhamettilaiset olivat pitämässään yleisessä kokouksessa päättäneet perustaa Helsinkiin emämoskean ja tämän päätöksensä toteuttamiseksi asettaneet ja toimimaan valtuuttaneet erikoisen toimikunnan, johon valittiin seuraavat henkilöt, nimittäin:

1. kauppias Ymär Abdrahim, Helsingin kaupungista,
2. kauppias Bjadrettin Arifullin, Porista,
3. opettaja Abdulla Battal, Helsingistä,
4. lukkari Isa Basharof, Helsingistä,

Leimamaksu 60:--
Lisäleima 80:--
Smk. 140:--

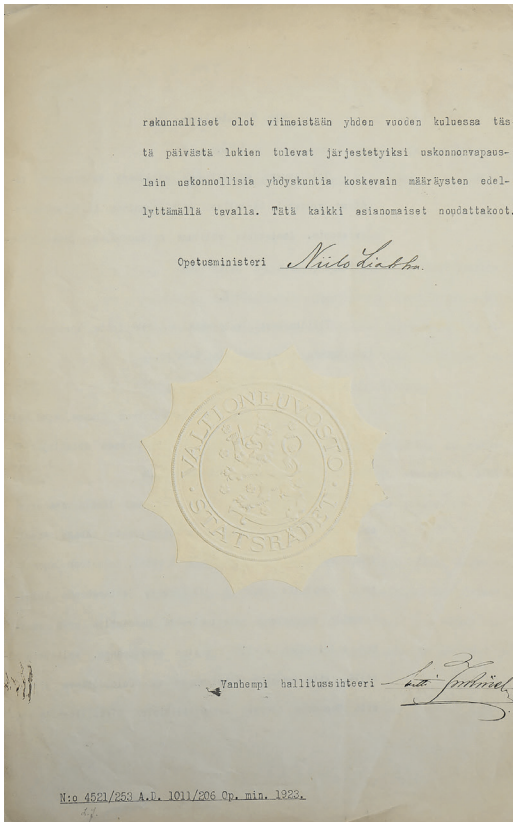

rakennalliset olot viimeistään yhden vuoden kuluessa tästä päivästä lukien tulevat järjestetyiksi uskonnonvapauslain uskonnollisia yhdyskuntia koskevain määräysten edellyttämällä tavalla. Tätä kaikki asianomaiset noudattakoot.

Opetusministeri Niilo Liakka

VALTIONEUVOSTO STATSRÅDET

Vanhempi hallitussihteeri

N:o 4521/253 A.L. 1011/206 Op. min. 1933.

Helsinki'de cami inşaatını yürütmek için kurulan heyetin tüzüğünden ilk ve son sayfalar. Tüzük, Finlandiya Eğitim Bakanı Niilo Liakka tarafından onaylanmıştır. Kaynak: Osman Abdrahim arşivi.

[371] Halen, s. 6-7.

tersburg İmamı Lütfi İshaki'nin ve Tatar bilim insanı Abdullah Battal Taymas'ın teşvikleriyle harekete geçilmiştir. Zinnetulla Ahsen Böre anılarında şöyle belirtir: "Lütfi Hoca kendimize ait cemiyetimiz, camimiz ve okulumuz yok diye bize hep sitem ederdi."[372]

1922'de cami inşaatı ile ilgilenmek üzere kurulan heyette Veli Ahmet Hakim, Ümer Abdrahim, Lütfi İshaki, Abdullah Battal Taymas ve diğerleri yer almıştır. Fakat Lütfi İshaki'nin 1925'te İstanbul'dayken aniden vefat etmesi ve Taymas'ın Finlandiya'dan gitmesi cami inşaatı için yürütülen çalışmaları aksatmıştır. Cami inşa etmek yerine bir konut satın alma kararına varılmış, 1925 yılında kurulan Finlandiya İslam Cemaati, 1929 yılında, Albertsgatan,

Helsinki'deki cami inşaatı işlerini yürütmek amacıyla kurulan ilk heyetin üyeleri. (Soldan sağa) Ön sıra: Safa İsmail, Veli Ahmet Hakim, Lütfi İshaki, Abdullah Battal Taymas ve Samaletdin Yusuf. Arka sıra: Samaletdin Arifulla, Ümer Abdrahim, Aysa Beşar ve İmad Samaletdin. 1922. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

[372]Ahsen Böre, s. 13.

27 adresinde bulunan bir konutu satın almıştır. Burada ibadet ve eğitim alanları düzenlenmiştir. Fakat büyük İslami bayramlar sırasında toplanan kalabalık için bu konut yetersiz geldiği için bayramlarda büyük salonlar (çoğunlukla Arbetets Vänner Derneği'nin salonu) kiralanmıştır.[373] Albertsgatan Sokağı'nda bulunan konuta, 1948 yılında Türk İlkokulu yerleşmiştir.

Cemaat, 1941 yılında Helsinki'deki Fredriksgatan, 29 adresinde bulunan dört katlı binayı, 1948 yılında ise aynı sokakta bulunan 33 numaralı binayı satın almıştır.[374] 1954 yılında ibadethane; Albertsgatan (bugünkü Albertinkatu), 27'den Fredriksgatan (bugünkü Fredrikinkatu), 29'a geçirilmişse de bu konut da ihtiyacı tam karşılamamış ve bazen büyük salonlar kiralamak gerekmiştir. Fredriksgatan, 33 adresinde bulunan bina ise yatırım amaçlı kullanılmıştır; birinci kattaki daireler kiraya verilirken, zemin kattaki alanlar mağaza yeri olarak kiralanmıştır.

1958 yılında Tatar cemaati, ibadetler için ayrı bir bina inşa etme kararını almıştır. Bu dönemde Tatarların, Finlandiya'daki tek Müslüman azınlık olduklarını belirtmek gerekir.

Helsinki şehir idaresi, Tatarlara ibadet yeri olarak Suvilahti'daki Kaapelitalo binasını vermeyi teklif etmiştir. Bu binada, istendiğinde minare olarak kullanılabilecek iki büyük bacanın bulunması, ilginç bir ayrıntıdır.[375] Fakat bu binanın masraflarını karşılamak, küçük bir Tatar cemaatine ağır geleceği için bu teklif kabul edilmemiştir.

Albertinkatu, 27 adresinde bulunan bina. Kaynak: www.helsinkikuvia.fi

Fredrikinkatu, 29 adresinde bulunan bina. Kaynak: www.helsinkikuvia.fi

[373] *Mähallä Habärläre,* No. 2, 2015.

[374] Karvonen, s. 28.

[375] Abdullah Ali ile söyleşi, 27.10.2010.

Annankatu, 26 adresinde bulunan Arbetets Vänner salonunda bayram namazı kılan Tatarlar. 1950'li yıllar. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Fredrikinkatu, 29 adresindeki salonda bir bayram namazı. 1950'li yıllar. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Helsinki'deki İslam Evi

Cemaat üyeleri arasında fikir alışverişi yapıldıktan ve uzmanlara danışıldıktan sonra Tatar cemaati, kültürel ve dinî amaçlarla kullanmak üzere bir bina inşa edilmesini kararlaştırmıştır. İnşaat çalışmalarının organize edilmesi ve yürütülmesi ile ilgilenmek üzere bir heyet kurulmuştur. Bu heyette Abdullah Ali, Reşit Samaletdin, Osman Ali, Enver Samaletdin, Zinnet Alkara, Abdulkayum Ali, Zeki Samaletdin ve Zeki Ali yer almıştır. Abdullah Ali başkanlığa seçilmiştir. Fredriksgatan, 33 adresinde bulunan iki katlı binanın yıkılması ve planlanan İslam Evi'nin bu binanın yerine inşa edilmesi kararlaştırılmıştır.

Hazırlanan mimari plana göre binanın beşinci katında erkekler ve kadınlar için ibadet yerleri ve büyük bir salon; dördüncü katında toplantı odası, büro ofisi, küçük salon, iki derslik ve hizmet odaları bulunması öngörülmüştür. Geriye kalan katların kiraya verilmesi ve böylece bina masraflarının kira gelirleriyle karşılanması planlanmıştır. Bu uygulama, Tatarların eskiden beri kullandığı bir mali yöntemdir.

Abdullah Ali

Osman Ali

Abdulkayyum Ali

Reşit Samaletdin

Zinnet Alkara

Enver Samaletdin

Zeki Samaletdin

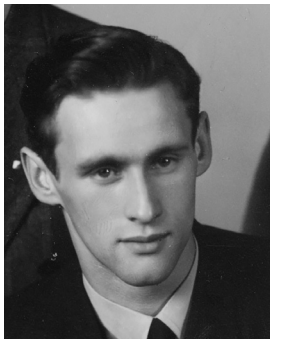

Zeki Ali

Finlandiya İslam Cemaati'nin yıkmak ve yerine İslam Evi'ni inşa etmek üzere satın aldığı bina (Fredriksgatan Caddesi, no. 33). Yıl, 1948. Kaynak: www.finna.fi

Finlandiya İslam Cemaati, mimari planı onaylamış ve Ocak 1960'ta inşaat çalışmaları başlamıştır. Proje finansmanı için bankalardan ve sigorta şirketlerinden borç alınmıştır. İnşaatın bütçesi 150 milyon Fin markı olarak belirlenmiştir. O dönemde Tatar Cemaati'nin elinde 22 milyon Fin markı bulunmaktadır. Kansallis Osake Pankki Bankası 50 milyonluk ve Pojola Sigorta Şirketi 40 milyonluk kredi vermiştir. Ayrıca Müslüman ülkelerine de mektuplar gönderilmiş, üç ülke Finlandiya Tatar Cemaati'nin ricasına yanıt vererek para göndermiştir. Türkiye 5,3 milyon, Pakistan 4,5 milyon ve Fas Krallığı 600 bin Fin markı değerinde destekte bulunmuştur.[376]

Toplanan paralar yine de yeterli gelmediği için inşaat çalışmalarını yürüten Avukat Stig Hedman, inşa edilecek binada mekân kiralamaya istekli olan firmalardan kredi alınmasını önermiştir. Bu firmalar toplam 21,3 milyon Fin markı değerinde kredi sağlamıştır. Geriye kalan 14 milyonu, Tatar cemaati üyeleri kendi aralarında toplamışlardır. Bu konuda Abdullah Ali şunları söylemiştir:

> *Eksik parayı diaspora üyelerinden toplamaya karar verdik. Tatarlar kendi binalarının inşa ediliyor olmasından büyük heyecan duydukları için hemen razı oldular. Varlıklı olmayanlar bile kendi imkânlarını aşan büyük paralar verdiler. Hatta bazıları için endişe bile duydum ve hâllerine acıdım; bu kadar parayı nereden aldılar diye düşündüm.*[377]

İslam Evi inşa hâlindeyken. Kaynak: www.finna.fi

Eski binanın yıkımına 16 Ocak 1960'ta başlanmıştır. Nisan ayı itibarıyla binanın temel çukuru kazılmıştır. Temel atma töreni, 10 Nisan'da gerçekleşmiştir. Törende yaklaşık 200 Tatar hazır bulunmuştur. Müslüman ülkelerin diplomatları da davet edilmiş; Pakistan Büyükelçisi Arşad Hüseyin, Mısır büyükelçisi Ahmed Riyad ve Türkiye Büyükelçiliği Sekreteri Aydın Yeğen törende bulunmuşlardır. Fin hükümetinden de davetliler bulunmuştur. Bina temeline, o günün gazeteleri, paraları ve binanın inşaatına ilişkin bazı belgeler konulan bir kapsül gömül-

[376] *Doroga k Hramu* belgeseli, 2011.

[377] Abdullah Ali ile söyleşi, 27.10.2010.

müştür. İmam Veli Ahmet Hakim Kur'an'dan ayetler okumuş ve toplanan Müslümanlar dua etmişlerdir.

Binanın inşaatı hızlı bir şekilde başlamış ve 9 Haziran 1960'ta *Harjannostajaset*[378] kutlaması düzenlenmiştir. Ekim ayında inşaat tamamlanmış ve ilk kiracılar (*Seitsenmainos* reklam şirketi, *Helsingin Sanomat* gazetesinin ofisi vb.) binaya yerleşmiştir.

Camideki ilk Cuma namazı, 2 Aralık 1960'ta kılınmıştır. Cuma namazını İmam Veli Ahmet Hakim kıldırmıştır. Abdullah Ali, bu özel güne dair anılarını şöyle aktarmıştır: "O gün Cuma namazına Tatarlardan çok kişi toplandı. İmam, Cuma namazı hutbesini okudu. Bizim Tatarlar çok sevinçliydi, çoğu ağlıyordu."[379]

Fin basını, Helsinki merkezinde, çatısında hilal bulunan bir binanın inşa edilmesine geniş yer vermiş ve bu hadiseyi olumlu yorumlarla aktarmışlardır. *Suomen Sosialidemokraatti* gazetesinin 9 Nisan 1960 tarihli sayısında çıkan "Islamin Kuu Helsingen Ylle" (Helsinki Üzerinde Müslüman Hilali) adlı yazıda şunlar söylenmiştir:

> *Bu pazar günü Fredrikinkatu ile Uudenmaankatu Sokaklarının kesiştiği köşede Finlandiya İslam Cemaati'nin inşa ettiği binanın temel atma töreni yapılacaktır. ... Finlandiya Müslümanlarının sayısı bin kişiden azdır. Bu binada ibadethaneler ve bir Türk İlkokulu yerlerini alacaktır. Müslümanlar burada Tanrı ve Peygamber Muhammed'in adını anarak şehadet getireceklerdir: La İlahe İllallah Muhammedun Resulullah.*[380]

Finlandiya'nın en büyük gazetelerinden *Helsingen Sanomat*, temel atma töreninin haberini şöyle vermiştir:

> *Müslüman cemaatinin Fredrikinkatu ile Uudenmaankatu Sokaklarının kesiştiği köşede inşa edilecek olan yeni binasının temel atma töreni bu pazar gerçekleşti. İçinde cami ve Türk İlkokulu bulunacak olan binanın inşaatı başlıca olarak cemaatin bağışları ile yürütülmektedir.*[381]

İslam Evi'nde 2 Aralık 1960'ta kılınan ilk Cuma namazı. Raşid Nasretdin'in çektiği fotoğraf. Kaynak: Osman Abdrahim arşivi.

[378] Finlerin geleneğinde, binanın inşaatının tamamlandığı ve çatının kaplanmaya başladığı aşamada düzenlenen kutlamadır. Eskiden çatının kaplaması için kullanılan ağır kütüklerin kaldırılması ek bir iş gücü ve büyük emek istermiş, bu kutlama da bunu yapan işçilere minnet göstermek için yapılırmış.

[379] *Doroga k Hramu* belgeseli. 2011.

[380] Islam-talo. 1960-2010. İslam Evi'nin yıl dönümü vesilesiyle hazırlanan broşür.

[381] *Age.*

İnşaatın bütün aşamaları, Fin basını tarafından takip edilmiştir. Kendi binalarına kavuşan Finlandiya Tatarları, bu binayı faal olarak kullanmaya başlamışlardır. Caminin, kutlama salonu ve bir mutfağın yer aldığı üst katında çeşitli aile törenleri ve bayram kutlamaları yapılmaya başlanmıştır. Eskiden kiralık salonlarda gerçekleştirilen büyük bayram kutlamaları, artık burada yapılmaya başlamıştır. Dördüncü katta 1969 yılına kadar Türk İlkokulu yer almıştır. Okul için iki derslik, bir öğretmen odası ve üçüncü ve dördüncü kat arasında bulunan balkon ayrılmıştır. Türk İlkokulu kapatıldıktan sonra bu alanda yaz okulları düzenlenmiştir. Dördüncü katta bunların dışında bir büro, bir toplantı odası, bir küçük salon ve bir kütüphane yer almaktadır.

Helsinki'deki İslam Evi'nin bugünkü görüntüsü. Kaynak: Ramil Belyaev arşivi.

Üst kattaki büyük salon kültürel amaçlar için de kullanılmıştır. Finlandiya Türkleri Kültür Derneği, burada geleneksel çay ziyafetleri, konserler ve tiyatro oyunları düzenlemiştir. Büyük salon bunun dışında resmî etkinlikler için de kullanılmış olup, Cemaat'in yıllık toplantıları ve resmî ziyaretlerin kabulü burada gerçekleşmiştir. Günümüzde de Tatar cemaatinin yaşamında, bu salonda düzenlenen etkinlikler büyük yer tutmaktadır.

İnşaat bütçesinin akılcı bir şekilde planlanmış olduğunu ve yirmi yıl içinde bütün borçların ödendiğini de belirtmek gerekmektedir. Günümüzde İslam Evi, kiraya verilen mekânlar üzerinden Tatar cemaatine kazanç sağlamaktadır.

Finlandiya Tatarları için İslam Evi çok özel bir anlam taşımaktadır. 2012 yılında Cemaat'in başına geçen Atik Ali, bu duyguları şöyle ifade etmiştir:

> *Bu bina, bize önceki nesilden kalan değerli mirastır. Bizim vazifemiz bu binayı gelecek kuşağa en azından bizim elimize geçtiğinde ne hâlde idiyse yine o hâlde, mümkün olursa da daha iyi duruma getirerek bırakmaktır. Bu bir borçtur, aynı zamanda bir olanaktır.*[382]

İslam Evi'nde bir bayram namazı. Kaynak: Ramil Belyaev arşivi.

[382] Atik Ali ile söyleşi, 17.11.2010.

Järvenpää Camii

Tatarlar 1920'li yıllarda buraya yerleşmeye başladıkları zaman Järvenpää, nüfusu yaklaşık 3 bin olan küçük bir kasaba idi. Järvenpää, şehir statüsünü 1967 yılında almıştır.

Järvenpää, kırsal alan görünümünde olduğu için Tatarlara kendi memleketlerini hatırlatmıştır, çünkü burada hayvan besleyerek ve bahçe ile uğraşarak köylü hayatı yaşayabilmişlerdir. Nijniy Novgorod vilayetindeki bütün Tatar köylerinde cami bulunmaktaydı. Camiler sadece ibadet yeri değil, köyün dinî bir sembolü idi. Järvenpää Tatarları doğal olarak yeni yerleştikleri yerde de cami inşa ederek etnik ve dinî kimliklerini belli eden sembole kavuşmak istemişlerdir.

Järvenpää Tatarları, 1938 yılında cami inşa etme isteklerini, Finlandiya İslam Cemaati yönetimine bir dilekçe ile bildirmişlerdir. Dilekçe şu şekilde yazılmıştır: "Finlandiya İslam Cemaati'nin Järvenpää'de yaşayan üyeleri, millî ve dinî amaçlarla ve millî ilkokul olarak kullanmak üzere bir bina inşa etmek istediklerini Cemaat'in yönetimine arz ederler."[383] Dilekçe, Calaletdin Taşbulat ve 15 kişi tarafından imzalanmıştır.

Cemaat'in yönetimi Järvenpää Tatarlarının isteğini olumlu karşılamış ve inşaat hazırlıkları başlamıştır. Fakat 30 Kasım 1939'da Sovyet-Fin Savaşı başlayınca çalışmalar durmuş ve Järvenpää Tatarları bu meseleye ancak savaştan sonra dönebilmişlerdir. Järvenpää'de yaşayan İbrahim ve Zeytüne Arifulla, kendi arsalarını cami için bağışlamışlardır. Bağışlama senedi, 7 Mayıs 1941'de imzalanmıştır.[384] Aynı yıl içinde caminin mimari planı hazırlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması, çalışmaları yine sekteye uğratmıştır. Yine de Järvenpää Tatarları savaşın bitmesini beklemeden, 1942 yılında inşaatı başlatmışlardır.

Savaş koşullarından dolayı inşaat malzemelerinin tedariki çok zorlaşmıştır. Bu konuda Beşar Camaletdin'in ve Hüseyin Sadık'in çabalarını özellikle vurgulamak gerekir. Hüseyin Sadık'ın oğlu Naim, babasının cami inşaatına katkısını şöyle açıklamıştır: "İnşaat sırasında babam inşaat malzemelerinin tedarikinden sorumlu idi. Malzemeleri bulmak çok zordu, babam onları başka şehirlerden getirtiyordu ve ayrıca nakliye işlerinden de sorumluydu."

İnşaat işleri çok masraflı olduğu için bağışları bütün Finlandiya Tatarlarından toplama kararı alınmış ve bu işle Abdulhak Safiulla görevlendirilmiştir. Oğlu Cengiz anılarında şunları aktarmaktadır: "Babamın lakabı, Uzun Abdulhak idi. İnşaat başlayınca ona bağış toplama vazifesi verildi. Tatarların yaşadığı bütün şehir ve kasabaları gezerek para topladı. Bütün paralar inşaata harcandı."[385]

[383] Finlandiya İslam Cemiyeti'ne 29.12.1938 tarihli dilekçe. Fazile Nasretdin arşivi.

[384] Fazile Nasretdin arşivi.

[385] *Svyaşçennoye Naslediye* (Kutsal Miras) belgeseli. 2014.

Järvenpää Camii'nin 1947 yılındaki görünümü. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Caminin inşaatı 1943'te tamamlanmıştır, fakat binaya Finlandiya Savunma Bakanlığı el koymuş; savaş döneminde burayı Estonyalı gönüllü asker telsizcilerin eğitim yeri olarak kullanmıştır. Finlandiya İkinci Dünya Savaşı'ndan çıkınca, 27 Nisan 1944'te bina Tatarlara geri verilmiş ve cami olarak kullanılmaya başlamıştır.

Telsizciler cami binasında kaldığı zaman komik bir olay yaşanmıştır. Tatarların camiye karşı tutumunu gösteren bu olayı Heimo Susi, şöyle tasvir etmiştir:

Tatil günlerinde telsizciler kadınlar çağırarak danslı, içkili eğlenceler yapıyordu. Böyle akşamların birinde, gürültülü bir şekilde eğlenen askerlere sivil elbiseli bir adam yaklaşarak Tanrı'nın evine saygı göstermelerini talep etti. Fakat sarhoş askerler onun dediklerine kulak asmadılar. Biraz sonra cami avlusunda birkaç kişi toplanarak saygısız askerlere Tanrı'dan ceza dileyerek yüksek sesle dua okumaya başladılar. Tanrı'dan ceza gelmediğini görünce evin içine kendileri daldılar. İçeride

> *kavga ve dövüş başladı. Askerler, kimi çoraplı kimi yalınayak, pencerelerden atlayarak kaçışıyorlardı. Gerçek centilmenlere yaraşır bir şekilde önce hanımları pencereden buyur ediyorlar, sonra kendileri atlıyordu.*[386]

Camide Cuma namazlarını, Hüseyin Sadık ve Abdulhak Safiulla kıldırmıştır. Din bilgisi derslerini farklı dönemlerde Abdulber Mohammed, Aysa Beşar, Gibadulla Murtazin ve Veli Ahmet Hakim vermişlerdir. Camide ayrıca düğünler ve isim koyma törenleri düzenlenmiş, mevlitler okutulmuş, çay ziyafetleri verilmiş, tiyatro oyunları sahnelenmiş ve kültürel etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Böylece cami binası Järvenpää Tatarlarının dinî ve kültürel merkezi hâline gelmiştir.

Järvenpää Camii'nde Mevlit kutlaması. 25 Ocak 1948. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

[386]Heimo Susi, *Laulu Suomenpoikien,* Hämeenlinna: Tammi Karisto oy, 1994, s. 149.

Järvenpää Camii'nde bir Cuma namazı. 1952 yılı. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Feride Samarhan ile Fatih Nisametdin'in nikah töreni. Järvenpää Camii. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Cami binasındaki dinî içerikli faaliyetler 1950'li yılların sonundan itibaren azalmaya başlamıştır, çünkü genç Tatarların çoğu iş dolayısıyla başkente taşınmıştır. Böylelikle Cuma namazları artık camide kılınmamaya başlamıştır. Fakat her yıl Ramazan ayında teravih namazları için cami açık tutulmuştur.

Järvenpää'de yaşayan Tatarların sayısı azaldıkça camideki faaliyetler de azalmıştır. Buna rağmen 2009 yılında cami binası onarılmıştır. 2015 yılında Tatar cemaati camide tekrar Cuma namazlarını başlatmış ve bu namazlara bütün Järvenpää Müslümanlarını davet etmiştir. Günümüzde Järvenpää Camii'nde kılınan Cuma namazlarına 50 kadar Müslüman katılmaktadır; bu Müslümanların çoğu Tatar değildir, Finlandiya'ya çeşitli Müslüman ülkelerden göç eden kişilerdir.

Tampere'deki İbadethaneler

Tammerfors (Tampere) Tatarları, 1910-1920 yılları arasında, Amuri bölgesindeki Satakunnankatu Sokağı'nda bir konut kiralayarak bu konutu ibadethane ve imam evi olarak kullanmışlardır. İmamlığı Alautdin Abbas yapmıştır. Öğretmen Gibadulla Murtazin için Kyttilänkaru, 14 adresinde bulunan daire kiralanmıştır. Daha sonra Aleksanterinkatu, 20 adresindeki kiralık daire kullanılmıştır.[387]

1920'li-1930'lu yıllarda Tampere'deki Tatarların sayısı artınca kiralanmış dairelerin alanı, toplu ibadetler için yetersiz gelmeye başlamıştır. Ramazan ayında teravih namazları için tüccar Umer Sali'nin Hämeenkatu, 13 adresinde bulunan evi kullanılmıştır. 1933 yılında Aleksanterinkaru, 23 adresindeki büyük daire kiralanmıştır. Savaş döneminde konut-

lar kiralanmamış ve yine de toplu namazlar kılınmaya devam etmiştir. 1940'lı yıllarda Ramazan ve Kurban Bayramları kutlamaları, Tampere Tiyatrosu binasında yapılmıştır.

Savaş koşullarından dolayı 1939-1945 yılları arasında gayrimenkul fiyatları düşmüştür. Bu fırsattan yararlanan Tampere Tatarları, 1943'te Satakunnankatu, 4 adresinde bulunan bir konutu satın almışlardır. Kendilerine ait bir konutun bulunması, dinî ve kültürel etkinliklerin düzenlenmesini kolaylaştırmıştır. Aynı zamanda Tampere Tatarlarının kendi dernekleri (Tampere İslam Cemaati) de kurulmuştur.[387]

1981 yılından beri Tampere Tatarlarının ibadethanesi, Hämeenkatu, 29 adresindeki konutta bulunmaktadır. Bu konutu Tatar cemaati 1977 yılında satın alarak onarmıştır.[388] Konutta yüz kadar kişi namaz kılabilmektedir. Günümüzde bu mekânda Cuma namazları, Ramazan ve Kurban Bayramları, dernek toplantıları, çeşitli buluşmalar, ihtiyarlar için geceler ve son yirmi yılda Finlandiya'ya yerleşen Tatar göçmenlerin çocukları için Tatarca ve din dersleri düzenlenmektedir.

Tampere Tatarlarının Satakunnankatu, 4 adresinde bulunan yerleri. Kaynak: M. Baibulat'ın kitabı.

Tampere İslam Cemaati'nin ibadet salonu. Kaynak: M. Baibulat'ın kitabı.

[387]Baibulat, s. 59.

[388]Baibulat, s. 59.

Kotka'daki İbadethaneler

Kotka'da az sayıda Tatar yaşamasına rağmen, onlar da dinî işlerini düzenlemede faal olmuşlardır. Başlangıçta dinî törenler Kotka Tatarlarının evlerinde yapılmıştır. Daha çok Deyan Karatau'un evi kullanılmış ve ev sahibi imamlık görevini de yerine getirmiştir.[389] Büyük bayram kutlamaları da evlerde yapılmış, toplu namazlarda genellikle ev sahipleri imamlığı üstlenmişlerdir.

1940'lı yılların başı itibarıyla Kotka'da 80 civarında Tatar yaşamıştır.[390] Toplu namazlar ve kültürel etkinlikler için bir bina satın alınması kararlaştırılmış ve Puutarha Sokağı'nda bulunan bir bina satın alınmıştır.[391] Cafer Arifullen, evi satın almak için gereken bağışları, Finlandiya'nın diğer şehirlerinde yaşayan Tatarlardan da toplamıştır. Bu bina günümüze kadar korunamamıştır.

Kotka'da Puutarha Sokağı'nda bulunan ahşap ibadethane. Kaynak: Çingiz Safiulla arşivi.

1984 yılında Tatar derneği ile *Rakennusliike Pousi* adlı inşaat şirketi arasında anlaşma yapılmış, buna göre şirket, Tatarlara ait ahşap bina ile onun arsası karşılığında 37 m2'lik iki konut vermiştir. Bu konutlardan biri daire, öbürü garaj ve depo olarak kullanılmıştır. Kotka Tatarları konutlardan birini kendi toplantıları için kullanmışlar ve diğerini kiraya vermişlerdir. Fakat ibadetler için kullanılan daireyi sonra değiştirmişlerdir. Bu konudaki detayları Kotka Tatarlarından biri şöyle aktarmıştır:

Puutarhankatu, 3 adresinde bulunan bu binada Tatarların ibadetlerini yaptığı daire yer almaktadır. Kaynak: Ramil Belyaev arşivi.

[389] Çingiz Safiulla arşivi.
[390] İlhan Şakir arşivi.
[391] Çingiz Safiulla arşivi.

Namazları önce eski ahşap binada kılıyorduk. 1950'li yıllara kadar Cuma namazları ve bayram namazları orada kılınıyordu. İmamlığı farklı dönemlerde Deyan Karatau, Abdulhak Şakir, Abdulla Şakir vb. yaptılar. 1960'lı yıllarda Tatarlar, Kotka'dan taşınmaya başladı ve bu yüzden Cuma namazlarına artık son verdik ama büyük bayramlarda toplanıyorduk. Bayram namazından sonra bizi (Kotka Tatarlarını) Deyan Karatau, hep kendi evine davet eder ve orada lezzetli börekler ikram edilirdi.

Konutları aldıktan sonra ilk başta hizmet binası olarak kullanılan konutta namaz kılmaya başladık ama orada kıbleye göre yerleşmek zor oluyordu. Bu sebeple namazları ikinci konutta kılmaya başladık. Birinci konutu daire olarak kiralamamıza izin verdiler. 1990'lı yıllarda Kotka'da çok az Tatar kaldı; bu yüzden konut artık hiç kullanılmaz oldu. Büyük bayramlarda Helsinki'deki camiye gidiyorduk.[392]

2015 yılında Tatar derneği Kotka'daki daire ile garajı satmaya karar vermiş ve elden çıkarmıştır.

Kotka Tatarlarının ibadethane olarak kullandıkları daire. Kaynak: Ramil Belyaev arşivi.

Turku'daki İbadethaneler

Çingiz Safiulla'nın arşivinden edinilen bilgilere göre, Turku'daki ilk namazlar, Salahetdin Akbulat'ın evinde kılınmıştır. Daha sonra Tatarlar, *Taimen II ry* kuruluşunun Rauhankatu, 21 adresinde bulunan salonunu ya da Turku şehrinin spor birliğinin salonunu kiralamışlardır. 1942 yılında Linnankatu, 9 adresinde bulunan daire satın alınmış; ibadethane ve derslik olarak kullanılmaya başlamıştır. Burada düzenlenen etkinliklere Turku yakınında bulunan Salo, Rauma ve Pori kasabalarından da Tatarlar gelmiştir.[393]

[392]İlhan Şakir ile söyleşi, 14.05.2016.

[393]Çingiz Safiulla arşivi.

Turku'nun ilk imamı, buraya 1913'te yerleşmiş olan Semiulla Sadri'dir. Sadri'den sonra imamlık görevini din bilgisi olan Tatarlardan Salahetdin Akbulat, Abdulber Mohammed, Abdulhamid Abdulhak, Murtaza Hamidulla vb. yerine getirmişlerdir.[394]

Turku Tatarları Linnankatu, 9 adresinde bulunan dairede bayram namazından sonra. Kaynak: Fazile Nasretdin Arşivi.

1970'li yılların başı itibarıyla Turku Tatarlarının çoğu başkent Helsinki'ye taşındığı ve Turku'daki Tatarların sayısı azaldığı için ibadethane olarak kullanılan dairenin masrafları onları zorlamaya başlamıştır. 1973 yılında Turku Tatarları bir toplantı yaparak durumu görüşmüşler ve masrafları üstüne almasını rica ederek Finlandiya İslam Cemaati yönetimine mektup yazmışlardır. Mektupta durumlarını şu sözlerle açıklamışlardır:

> *Turku Tatarları, cemaat ile bağları korumayı ve faaliyetlerine destek vermeyi çok önemsiyorlar. Üyelik aidatlarını da ödüyorlar. Fakat paralar gönüllülük esasında ödendiği için son zamanda ödeme yapanların sayısı azalmıştır. Bazen bağış olarak sadece 5 mark geldiği olmuştur. Bütçemiz şu an açık vermektedir. Bu yüzden Cemaat'ten konut masraflarını üstlenmesini istiyoruz.*[395]

[394] Çingiz Safiulla arşivi.

[395] Çingiz Safiulla arşivi.

Bundan sonra Turku'daki ibadethanenin masraflarını Finlandiya İslam Cemaati karşılamıştır; fakat ibadethane gittikçe daha az kullanır hâle geldiği için 2015 yılında Turku Tatarları cemaati bu daireyi kiraya verme kararını almışlardır.

Terijoki'deki İbadethane

Araştırmacı Renat Bekkin'in yaptığı incelemelere göre, Terijoki'deki ibadethane, 1910'lı yılların başında açılmış olmalıdır. Orenburg Müslümanları Din İdaresi'nin nüfus kütükleri gönderdiği cami ve ibadethane listesinde, 1915 yılında Terijoki kasabası da gösterilmiştir. 1937 yılında Turku'da basılan bir reklam broşüründe de kasabada bir ibadethanenin varlığından söz edilmektedir.

Bu ibadethane Keskikylä bölgesinde bulunmaktadır. Önce Zinnetulla Ahsen Böre'nin evindeki bir oda ibadethane olarak kullanılmış ve sonra Tatar dükkânları ile Savokarjalan Osakepankki Bankası arasında yer alan binadaki bir daire ibadethane olarak kullanılmaya başlamıştır.[396]

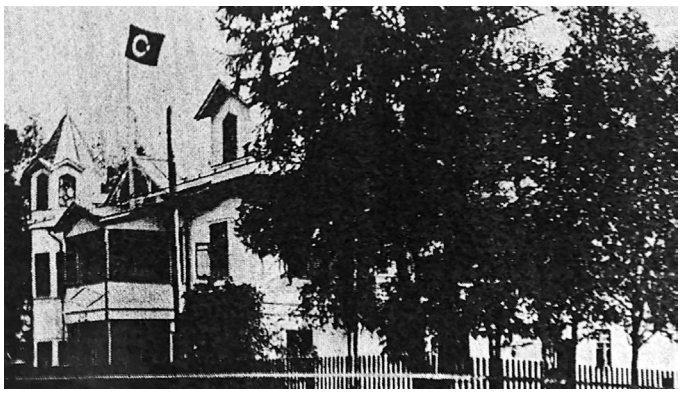

Zinnetulla Ahsen Böre'nin Terijoki'deki evi. 1930'lu yıllar. Kaynak: Ahsen Böre'nin kitabı.

Zinnetulla Ahsen Böre, anılarında şunları söylemektedir:

> *1916 yılında Terijoki'de gayriresmî olarak imam vazifesini yerine getiriyordum. Rusya'da seferberlik başladığı için beni de askere alırlar diye korkmaya başladım, çünkü benden yaşça büyük olanları bile alıyorlardı. Bizim buralara gelen bir imam, resmî olarak din görevlisi unvanı almamı tavsiye etti, böylece askere gitmekten de kurtulursun dedi. Terijoki Tatarlarından 105 imza toplayıp Ufa'ya gittim. Orada Cihangir Hoca beni sınava hazırlaması için yanıma bir talebe verdi. Sınavları başarıyla geçtim, imamlık ve öğretmenlik belgelerimi aldım. Bu seyahatim sırasında Ziya Kamali Hoca ve Zakir Kadiri ile de tanıştım.*[397]

Ahsen Böre'nin imamlığı, 1918 yılında Finlandiya'daki iç savaş yüzünden uzun sürmemiş ve Terijoki'den gitmek zorunda kalmıştır.

[396]Renat Bekkin, "Ştrihi k Portretu Musulmanskih Obşçin na Karelskom Pereşeyke", *LiteraruS-Literaturnoye Slovo,* 3 (44), 2014, s. 8-14.

[397]Ahsen Böre, s. 30-31.

DİNÎ PRATİKLER

Finlandiya Tatarlarının dinî inanç pratiklerinin daha iyi anlaşılması için Tatarların dinî geleneğinin tarihini kısaca açıklamak gerekir.

İdil boyu Türklerinin İslam'ı kabul etmeleri meselesi birçok araştırmaya konu olmuş, bu konuda geniş edebî kaynaklar ortaya çıkmıştır. Bugünkü Tatarların cetleri olan İdil Bulgarlarının İslam'a geçişini anlatan en önemli birincil kaynak, 922 yılında Abbasi Halifesi'nin İdil Bulgarlarına gönderdiği heyette yer alan İbn Fadlan'ın Seyahatname'sidir. Altın Orda, Kazan Hanlığı, Rusya İmparatorluğu dönemlerindeki dinî konularda yaşanan gelişmeler ise Mihail Hudyakov, Şihabeddin Mercani, Hüseyin Feyizhanov'un ve günümüzde bu konuları inceleyen tarihçilerin eserlerinde aydınlatılmıştır.

İdil Bulgarlarının İslam ile tanışmaları, Orta Asya ile kurulan ticari bağlantılar sayesinde olmuştur. O zamana kadar Göktanrı inancında bulunan İdil Bulgarları, böylece kendileri için tamamen yeni ve farklı olan bir inanç sistemi ile karşılaşmışlardır. İslam dininde, bir yandan, tanrıların çokluğu inkâr edilerek tek Allah'tan söz edilmesi, öbür yandan, insanların Allah karşısındaki eşitliği fikri ve toplumsal güven ve ahlak vurgusu İdil Bulgarları tüccarlarına cazip gelmiştir. İslam dininin evrensel niteliği ve yerli geleneklere karşı hoşgörüsü, bu dinin İdil Bulgarları arasında yayılmasını kolaylaştırmıştır.

İdil Bulgarları tarafından İslam'ın resmî olarak kabul edilmesi 922 yılında, yukarıda sözü edilen elçiliğin gelişiyle gerçekleşmiştir. İbn Fadlan, bu dönemde İdil boyunda zaten birçok kişinin İslam'ı kabul etmiş olduğunu, ibadethanelerin ve Müslüman din bilginlerinin bulunduğunu, hatta bu din bilginlerinin elçilik heyetindeki din bilginleri ile dinî konularda münazara ettiklerini belirtmiştir.[398]

İdil Bulgarları Devleti, İslam merkezlerinden çok uzakta bulunduğu için burada İslam'ın benimsenmesi ve özümsenmesi kendine özgü bir seyir izlemiştir. Öncelikle, Arabistan çöllerinden çok farklı olan iklim koşulları, İslami kuralların öngördüğü namaz zamanlarına dakik uyulmasını imkânsız kılmıştır. İbn Fadlan bile İdil Bulgarları ülkesinde yaz aylarında karanlık geceler olmadığı için akşam ve gece kılınan namazların vaktinde yapılmasının imkânsızlığından söz etmiştir. İdil Bulgarları bu iki namazı birleştirmek zorunda kalmışlardır.[399]

Bu mesele Bağdat'ın ünlü bilgini El-Şalabi'ye de sorulmuş ve kendisi 1016 yılında yazdığı kitabında şu sözlerle cevap vermiştir: "Bulgar ülkesinden, aydınlık gecelerde namaz nasıl kılınır diye sordular. Son iki namazı birleştirsinler diye fetva çıkardım. Güneşin batmadığı yerlerde oruçun nasıl tutulacağını da sordular. Güneşin battığı en yakın Müslüman ülkedeki zamana göre tutmalarını söyledim."[400]

Bunun dışında, Tatarlardaki İslam'ın özelliklerini, İslamiyet öncesi inançların etkileri de belirlemiştir. İslam'ın Hanefi mezhebi yerel geleneklere karşı hoşgörülü olduğu için İdil boyunda bazı İslamiyet öncesi âdetler korunmuştur. Bunlardan biri; ölülerin üçüncü, yedinci, kırkıncı ve 51. günde anılması âdetidir. Birçok Müslüman toplulukta bu âdet yoktur; hatta bazılarında bidat olarak görülmektedir.

Altın Orda dağıldıktan sonra ortaya çıkan Tatar hanlıklarında İslam kilit bir rol oynamış, hanlıklar

[398] İlyaz Muslimov, Na Stıke Kontinentov i Tsivilizatsiy (iz Opıta Obrazovaniya i Raspada İmperiy X-XVI vv.), Moskova: İhsan, 1996, s. 32.

[399] Muslimov, s. 32.

[400] www.al-mostafa.info.

döneminde din adamlarının otoritesi pekişmiş ve gücü artmıştır.

1552'de Kazan Hanlığı düştükten sonra Rus devleti, Müslümanlara karşı saldırgan bir politika yürüterek zorla Hristiyanlaştırma hareketine girişmiştir. Bu politikalar özellikle şehirli Tatar kültürüne zarar vermiş, okumuş din adamları sınıfının yok olmasına sebep olmuştur. Bu sebeple Tatarlar arasında abızlar önemli rol oynamaya başlamışlardır. Nijniy Novgorod vilayetindeki devlet hizmetiyle görevli asker Tatar sınıfı üzerinde de abızların büyük etkisi olmuştur. Rusya'da 1788 yılında din hürriyeti tanınana ve Orenburg Müslümanları Din İdaresi kurulana kadar abızlar, Tatarlar arasında din bilgisini yayma işini üstlenmişlerdir. Din bilgisine güvenilen ve yüksek ahlaka sahip olan her Müslüman abız olabilmiştir.[401]

Orenburg Müslümanları Din İdaresi kurulduktan sonra abızların yerini, devlet tarafından diploma verilen profesyonel din adamları almaya başlamıştır. Abızlar, bu durumu Rus iktidarının Müslüman cemaatlerin iç işlerine karışması olarak görerek, buna karşı şiddetle direnmişlerdir.[402]

Bununla birlikte Rus devletinin Müslümanlara dinlerinin gereklerini yerine getirme serbestliğini tanıdığı için camiler ve medreseler açma imkânı ortaya çıkmış, bu sayede Tatarlar arasında İslami eğitim sistemi tekrar kurulmuş ve dinî bilgileri çağdaş bilimin kazanımları ile birleştirmeye çalışan Müslüman entelektüeller tabakası ortaya çıkmıştır. Dinde reform fikrinin gelişmesi, yenilikçiler ile tutucular arasında çatışma başlatmıştır. Buna rağmen 19. yüzyılın sonu itibarıyla Rusya İmparatorluğu'ndaki Tatarlarda çok sayıda yenilikçi okul kurulmuş ve yenilikçi fikirleri yayan basın kuruluşları ortaya çıkmıştır. Finlandiya'ya yerleşen Tatarlar da İslami düşüncenin yenilikçi kanadı ile yakın temaslarını sürdürmüşlerdir.

1917 Bolşevik Devrimi sonrasında, Sovyet Rusyası'nda din kurumuna ve din görevlilerine karşı yürütülen saldırgan politikalar sonucunda Müslüman aydınlar fiziksel ve manevi kıyıma uğramış, yurt dışına kaçanlar ömürlerini başka ülkelerdeki Tatarlarla görüşerek ve Tatar diasporalarının kültürel yaşamlarına katkıda bulunarak geçirmişlerdir.

Finlandiya Tatarlarının manevi açıdan, yukarıda dile getirdiğimiz zengin manevi mirastan beslendiklerini söylemek gerekir. Bu miras, onların dinî görüşlerine ve etnik bilincine yansımıştır. Finlandiya'daki Tatar cemaatinin ilk imamı olan, Rusya'daki İslami geleneğin temsilcisi Veli Ahmet Hakim imamlıktan ayrıldıktan sonra, imam olarak Türkiye İslami geleneğinin temsilcisi Ahmet Naim Atasever davet edilmiştir. Onun etkisiyle Finlandiya Tatarlarının İslami geleneği yeni âdetlerle zenginleşmiştir. Örneğin, Miraç Kandili ve Berat Gecesi bunlardan bazılarıdır. Bu eğilim, yine Türkiye'den davet edilen Abdurrahman Kaya ile Enver Yıldırım döneminde de devam etmiştir.

[401] Senyutkin, s. 259.

[402] Urazmanova, Çeşko, s. 429

İmam Veli Ahmet Hakim, cenaze namazını kıldırıyor. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Finlandiya Tatarlarının dinî pratikleri üç gruba ayrılır: evrensel törenler, ortak törenler ve bireysel uygulamalar. Ramazan ve Kurban Bayramları evrensel dinî törenler olarak nitelendirilebilir. Finlandiya Tatarları için bu iki bayramın kutlanması, dinin olmazsa olmaz gereklerindendir. Bayram sabahı Müslümanlar camiye giderek bayram namazını kılarlar ve imamın hutbesini dinlerler. Camiden sonra mezarlıklar ziyaret edilir ve Kur'an okunur. Genellikle Fatiha ve üç kere İhlas suresi okunur. Bazıları Yasin suresini de okur. Bundan sonra bayram kutlaması aile içinde devam eder; çocuklara hediyeler verilir ve aile büyüklerine özel ilgi gösterilir.

Cenaze törenleri ortak törenler olarak görülebilir. Tatar cemaati küçük olduğu için cemaat üyelerinden birinin ölümü, topluluk için büyük önem arz etmekte ve cenazeye kalabalık katılım olmaktadır. Vefat edenin ailesi ve yakınları dışında Cemaat'in yönetimi ve faal üyeleri de cenazeye katılmaktadır. 1950'li yıllara kadar cenazeler evlerde yıkanırmış. Evin içindeki kapılardan birini sedye hâline getirip üstüne naylon örterlermiş ve ayak tarafına yıkama suyunu toplamak için bir kap koyarlarmış. Kefen bezini de aileler kendileri beyaz bir kumaştan hazırlarlarmış. Erkekler için 10 m, kadınlar için 12 m (kadınların sarıldığı kefenin ilave kısımları olduğu

Finlandiya İslam Cemaati Mezarlığı'nda bir cenazenin taşınma anı. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

için) bez hazırlanırmış. Nijniy Novgorod Tatarlarından farklı olarak Finlandiya Tatarları ölülerini ahşap sandığa koyarak gömmektedirler. Bu durum Finlandiya'daki gömme âdetlerinden ve de Finlandiya'ya özgü kumlu toprakta lahit oymanın zorluğundan kaynaklanmaktadır. Rusya'da da Müslümanlar şehir mezarlarına defnedileceklerinde, sağlık kuralları gereği sandıklara konularak gömülmeleri gerekmektedir.

Sandığa konulan cenaze belirlenen saatte mezarlığa getirilir ve özel bir taşın yanında cenaze namazı kılınır. Finlandiya Tatarlarında cenazenin yavaşça taşındığını ve vefat edenin yakın bir akrabasının yol gösterir gibi cenazenin önünde yürüdüğünü belirtmek gerekir. Nijniy Novgorod vilayeti Tatarlarında böyle bir âdet yoktur; üstelik cenazeyi mezarlığa hızlı bir şekilde ulaştırmak makbul görülür. Finlandiya Tatarları bu âdeti, tahminen, Lüteryenlerin gömme töreninden almışlardır. Kabre herkesin bir avuç toprak atması geleneğinin de yine Lüteryen âdeti olması muhtemeldir.

Cenaze namazı öncesinde erkekler, ölünün etrafına dizilerek 70 kere tehlil getirirler. Sonra cenaze namazı kılınır ve imam dört kere tekbir getirir. Her tekbirden sonra belli dualar okunur. Sonra imam hazır bulunanlara rahmetliyi nasıl tanıdıklarını so-

rar. Bu gelenek Nijniy Novgorod Tatarlarında da devam etmektedir.

Defin yapıldıktan sonra Mülk suresi okunur ve dua edilir. Nijniy Novgorod Tatarlarında Mülk suresinden sonra dört kişi mezarın dört köşesine geçerek Fatiha ve İhlas surelerini içlerinden okurlar. Sonra ölen için dua edilir. İnsanlar mezarlıktan ayrılırken bir kişi mezar başında kalır ve Kur'an'dan sureler okur. İnsanlar mezarlıktan ayrılınca meleklerin ölüye sorular sormaya geldiğine inanılır. Mezarın başında kalan kişinin bu soruların cevaplandırılmasına yardım ettiği düşünülür. Finlandiya Tatarlarında, Nijniy Novgorod Tatarlarında hâlâ devam eden bu iki âdet yoktur.

Finlandiya Tatarları definden sonra mezara çiçek koyma âdetini Finlerden almışlardır. İlk olarak ölenin yakınları mezara çiçekleri koyar ve mezarın başında durmaya devam ederler. Diğer kişiler çiçekleri mezara koyduktan sonra ölünün yakınlarına taziye bildirme anlamında başları ile işaret verip geçerler.

Finlandiya Tatarlarının ortak törenleri arasında Cuma namazları büyük önem arz eder. Cuma namazı, yetişkin erkekler için farz sayılır. Çarlık Rusyası döneminde Rusya Tatarları cuma günlerini bayram olarak kabul ederlerdi. Finlandiya Tatarları da Cuma namazlarına önem vermişler ve bunun için Tatarların bulunduğu her yerde camiler ve ibadethaneler açılmış ya da Cuma namazları birinin evinde toplanılıp kılınmıştır. Cuma namazları ayrıca sosyalleşmeye de fırsat sağlaıştır. Müslümanlar namazdan sonra sohbet ederek yeni haberlerini paylaşmışlardır. Dükkân sahipleri Cuma namazı saatinde dükkânlarını kapatmıştır. Ailesinin Helsinki Camii yakınında kürk dükkânı bulunan bir Tatar, şunları söylemiştir: "Cuma günleri aile büyüklerimiz ve akrabalarımız dükkânları kapatarak camiye giderlerdi. Dükkân kapısına da 'Cumaya gittim' diye yazarlardı. Fin toplumu dindar bir toplum olduğu için bu âdet hoş karşılanırdı."[403]

Camilerde ve ibadethanelerde genellikle toplu olarak Cuma namazları, bayram namazları ve teravih namazları kılınmıştır. Teravih namazı yılda bir dönem kılınan bir namaz olduğu için önemli görülmektedir. Teravih namazı akşam kılındığı için işten sonra camiye gidilmesi kolay olmaktadır. Finlandiya Tatarlarında Ramazan'ın 27. gecesine kadar teravih Arapça okunur, kalan üç gecede ise eski Tatarca El Vidag ilahisi söylenir. Nijniy Novgorod Tatarlarında bu ilahiyi söyleme geleneği korunmamıştır; ateist Sovyet rejimi altında geçen yıllar içinde unutulmuş olması muhtemeldir. (Bk. Ek 3)

Ramazan'da oruç tutulması, Mekke'ye hac yapılması ve sadaka verilmesi, bireysel dinî pratiklerdendir.

Kuzey ülkelerinde Ramazan ayı yaz aylarına rastladığında günün aydınlık kısmının çok uzun olması, belli zorluklar yaratmıştır. Finlandiya'da Ramazan'ın yaz dönemine rastlaması 20. yüzyılda ilk kez 1920'li yılların başında, sonra 1950'li yıllarda ve daha sonra 1980'li yıllarda yaşanmıştır. 1981 yılında Finlandiya'da yaz saati kalıcı hâle getirilmiştir.[404] Saatlerin bir saat ileri alınması, Finlandiya Tatarlarını oruç meselesini ele almaya itmiştir. Finlandiya Tatarları, tanınmış din bilgini Musa Bigiyev'in bu konudaki düşüncesini biliyorlardı. Musa Bigiyev Finlandiya'ya yaptığı ziyaretlerde ülkenin kuzeyine giderek güneşin batmadığı beyaz geceleri gözlemlemiş ve oruç meselesini bu açıdan düşünmüştür.

[403] Ahmed Ali ile söyleşi, 20.04.2011.

Musa Bigiyev orucun bu koşullarda tutulamayacağı sonucuna varmıştır.[405] Fakat Finlandiya Tatarları oruç meselesinde böyle bir radikal adım atmamışlardır. 1980'li yıllarda bu mesele birçok Müslüman ülkede din bilginleri tarafından tartışılmıştır. İslam Konferansı Teşkilatı'na bağlı İslam Fıkıh Akademisi, orucun Mekke ve Medine'ye göre ya da en yakın Müslüman ülkenin saatine göre tutulmasına izin veren bir fetva çıkarmıştır.[406]

Finlandiya Tatarları oruç saatleri konusunda üç seçeneğe göre hareket etmeye karar vermişlerdir: yerel Finlandiya saati, İstanbul saati ve Medine saati. Daha sonra başka fetvalar da incelenmiş ve Mekke saatine göre de oruç takvimleri düzenlenmiştir. Günümüzde Helsinki ve Mekke saatlerine göre düzenlenmiş takvimler hazırlanmaktadır. Ramazan ayında Tatarlar geleneksel olarak iftarlar düzenlemektedirler.

Bireysel dinî pratiklerin bir diğeri, Mekke'ye yapılan hac ziyaretidir. Cemaat'in ilk imamı Veli Ahmet Hakim'in Finlandiya'ya yerleşmeden önce, 1907 yılında hacı olduğu bilinmektedir.[407] Finlandiya bağımsızlığının 8. yılında, 1925'te Finlandiya Tatarlarından ilk olarak İmad Camaletdin, İsmail Arifulla ve Ümer Abdrahim hac yolculuğuna çıkmışlardır, fakat bilinmeyen sebeplerle yolculuğu sonuçlandıramamışlar ve İstanbul'dan geri dönmüşlerdir.

Finlandiya Tatarlarından ilk hacı olan kişi, İsmail Arifulla'dır. Hayretdin Ali tarafından kaydedilen bir nota göre, İsmail Arifulla ikinci teşebbüsünde başarılı olmuş, 15 Mart 1931'de çıktığı yoldan, 26 Mayıs'ta hacı olarak geri dönmüştür.[408]

Bundan sonra 30 yıl boyunca Finlandiya Tatarlarından hacca giden olmamıştır. 1968 yılında Finlandiya Tatar Cemaati'nden Abdullah Ali, Osman Ali, Veli Ahmet Ali, Zeki Ali, Hafız Bedretdin, Abdulgani Hasan ve Hayder Ali beraber hacca gitmişlerdir. Hasan Hamidulla iki defa hacca gitmiştir; ilk kez 1968'de ve ikinci kez 1970'te, İmad Camaletdin yerine gitmiştir. 1972 yılında Suudi Arabistan Kralı Faysal'ın daveti üzerine Tampere cemaati imamı Habiburrahman Şakir, eşi Bibi-Rehane ile birlikte hacca gitmiştir. 1977'de Murtaza Bedretdin, Fehim Sadık ve Naime Sadıka, hac ibadetlerini ifa etmişlerdir. Fehim Sadık o dönemde Finlandiya'daki Suudi Arabistan Elçiliği'nde çalışmaktadır. 1978'de Fatih Nisametdin ve Naim Sadık hacı olmuşlardır. 1985'te İmam Abdurrahman Kaya, cemaatten Raşid Nasretdin, Feyzrahman Bedretdin ve Nuri Samarhan ile birlikte hacca gitmiştir. 1987'de Tampere Cemaati

Finlandiya Tatarlarından hacı adayları İmad Camaletdin, İsmail Arifulla (ön sırada soldan birinci ve ikinci) ve Ümer Abdrahim (arka sırada sağdan birinci), tanınmış Tatar din bilgini Abdürreşit İbrahim ile birlikte İstanbul'da. 1925. Kaynak: Osman Abdrahim arşivi.

[404] *Helsingen Sanomat,* 04.01.1981.

[405] Bigiyev, s. 227.

[406] Ahmad Najib Burhani, "Fasting in Countries Where the Day is Very Long or Very Short: A Study of Muslims in Netherlands", *Al-Jami'ah: Journal of Islamic Studies,* Vol. 51, No. 1 (2013), s. 167.

[407] Lauha, s. 12.

[408] Ölken Ali arşivi.

Abdullah Ali, Zeki Ali, Osman Ali, Hayder Ali, Abdulgani Hasan ve Veli Ahmet Ali. Mekke, 1968. Kaynak: Ölken Ali arşivi.

başkanı Esad Baibulat, eşi Leyla ve kız kardeşi Olken Ali ile birlikte hac ibadetini ifa etmiştir. Olken Hanım'ın anılarına göre bu, zorlu bir deneyim olmuştur:

> *Bizi Rabita teşkilatının[409] grubuna dâhil etmediler. Nereye gideceğimizi şaşırdık. Büyük zorluklarla bir otele yerleşebildik. Hac yolculuğuna çıkmadan önce ulaştırma masraflarını ödemiş olsak da bizi Mekke'den Arafat Dağı'na götürmediler. Dışarıda sıcaklık 50 dereceye ulaşıyordu. Çok korkmuştuk. Eşim Abdullah Ali tanıdıkları devreye sokarak Rabita teşkilatının genel sekreteri Omar Nasif'e telefonla ulaştı. Ancak bundan sonra bizi Rabita çadırlarına yerleştirdiler, burada rahat bir nefes alabildik. Klimalı çadırlarda kalıyor ve gideceğimiz yerlere askerî otobüslerle taşınıyorduk. Mekke'den Medine'ye giderken müthiş bir kum fırtınası koptu. Otobüslerin pencereleri kumla kaplandı. Fırtınanın geçmesini beklemek zorunda kaldık. Hac sırasında İranlı hacı adaylarının kavga çıkardığını[410] öğrendik. Bizim korumamızı arttırdılar.[411]*

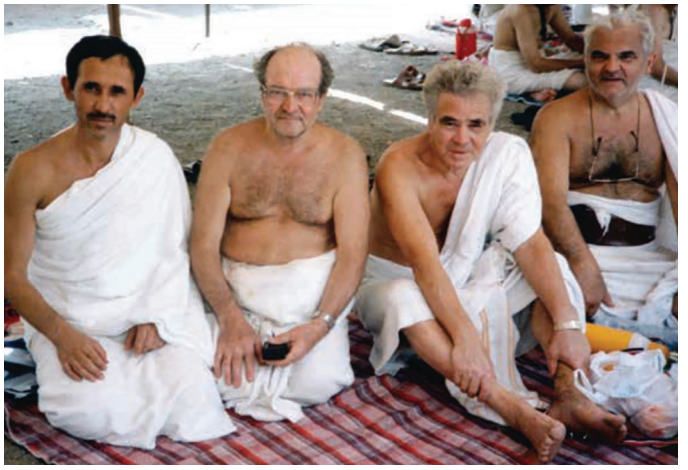

Abdurrahman Kaya, Reşid Nasretdin, Nuri Samarhan ve Feyzrahman Bedretdin hac ziyaretinde. 1985. Kaynak: *Mähallä habärläre* (2/2016).

Ölken Ali, Leyla Baibulat ve Esad Baibulat hac seyahatinde, 1987. Kaynak: Ölken Ali arşivi.

[409] Rabita El Alem El İslami (Dünya İslam Birliği): Suudi Arabistan merkezli bir İslami sivil toplum kuruluşudur.

[410] 1987 yılı haccında İranlı hacı adaylarından bir grup Mekke'de bir gösteri düzenlemek istemiş, İslam Devrimi lehine slogan atmıştır. Suudi Arabistan güvenlik güçleri gösteriyi şiddet kullanarak bastırmış, 252 İran vatandaşı hayatını kaybetmiştir. 1988 yılında Suudi Arabistan, İran ile diplomatik ilişkilerini kesmiş, bu sebepler nedeniyle İranlılar 1991 yılına kadar hacca gidememişlerdir.

[411] Ölken Ali ile söyleşi, 23.09.2016.

2000 yılında Yılmaz Albayrak, Oktay Arifulla, Hafiz Bedretdin, Rafik Bedretdin ve Enver Hairulla'dan oluşan bir grup Finlandiya Tatarı, Avrupa Rusyası Müslümanları Dini İdaresi'nin desteğiyle hacca gitmiştir. Hacılardan birinin anılarına göre, onlar Hira Mağarası'nı da ziyaret etmiş ama Nur Dağı'na tırmanmak çok zor olmuştur.

2014 yılında Cemaat'in başkanı Atik Ali, Cemaat'in İmamı Ramil Belyayev, Cemaat üyelerinden Haris Bedretdin, Kadriye Bedretdin ve Feisal Bedretdin, Suudi Arabistan Kralı'nın davetlileri olarak *İki Kutsal Mabedin Koruyucusu'nun Konukları* programı kapsamında hacca gitmişlerdir. 2017 yılında Akif Ali ve Deniz Bedretdin, aynı program kapsamında hacı olmuşlardır. [412]

Finlandiya Tatarları arasında başka bir kişinin yerine hacca gitme, yani bedel haccı uygulaması da yapılmıştır. Bu şekilde hacı olan kişiler şunlardır: 1968 yılında Mustafa Bedretdin, 1970 yılında İmad Camaletdin, 1987 yılında Halise Baibulat ile Letfulla Baibulat, 1988 yılında Abdulkayum Ali, Mahira Ali, Mustafa Salah, Zeineb Salah ve 2010 yılında Muasses Baibulat.

Finlandiya Tatarları arasında umreye gidenler de olmuştur. Farklı zamanlarda umreye gidenler: Abdullah Ali, Feride Nisametdin, Belkıs Samaletdin, Saide Şakir, Adnan İmaditdin, Pervin İmaditdin, Aylin İmaditdin ve Sinan İmaditdin'dir.[413]

Abdullah Ali umre ziyaretini, 1975 yılında Mekke'de düzenlenen bir konferans vesilesiyle gerçekleştirmiştir. Ali konferansta Finlandiya Tatarlarını, Cemaat'in başkan yardımcısı sıfatıyla temsil etmiştir. Gezi sırasında Abdullah Ali, Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanı Lütfi Doğan ile tanışmıştır.[414]

2015 yılında Cemaat'in onur başkanı Okan Daher, Suudi Arabistan'ı ziyareti sırasında umreye de gitmiştir.

Soldan Sağa) Rafik Bedretdin, Hafiz Bedretdin, Yılmaz Albayrak, Oktay Arifulla ve Enver Hairulla. 2000 yılı. Kaynak: Ölken Ali arşivi.

Finlandiya İslam Cemaat'inde, diğer bütün Tatar topluluklarında olduğu gibi, gönüllü bağışlar her zaman çok büyük rol oynamıştır. Çarlık Rusyası'nda Müslüman kuruluşlar, camiler ve medreseler bağışlarla yaşamıştır.[415] Finlandiya Tatarları da cemaat uygulamalarında bağış geleneğini devam ettirmişlerdir. Helsingfors Müslüman Hayır Cemiyeti, Finlandiya İslam Cemaati, Türk İlkokulu mütevelli heyeti ve başka dernekler, faaliyetlerini bağışlarla yürütmüşlerdir.

Borçları ödendikten sonra İslam Evi, Finlandiya İslam Cemaati'ne kazanç sağlamaya başlamıştır. Bundan sonra Cemaat'in üyelik aidatları gönüllülük esasına geçmiştir; fakat bayram namazı öncesinde sadaka toplama geleneği korunmuştur.

[412]Enver Hayrulla ile söyleşi, 15.11.2011.

[413]R. Belyayev, "Tatarı Finlyandii v Svyaşçennoy *Mekke*", *Hadj Rossiyskih Musulman,* No. 7, 2017.

[414]Ölken Ali arşivi.

[415]http://www.tataroved.ru/institut/novhist/publ/1/

Kurban kesme geleneği de Finlandiya Tatarlarının uyguladığı bireysel dinî uygulamalardan biridir. 20. yüzyılın başında birçok Tatar köylerde ya da kasabalarda yaşadığı için kendi yetiştirdiği hayvanlardan kurban kesimi yapmıştır. Genellikle koyun ve inek kesimi yapılmış, kesilen kurbanın eti üç bölüme ayrılarak, biri yoksullara dağıtılmış, ikincisi kurban kesenin kendisinde kalmış, üçüncüsü *Korban mäclese* (Kurban ziyafeti) için kullanılmıştır. Kurban ziyafetlerine katılım yüksek olduğu için cemaatin imamı en önemli konuları burada dile getirmiştir.

1940'lı yıllara kadar Finlandiya Tatarları tükettikleri etin helal olmasına çok dikkat etmişlerdir. Finlandiya'ya yerleşen ilk kuşakta, *Urıs suygan* (Rus'un [burada gayrimüslim anlamında] kestiği) etin tüketilmesi günah olarak görülmüştür. Helal et yiyebilmek için pazarlardan canlı tavuklar satın almışlar ve evlerinin avlusunda besmele çekerek kesmişlerdir. İnek ve koyunlar mezhabadan satın alınarak uygun dualar okunarak kesilmişlerdir.[416]

Finlandiya'daki Tatarların ikinci ve üçüncü kuşağı bu pratiklerden vazgeçmiştir. Gıda maddelerinin karne ile dağıtıldığı ve canlı hayvan satın alınmasının mümkün olmadığı savaş koşulları, bunun en büyük sebebi olmuştur.[417] Tatarların çoğunun Finlandiya'nın kırsal bölgelerinden şehirlere taşınması da bunda etkili olmuştur. Cemaatin imamı, helal et satın almak mümkün olmadığında İslami usule göre kesilmemiş etlerin alınabileceğini, fakat bu etleri pişirmeden önce üzerlerine üç kesik atılması ve kesimde okunan dualaların okunması gerektiğini söylemiştir. Bu sebeple Tatarlar, Finler tarafından yetiştirilip kesilen hayvanların etlerini kullanmaya başlamışlardır. Tatarların bu tutumu, Finlandiya toplumu ile bütünleşme sürecinde ne kadar esnek düşünebildiklerine bir örnek teşkil etmektedir.

Bununla birlikte, Tatarlar, domuz etinden titizlikle uzak durmuşlardır. Bu açıdan şüpheli ürün olarak gördükleri sucuk, salam, sosis gibi ürünleri uzun süre tüketmemişlerdir. Ancak helal et marketleri açıldıktan sonra Tatarların mutfağına şarküteri ürünleri eklenmiştir.

Bu bölümde anlattıklarımızı özetleyecek olursak, Finlandiya Tatarlarının dinî faaliyetleri, Tatar diasporasının birliğini sağlayan önemli faktörlerden birini oluşturmuştur. Evrensel dinî törenler, cemaat içindeki sosyal ve manevi iletişimi sağlayan anlar olarak önem kazanmıştır. Ortak dinî törenler, cemaatin sık sık bir araya gelmesine vesile olmuştur. Bireysel dinî törenlerse aile bireyleri arasındaki bağları güçlendirmiştir.

Finlandiya İslam Cemaati'nin kurulmasından bu yana Finlandiya Tatarlarının dinî pratikleri oldukça değişmiştir. Bazı dinî törenler kaybedilmiş; bununla birlikte, Tatarların dinî gelenekleri, Türkiye ve Finlandiya uygulamalarından esinlenerek kazanılan yeni âdetlerle zenginleşmiştir. Böylece Finlandiya Tatarlarının iç birliği ve dışarıdaki toplumla bütünleşmesi sağlanmış ve aynı zamanda kendi özgün özellikleri olan bir dinî kültür varyantı gelişmiştir.

[416] Abdullah Ali ile söyleşi, 27.10.2010.

[417] Ölken Ali ile söyleşi, 23.09.2016.

İSLAM DÜNYASI İLE İLİŞKİLER

Finlandiya'daki Tatar diasporası, oluştuğu andan beri ana vatandaki İslami kültürden kopuk bir hâlde yaşamak zorunda kaldığı için Müslüman ülkelerle ilişkileri geliştirmeye büyük önem vermiştir.

Finlandiya Tatarları, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma sürecini ve Mustafa Kemal Atatürk'ün reformlarını büyük dikkat ve heyecanla takip etmişlerdir. O dönemde Türkiye, 13 milyonluk nüfusu ile[418] tek bağımsız Türk ülkesi idi. Türkiye'nin başarıları Finlandiya Tatarlarına ilham vermiş, Türkiye'ye ve Türkçeye meyli güçlendirmiştir. Finlandiya İslam Cemaati adındaki "İslam" kelimesi dinî kimliğe referans olmuşken, Helsinki, Tampere ve Turku'da kurulan kültürel derneklerin ve Helsinki'deki ilkokulun adında *"Türk"* kelimesinin bulunması, Türk kimliğinin öne çıktığına işaret etmiştir. Tatarcada Türkiye Türkleri için *törek* şeklinde ve genel olarak Türk halkları için *törki* şeklinde iki ayrı terim olmasına rağmen, Finlandiya Tatarları, kendi kültürel derneklerinin adlarında Türkiye Türkçesindeki iki anlamda da kullanılan *Türk* kelimesini kullanmayı tercih etmişlerdir. Fincedeki *turkkilainen* teriminin de Türkçedeki gibi iki anlamda da (Türk halkları; Türkiye Türkleri) kullanılması, Finlandiya Tatarlarının terim tercihinde etkili olmuş olabilir.

Finlandiya Tatarları ile Türkiye arasında sıcak ilişkilerin kurulmasında, 1920'li-1930'lu yıllarda oluşan koşulların büyük etkisi olmuştur. Finlandiya Tatarlarının yaşlı kuşağının anılarına göre, 1920'li yıllarda Tatarların Finlandiya'dan sınır dışı edilerek Sovyet ülkesine gönderilmeleri tehlikesi ortaya çıkmıştır. Sovyet rejiminin yurt dışı ile bağlantısı olanlara karşı gösterdiği gaddar muamele düşünüldüğünde, bu ihtimal, Finlandiya Tatarları için can güvenliği meselesi hâline gelmiştir. Rivayete göre Finlandiya Tatarları meselesi Milletler Cemiyeti'nde dile getirilmiştir; fakat bu rivayeti destekleyen bir kanıt bulunmamaktadır. Bu konunun araştırılması gerekmektedir. Sovyet devletine gönderilme tehlikesi gerçekten belirmiş olacak ki bazı Tatarlar, Türkiye vatandaşlığına müracaat etmişlerdir.

Cemaat'in eski başkanı Abdullah Ali'nin anlattığına göre, 1920'li yıllarda Cemaat'in üç üyesi (İmam Veli Ahmet Hakim, Hasan Hamidulla ve Hasan Husnetdin) İsveç'teki Türkiye Büyükelçiliği'ni ziyaret etmek için gemi ile Stockholm'e gitmişlerdir.[419] O dönemde Türkiye'nin henüz Finlandiya'da büyükelçiliği bulunmamaktadır. İsveç'teki Türkiye Büyükelçiliği ile vatandaşlık meselesinin görüşüldüğü ve Türkiye hükümetinin bu konu ile ilgilendiği düşünülmektedir; çünkü bundan sonra bazı Tatar ailelerine Türkiye vatandaşlığı verilmiştir. Örneğin, Omar Ali, Türk vatandaşlığını 1926 yılında almıştır.[420] Hasan Hamidulla aynı yıl Türkiye'ye taşınmış; fakat zorlu hayat ve iş koşulları yüzünden bir yıl sonra Finlandiya'ya geri dönmüştür.[421] 1952'de Osman Ali Soukkan'ın ailesiyle birlikte Türkiye'ye taşındığı; fakat 8 ay sonra İsveç'e dönüş yaptığı yukarıda da belirtilmiştir.

[418] *Türkiye Nüfusu, 1923-1994. Demografi Yapısı ve Gelişimi.* Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1995, s. 4.

[419] Abdullah Ali ile söyleşi, 27.10.2010.

[420] Belkıs Samaletdin arşivi.

[421] Minegulov, 2007, s. 287.

Ömer Ali'ye verilen Türk pasaportu.
Kaynak: Belkıs Samaletdin arşivi.

Finlandiya İslam Cemaati'nin 1933 yılı faaliyet raporunda şunlar kaydedilmiştir: "Zafer Bayramı ve Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya tebrik telgrafları gönderilmiştir."[422]

Önce Sovyet-Fin Savaşı ve sonra İkinci Dünya Savaşı, Finlandiya Tatarları ile Müslüman ülkeler arasındaki bağlantıları kesintiye uğratmıştır; fakat savaş sonrasında ilişkiler tekrar kurulmuştur. Türkiye'nin Helsinki'deki temsilciliği 1946-1959 yılları arasında Maslahatgüzarlık ve Elçilik düzeyinde hizmet vermiş ve 1959 yılında Büyükelçilik seviyesine yükseltilmiştir.[423] 1971 yılında Finlandiya Cumhurbaşkanı Urho Kekkonen, Türkiye'ye resmî ziyarette bulunurken Finlandiya delegasyonunda tercüman olarak Ümer Daher yer almıştır.[424]

1952 yılında Helsinki'de düzenlenen XV. Yaz Olimpiyatları, Tatar cemaatinin diğer ülkelerden gelen Müslümanlarla temas kurması için iyi bir fırsat olmuştur. Olimpiyatları Düzenleme Komitesi'nde Tatarlar da görev almıştır. Hayrulla Safkan Türkiye'den gelen sporcularla, Ümer Daher İranlılarla, Zinnet Alkara Pakistan delegasyonu ile ilgilenmiştir.[425] Tatar cemaati, Türk sporcular onuruna çay gecesi düzenlemiş ve Türkler, Tatar cemaatinin toplu namazlarına katılmışlardır. Olimpiyat vesilesiyle kişisel temaslar kurulmuş ve daha sonra Türk sporculardan biri, bir Finlandiya Tatarı ile evlenmiştir.

Türkiye Büyükelçiliği her yıl Cumhuriyet Bayramı'na ve diğer kutlamalara Finlandiya İslam Cemaati idaresi üyelerini davet etmektedir. Aynı şekilde Tatar cemaati de Türkiye Büyükelçiliği diplomatlarını çeşitli vesilelerle ağırlamaktadır. Finlandiya İslam Cemaati'nin imamlığını 1960-2004 yılları arasında Türkiye'den davet edilen din görevlileri yapmıştır. İmam Ahmet Naim Atasever, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Batı Avrupa'da görevlendirilen ilk din görevlisi olmuştur.

Türkiye devleti, Finlandiya Tatarlarına yakınlık ve ilgi göstermeyi sürdürmektedir. Örneğin, 7 Ekim 2008'de Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Finlandiya'ya yaptığı gezi sırasında Tatar Cemaati'ni de ziyaret etmiştir.[426] 21 Ekim 2010'da Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı sıfatıyla Finlandiya'yı ziyaret ettiğinde Finlandiya Tatarları ile de görüşmüştür.[427]

[422] Finlandiya İslam Cemaati 1933 yılı faaliyet raporu. Fazile Nasretdin arşivi.

[423] "Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz", T.C. Helsinki Büyükelçiliği resmî web sayfası, http://helsinki.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory

[424] Leitzinger, s. 226.

[425] Karvonen, s. 40.

[426] *Mähallä Habärläre,* No. 13, 2008.

[427] Finlandiya İslam Cemaati 2010 faaliyet raporu.

Dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün eşi ile birlikte Finlandiya İslam Cemaati'ni ziyareti. 2008.
Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Finlandiya İslam Cemaati'ni ziyareti, 2010.
Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Ahmet Davutoğlu'nun İslam Evi'ni ziyareti, 2016. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

1952 Yaz Olimpiyatları, Tatar cemaati ile Cezayirli sporcular arasında temas kurulmasını sağlamıştır. Bu sayede Yolduz Spor Kulübü, Cezayir'de dostluk maçı yapmak üzere davet edilmiştir. 12 kişilik Tatar ekibi, 15 Ağustos 1954'te arabalarla yola çıkarak, Helsinki'den Marsilya'ya kadar gitmiş ve Marsilya'da gemiye binmiştir. Tatar ekibi, Cezayir Limanı'nda çok sıcak bir şekilde karşılanmıştır. Dostluk maçı hakkında Cezayir basınında yazılar çıkmıştır; böylece Finlandiya Tatarlarından bir grup Müslüman bir ülkede bulunma tecrübesini yaşamıştır. Daha sonra Cezayir takımı da Finlandiya'ya davet edilmiştir.[428]

Tatarlar, Finlandiya devlet adamlarının yurt dışı gezilerine de katılmışlardır. 1984 yılında Finlandiya Başbakanı Kalevi Sorsa, Tunus ile Cezayir'i ziyaret ederken Cezayir tarafının ricası üzerine Finlandiya delegasyonunda Abdullah Ali yer almıştır. Tatar

[428]Ölken Ali arşivi.

cemaati mensuplarının Finlandiya devlet adamlarının resmî gezilerinde yer almaları, Finlandiya siyasi çevrelerinin Tatar cemaatini Finlandiya toplumu ile bütünleşmiş ve devletperver bir azınlık olarak gördüklerinin kanıtı olmuştur. Bu husus, Finlandiya siyasetçilerinin kendileri tarafından defalarca dile getirilmiştir.

Irak Büyükelçisi Mehdi Amaş'ın Finlandiya İslam Cemaati'ni ziyareti. 1970'li yılların sonu. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Savaştan sonra bazı Müslüman ülkeler, Finlandiya'da diplomatik temsilciliklerini açmışlardır. Finlandiya ile Irak arasındaki diplomatik ilişkiler, 1959 yılında başlamıştır. 1975 yılında Irak devleti, Helsinki'ye büyükelçi olarak Saleh Mehdi Amaş'ı göndermiştir. O dönemde Finlandiya'daki tek İslami kuruluş olan Tatar Cemaati ile Irak Büyükelçiliği arasında sıcak ilişkiler kurulmuştur. Bunda, Büyükelçi Amaş'ın güler yüzlü ve enerjik kişiliği de büyük rol oynamıştır. Amaş'ın çabaları sayesinde Tatar cemaatinden bir delegasyon Bağdat'ı ziyaret ederek dönemin Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin ile görüşmüştür.[429]

[429]Ölken Ali arşivi.

Amaş, Tatar cemaatinin dinî yaşamına da katkıda bulunarak Irak Cumhurbaşkanı Ahmed Hasan el-Bekir tarafından Tatar camisine mihrap hediye edilmesine önayak olmuştur. Bu mihrap, günümüzde de kullanılmaktadır.

Irak Cumhurbaşkanı Ahmed Hasan el-Bekir tarafından Finlandiya İslam Cemaati'ne hediye edilen mihrap. Kaynak: Ramil Belyaev arşivi.

Hac seyahatleri vesilesiyle Suudi Arabistan ile ilişkiler tesis edilmiştir. 20-25 Eylül 1975 tarihlerinde Mekke'de Müslümanlar Konferansı gerçekleşmiş olup bu konferansa Finlandiya Tatar diasporasından Abdullah Ali katılmıştır. Abdullah Ali'nin eşi Ölken Hanım, hatıralarında şunları anlatmaktadır:

> *Konferans'ta Finlandiya İslam Cemaati'ni Abdullah Ali temsil etti. Konferans Ramazan ayında gerçekleştiği için eşime, teravih namazını Al-Haram Camii'nde kılmak da nasip oldu. Akrabaları adına birkaç kere umreye giderek, bu mübarek görevleri tamamlayıp eve döndü.*
>
> *Konferansta Türkiye Diyanet İşleri Başkanı Lütfi Doğan ile de tanıştı. İkisi dost oldular ve zamanlarını beraber geçirdiler. Medine'yi ve kutsal mekânları beraber ziyaret ettiler. Eşimin Kâbe içinde namaz kılmasına da izin verildi, ayrıca Kâbe örtüsünden (Kisve-i Şerif) bir parça hediye edildi.*[430]

15 Ağustos 1974'te Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Omar Sakkaf, Helsinki'yi ziyaret etmiş ve ziyareti esnasında Kalastayatorppa Oteli'nde Finlandiya Tatarları temsilcileri ile görüşmüştür. 2008 yılında Helsinki'de Suudi Arabistan Büyükelçiliği açılmıştır. 2014 ile 2016 yıllarında büyükelçiliğin girişimiyle Finlandiya Tatarlarından iki grup, *İki Kutsal Mabedin Koruyucusu'nun Konukları* programı kapsamında Mekke ile Medine'yi ziyaret etmiştir.

İslam Evi inşaatına kaynak sağlama meselesi ortaya çıktığında, Finlandiya İslam Cemaati, Müslüman ülkelere bu konuda çağrıda bulunmuş; böylece

[430] Ölken Ali arşivi.

Cemaat'in uluslararası alanda kendini göstermesi bakımından önemli bir adım atılmıştır. Yukarıda belirtildiği üzere, üç Müslüman ülke (Türkiye, Pakistan ve Fas) çağrıya yanıt vererek Tatar diasporasına maddi destekte bulunmuşlardır.

Finlandiya İslam Cemaati de doğal afet geçiren Müslüman ülkelere Finlandiya Kızılhaç teşkilatı aracılığıyla yardımlarda bulunmuştur. Örneğin, 2004 yılında tsunami felaketi yaşayan Endonezya'ya 10 bin avro yardım gönderilmiştir.[431]

Sovyetler Birliği'nde yaşayan hemşehrileriyle Finlandiya Tatarları arasında neredeyse hiç iletişim olmamasına rağmen, Finlandiya Tatarları, imkân ve fırsat olduğunda, çeşitli yollarla zor durumda olan Tatarlara yardım göndermeye çalışmışlardır. 1950'li yılların ortalarında Sovyetlerin iç ve dış siyasetinde meydana gelen yumuşamadan yararlanarak Nijniy Novgorod (Sovyet dönemindeki adı Gorkiy) vilayetindeki akrabalarla temaslar kurulmuştur. 1954 yılında Moskova'yı ziyaret eden ilk gruplardan birinde Fatime Nisametdin (Samarhan) bulunmuştur. O,

Tataristan Cumhurbaşkanı Mintimir Şeymiyev'in Finlandiya İslam Cemaati'ni ziyareti. 1999. Kaynak: Ramil Belyaev arşivi.

[431]Finlandiya İslam Cemaati 2004 yılı faaliyet raporu.

[432]Fazile Nasretdin ile söyleşi, 18.10.2015.

Tataristan Cumhurbaşkanı Rüstem Minnihanov'un Finlandiya İslam Cemaati'ni ziyareti, 2018. Sağdan sola: Tataristan Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı ve Bütün Dünya Tatar Kongresi Başkanı Vasil Şayhraziyev, Finlandiya İslam Cemaati Başkanı Gölten Bedretdin, Tataristan Cumhurbaşkanı Rüstem Minnihanov, Rusya Federasyonu Büyükelçisi Pavel Kuznetsov, İmam Ramil Belyaev ve Kazan Belediye Başkanı İlsur Metşin.

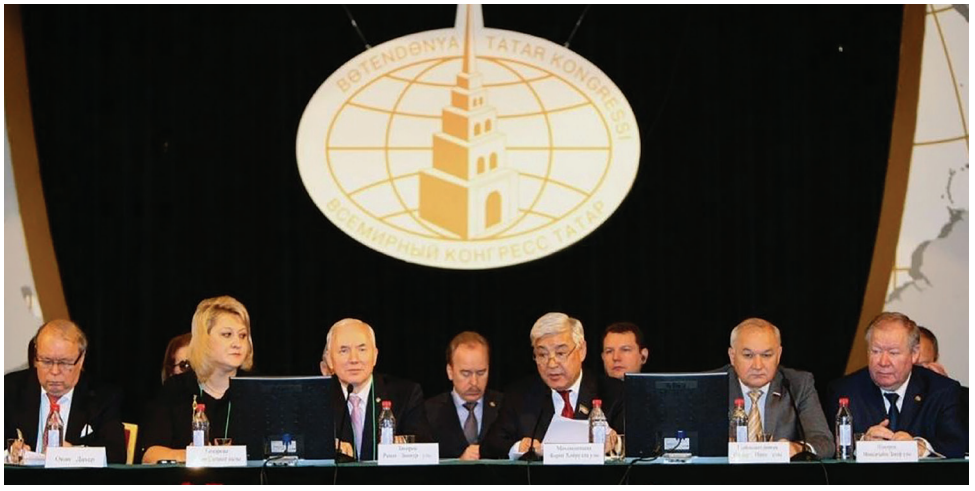

Finlandiya İslam Cemaati Başkanı Okan Daher (en solda), Bütün Dünya Tatar Kongresi toplantısında. 2015. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

akrabalarıyla Moskova'da görüşmüş, Finlandiya'ya döndüğünde hediye olarak Tatarca şarkılar içeren plaklar getirmiştir.[432]

Tataristan Cumhuriyeti, Finlandiya Tatarlarına her zaman çok ilgi göstermiştir. Sovyet döneminde, her uygun fırsatta Finlandiya Tatarlarını, Tataristan'dan sanatçılar ve bilim insanları ziyaret etmişlerdir. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Tataristan'dan Finlandiya'ya din görevlileri ve devlet adamları ziyaretleri de başlamıştır. Tataristan Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı Mintimir Şeymiyev, Finlandiya Tatarlarını 1999 yılında ziyaret etmiştir. Finlandiya devleti ile yapılan görüşmeler sonucunda Finlandiya'da Tataristan'ın Ticari Temsilciliği'ni açma kararı alınmıştır. Temsilcilik, günümüzde de çalışmalarına devam etmektedir. İlk temsilci Avubaker Magjanov olmuştur. Günümüzde temsilci görevini Albina Rahimullina yürütmektedir. Tataristan'ın şimdiki Cumhurbaşkanı Rüstem Minnihanov, Finlandiya Tatarlarını 2010, 2015 ve 2018 yıllarında olmak üzere üç defa ziyaret etmiştir.

Sovyet sonrası dönemde Rusya Tatarları ile serbestçe iletişim kurma imkânı ortaya çıkınca, Finlandiyalı ve Rusyalı Tatarlar arasında evlilikler başlamıştır. 1990-2000 yılları arasında 10'a yakın evlilik gerçekleşmiştir. Finlandiya Tatarları sık sık Tataristan'ı ve başkenti Kazan'ı gezmeye gitmektedirler. 1992 yılında *Bütün Dünya Tatarları Kongresi* adlı bir dernek kurulduğunda Finlandiya İslam Cemaati onun asli üyesi olmuştur. Finlandiya Tatarları, Bütün Dünya Tatar Kongresi'nin bütün toplantılarına (1997, 2002, 2007, 2012, 2017) katılmışlardır.

Finlandiya Tatarlarının uluslararası alanda kurduğu ilişkiler konusunda özetle şunlar söylenebilir. Finlandiya Tatarları diasporası, 1900'lü yıllarda oluşmaya başladığı dönemden Sovyetler Birliği dağılana kadar İslam dünyası ile temaslar kurmaya büyük önem vermiş ve iki amaçla hareket etmiştir:

1. Finlandiya Tatarlarını öncelikle ana dilini ve etnik kültürü koruma meselesi ilgilendirmiştir. Bu sebeple o dönemde dünyadaki tek bağımsız Türk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkiler kurmaya büyük önem verilmiş ve Türkiye ile temaslar kültürel kimliği korumanın en önemli faktörü olarak görülmüştür.
2. Bunun yanı sıra dinî gelenekleri koruma konusunda olumlu etkileri olacağı düşünülerek Arap dilli Müslüman ülkelerle ilişkiler geliştirilmiştir.

1960'lı yıllardan itibaren Finlandiya devleti, Tatar azınlığı dikkate almaya ve onun başarılarını ve Finlandiya'ya katkılarını takdir etmeye başlamıştır. Finlandiya devlet adamlarının yurt dışına yaptıkları seyahatlerde resmî delegasyonlarda Tatar diasporası temsilcilerinin de yer almaya başlaması, bunun bir sonucu olmuştur. Tatarların, Finlandiya resmî delegasyonlarının üyeleri olarak yurt dışında bulunmaları, Finlandiya İslam Cemaati'nin uluslararası alanda tanınmasını ve uluslararası temaslar kurulmasını sağlamıştır.

Finlandiya'da son 20-30 yılda başka ülkelerden gelen Müslümanların sayıca çoğalmasına ve 2006

yılında Finlandiya Müslüman Konseyi kurulmuş olmasına rağmen, Finlandiya devlet kuruluşlarının ve yabancı ülkelerin diplomatik temsilciliklerinin gözünde Finlandiya İslam Cemaati, Finlandiya Müslümanlarının yüzü olmaya devam etmektedir. Finlandiya İslam Cemaati'nin uzun ve köklü tarihi, kurumlaşmış faaliyet tarzı, Finlandiya Tatarlarına özgü toplumla bütünleşme modeli, bunun en önemli sebepleridir.

Finlandiya Tatarları Moskova'da, Tataristan Cumhuriyeti'nin Rusya Federasyonu'ndaki Yetkili Temsilcisi Ravil Ahmetşin'i ziyaret ederken, 2013. Dina Alyautdinova'nın çektiği fotoğraf. Kaynak: http://tatmsk.tatarstan.ru

MİLLÎ KİMLİĞİN VE ANA DİLİNİN KORUNMASI

YAYINCILIK FAALİYETLERİ

Tatar diasporasının etnik ve dinî özbilincinin korunmasında, matbaacılık çalışmaları önemli rol oynamıştır. Kökleri eskilere uzanan Türk yazılı kültürünün mirasçısı olan Tatarlar, tarihleri boyunca yazılı söze büyük saygı göstermişlerdir.

Bilindiği üzere, İslamiyet'ten önce Türkler kendilerinin geliştirdiği Runik alfabeyi kullanmışlardır.[433] Runik alfabenin Türk göçebe kabilelerin yaşadığı tüm alanda (Baykal Gölü'nden İdil boyuna kadar) yaygın olarak kullanıldığı, arkeolojik buluntulardan anlaşılmaktadır. Günümüze kadar yapılan arkeolojik kazılarda, üzerinde Runik yazılar bulunan birçok taş, kemik parçası ve huş ağacı kabuğu gibi nesneler bulunmuştur.

İslam'ın kabulü sadece Müslüman Doğu ülkeleri ile ticareti kolaylaştırmakla kalmamış, kültürel ve bilimsel açıdan zenginleşmenin de yolunu açmıştır. 922 yılında İslamiyet'e resmî olarak geçildikten sonra İdil Bulgarlarının yazısı da Arap harflerine geçmiştir. Kur'an ve diğer dinî metinler Arapça yazıldığı için İdil Bulgarlarında Arap harfleriyle yazılan diğer metinlere (mektuplar, belgeler) karşı da hürmetkâr bir tutum sergileme geleneği oluşmuştur. İdil Bulgarlarının İslam'ı kabul ettiği dönemin, Abbasiler zamanına rastladığını belirtmek gerekir. Bilindiği üzere, bu dönemde İslam dünyasında felsefe, edebiyat ve sanatın gelişmesi zirveye ulaşmıştır. Aslında bu dönemde eski Sasani kültürü, İslam aracılığıyla bir Rönesans geçirmiştir. İranlılar birkaç yüzyıl boyunca İslam'ın öncülüğünü yapmış ve Müslüman kültürünü felsefi arayışlar açısından zenginleştirmişlerdir. Bu birikimin, Orta Doğu ülkeleri üzerinde büyük etkisi olmuştur. İdil Bulgarları İslam'ı Orta Doğu üzerinden aldıkları için bundan etkilenmişlerdir.

Arap alfabesinde 28 harf bulunmaktadır. Tatar alfabesinde ise 39 harf vardır. Arap yazısının Tatarca ile uyumlu hâle getirilmesi, Farsça harflerin yardımıyla mümkün olmuştur; çünkü Farsçada Arapçada olmayan sesler ve bunları aktaran harfler bulunmaktadır. Böylece, Tatar alfabesi Arap ve Farsça harflerin karışımından oluşturulmuştur. Bu alfabeyi İdil boyu Türkleri 1927 yılına kadar; yani bin yıllık bir süre boyunca kullanmışlardır. Fakat 1927 yılında Sovyet yönetiminin kararıyla, Tatarca Latin alfabesine geçirilmiştir. Latince sadece 1927-1939 yılları arasında kullanılmış, 1939'da Sovyetler Birliği'ndeki diğer halkların yazıları ile birlikte Tatarca da Rusçada kullanılan Kiril harflerine geçirilmiştir. Sovyetler Birliği'nin dışındaki Tatar topluluklar bir süre daha Arap harfli yazıyı devam ettirmişlerdir; fakat teknolojinin gelişmesiyle beraber Latin alfabesine geçiş yapılmıştır. Günümüzde dünyadaki Tatarlar arasında Arap harfleri neredeyse hiç kullanılmamaktadır.

[433] Fahretdinov, s. 12.

Tatarların eskiden kullandığı Arap harfleri. Kaynak: www.islam-today.ru

İslam'ın kabulünden ve Arap harflerine geçilmesinden sonra İdil Bulgarları Devleti'nde yazılı eser üretimi büyük ivme kazanmıştır. İbrahim Han döneminde (11. yy.), saray nezdinde yüzlerce tercüman ve mübeyyiz çalışmıştır. İlham Han döneminde Bulgar'da büyük kütüphaneler bulunuyordu.[434]

Bilgiye ve kitaba karşı gelişen bu ilgi ve saygı, Altın Orda ve Kazan Hanlığı dönemlerinde de devam etmiştir. İdil boyu Türkleri arasında okuryazarlığa ve tahsilli olmaya büyük önem verilmiş ve bu sebeple köylerde bile mektepler ve medreseler açılmıştır. Genellikle mektepler ve medreseler camilerde ya da yakınlarında yerleşirken, bazen de imamlar ders-

[434]Güzel Gabdelganeyeva, *İstoriya Tatarskoy Knigi: ot İstokov do 1917 g.,* Moskova; Berlin: Direkt media, 2015, s. 26-27.

leri kendi evlerinde vermişlerdir. Kitapların temize çekilmesi, bir eğitim yöntemi olarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu durum, hattatlık sanatının gelişmesini de teşvik etmiştir. Kitapların temize çekilmesi, mübarek bir iş olarak görülmüştür. Dinî içerikli eserlerin dışında edebî eserler, şarkılar, beyitler, ders kitapları, coğrafya, botanik, aritmetik ve cebir öğreten eserler de temize çekilmiştir.[435]

Kazan vilayetinde 19. yüzyılın ortalarına doğru matbaacılık çok yaygınlaşmıştır. Dinî eserlerin yanı sıra bilimsel ve edebî eserler basılmıştır. Tatarlar, Nijniy Novgorod vilayetinden Finlandiya'ya taşınırken yanlarında kitaplar da götürmüşlerdir. Özellikle dinî kaynaklar götürülmüştür. Örneğin, Samaletdin ailesinin elinde birinci kuşak göçmenlerden kalma 1890 yılında Kazan'da basılan bir Kur'an hâlen korunmaktadır. Aile bu eseri, Finlandiya İslam Cemaati Arşivi'ne hediye etmiştir. Finlandiya Tatarlarının kişisel arşivlerinde birinci kuşak göçmenlerin getirmiş olduğu *Muallim Sani*[436] ve *Heftiyek*[437] gibi eserlere sık rastlanmaktadır.

Böylece Finlandiya'ya göçen ilk kuşağın Kazan'da basılan kitaplardan yararlandığını görülmektedir. Fakat daha sonra Bolşevik Devrimi, sınırların kapanması ve dinî literatürün Sovyet rejimi tarafından imha edilmesi sebebiyle Kazan'dan dinî içerikli eserler getirtme imkânı ortadan kalkmıştır. Finlandiya Tatarları bu sorunu kendi imkânları ile çözmek zorunda kalmışlardır.

Finlandiya Tatarlarının Yayıncılık Çalışmaları

Tatarlar, Finlandiya'ya ilk ayak bastıkları andan itibaren yanlarında Tatarca kitaplar bulundurmuşlardır. Finlandiya'ya ticaret işleri ile gelen Tatarların yanlarında her zaman dinî eserler (çoğunlukla Kur'an ya da Kur'an'ın bazı bölümleri) bulunmuştur. Daha tahsilli olanlar, Tatar edebiyatını da okumuşlardır. Tatar edebî eserlerinin yaygınlaşmasında Ceditçi okulların büyük etkisi olmuştur. Örneğin, Nijniy Novgorod vilayetinde açılan kız okullarında, Tatar şairlerinin eserleri okutulmuştur.[438]

Helsingfors Müslüman Hayır Cemiyeti'nin kurulduğu dönemde, dinî bilgilerin öğretiminde, Kazan vilayetinde basılan ders kitapları kullanılmıştır. Sınırların kapatılmasından sonra da Finlandiya Tatarları bu kitapları (gerekirse temize çekerek) kullanmaya devam etmişlerdir. 1920'li yılların başında Järvenpää Tatarları, Tatar şarkıları derlemesini bastırmışlardır. Şarkılar aile törenlerinde ve kültürel etkinliklerde topluca olarak söylendiği için böyle bir derlemeye ihtiyaç duyulmuştur.

[435] Age., s. 27.

[436] *Muallim Sani* (İkinci Öğretmen), tanınmış Tatar eğitimci ve bilim insanı Ahmedhadi Maksudi tarafından hazırlanan tecvid ders kitabıdır.

[437] *Heftiyek,* Kur'an'daki bazı surelerin ve ayetlerin derlemesidir. Medreselerde ders kitabı olarak kullanılmıştır.

[438] Torken Arifulla ile söyleşi, 28.09.2016.

Finlandiya Tatarları diasporası ile eşzamanlı olarak Çin, Japonya, Almanya Tatar diasporaları da oluşmuş ve bu Tatar toplulukları da kendi kültürel çalışmalarını yürütmüştür. Finlandiya Tatarları bu diasporalarda basılan eserleri de sipariş etmişlerdir. Örneğin, Finlandiya Tatarlarının aile arşivlerinde 1934 yılında Japonya'da basılan Kur'an, Kazan'da çıkan orijinallerinden tıpkıbasımları yapılan *Hefiyek Şerif,* Tatar eğitimci Süngetulla Bikbulat'ın *İslam Tarihi,* Ahmedhadi Maksudi'nin *Akaid* ve *Teharet* eserleri bulunmaktadır.

Finlandiya'ya yerleşen Zakir Kadiri 1938'de birçok eser hazırlayıp bastırmıştır: *Din Sabakları I ve II* (1938), *Din Sabakları III ve Türk Tarihi Sabakları.* Zakir Kadiri'nin eşi Saniye İffet, Tatarca dersleri vermiş ve Tatar yazarlarının hikâyelerinden derlediği *Uku Kitabı*'nı (Okuma Kitabı) hazırlamıştır. Saniye İffet'in 1937'de yazdığı *Tormoş Közgesi* (Hayatın Aynası) piyesi çok popüler olmuştur.[439] 1939 yılında, İmam Veli Ahmed Hakim'in hazırladığı *Türk Balalarınıñ Din Derisleri* kitabı basılmıştır. Türk İlkokulu'nu açma hazırlıkları sürecinde, Finlandiya Türkleri Cemiyeti tarafından din ve ana dili eğitimi programı hazırlanıp yayımlanmıştır.

خطبهٔ جمعه

Hüseyin Sadık

بو كتاب قزان اونيوبريسيتيتنك طبع خانه سنده باصيلهٔ اولنمشدر
قزان اوبازى توبان قورصا آولى ماجى شمس الدين بن حسين
ورثه لرى نك خراجاتى ايلان ١٩٠١ نجى يلده *

Дозволено цензурою. С.-Петербургъ, 10 сентября 1901 г.

КАЗАНЬ.
Типо-литографія Императорскаго Университета.
1901.

Hüseyin Sadık adlı bir Tatara ait hutbe derlemesi. 1901'de Kazan'da basılmıştır. Kaynak: Ramil Belyaev arşivi.

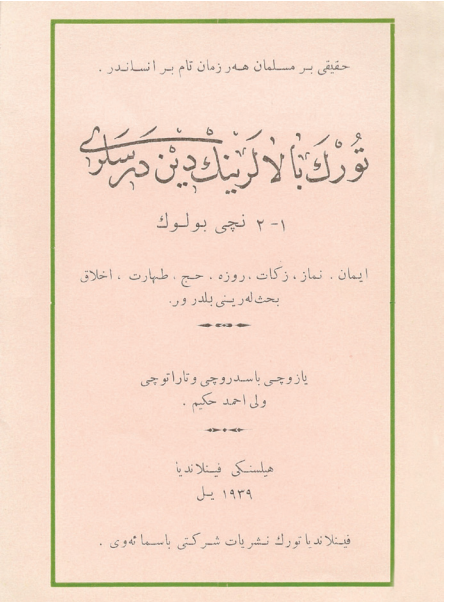
حقيقى بر مسلمان هر زمان تام بر انساندر .

تورك بالالرينك دين درسلرى

١-٢ نجى بولوك

ايمان . نماز . زكات . روزه . حج . طهارت . اخلاق
بحث له رينى بلدر ور .

يازوچى باسدروچى وتاراتوچى
ولى احمد حكيم .

هيلسنكى فينلاندية
١٩٣٩ يل

فينلاندية تورك نشريات شركتى باسمائه وى .

İmam Veli Ahmet Hakim'in hazırladığı din bilgisi ders kitabı, 1939. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

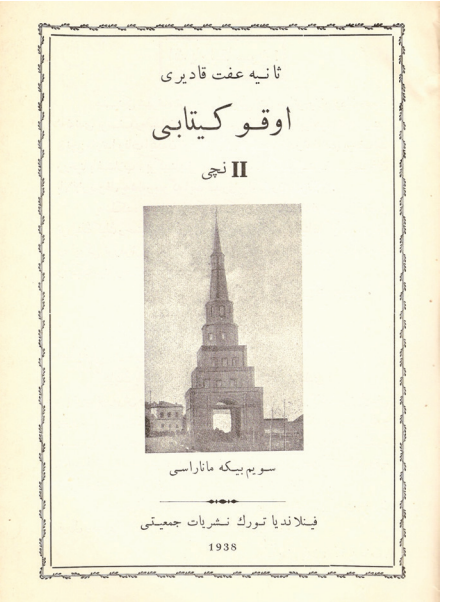
ثانيه عفت قادرى

اوقو كيتابى

II نجى

سويم بيكه ماناراسى

فينلاندية تورك نشريات جمعيتى
1938

Saniye İffet'in hazırladığı Tatarca *Okuma Kitabı,* 1938. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

[439] Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

Finlandiya'ya sığınan Tatar aydınları, önce Sovyet-Fin Savaşı, sonra İkinci Dünya Savaşı sebebiyle Finlandiya'yı terk ederek başka ülkelere gitmek zorunda kalmışlardır. Böylece, 1940'lı yıllardan itibaren Finlandiya Tatarlarının kendileri eserler üretmeye başlamışlardır. Bu yazarlar arasında Hasan Hamidulla, Zinnetulla Ahsen Böre, Sadri Hamid ve diğerleri bulunmaktadır.

Hasan Hamidulla, 1900 yılında Aktuk köyünde doğmuştur. 15 yaşında Finlandiya'ya gelmiştir. Uzun süre Oulu'da ve Kemi'de yaşamıştır. 1926 yılında Türkiye'ye yerleşmeyi denemiş ama geri dönmüştür. 1950 yılında ailesi ile birlikte Helsinki'ye taşınmıştır. Matbaacılık için gerekli ekipman satın alarak Tatarca kitaplar basmış ve ücretsiz olarak dağıtmıştır.

Hasan Hamidulla.
Kaynak: Ramil Belyaev arşivi.

Hasan Hamidulla tarafından 1940'lı yıllarda aşağıdaki kitaplar basılmıştır: *Yaña İman Şartı hem Belemlekler* (1944), *Hairunnisa* piyesi, *İlham Cimeşleri* hikâye ve şiir derlemesi, *Vatansızlık. Halık Süzleri* atasözleri derlemesi, *Küñel Şeülese şiir derlemesi* (1946), *İsem Könnere* (Fin takvimi örneğinde yapılan takvim, 1948), *Yörek Cimeşlere şiir derlemesi* (1948), *Moñlı Tañnar şiir derlemesi* (1949), *Yoldızlarga Seyahat* (Uzay konulu derleme, 1950). Kazan'da basılan Kur'an'ın tıpkıbasımı (1943), Hasan Hamidulla'nın en dikkat çeken eserlerinden biridir. Bu Kur'an 20 bin adet basılmış ve büyük bir kısmı Almanya'daki Tatar esirlere armağan edilmiştir. Hasan Hamidulla'nın çabalarıyla 1947-1977 yılları arasında *Şimal Oçkınnarı* dergisi çıkarılmıştır.[440] Hasan Hamidulla, 1958-1959 yıllarında Cemaat Başkanı Zuhur Tahir'in desteğiyle Kur'an'ın Tatarca tefsirini de yayımlamıştır (Yeniden basımını yapmıştır). Bu tefsiri tanınmış Tatar din âlimi Abdünnasır Kursavi yazmaya başlamış ve Kursavi'nin öğrencisi Nugman bin Amir tamamlamıştır.

[440]Halen, s. 331.

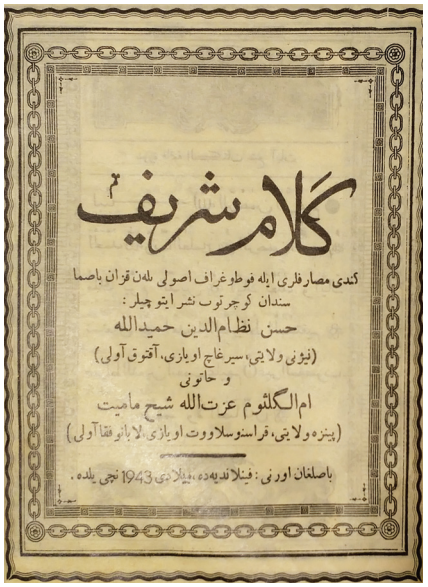

Kazan'da basılan Kur'an'ın Hasan Hamidulla tarafından yayımlanan tıpkıbasımı, 1943.

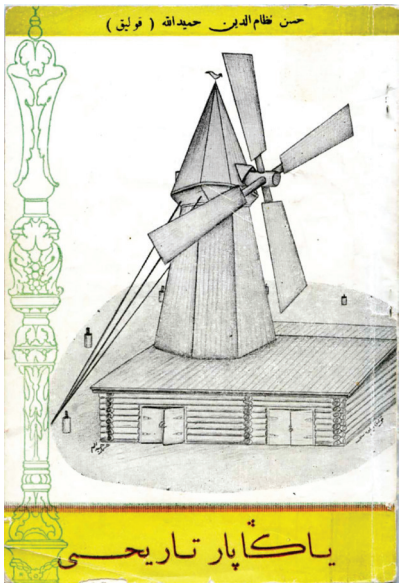

Hasan Hamidulla'nın *Yañapar Tarihi,* 1954. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

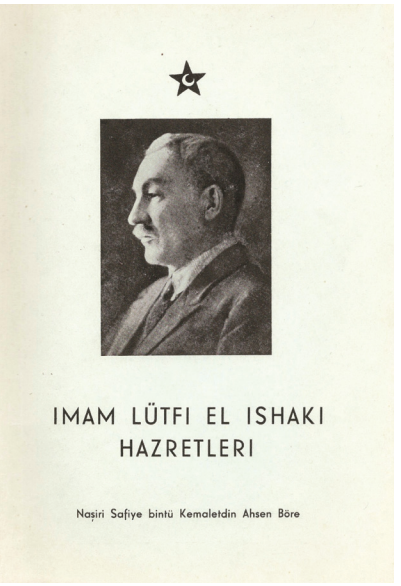

Safiye Ahsen Böre'nin yazdığı ve eşi Zinnetulla Ahsen Böre'nin yayımladığı *İmam Lütfi El İshaki Hazretleri* kitabı, 1945. Kaynak: Ramil Belyaev arşivi.

Bunun dışında, Hasan Hamidulla doğduğu köyün tarihini yazmıştır: *Yañapar Tarihi*. Bu eserinde köyün kuruluş tarihini, toplumsal yapısını, dış görünüşünü ve köy sakinlerinin şecerelerini anlatmıştır. Nijniy Novgorod vilayetindeki Tatar köylerinin haritasını hafızadan çizmiştir. Hazırladığı bu tarih kitabına kaynak teşkil eden bilgileri, çıkardığı dergide de yayımlamıştır. Hasan Hamidulla'nın bu eseri, Nijniy Novgodor vilayeti Tatar köylerinin tarihine dair ender kaynaklardan birini oluşturmaktadır.

Zinnetulla Ahsen Böre, eşi Safiye ile beraber *İmam Lütfi El İshaki Hazretleri* kitabını hazırlayıp 1945 yılında bastırmıştır. Aynı yıl Ahsen Böre'nin *Türk Dili İçin. Professör Sadri Maksudi ve Türkler Hakkında Ufak Fikirler kitabı ve Personalia. Firmat Kauppatalo S. I. Ahsen ja Ahsen oy 1910-1945* adlı öz yaşam öyküsü çıkmıştır. Yukarıda değinildiği üzere, Zinnetulla Ahsen Böre, Finlandiya Tatarlarının okulu olmadığından dolayı çok üzüntü duymuştur. 1943 yılında *Finlandiya Cemaati İslamiye'sin Kurmaya Muvaffak Olsak ta Fin-Türk Mektebin Açmaya Neden Muvaffak Olmadık?* broşürünü yayımlamıştır.

Ahsen Böre, Finlere Kur'an'ın içeriğinin anlatılmasını çok önemli bulmuştur. Kur'an'ın tercümesi için Finlandiya Lüteryen Kilisesi nezdindeki Tercüme Bölümü'nde çalışan Georg Pimenoff'u tutmuş ve bu kişi Kur'an'ı İngilizceden Finceye çevirmiştir. Tercüme için Hintli bilgin Abdulla Yusuf Ali tarafından hazırlanan İngilizce çeviri kullanılmıştır. Böylece Kur'an'ın Finceye ilk çevirisi, Zinnetulla Ahsen Böre'nin çabalarıyla ortaya çıkmıştır.

Oulu kasabasında yaşayan Sadri Hamid, şair olarak bilinmektedir ve birkaç şiir derlemesi yayımlamıştır: *Defter 3-5* (1946), *Zakir* (1946), *Tatar Tele* (1946), *Hakim* (1947), *İr belen Hatın* (1977) vb.[441]

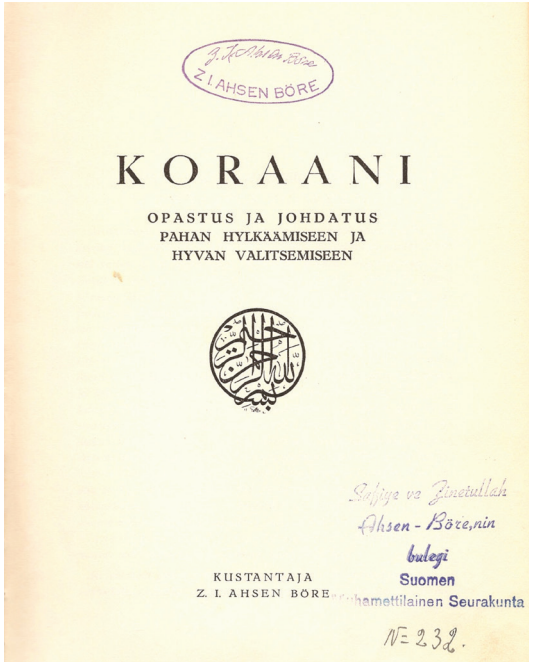

Kur'an'ın Finceye çevirisi. Zinnetulla Ahsen Böre tarafından çevirtilmiş ve yayımlanmıştır, 1943. Kaynak: Ramil Belyaev arşivi.

Sadri Hamid'in *Hakim* adlı kitabı. Oulu, 1947. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

[441] Fazile Nasretdin arşivi.

Sadri Hamid. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Tampere İslam Cemaati İmamı Habiburrahman Şakir, 1949 yılında *Finlandiye İslam Macellese* dergisini çıkarmaya başlamıştır. Bu dergide dinî ve kültürel konular ele alınmıştır.

Osman Soukkan ise 1946 yılında *Doygu Tolkunları* adlı bir şiir derleme kitabı çıkarmıştır.

Finlandiya İslam Cemaati, 1949 yılında *Mahalle Haberleri* adıyla kendi dergisini çıkarmaya başlamıştır. Bu derginin yayımlanması, 1970 yılına kadar sürdürülmüştür. Dergide Tatar cemaatinin haberleri, bağışlar hakkında bilgi ve güncel meseleler hakkındaki görüşler yer almıştır. 2004 yılında bu yayının bir devamı olarak *Mähallä habärläre* adlı bir gazete çıkarılmaya başlamış ve 2012 yılında bu gazete bir dergiye dönüştürülmüştür.

Finlandiya Türkleri Birliği, düzenli olarak *Bildiriş* (İlanlar) broşürü yayımlamıştır. Türk İlkokulu'nun 6. yıl dönümü vesilesiyle 1953 yılında Abdullah Tukay'ın yazdığı *Mäktäbtä milli ädäbiyät däresläre* adlı eğitim programı yayımlanmıştır.[422] Cemaat Başkanı Zuhur Tahir, 1955'te Finlandiya Türkleri adında bir broşür hazırlamıştır.

[442]Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

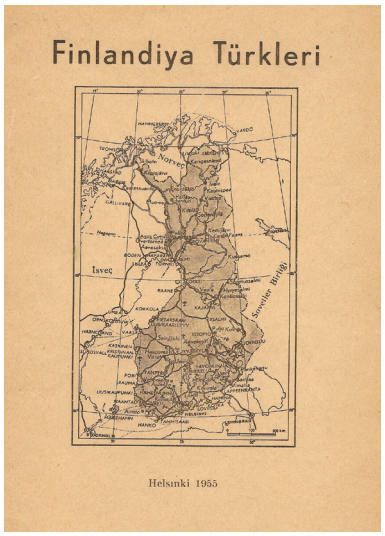

Zuhur Tahir'in yayımladığı broşür. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

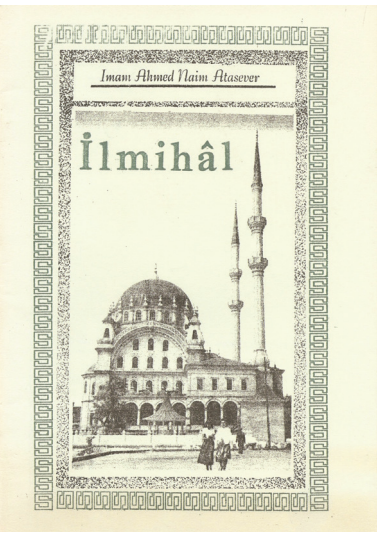

Ahmet Naim Atasever'in *İlmihal* eseri. 1968. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

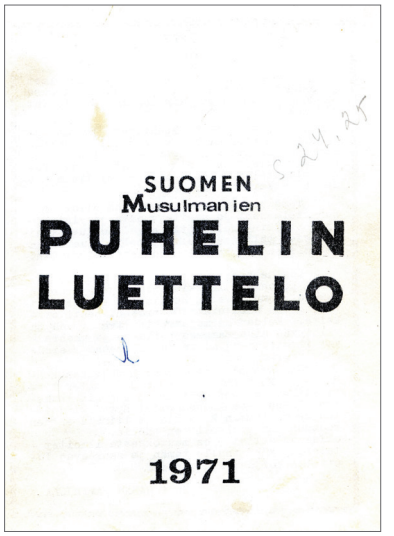

Hasan Hamidulla'nın hazırladığı Finlandiya Tatarları telefon rehberi. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Hasan Hamidulla'nın yazarlık ve matbaacılık çalışmaları devam etmiştir. 1960 yılında *Özelgen Ömed* adlı piyesi ve 1962 yılında *Nik Alay? Yazuçınıñ Üz Tärcemäi Halendän. Finlandiyä Möselmannarınıñ Tarih Materialları* (Neden Böyle? Yazarın Özgeçmişinden. Finlandiya Müslümanlarının Tarihi Üzerine Malzemeler) adlı öz yaşam öyküsü denemesi çıkmıştır.

1968 yılında Ahmet Naim Atasever'in *İlmihal* eseri yayımlanmıştır.

Özellikle çay ziyafetlerinde birlikte şarkı söyleme geleneği devam ettirilği için 1967 yılında *Cırlar* adlı Tatar şarkıları derlemesi basılmıştır.

1970 yılında ise Gauher Tuganay'ın şiir derlemesi yayımlanmıştır. Tatar cemaati üyelerinin anılarına göre Gauher Hanım, çay ziyafetleri sırasında şiir yazarak ithaf ettiği kişilere, şiirlerini armağan etmiştir.

1972 yılında Feyzi Ahsen Böre tarafından ilk Tatarca-Fince sözlük hazırlanarak *Fince-Türkçe* ve *Türkçe-Fince Sözlük* adıyla basılmıştır.

1980'li yıllarda Cemaat tarafından dinî içerikli birçok eser basılmıştır. Bu yıllarda Cemaat'in imamı olarak görev yapan Abdurrahman Kaya,10'dan fazla kitap yazmıştır. Eserleri arasında sade dille yazılan *İslamiyet* adlı kitabı özellikle popüler olmuştur ve hatta bügünkü Nijniy Novgorod Tatarları arasında

da yaygınlaşmıştır. Onun bu kitabı, günümüzde de ders kitabı olarak kullanılmaktadır. Kökeni itibarıyla Kırım Tatarı olan Kaya, Kazan Tatarcasını Finlandiya'da öğrenmiştir. Kitaplarının sevilmesinin nedeni, Kaya'nın kullandığı Tatarcanın Tataristan'da basılan eserlerin diline kıyasla Nijniy Novgorod ve Finlandiya Tatarları için daha anlaşılır olmasıdır.

1980'li yıllarda çıkan eserler arasında Fazile Nasretdin'in Tatar dili üzerine yazdığı kitaplar dikkate değerdir. Çocuk konuşma terapisti olarak çalışan Fazile Hanım, Tatarca konusunda kendi kendini geliştirmiştir. Bu bilgisine dayanarak 1986 yılında *Cömle Tözeleşe, Süzlek Tözeleşe* ve *Süz Tözeleşe* kitaplarını çıkarmıştır. Ayrıca onun çabalarıyla Tataristan'da çıkan birçok kitap, Finlandiya Tatarlarının kullandığı Latin alfabesine aktarılarak basılmıştır. Fazile Hanım sayesinde Abdullah Tukay'ın *Su Anası* şiiri Finceye çevrilerek 2009 yılında yayımlanmıştır.

Bizniń Cırlar adlı şarkı derlemesinin II. cildi. 1990. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

1980'li yıllarda Finlandiya Tatarlarında şarkı sanatı da gelişmiştir. Finlandiya Türkleri Birliği'nin girişimiyle Ufa'dan Koro Şefi Şeüket Bikmuhametov davet edilmiştir. Bikmuhametov, Ölken Ali, Hamide Çaydam ve Akif Ali'nin iş birliğiyle 1980 yılında *Bizniń Cırlar* adlı şarkı derlemesi yayımlanmıştır. 480 sayfalık bu derlemede toplam 400 civarında şarkı yer almıştır. Ölken Ali, Adile Samaletdin, Derya Samaletdin ve Akif Ali'nin katkılarıyla 1990 yılında şarkı derlemesinin ikinci cildi de hazırlanmıştır.

1990'lı yıllarda Finlandiya Tatarlarının yayımcılık faaliyetlerinde azalma gözlenmiştir. 1990'lı yılların başında birkaç kitap çıkmıştır: *Cırlıyk Birge* adlı şarkı derlemesi (1990), *Sandugaçım, Sen de Sayra* adlı çocuk şarkıları derlemesi (1990), Abdurrahman Kaya'nın *İslam'da Ahlak* kitabı (1991) ve Derya Samaletdin'in *Milli Aşlarıbız* kitabı (1990).

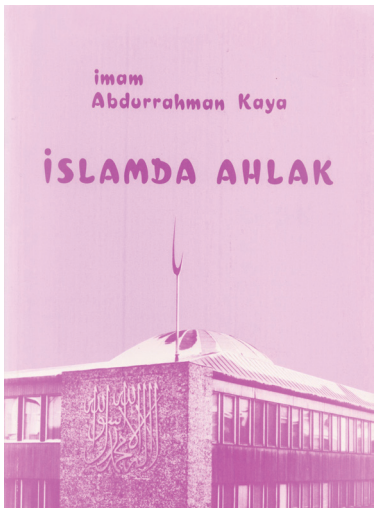

Abdurrahman Kaya'nın *İslam'da Ahlak* kitabı. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

2000'li yılların başında Finlandiya Tatarlarının kullandığı yazıda değişimler olmuştur. Bu zamana kadar kullanılan Latince harfler, Tatarcanın bazı seslerini vermekte yetersiz kalmıştır. Bu durumu düzeltmek ve çocuklar için Tatarca metinlerin okunmasını kolaylaştırmak için Tatarca açık /æ/ sesinin karşılığı olarak Fince **"ä"** harfinin kullanılmasına karar verilmiştir.[443] Buna karşı çıkanlar da olmuştur, çünkü bazı Tatarlar Fince harflerin kullanılmasını asimilasyon tehlikesi olarak kabul etmişlerdir. Sonuç itibarıyla bu harfin kullanımı, Tatar cemaati tarafından onaylanmıştır. **"E"** harfi ise Tatarca kapalı /é/ sesinin karşılığı olarak kullanılmaya başlamıştır. 2004 yılında çıkmaya başlayan *Mähallä habärläre* gazetesi, yenilenen alfabeyi kullanmaya başlamıştır.

Finlandiya Tatarlarının 2004-2012 yılları arasında gazete olarak, 2012'den itibaren dergi olarak çıkardıkları *Mähallä habärläre* adlı yayın organının 2015 yılına ait bir sayısı. Bu dergideki yazılar yenilenen alfabe ile yazılmaktadır. Kaynak: Ramil Belyaev arşivi.

MAHALLE HABERLERI
(SEURAKUNNAN TIEDOTUKSIA)
SAN 29 DIKABIR 1964
Finlandiya Islam Cemaatının işlerin ve fikirlerin bıldırüçı ciyıntık
Islam Yortonın tışkı kürınışı
Adres: Suomen Islam Seurakunta
Helsinki, Fredrikinkatu 33

Finlandiya Tatarlarının 1949-1970 yılları arasında çıkardıkları *Mahalle Haberleri* dergisinin 1964 yılına ait bir sayısı. Kaynak: Finlandiya İslam Cemaati Arşivi.

2004 yılında Muazzez Baibulat'ın hazırladığı, *Tampereen Islamilainen Seurakunta: Juuret ja Historia / Tampere İslam Mahallesı: Nigızı ve Tarihı / The Tampere Islamic Congregation: The Roots and History* adında kapsamlı bir tarih eseri çıkmıştır. Bu kitapta Tampere'deki Tatar topluluğunun ayrıntılı tarihi, cemaatin sosyal, resmî ve uluslararası faaliyetleri ve Tampere Tatar aileleri anlatılmaktadır. Bu kitap, Finlandiya Tatarlarının mirasını derlemeye ve korumaya yönelik önemli bir teşebbüs olmuştur.

[443] Finlandiya İslam Cemaati'nin 2002 yılı faaliyet raporu.

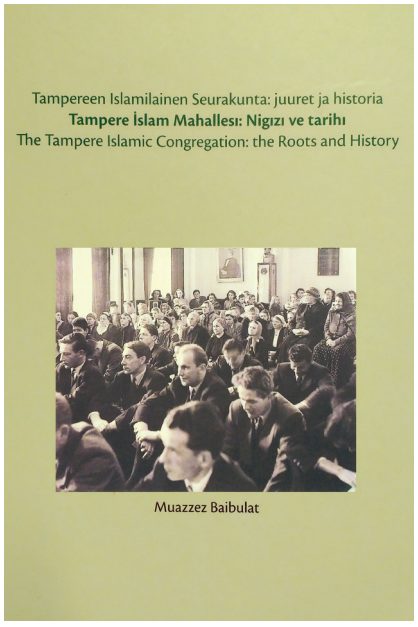

Muazzez Baibulat'ın 2004 yılında yayımlanan kitabı. Kaynak: Ramil Belyaev arşivi.

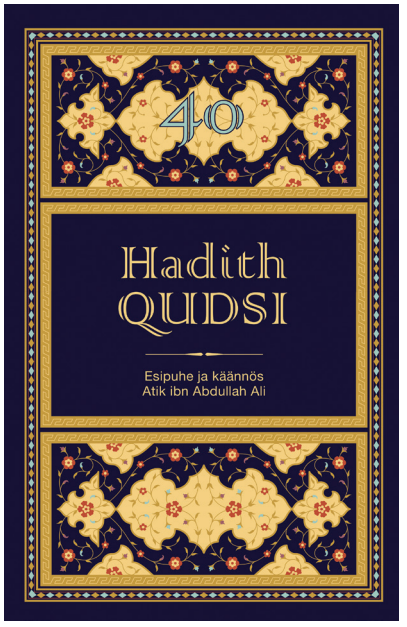

Atik Ali'nin *Hadith Qudsi* adlı derlemesi. 2012. Kaynak: Ramil Belyaev arşivi.

Ramil Belyaev'in *Sürälär häm doalar* I derlemesi. 2012. Kaynak: Ramil Belyaev arşivi.

2010'lu yıllarda Finlandiya Tatarlarının yayıncılık çalışmalarında yine durgunluk gözlenmiştir. Bu yıllarda sadece birkaç kitap çıkmıştır: Abdurrahman Kaya'nın *Finlandiyädä dini konferenslar häm hotbälär* kitabı (2010), Atik Ali tarafından hazırlanan Fince *Hadith Qudsi* derlemesi (2012) ve Ramil Belyaev'in hazırladığı *Sürälär häm doalar I ve II* (2012 ve 2017).

Finlandiya İslam Cemaati, 2015 yılından beri Kazan'daki Tatar Çocuk Kitapları Yayınevi ile iş birliği yapmaktadır. 1-6 sınıflar için hazırlanan *Tatar Tele ders* kitabının telif hakları, Finlandiya İslam Cemaati tarafından satın alınmıştır. Bu seriden şimdiye kadar 4 kitap Latin harflerine aktarılmış ve yayımlanmıştır. Ayrıca Tatarca-Fince-İngilizce olarak hazırlanan *Süzlär Dönyası* kitabı da basılmıştır (2018). Tataristan'daki yayınevi ile iş birliği içinde Tatarca öğreten mobil uygulamalar geliştirilmiştir. Finlandiya İslam Cemaati, Finlandiya Tatarlarına dair birkaç tarih kitabı hazırlayıp basmayı da planlamaktadır.

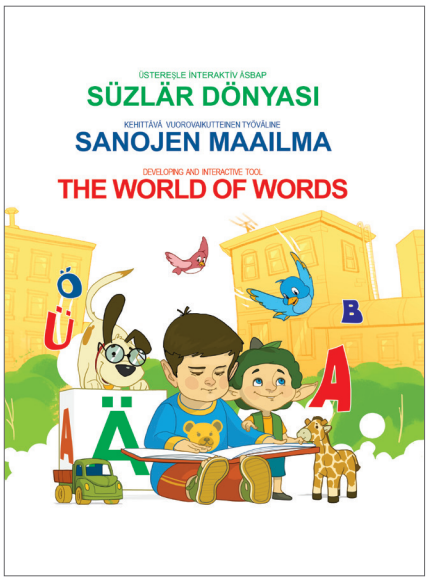

Finlandiya İslam Cemaati'nin Tataristan'daki Tatar Çocuk Kitapları Yayınevi ile birlikte hazırladığı *Süzlär Dönyası* kitabı. 2018. Kaynak: Atik Ali arşivi.

Finlandiya İslam Cemaati'nin Tataristan'daki Tatar Çocuk Kitapları Yayınevi ile birlikte hazırladığı *Tatar Tele* ders kitabı. 2018. Kaynak: Atik Ali arşivi.

Finlandiya İslam Cemaati'nin Tataristan'daki Tatar Çocuk Kitapları Yayınevi ile birlikte hazırladığı *The World of Words* mobil uygulaması. 2018. Kaynak: Atik Ali arşivi.

Yukarıda anlatılanları özetlersek, tarihî ana vatanlarından kopmuş bir durumdayken sınırlı kaynaklarla idare etmek zorunda olan Finlandiya Tatarları, kendi yazılı kaynaklarını yaratmaya yönelmişlerdir. Başlangıçta, memleketten getirmiş oldukları kitapların kopyalarını ve yeniden baskılarını yapmışlardır. Daha sonra kendi yarattıkları ürünler de (şiir ve şarkı derlemeleri, piyesler, anılar, ders kitapları, dergiler vb.) ortaya çıkmıştır. Kendi eserlerini basmaya başladıklarında dinî içerikli eserler başta olmak üzere çok çeşitli konularda eserler hazırlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkiler başlayınca Türkçe kitaplardan da yararlanılmış; ayrıca, başka ülkelerdeki Tatar topluluklarının yayımladığı eserler de kullanılmıştır. 1980'li yılların başı itibarıyla Finlandiya Tatarlarının kendi çabalarıyla yürüttükleri yayıncılık faaliyetlerinin de sonucu olarak hem Tatar edebiyatı klasiklerinin eserlerinden hem de Finlandiya Tatarlarının yarattığı eserlerden oluşan zengin bir literatür ortaya çıkmıştır. Bu literatürün içinde, aşağıdaki altbaşlıklar tespit edilmektedir (Tablo 3).

1	Dinî eserler	Ders kitapları, Çarlık Rusyası döneminden kalan ve yeniden basılan eserler, Kur'an'ın Finceye çevirisi
2	Edebî eserler	Düzyazı eserler, hikâyeler, piyesler
3	Edebî eserler	Tarih kitapları, anılar
4	Süreli basın	Dergiler, gazeteler, beltenler, raporlar
5	Çeşitli dillerde eserler	Fince, Türkçe, Arapça, İngilizce eserler. Tatar yazarların eserlerinin Finceye çevirileri
6	Yurt dışından gelen eserler	Japonya, Almanya, Türkiye vb. ülkelerden getirtilen dergiler, gazeteler, kitaplar vb.
7	Çeşitli içerikte eserler	Davetiyeler, mektuplar, Finlandiya Tatarlarının telefon rehberi vb.

Tablo 3: Finlandiya Tatarlarının Topladıkları ve Kendileri Ürettikleri Yazılı Metinlerin Sınıflandırılması

SOSYAL YAŞAM

Finlandiya Tatarlarının birbirleriyle aktif sosyal ilişkiler içinde olmasını birkaç faktör sağlamıştır. Bunlardan birincisi, köken itibarıyla aynı yöreden olmalarıdır. Finlandiya'daki Tatarların birinci kuşağının büyük bölümü, Nijniy Novgorod vilayetinin Aktukovo, Urazovka, Antyarovka, Kızıl Yar ve Kadomka köylerinden gelmiştir. Bu köyler, birbirinden 2-3 km mesafede kümelenerek yerleştikleri için aynı kültürü paylaşmışlardır. Finlandiya Tatarlarının bu köylerden çıkanlarının çoğu birbiriyle yakından ya da uzaktan akrabadır.

Nijniy Novgorod vilayetinde ilçe merkezlerinden 10-15 km uzakta yerleşmiş olan Kuysu, Suıksu, Çembiley gibi köylerden çıkma Tatarlar, Finlandiya'da Kotka, Kuopio gibi küçük şehirlere yerleşmişlerdir. Tampere'deki Tatarlardan Kadomka köyü kökenli bir grup, kendilerini biraz ayrı tutmuştur. Ama genel itibarıyla bakıldığında Finlandiya Tatarları köken itibarıyla aynı yöreden gelen, Tatarcanın aynı lehçesini konuşan, aynı kültür özelliklerini paylaşan ve çoğu durumda akrabalık bağları ile birbirine bağlı olan insanlardan oluşmuştur.

Finlandiya Tatarların birbiriyle kurduğu ilişkilerin türleri olarak aşağıdakiler belirtilebilir:

- Akrabalık ilişkileri,
- Dinî birliktelik,
- Kültürel birlik,
- Sosyal ilişkiler,
- Cemaat içi ilişkiler.

Tarihî ana vatan ile kopuşun yaşandığı koşullarda, akrabalık bağlarının önemi artmıştır. Ölken Ali'nin anlattığına göre, birinci kuşak Tatar göçmenler birbirlerine sık sık çat kapı misafir olmuşlar ve çay sofrasında saatlerce eski yaşamlarını konuşmuşlar ve çocuklar bu konuşmalara kulak misafiri olmuşlardır. Feyruza Nasretdin'in sözleriyle: "O dönemdeki âdetimiz, sık sık komşuların evine gitmekti. Kimse davet beklemezdi, sadece gider ve saatlerce sohbet ederdik."

Bu uzun konuşmalar, aynı zamanda sosyal mirasın bir kuşaktan öbürüne aktarılması olarak da görülmelidir. Finlandiya Tatarlarının ikinci ve üçüncü kuşağının görmeden büyüdükleri ana vatana duydukları hasret, aslında bir toprak parçasına duyulan hasretten ziyade, anne babaların anlatılarına ve hatıralarına duyulan hasrettir.

Akraba ziyaretleri için başka şehirlere ve kasabalara da gidilmiştir. Yaz aylarında çocuklar Järvenpää'de düzenlenen yaz kurslarına gönderilmiş ve oradaki Tatar ailelerle yaşamışlardır. Böylece çocuklar aile ve akrabalık bağlarının önemini görerek büyümüşlerdir.

Dinî amaçlarla bir araya toplanmak da sosyal iletişim zincirinin önemli bir halkasını teşkil etmiştir. Ramazan ve Kurban Bayramlarında akrabaları ve dostları eve davet etmek âdeti oluşmuştur. Cenazelerden sonra da vefat edenin ailesi yemeğe davet edilmiştir. Cenazenin 7. ve 40. gününde cenaze yemekleri verilmiştir. 40. günde düzenlenen cenaze yemeğine özellikle büyük önem verilmiştir. Yemekten önce imam Kur'an'dan sureler okumuştur.

Cuma namazları da önemli sosyalleşme aracı olmuş ve üstelik Cuma namazından sonra mutlaka çay sofraları kurulmuştur.

Kültürel gelenekler bir yandan da günlük yaşamda, aile içinde yaşanmıştır. Örneğin, Ölken Ali annesinin ev işleri ile uğraşırken Tatarca şarkılar söylediğini belirtmiştir. Ölken Hanım'ın aklında özellikle *İlkäyem* (Memleketim) şarkısı kalmıştır.[444]

Finlandiya Tatarları, 1930'lu yıllardan itibaren tiyatro oyunları da sahnelemeye başlamışlardır. Çocuklar böylece Tatar kültürünü tanımışlar ve büyüyünce kendileri de bu tür tiyatro gösterilerinde oynamaya başlamışlardır.

Sık sık yapılan çay ziyafetleri çoğu zaman bir kültürel etkinlik şeklinde geçerken, bu ziyafetlerde hep birlikte şarkılar söylenmiştir. Yıllar geçtikçe çay

Finlandiya İslam Cemaati kuruluşunun 50. yıl dönümü kutlamaları. Kaynak: Çingiz Safiulla arşivi.

[444]Ölken Ali ile söyleşi, 23.09.2016.

geceleri, Finlandiya Tatarlarının en sevdiği etkinlik hâline gelmiştir. Sosyal ve kültürel temaslar çoğunlukla bu çay geceleri kapsamında (bunları hazırlama ve düzenleme sırasında) gerçekleşmiştir. Finlandiya Türkleri Birliği adlı kültür derneği de başlıca olarak bu tür etkinlikleri düzenleme amacı ile kurulmuştur.

Diasporanın yaşlı ve hasta üyelerine gösterilen ilgi ve ihtimam, cemaat içi ilişkileri güçlendiren etkenlerden biri olmuştur. Tatarlar sık sık hasta ziyareti yaparlar ve huzur evlerinde bulunan yaşlıları ziyaret ederler. Bayram törenlerinden sonra hastalara ve yaşlılara ikramda bulunmak âdettendir. Bu amaçla hasta ve yaşlıların yakınlarına özel olarak hazırlanan çorbalardan ve böreklerden verilir.

Finlandiya Tatarları yılda bir kere toplanarak mezarlık temizliği yaparlar; hep birlikte mezarlıkta biriken çöpleri ve kurumuş yaprakları toplarlar.

Cemaat toplantıları ve Cemaat tarafından düzenlenen etkinlikler, cemaat içi dayanışmayı pekiştiren diğer buluşma örnekleri olarak görülebilir. Finlandiya İslam Cemaati, her yıl bir yıllık faaliyet raporu toplantısı ve her üç yılda bir seçim toplantısı gerçekleştirir. Bu toplantılar Tatarların sosyal yaşamında önemli yer tutar. 1960'lı yıllarda bu toplantıların bazen iki gün sürdüğü olmuştur, çünkü gündemdeki bütün meselelerin konuşulması için tek bir gün yetmemiştir. Bu toplantılarda Tatar cemaatinin yaşamını ilgilendiren en önemli konularda (Järvenpää Camii inşaatı, Helsinki'de İslam Evi inşaatı, Turku ve Tampere'de ibadethanelerin açılması gibi) kararlar alınmıştır.

Cemaat, çeşitli vesilelerle etkinlikler yapmaktadır. Örneğin, 1975 yılında Finlandiya İslam Cemaati kuruluşunun 50. yıl dönümü dolayısıyla kutlamalar yapılmıştır. Yıl dönümü için özel albüm hazırlanmıştır. Bu tür kutlamalar 80. ve 90. yıl dönümlerinde de yapılmıştır.

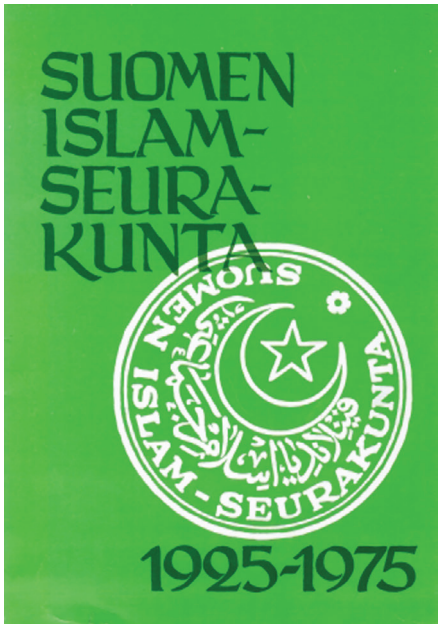

Finlandiya İslam Cemaati kuruluşunun 50. yıl dönümü için hazırlanan albüm. Hazırlayanlar: Abdullah Ali, Hayder Karatau ve Okan Daher. Kaynak: Ramil Belyaev arşivi.

Özetle, Finlandiya Tatarları arasında çeşitli düzeylerde ve şekillerde yürütülen sosyal ilişkilerin ana dilinin, kültürel ve dinî geleneklerin genç kuşaklara aktarılmasında büyük rolü olmuştur.

Aktif sosyal ilişkilerin eksikliği, bir cemaatin birliğini zedelemekte ve gelişmesine engel olmaktadır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra birçok ülkede

Tatar diasporaları oluşmuştur. Bu diasporalarda Tatarların sayısı çok olmasına rağmen hiçbirinde Finlandiya Tatarlarına benzer bir birlik olma hâli ve gelişme eğilimi gözlenmemiştir. Bunun sebeplerinden birini, sosyal kenetlenmenin düşük olması oluşturmaktadır. Tatar diasporalarında sık sık kutuplaşma yaşanmaktadır. Bir yöreden ya da ülkeden çıkan insanlar başka bir yöreden ya da ülkeden çıkanlarla temas kurmaktan kaçınmaktadır. Bu sebeple bir ülke içinde, hatta bir şehir içinde birkaç farklı Tatar derneği kurulabilmektedir. Finlandiya Tatarlarında tarihî sebeplerden dolayı böyle bir senaryo yaşanmamıştır.

Son 50 yılda yaşanan teknolojik gelişmeler, Finlandiya Tatarlarının yaşamını da köklü bir biçimde etkilemiştir. Öncelikle televizyonun ortaya çıkması çok büyük dönüşüm yaratmıştır. Birinci kuşağın çok sevdiği komşu/akraba/dost oturmaları ve ana vatan hakkındaki sohbetlerin yerini televizyon almaya başlamıştır. İkinci ve üçüncü kuşak Finlandiya Tatarları yerli halkla gittikçe daha yakın ilişkiler kurmuş, Tatar çevrenin dışında da dostluk ilişkileri geliştirmiş ve Tatar kültürel geleneklerinden farklılaşan hobiler edinmiştir. Henüz İnternet ortaya çıkmadan önce, 1980'li yılların başlarında Tatar cemaatinin içindeki sosyal ilişkilerde azalma gözlenmeye başlamıştır.[445] Bunun sebeplerinden biri, birinci kuşak temsilcilerinin bu dünyaya veda etmeleridir. Birinci kuşakta kadınların çoğunlukla ev hanımları olduğunu ve çocuklarla ilgilendiğini belirtmek gerekir. İkinci ve üçüncü kuşak kadınları Fince eğitim görerek iş hayatına atılmışlardır.

Günümüzde Finlandiya Tatarları dinî törenler, kültürel ilişkiler ve akrabalık bağları ile ilgili olan sosyal ilişkilerini az çok devam ettirmektedirler. Fakat bu alanlarda da sosyal ilişkiler azalmaya yüz tutmuştur. Bu azalışın sebebini çoğu kişi küreselleşme ve sanallaşmaya bağlamaktadır. Genç kuşak daha ziyade internet ve sosyal medya üzerinden sosyalleşmektedir. Gençlerin bu durumundan dolayı yaşlı kuşak diasporanın geleceği için endişe duymaktadır. Finlandiya Tatarlarının bundan sonraki gelişme eğilimleri hakkında fikir yürütebilmek için diasporanın demografik durumunun bir istatistik dökümünün yapılması gerekmektedir. Bu mesele, ayrı bir araştırmanın konusu olabilir.

[445] Raif Nisametdin ile söyleşi, 09.09.2016.

ANA DİLİNİN KORUNMASI

Etnik bir topluluğun kimlik bilincinin korunmasında, ana dilinin iletişim dili olarak yaşamaya devam etmesi çok önemlidir. Finlandiya Tatarları altı kuşak boyunca ana dillerini (Tatarcanın Mişer lehçesini) korumayı başarmışlardır. Dil uzmanı Mahmutova'nın araştırmalarına göre, Mişer lehçesi Tsna ve Mokşa Nehirleri havzalarında, tarihî adı Meşçera olan bölgede şekillenmiştir. 16. yüzyıl itibarıyla Mişer lehçesinde /ç/ ve /ts/ fonetik grupları ortaya çıkmıştır. /ts/ fonetik grubuna dâhil olan Mişerlerin yaşadığı bölgeler, Nijnij Novgorod, Ulyanovsk, Saratov vilayetleri, Tataristan'ın Çüpreli ve Bua bölgeleri, Çuvaş Cumhuriyeti'nin Batır ve Kanaş bölgeleridir; Çistay, Melekes ve Baykibaş alt lehçeleri de bu grupta yer alır. /ç/ fonetik grubunda yer alan Mişerler daha ziyade Penza vilayetinde ve Mordvin Cumhuriyeti'nde yaşamaktadırlar.[446]

Finlandiya Tatarları, Mişer lehçesinin /ts/ sesli varyantını konuşurlar. Tatarlarda ana dilinin kuşaktan kuşağa aktarılması, günlük yaşamın içinde ve dinî bilgilerin öğrenildiği medreselerde gerçekleşmiştir. Burada Tatarların dil konusundaki tutumunun özelliklerine dikkat çekmek gerekir. Tatarca uzun bir süre boyunca hem etnik topluluk içindeki iletişim dili olarak hem de dinî iletişim aracı olarak hizmet etmiştir.

İslam dininin kabulü, Tatarcada birçok Arapça alıntı kelimenin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kur'an'ın dili olan Arapçaya önem verilmiş ve din bilgisi Tatarca yapılan vaazlar aracılığıyla aktarılmıştır. Arap harflerinin benimsenmesi, Tatarcanın dinî iletişim ve yazı dili olma konumunu pekiştirmiştir. Yazılı metinler daha ziyade dinsel içerikli metinlerden oluşmuştur. Kur'an'ın Arap harfleriyle yazılmış olması ve bu harflerle yazılan dinî bilgilerin Tatarca aracılığıyla aktarılması, Tatarların zihniyetinde Tatarcaya kutsallık yüklemiştir. Ana dilinin kutsallaştırılması olgusu sadece Tatarlara özgü değildir, bu durum başka kültürlerde de gözlenmektedir.

Tatarların ana dilleri Tatarcaya yükledikleri önem, Kazan Hanlığı düştükten ve Rus devletinin Müslüman Tatarlara karşı zorla Hristiyanlaştırma politikasını uygulamaya başladıktan sonra daha da artmıştır. Tatarların Hristiyanlaştırmaya karşı büyük direnç göstermeleri, İslam inancını özveri ile korumaları ve ayrıca misyonerlerle Tatarlar arasındaki dil farkı sebebiyle Tatarlara karşı uygulanan Hristiyanlaştırma politikası büyük başarısızlığa uğramıştır. II. Katerina döneminde Rus devleti Hristiyanlık dışındaki dinlere karşı daha ılımlı bir yaklaşım sergilemeye başlayınca Tatarlar büyük şevkle İslam'a sarılmışlar ve kısa bir süre içinde cami ve medrese sayılarında büyük artışlar yaşanmıştır. Başarısız Hristiyanlaştırma tecrübesinden ders alan misyonerler ise ana dilinin önemini kavramışlar; 1846 yılında tanınmış bir misyoner olan İlminskiy, yeni misyonerlik taktiği olarak Hristiyanlığın kutsal metinlerini sade Tatarca diline çevirme işine önayak olmuş ve böylece Hristiyanlığı gayri-Hristiyanlara ana dillerinde anlatarak yayma yöntemini geliştirmiştir.[447]

Sovyet döneminde, Tatarların ana dilleri Tatarcaya karşı yaklaşımında tekrar köklü bir değişim

[446] Urazmanova, Halikov, s. 111-112.

[447] Andrey Yefimov, *Oçerki po İstorii Missionerstva Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi,* Moskova: İzd-vo PSTGU, 2007, s. 115.

yaşanmıştır. Sovyet yönetimi Tatarcayı önce Latin harflerine, sonra da Kiril harflerine geçirmiştir. SSCB'de yaşayan Türk halkları mecburen Arap harflerinden uzaklaşmak zorunda kalmışlardır. Buna Sovyet rejiminin uyguladığı dinsizleştirme politikaları da eklenince Tatarların dünya görüşünde Tatar dili kutsallık alanının dışına çıkmış ve "din" ile "dil" arasındaki daha önceki dönemde var olan ayrılmaz bağ kopmuştur. Kiril harfleriyle yazılan Tatarca yazılar artık Arap harfleriyle yazılan Tatarca metinler kadar mübareklik hissi vermemiştir. Dinî gelenekler yasaklar ve kovuşturmalar yüzünden yeraltına çekilmiştir. Bunun sonucu olarak, 1950'li yıllardan itibaren SSCB'nin büyük şehirlerinde Tatarlarda ana dilinden uzaklaşma gözlemlenmeye başlamıştır. Çoğunlukla Rusça yürütülen televizyon yayınları da bunda etkili olmuştur. 20. yüzyılın sonu itibarıyla Rusya'daki Tatarlarda yüksek dilsel asimilasyon (ana dilinin kaybı) oranları dikkat çekmeye başlamıştır.

Finlandiya'ya Bolşevik Devrimi öncesinde yerleşmiş olan Nijniy Novgorod Tatarları, Sovyet öncesinde oluşan bir dinsel ve dilsel kültüre sahip oldukları için Sovyetlerin alfabe değişiminden ve dinsizlik politikalarından etkilenmemişlerdir. Finlandiya Tatarları ile yapılan söyleşilerde birinci kuşağın ana diline çok önem verdiğine dair anılar aktarılmıştır. İkinci kuşak temsilcilerinin anılarına göre, anne ve babaları ana diline Tatarca yerine *Möselman tele* (Müslümanca) demişler, ana dilini bilmeyen Tatarlar hakkında "Ul bit Möselmança söylemi" (O Müslüman dilini konuşmuyor) yorumunu yapmışlardır.[448] Bu ayrıntı Tatarların ana dilini dinsel bilgi aktarımı aracı olarak gördüklerini göstermektedir.

Birinci kuşak göçmenlerin Rusça ve Finceyi iyi bilmemesi, ana dilinin korunmasını kolaylaştırmıştır. Günlük yaşamda kullanılan tek dil Tatarca olduğu için bu durum, ana dilinin genç kuşağa aktarılması için uygun koşullar yaratmıştır.

20. yüzyılın başında Finlandiya'daki büyük şehirlerde daha çok İsveççe konuşulurmuş; fakat Tatarlar, Fince ile daha fazla karşılaşmışlar, çünkü Tatarların ticari güzergâhını teşkil eden Petersburg – Terijoki – Viborg – Helsinki demir yol hattı, çoğunlukla Fin nüfusun yaşadığı doğu sahillerinden geçermiş. Tatarların İsveç dili ile tanışması, Finlandiya'nın batı sahilinde ve kuzeyinde yerleşen şehirlerde gerçekleşmiştir.[449]

Özetle, Finlandiya'nın bağımsızlığını kazandığı dönemde burada yaşayan Tatar aileleri, Nijniy Novgorod Tatarlarının geleneksel dil ve din anlayışına sahip olmuşlardır.

Rusya'daki devrim süreçleri ve ardından iki ülke arasındaki sınırların kapanması, Finlandiya'daki Tatar topluluğunun kendi içinde birlik olmasını sağlamıştır. Helsingfors Müslüman Hayır Cemiyeti kurulduktan sonra bu topluluk hukuki bir statü de kazanmıştır.

Finlandiya Tatarlarının ana diline karşı gösterdikleri ihtimamı sadece ana vatandan kopuk ve izole olmalarından ötürü duydukları endişeye bağlamak yanlış olacaktır; çünkü Tatarlarda ana dillerini dinsel mirasın bir parçası olarak görme tutumu yüzyıllar boyunca şekillenmiştir. Aksine, Finlandiya Tatarlarının ana dillerini koruma çabaları eski bir geleneğe dayanmış ve bu geleneğin devamı olarak ortaya çıkmıştır. Finlandiya Tatarlarının yaşlı kuşağı ile yapılan söyleşiler bunu göstermektedir. Örne-

[448] Ölken Ali ile söyleşi, 23.09.2016.

[449] Akif Ali ile söyleşi, 07.09.2016.

ğin, Çingiz Safiulla için Tatarca bilmek gayet doğal, söylemeye gerek bile olmayan bir durumdur, çünkü ailede Tatarca dışında başka bir dil konuşulmamıştır. O kendisi de yaşıtları ile beraber aynı tutumda olmuştur, kendi aralarında sadece Tatarca konuşmuşlardır.[450]

Birinci kuşağın yaşamında aile ortamı Tatarcanın doğal olarak yaşadığı bir ortam olmuştur. Birinci kuşağın kadınları çalışmayıp ev işleri ve çocuklarla ilgilendikleri için sık sık birbirlerine gitmişler, sohbet etmişler ve çocuklar bu sohbetleri dinleyerek büyümüşlerdir. Böylece çağdaş anaokul sisteminin yerine çocuklar küçük yaşlarını ev ortamında geçirmişlerdir. Evde başka bir dilin konuşulması hoş görülmemiştir.

1920'li yıllarda sınırların kapanması sebebiyle Finlandiya Tatarlarının özbilincinde dönüşüm yaşanmıştır. Avrupa'ya Finlandiya üzerinden göçen tanınmış Tatar entelektüellerin de etkisiyle, Finlandiya Tatarları bir azınlık topluluğu olmanın ve manevi geleneğin özü olan dinî inancı ve dinsel iletişim aracı olarak kullanılan ana dilini koruma gereğinin bilincine varmışlardır. Bu kavrayışın her Tatar ailesinde gerçekleştiğini vurgulamak gerekir. Her Tatar ailesi ana dilinde konuşma konusunda daha dikkatli davranmaya başlamıştır. Cemaatin üyeleri ana dilini korumak için çeşitli yöntemlerin icat edildiğine dair anılarını aktarmışlardır. Örneğin, 11 çocuk babası Ümer Abdrahim, çocukların Tatarcaya dikkat etmelerini sağlamak için oyuna başvurmuştur. Çocuklara sofrada yemek yerken Fince kelimeler kullanmayı yasaklamış ve eğer kullanırlarsa her Fince sözcük için harçlıklarından birkaç kuruşu ortak kumbaraya attırmıştır.[451] Ölken Ali'nin babası evde Fince konuşan olursa kulaklarını koparacağını söylemiştir. Bu, şakayla söylenen bir söz olmuş olsa da çocuklar üzerinde bunun büyük bir etkisi olmuştur.[452] Sonraki kuşaklar da bu yöntemleri kendi çocuklarına uygulamıştır. Örneğin, 1992 doğumlu Mine Bedretdin, anne babasının çocuklar evde Fince konuşurlarsa onları dışarı atacaklarını söylediklerini belirtmiştir.[453]

1930'lu yıllarda Tatar entelektüellerin teşviki ile başlayan kültürel etkinlikler de Tatarcanın korunmasını sağlayan faktörlerden biri hâline gelmiştir. Özellikle tiyatro oyunları, bu açıdan çok faydalı olmuştur. Osman Abdrahim tiyatro gösterilerine hazırlanırken ilk başta edebî Tatarcayı konuşmakta zorlanmıştır. Fakat oyun için repliklerin ezberlenmesi gereği ve genel olarak tiyatro oyununun yarattığı hava, Tatarcasını geliştirmesine yardımcı olmuştur.[454]

Tatarcayı öğrenmenin ve geliştirmenin en etkili yolu ise imamın verdiği din dersleri olmuştur. Cemaat kurulana kadar imam, din derslerini yaz okullarında vermiştir. İmamın dışında din derslerini Finlandiya'nın çeşitli şehirlerinde din bilgisi ve saygınlığı olan Tatarlar vermiştir.

Sovyet-Fin Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşananlar, Tatarcanın korunmasına olumlu etkide bulunmuştur. Finler gibi Finlandiya Tatarları da SSCB'yi saldırgan bir devlet olarak bellemişler ve onunla ilişkili her şeye karşı düşmanca tutum kazanmışlardır. Dolayısıyla Tatarcadaki Rusça alıntılardan da arınma çabaları başlamıştır. Bu dönemde Tatar cemaati Türkiye ile yakın ilişkiler kurmuş, bunun da etkisiyle savaş sonrasında Tatarcadaki Rusça

[450]Çingiz Safiulla ile söyleşi, 07.09.2016.
[451]Osman Abdrahim ile söyleşi, 08.03.2016.
[452]Ölken Ali ile söyleşi, 23.09.2016.
[453]Mine Bedretdin ile söyleşi, 09.09.2016.
[454]Osman Abdrahim ile söyleşi, 08.03.2016.

alıntılar yerine Türkçe veya Arapça kelimeler kullanma eğilimi ortaya çıkmıştır. Tataristanlı filolog Yazgöl Ahmetova, Finlandiya Tatarları lehçesini ele alan incelemesinde bunun örneklerini vermektedir. Buna göre, Finlandiya Tatarları diline Rusçadan giren kredit sözcüğü yerine faiz, arenda yerine kira, botinki yerine ayakkabı, remont yerine tamir, sumka yerine çanta, zontik yerine şemsiye, samolyot (uçak) yerine taire gibi Türkçe veya Arapça kökenli kelimeler yerleşmiştir. [455]

1950'li yıllarda, Sovyet siyasetinde meydana gelen yumuşama döneminde, SSCB'deki akrabalarla irtibat kurma imkânı ortaya çıkınca 1960'lı yılların sonundan itibaren Tataristan sanatçıları ile temaslar başlamıştır. Böylece Finlandiya Tatarlarının dili, Tataristan'da konuşulan edebî Tatarcadan etkilenmeye başlamıştır. Edebî Tatarcaya daha yakın söyleme şeklini elde etmek için Mişercenin /ts/ sesli varyantından vazgeçilerek /ç/ sesli varyanta geçilmiştir. Örneğin, bundan önce "çay" kelimesini "tsey" olarak söyleyen Finlandiya Tatarları, bu kelimeyi "çey" olarak söylemeye başlamışlardır.

Savaştan sonraki dönemde günlük yaşamda birçok teknolojik yenilik gerçekleşmiştir. Finlandiya Tatarlarının artık üçüncü ve dördüncü kuşağı yetişmiştir ve bu kuşaklar Fin okullarında okumuştur. Kadınlar eğitim ve iş hayatına daha fazla dâhil olmuşlardır. Çocuklar Finlandiya'nın anaokullarına, okullarına ve üniversitelerine gitmişlerdir. Anaokulundan önce aile içinde çocuklarla sadece Tatarca konuşulsa da anaokulu düzeyinden itibaren ana dilinde devamlılık yitirilmiştir. Finlandiya toplumu ile bütünleşme süreci, Finlandiya Tatarları diline Fince alıntıların girmesine sebep olmuştur: hissi (asansör), kännykka (cep telefonu), hei-hei (güle güle) vb.[456] Tatarlar ile Finler ve İsveçliler arasında evlilikler gerçekleşmeye başlamıştır.

1970'li-1990'lı yıllarda Finlandiya Tatar Cemaati'nin hayatında birbirine zıt yönde iki eğilim belirmiştir. Bir yandan, Tataristan ile kurulan yakın ilişkiler sayesinde kültürel hayat daha aktif hâle gelerek ortak tiyatro oyunları sahnelenmekte ve Finlandiya'ya Tataristan'dan sanatçılar gelmektedir, öbür yandan Tatar cemaati Rusya'daki Tatarlarla yapılan evliliklere rağmen gittikçe daha içine kapanık hâle gelmektedir. Son 10-20 yılda Rusya'dan Finlandiya'ya göçen Tatarların Cemaat'e üye yapılması konusunda Tatar cemaati çeşitli nedenlerle isteksiz davranmaktadır. Doğum oranlarının düşmesi ile birlikte Cemaat üyelerinin sayısında azalma meydana gelmiştir. Genç Tatarların cemaatin dinî ve kültürel yaşamına gittikçe daha az ilgi göstermesi, Fin kültürüne asimilasyon sürecinin ilerlemiş olduğunu belli etmektedir.

1987 yılında yapılan bir anket çalışması ilginç sonuçlar vermiştir. Mektupla gönderilen 100 kadar ankete 26 kişi cevap vermiştir (14 kadın ve 12 erkek).[457] Aşağıda, bazı anket sorularına verilen cevaplar yer almaktadır.

[455] Ahmetova, s. 52-56.

[456] Ahmetova, s. 52-56.

[457] Çingiz Safiulla arşivi.

Sorular	Cevaplar	Notlar
3a. Ana dilini öğrenme gereği duyuyor musunuz?	Evet – 21 Hayır – 2 Bilmiyorum -1	Tarih kitapları, anılar
3b. Ana dilinin başarılı bir şekilde öğrenilmesi için neler lazım?	Ana dili dersleri – 17 Ana dilinde kitaplar – 13 Konuşma kursları – 11 Dergiler – 11 Tiyatro grubu – 9 Konuklar, konuşmacılar, sanatçılar – 8 Edebiyat dersleri – 5 Bilim insanlarının verdiği konferanslar – 5	-Ana dilinin evde konuşulması -(Kazan'a, Ufa'ya, vb.) seyahat edilmesi -Sözlük -En önemli şey, sağlam temele sahip olmak, sonra çeşitli kurslara gidilebilir
5a. Tatar cemaatinin bir dergiye ihtiyacı var mı?	Evet – 17 Hayır – 4 Bilmiyorum – 3	-Diğer bütün kuruluşlarla birlikte -İhtiyacı yok ama olursa iyi olur -Dergi çıkarmak büyük emek ister. Yayın sıklığı cemaate bağlıdır. Sık olmasın.
6 a. Çeşitli meselelerin görüşülmesi için gençlerle buluşmalar düzenlenirse faydalı olur mu?	Evet – 19 Hayır – 5 Bilmiyorum – 2	Mecburi olmasın -Formalite icabı olursa doğru bir şey olmaz. İçten gelen bir istekle yapılırsa katılanların motivasyonu yüksek olur, örneğin, kadınların örgü yapma grubu gibi.
6 b. Ne kadar sıklıkla buluşmak istersiniz?	Ayda 1 kere – 14 Bilmiyorum – 4 2 haftada 1 – 0	-Her gün -2 ayda 1 -Haftada 3 kere -Keşke herkes birbirine yakın yaşasa ve her gün görüşebilse

Bu ankette ayrıca evlilikle ilgili birçok soru da sorulmuştur; çünkü o dönemde bu mesele önem kazanmıştır. "Neden Tatarların Tatarlarla evlilikleri sayıca çok azaldı?" sorusuna cevap verenler sebep olarak, akrabalık ilişkilerini ve Tatarların birbirini fazla yakından tanımasını göstermişlerdir.

2000'li yıllar itibarıyla karma evliliklerin sayısı artmıştır. Bu sebeple iki kültürlü çocuklar dünyaya gelmektedir. Finlandiya Tatarları diline gittikçe daha çok Fince alıntı girmektedir. Dilin yapısı da değişim geçirmekte, Fincenin yapısına yaklaşmaktadır. Ahmetova'nın incelemesine göre, Finlandiya Tatarlarının dilinde edebî Tatarcadaki /o/ sesinden daha uzun olan /o:/ sesi ortaya çıkmıştır. Bu ses, Nijniy Novgorod Tatarlarının konuştuğu lehçede yoktur. Tatarca ile Fincenin etkileşiminden Tatarcada uzun /e:/ sesi de ortaya çıkmıştır; daha doğrusu Fincedeki uzun /e:/ sesi Tatarcada kullanılmaya başlanmıştır.[458]

Fincenin etkisiyle Tatarca kelimelerdeki vurgular da değişmektedir. Yaşlı kuşağın dilinde bu gözlenmese de genç kuşağın dilinde çok belirgindir. Edebî Tatarcadaki vurgu düzeninden farklı olarak Finlandiyalı Tatar gençlerinin dilinde vurgular birinci heceye geçme eğilimini göstermektedir (edebî Tatarcada vurgu genellikle kelimenin son hecesinde olur).[459]

Ahmetova'nın vardığı sonuca göre, Finlandiya Tatarlarının konuştuğu Mişer lehçesi, 100 yılı aşkın bir süre Fin dilli bir ortamda izole bir şekilde yaşamış olmasına rağmen yine de fonem sistemi açısından dikkate değer bir değişime uğramamıştır.[460]

Bu bölümde söylenenler özetlenecek olursa, Finlandiya Tatarlarının ana diline aşağıdaki faktörlerin etkisi olmuştur:

1. 1950'li yıllara değin ana vatanda Çarlık Rusyası döneminde konuşulan dilin özelliklerini koruyan Finlandiya Tatarları Tatarcası, bir yandan dinsel iletişim, öbür yandan günlük yaşamdaki iletişim aracı rolünü oynamıştır. Fincenin iyi bilinmemesi ve Tatarcayı "Müslüman dili" olarak korumaya yönelik bilinçli çabalar, ayrıca birinci kuşağa ait kadınların çalışmaması, ana dilinin kuşaklar arasında aktarılması için uygun koşullar sağlamıştır. Dinî ve kültürel bilgilerin ana dilinde öğretilmesi de bunu desteklemiştir. Cemaatin imamı, dinî bilgiler vermenin dışında Tatar dili ve edebiyatını da öğretmiştir.
2. 1930'lu yıllarda gelişen faal kültürel yaşam ve Ceditçi Tatar entelektüellerin etkisi sayesinde din ve dil konusundaki tutumlarda dönüşüm gerçekleşmiştir. Hâlen dinî iletişim görevini yerine getiren ana dili, Tatar kültürel mirasının bir parçası ve büyük Türk dünyasına bağlayan bir halka olarak kavranmıştır. Bu dönemde Türkiye Türkçesi ve Türk kültürü ile bir yakınlaşma eğilimi gelişmiştir. Tatarcaya Türkçeden birçok alıntı sözcük girmiştir. Aynı zamanda Tatarca Rusça alıntılardan "temizlenmiştir". 1950'li yıllarda Arap harflerinden Latin harflerine geçiş, aşamalı olarak gerçekleşmiştir. İlk başta Arap harflerinden Türkiye Türkçesinin kullandığı Latin harflerine geçiş yapılmıştır. Bu geçiş, *Mahalle Haberleri* dergisinde kullanılan dilin özelliklerinde gözlemlenebilmektedir. İkinci aşamada Tatarcaya özgü kapalı /é/ ve açık /e/ sesleri için ı ve ī harfleri kullanılmıştır. Üçüncü aşa-

[458] Ahmetova, s. 23-24.
[459] *Age.*, s. 41.
[460] *Age.*, s. 42.

mada Tatarca açık /e/ sesi için Fince ä harfinin kullanımına geçiş yapılmıştır.

3. 20. yüzyılın sonu itibarıyla, küreselleşme süreçlerine ve teknolojik yeniliklere rağmen, Tatar cemaatinin kültürel faaliyetlerinde azalma gözlenmiştir. Bu durum yaşam ve çalışma koşullarındaki değişime bağlanmaktadır. Çocukların hayatında okulun yanı sıra hobilerin de büyük yer tutmaya başlaması anne babalarını onlara çok daha zaman ayırmak zorunda bırakmaktadır. Tatarcanın genel Türk kültürünün bir parçası olarak algılanmasına devam edilmektedir. Karma evliliklerde de Tatarca, korunmaya devam etmektedir. Ana diline dinî inanca göre daha fazla önem verilmektedir. Karma evliliklerde doğan çocukların büyük bölümü iki dilli olarak (biri Tatarca) büyümektedir.

Tatarcanın günümüzdeki durumu, aslında sadece Rusya'da ya da Finlandiya'da değil, bütün dünya genelinde kaygı verici olarak kabul edilmektedir. Tatarlarda asimilasyon eğiliminin çok güçlü olduğu gözlenmektedir. Bununla birlikte Finlandiya Tatarlarında ana dili meselesinde olumlu eğilim korunmaktadır. Asimilasyon süreçlerinden etkilenmiş olmakla birlikte Finlandiya Tatarları hâlâ Tatarcayı korumaktadır. Bunun birkaç tarihî sebebi vardır.

1. Finlandiya Tatarlarının kültürel ve dinsel açıdan eski gelenekle devamlılığı sürdürmüş olması.
2. Göçmen Tatar entelektüellerinin etkisi.
3. Asimilasyon tehlikesi karşısında cemaatin kenetlenmiş olması.
4. Cemaati oluşturan insanların aynı yöreden ve kültürden gelmiş olmaları.
5. Yüksek maddi refah seviyesi.
6. Birleştirici bir derneğin varlığı.
7. Kültürü koruma gereğini cemaatin her üyesinin kavramış olması.
8. Günlük yaşamda Tatarcanın yoğun olarak kullanılması.
9. Finlandiya devletinin azınlıklara yönelik olumlu politikaları.

Günümüzün küreselleşen ve hızla değişen dünyasında küçük halkların dilleri kaybolma sürecine girmiş bulunmaktadır. Finlandiya Tatarları, küçük bir azınlığın ana dilini ve kültürel kimliğini korumasının başarılı bir modelini geliştirmişlerdir. Bu modelin ana unsurlarını şunlar teşkil etmektedir: Topluluğun her ferdinin ana dilini koruma konusunda yüksek bilince ve isteğe sahip olması, kültürel bir derneğin varlığı, bu derneğin ana dilini korumaya yönelik adımlar atması ve ana dilinin evde ve aile ortamında konuşulması. Finlandiya Tatarlarının geliştirdiği bu model, başka etnik ve dinî azınlıklar tarafından da başarılı bir şekilde kullanılabilir.

ETNİK KİMLİĞİN KAYNAĞI OLARAK AİLE ORTAMI

Finlandiya Tatarlarının günümüze kadar korumuş oldukları geleneklerini; aile gelenekleri, İslam inancına ilişkin törenler, müzik kültürü ve geleneksel yemekler olarak dört başlık altında toplayabiliriz.

Aile bağları, Tatar göçmenlerinin Finlandiya'daki yerleşim yeri seçimlerinde en büyük etken olmuştur. Finlandiya'ya gelen Tatarlar, akrabalarının oturduğu şehir veya kasabalara yerleşmeye çalışmışlardır. Üstelik yerleştikleri konutların, akrabaların konutlarına yakın mesafede olmasına dikkat etmişler ve genellikle aynı semtte kümelenmişlerdir. Örneğin, Helsingfors'a gelen Tatarların çoğu Fredriksgatan Sokağı'ndaki evlere yerleşmiş, daha sonraki dönemde bu sokakta birçok Tatar dükkânı yan yana sıralanmıştır. Järvenpää'de Tatarlar Kinnari bölgesindeki arsaları satın almışlar, burada Tatarların kümelendiği sokağa 3 Ağustos 1977'de Tatar adı verilmiştir: Tataarikuja (Tatar Sokağı).[461] Tampere'de Tatarlar dükkânlarını Hämeenkatu Sokağı'nda açmışlar ve bu sokak civarına yerleşmişlerdir. Diğer şehirlerde de aynı manzara gözlenmiştir.

Birbirlerine yakın mesafede yaşamaları, Tatar ailelerine yakın ilişkiler içinde olma imkânını vermiştir. Yukarıda da belirtildiği üzere, birinci kuşak göçmen ailelerde kadınlar çalışmayarak ev hanımlığı yapmıştır. Komşu Tatar haneleri günlük yaşamlarında birbirleriyle sade ve yakın ilişkiler içinde olmuştur. Bugünkü Nijniy Novgorod Tatar köylerinde de komşular ve akrabalar arasında aynı sade ve yakın ilişkiler korunmaktadır. Daha sonra küreselleşme sürecinin ve Fin zihniyetinin etkisiyle 1970'li yıllardan itibaren Tatar aileleri bu tür etkilişim tarzından uzaklaşmaya başlamışlardır. Kadınların çalışmaya başlaması ve Tatarların artık birbirinden daha uzağa yerleşmeye başlamaları da bunda etkili olmuştur. Eskiden Tatarlar birbirine çat kapı misafirliğe giderken günümüzde artık aile ziyaretlerinin tarihi ve saati önceden ayarlanmak zorundadır. Bu durum, misafirlik geleneklerinde etnik kültürel özgünlüğün yitimi olarak değerlendirilebilir.

Bu tür dönüşümlere rağmen, Finlandiya Tatarları aile geleneklerine bağlılıklarını yüksek ölçüde korumuşlardır. Özellikle dinî anlamı olan nikah, cenaze, bebeklere isim koyma gibi törenler vesilesiyle akrabalar ve aileler bir araya gelmektedir.

İsim Koyma Töreni

Finlandiya Tatarlarında bebeklere isim koyma töreni, Nijniy Novgorod Tatarlarına kıyasla daha geç yapılmaktadır. İslam geleneğine göre, bebeklere isim mümkünse doğumdan hemen sonra, 7 günü geçmeden verilmelidir. Fakat Finlandiya Tatarları, Lüteryen âdetine benzer bir şekilde, isim koyma törenini doğumdan 1-2 ay sonra düzenlerler. Törenin kendisi, genel Tatar âdetine uygun bir şekilde yapılır. Bebek ayakları ile kıble tarafına bakacak şekilde yatırılır. Din görevlisi bebeğin sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okur. Sonra bebeğin adını söyler. Çocuğa konulacak adın kimseye önceden söylenmediğini, toplanan akrabaların bebeğe hangi isim

[461] Ş. Nasretdin arşivi.

konulduğunu ancak tören sırasında öğrendiğini belirtmek gerekir. Törenden sonra davetliler bebeğe getirdikleri hediyeleri (bu genellikle bir zarfa konan paradır) bebeğin yatırıldığı yastığın altına koyarlar. Sonra ziyafet sofrasına geçilir.

İzdivaç Gelenekleri

Tatar aile geleneklerinde izdivaç ile ilgili törenler önemli yer tutar. Eski zamanlarda Tatar kızlarını onların isteklerini hesaba almadan, aile büyüklerinin seçtiği kişi ile evlendirmişlerdir. Bu, o dönemde kendine göre toplumsal bir norm teşkil etmiştir. Finlandiya Tatarlarının birinci ve ikinci kuşağında evliliklerde aile büyüklerinin görüşü önemli bir etken olmuştur. Söyleşi yaptığımız cemaat üyelerinin anılarına göre, bazen anne babalar çocuklarının evlenmek istedikleri adayı uygun bulmayarak evliliklerine engel olmuşlardır.

Günümüzde Finlandiya Tatarlarının evlilikle ilgili törenleri birkaç unsurdan oluşmaktadır.

Dimnäü (kız isteme). Finlandiya Tatarlarının evlilikle ilgili geleneklerinde 1980'li yıllara dek kız isteme töreni önemli bir yer tutmuştur. Damat adayının saygın akrabaları ya da cemaatin itibarlı büyükleri, kız evine giderek damat adayının evlenme niyetini kızın anne babasına belirtmişlerdir. Âdet üzere damat adayı övülmüş, sahip olduğu olumlu nitelikler vurgulanarak anlatılmıştır. Kızın anne babası olur verdikleri takdirde nişan için gün tayin edilmiştir.

Nişanlaşu (nişan) veya **yözek alışu** (yüzük verme). Önceden belirlenen bir günde damat ve gelin adayının akrabaları kız evinde toplanırlar ve nişan töreni yapılır. Nişan, bayram havasında yapılır. Nişandan sonra başlayan evlilik hazırlıkları birkaç ay ya da bir yıl sürer.

Polttarit (erkeklerin bekarlığa veda partisi). Fin kültüründen gelen bu gelenek, Finlandiya Tatarları arasında son 30 yılda görülmeye başlamıştır. Bu partide çoğunlukla çeşitli yarışmalar, oyunlar ve eğlenceli etkinlikler düzenlenir. Son yıllarda erkeklerin partisi ile birlikte kadınların eğlence partisi de **(neitsytilta)** yapılmaya başlanmıştır. Bunlar özellikle karma evliliklerde yapılmaktadır.

Nikah. Nikah ve düğün törenine çok kişi çağrıldığı için eskiden bu törenler için lokantalar kiralanmıştır. Düğünler Helsinki'de çoğunlukla Kaisaniemi Lokantası'nda ve Tampere'de Tammer Oteli Lokantası'nda yapılmıştır. Järvenpää'de düğünler için cami binası kullanılmıştır. Helsinki'de İslam Evi inşa edilince düğünler burada yapılmaya başlanmıştır. Düğün, nikah töreni ile başlar; nikah törenini de imam ya da cemaat tarafından görevlendirilen kişi gerçekleştirir. İmam önce kısa bir vaaz okur, sonra şahitler huzurunda gelin ile damada evlenmeyi kabul edip etmediklerini sorar. Sorular geçmiş zamanda sorulur. Örneğin, "İshak kızı Saniye, Veli ulı Semiullaga hatınlıkka riza bulıp bardıñmı?" (İshak'ın kızı Saniye, Veli'nin oğlu Semiulla'yı kendi rızanla eş olarak kabul ettin mi?) Cevaplar da geçmiş zamanda verilir. Olumlu yanıtlar alındıktan sonra hep birlikte dua edilir, mutluluklar dilenir. Dinî nikah kısmı tamamlandıktan sonra düğün ziyafeti başlar.

Fehime Ali ile Çingiz Safiulla'nın İslam Evi'nde gerçekleşen nikah töreni. 1963. Kaynak: Gölten Bedretdin arşivi.

Günümüzde Rusya Tatarlarında dinî nikah ile seküler bir tarzda düzenlenen düğün birbirinden ayrı yapılırken Finlandiya Tatarları evlenirken dinî törenle düğün kutlamasını birlikte yaparak dinî ve kültürel unsurların bir karışımını ortaya koyarlar. Günümüzde Finlandiya Tatarlarının düğün törenlerinde Fin kültürü kökenli unsurlar da yer alır. Örneğin, modern Tatar düğününde yer alan **tamada** (sofra başkanı) terimi yerine Batı kültüründen Finlere de geçen **best man** tabiri kullanılır. **Kaasot** (gelinin arkadaşları) terimi de Tatarların Fin çevreden aldıkları bir tabirdir. Gelinin babası tarafından kilise mihrabına götürülmesi şeklindeki Fin geleneğinin etkisiyle son yıllarda Finlandiya Tatarlarında da benzer hareketler (gelinin nikahın kıyılacağı yere babasının götürmesi) görülmeye başlamıştır.

Düğün genellikle iki ayrı etkinlik şeklinde yapılır: İslam Evi'nde ya da kiralanan salonda yapılan ve genellikle alkolsüz gerçekleştirilen tören kısmı ve **jatkot** (devam) olarak adlandırılan, başka bir mekânda dans eğlencesi şeklinde düzenlenen ikinci etkinlik kısmı. Dünya genelinde popüler olan balayını yurt dışında geçirme uygulaması, Finlandiya Tatarlarında da gözlenmektedir.

Cenaze Törenleri

İslam geleneğinde ölünün mümkün olan en kısa sürede toprağa verilmesi uygun görülür. Fin geleneğinde ölülerin defini gerçekleşmeden önce iki hafta kadar ya da daha da fazla zaman geçebilmektedir. Finlandiya Tatarları İslami âdet gereğince ölülelerini ölümün ertesi gününde defnetmeye gayret ederler. Defin günü öncesi cenaze evi ziyaret edilerek yakınlarının acısı paylaşılır. Cemaatin imamı da cenaze evini ziyaret ederek Yasin okur ve dua eder. Finlandiya Tatarlarında, Nijniy Novgorod Tatarlarına özgü olan **tönätü** (geceyi cenazenin başında geçirme) âdeti hâlâ korunmaktadır. Genellikle cenazenin başında ölünün çocukları ya da yakın akrabaları bulunur; Kur'an okur ve dua ederler.

Bazı durumlarda, örneğin, polis otopsi yapılmasını istediğinde, cenazenin gömülmesi gecikebilmektedir. Finlandiya Tatarları cenazelerini üstü çiçeklerle süslenmiş sandığa koyarak defnederler, bunda Lüteryen geleneklerin etkisi belli olmaktadır. Nijniy Novgorod Tatarlarının âdetlerinden farklı olarak, Finlandiya Tatarlarında cenaze mezarlığa yavaş adımlarla götürülür, bazen cenazenin önünden rahmetlinin akrabalarından biri yürür. Nijniy Novgorod Tatarlarında ise cenazenin mezarlığa hızlı adımlarla götürülmesi ve cenazenin önünden değil arkasından yürünmesi uygun görülür. Nijniy Novgorod Tatarlarında kadınlar mezarlığa girmezken, Finlandiya Tatarlarında kadınlar da mezarlıktaki defin törenine katılırlar.

Finlandiya İslam Cemaati Mezarlığı'nda bir cenaze töreni. 1960'lı yıllar. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Cenaze mezara indirildikten sonra akrabaları mezara birer avuç toprak atar. Bazıları Hristiyan âdetince üç avuç toprak atar, bazıları Fin geleneğinde olduğu gibi çiçek atar. Finlandiya Tatarlarında, korunan âdete göre, mezarın toprakla doldurulmasına birçok kişi katkıda bulunur. Genellikle bu işi erkekler yapar ama bazen kadınların da katıldığı gözlenir. Mezarın toprakla doldurulmasını birçok kişi (birbirinin yerine geçerek) yaptığı için hızlı tamamlanır. Tatarların sayıca az olduğu şehirlerde cenazeye katılanlar sadece sandığı örtecek kadar toprak atarlar; sonra mezarı toprakla doldurma işini mezarlık çalışanları tamamlar. Toprakla kaplanan mezar çam dalları ile örtülür (bu âdet Nijniy Novgorod Tatarlarında yoktur). Bundan sonra imam, Mülk suresini okur ve dua eder. Son olarak mezara çiçekler konur. Cenaze merasimine katılan her kişi ya kendi adına ya da ailesini temsilen mezara çiçekler koyup birkaç saniyelik saygı duruşundan sonra rahmetlinin yakınlarına hürmetle eğilerek selam verir. Böyle bir âdet Nijniy Novgorod Tatarlarında olmadığına göre bunun Fin cenaze merasiminden geldiği tahmin edilebilir (Tatar cemaatin toplantılarında böyle bir harekette bulunmanın uygun olup olmadığı meselesi defalarca tartışılmış, fakat Tatarlar bu âdeti sürdürmeye devam etmiştir). Çiçek koyma töreni sona erdikten sonra imam, rahmetli hakkında bir konuşma yapar. Nijniy Novgorod Tatarlarında bu âdet de bulunmamaktadır; konuşma yapıldığı takdirde rahmetli hakkında değil ölümün kaçınılmazlığından ve ona hazırlanmaktan söz edilir.

Finlandiya Tatarlarında eskiden cenaze gömüldükten sonra dört kişi mezarın dört yanına geçerek Kur'an'dan sureler okurmuş. Bu âdet artık devam etmemektedir. Resimdekiler: Hayder Ali, Ahmet Ali ve Abdullah Ali. 1960'lı yıllar. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Finlandiya Tatarlarında cenaze merasimi sona erdikten sonra törene katılanlar, rahmetlinin yakınlarını kendi evlerine akşam yemeğine davet ederler. Cenazenin 7. ve 40. gününde rahmetlinin yakınları cenaze yemeği verir. 7. günde yakın akrabalar davet edilirken, 40. günde daha çok sayıda kişi çağrılır. Yemeklerin hazırlanmasında aileye birçok kişi yardım eder.

Tatar Yemekleri

Finlandiya'da Nijniy Novgorod Mişerlerine özgü mutfak özellikleri korunmaktadır ve aile törenlerinde Tatar mutfağından yemekler yapılır. **Pärämäç** (etli, yuvarlak şekilli, yağda kızartılan bir tür börek), aile bayramlarında mutlaka hazırlanan en sevilen yiyeceklerden biridir. Pärämäçin yanında genellikle salata, kaymak, hardal sosu ve et suyu verilir. Büyük bayramlarda **bayram aşı** pişer. Dana etinin ve kemiklerin kaynatılmasından koyu bir et suyu elde edilir. İçine erişte, patates, karnabahar, pırasa, soğan ve başka sebzeler konur. Nijniy Novgorod Tatarlarında etk suyuna sadece erişte konur. Büyük ihtimalle günümüzdeki sağlıklı beslenme anlayışı sebebiyle Finlandiya Tatarlarında geleneksel erişte çorbası, sebzelerle zenginleştirilerek böyle bir yemek hâlini almıştır.

Pärämäç (etli, yuvarlak şekilli, yağda kızartılan bir tür börek). Kaynak: Ramil Belyaev arşivi.

Bayram aşı. Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Finlandiya Tatarları mutfağında günümüzde Nijniy Novgorod Tatarlarında korunmamış olan eski yemek çeşitleri vardır. Örneğin, **bäräñge yakkan taba kümäç** (patates püresinin tavada kızartılmasıyla elde edilen bir tür börek) bunlardan biridir. Eritilmiş tereyağı ile servis edilir.

Bäräñge yakkan taba kümäç (Patates püresinin tavada kızartılmasıyla elde edilen bir tür börek). Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Kazı (kurutulmuş at eti) da Finlandiya Tatarlarının günümüze kadar koruduğu eski yemek çeşididir. Bu yemeğin yapımı için birkaç aile bir araya gelir. Çok miktarda at eti satın alınır, ince ince dilimlenir, damarları temizlenir, tuzlanır ve kurutulmuş bağırsaklara doldurulur. Nijniy Novgorod Tatarlarından farklı olarak sarımsak konmaz ve çok az at yağı konur. Genellikle bu yemek soğuklar başladığı zaman yapılır ve iyi havalanan soğuk bir yerde, çoğunlukla evin tavan arasında asılarak 1-2 ay bekletilir.

Kazı (kurutulmuş at eti). Kaynak: Ramil Belyaev arşivi.

Nijniy Novgorod Tatarlarının yapmaya devam ettiği bazı geleneksel yemek türleri, Finlandiya Tatarları mutfağında artık yer almamaktadır. Örneğin, karın aşı (kızartılmış inek veya at iç organları) ve sızık (kızartılmış yağ) Finlandiya Tatarlarınca yapılmamaktadır.

Derya Samaletdin tarafından hazırlanarak Finlandiya Türkleri Birliği tarafından 1990 yılında yayımlanan *Milli Aşlarıbız* kitabı, Finlandiya Tatarları mutfağına ışık tutan önemli bir kaynaktır. Kitapta 30 tarif yer almıştır: 4 çeşit çorba, 12 etli veya tatlı börek çeşidi, 7 etli yemek çeşidi ve 6 tatlı çeşidi. Genel olarak Tatar mutfağına özgü bir şekilde Finlandiya Tatarlarının mutfağında da ağırlıklı olarak unlu yemekler bulunmaktadır.

Alma bäleşe (Elma böreği). Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Umak (çörek). Kaynak: Ramil Belyaev arşivi.

Koş tele ("Kuş Dili", kızartılarak yapılan hamurlu tatlı). Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

Käbestä bäleşe (lahana böreği). Kaynak: Fazile Nasretdin arşivi.

2016'da Helsinki'de Tatar yemekleri kursunu düzenleyen Adile Samaletdin ve Derya Samaletdin. Kaynak: Tarik Kafiatulla arşivi.

Diğer Âdetler

Finlandiya Tatarları, Nijniiy Novgorod Tatarlarına özgü bazı halk inanışlarını hafızalarında korumuşlardır. Örneğin, Nuri Samarhan "yola çıktığında siyah kediye rastlarsan ya da ilk karşılaştığın kişi bir kadın olursa şansın kapanır, o gün ticaret iyi gitmez" şeklinde bir inanışı dile getirmiştir.[462] Finlandiya Tatarlarının bazılarının eşik üzerinden selaşmaktan kaçındığı gözlenmiştir. Nijniy Novgorod Tatarlarında da bu âdet vardır.

Bir de bazı Tatarların nazardan korunmak için ahşapa vurduğu görülmüştür. Bu âdet, Finlerde de vardır. Nijniy Novgorod Tatarlarının kullandıkları lanetleme ifadeleri, Finlandiya Tatarlarınca artık kullanılmamaktadır. Ama birinci ve ikinci kuşak göçmenler bu tür ifadeleri kullanmıştır. Buna ilişkin olarak cemaat üyelerinden biri şöyle bir anekdotu aktarmıştır. Fincesi kötü olan bir Tatar, Fin bir tüccarla pazarlığa girişmiştir. Fin, bir türlü fiyatı indirmeyince sinirlenen Tatar, Fin'in atına yaklaşıp "Sinä, hevonen, jalka, poikki" (Sen, at, bacak, kırıldı) kelimelerini tekrar etmeye başlamıştır. Büyük ihtimalle, "Atının bacakları kırılasıca!" demek istemiştir. Atın sahibi şaşkınlıkla: "Mika jalka poikki?" (Hangi bacak kırıldı?) demiştir. [463]

Finlandiya'nın resmî bayramlarının kutlanması, Tatarların aile geleneklerinin bir parçası hâline gelmiştir. 27 Mart'ta kutlanan Gaziler Günü, mayıs ayının üçüncü pazarında kutlanan Şehitler Günü ve 6 Aralık'ta kutlanan Bağımsızlık Günü vesilesiyle Tatarlar, Helsinki Mezarlığı'nda Şehitler Heykeli'ne çiçek koyarlar, sonra İslam Evi'nde çay ziyafeti için toplanırlar. Mayıs'ın ikinci pazarında kutlanan Anneler Günü'nde ve kasımın ikinci pazarında kutlanan Babalar Günü'nde, vefat etmiş anne ve babanın mezarları ziyaret edilir ya da evde kutlama yapılır, hediyeler verilir ve Tatar mutfağından yiyecekler hazırlanır. Haziran'ın üçüncü cumartesi günü (İvan Kupala Festivali), aile ile birlikte yazlığa gidilir ya da şehir parkında birlikte zaman geçirilir. Emekçiler Bayramı 1 Mayıs, Cemaat binasında kutlanır. Yolduz Spor Kulübü bayram sofrası hazırlayıp bütün cemaati davet eder. Bu günde Finler gibi Tatarlar da beyaz kasket takarlar. Beyaz kasket lise mezuniyetinde takılan bir başlıktır.

Küreselleşme ve sosyal medya üzerinden sosyalleşme döneminde Tatarların şarkı söyleme kültürü bitmeye yüz tutmuştur. Birinci kuşak göçmenler ve onların çocukları için evde söylenen Tatar şarkıları onları ana vatana bağlayan bir bağ olmuştur. Finlandiya Tatarlarının aktardığı anılara göre, birinci kuşak göçmen kadınlar ev işleri ile ilgilenirken Tatar şarkıları söylemişlerdir. Sonraki kuşaklar için de Tatar şarkıları önemini korumuş; bu kuşakların mensupları korolar kurmuş, Tatar şarkıları ile plaklar ve daha sonra kasetler ve CD'ler doldurmuştur. Ama şimdiki Finlandiya Tatar gençleri Batı müziğini tercih etmektedir. Ailede Tatar şarkıları artık neredeyse hiç söylenmemektedir.

Modern hayat koşullarından dolayı aile gelenekleri dönüşüm geçirmektedir. Dönüşüm süreci sadece dış faktörlerden değil, aynı zamanda aile değerlerinde yaşanan değişimden de kaynaklanmaktadır.

[462] Fazile Nasretdin ile söyleşi, 05.11.2016.

[463] Naim Sadık ile söyleşi, 12.04.2009.

1980'li yılların öncesinde karma evlilikler kınanırken zamanla karma evlilikler sayıca çoğalmaya başlamış ve günümüz itibarıyla artık hayatın bir gerçeği olarak kabul edilmiştir. Karma evliliklerden dolayı iki kültürlü Tatar kuşağı yetişmektedir. Bu koşullarda Tatarcanın korunması zorlaşmakta ve dinî faktörün etkisi de çok zayıflamaktadır. Tatar müzik ve şarkı geleneği, ailelerin günlük yaşamında neredeyse tamamen kaybolmuş durumdadır. Bir tek Tatar mutfağı konumunu sağlam olarak korumaktadır ve gittikçe de etnik kimliğin bir unsuru hâline gelmektedir.

Kaisaniemi Lokantası'nda (Helsinki) Kurban Yemeği, 1950'li yıllar Kaynak: Fazile Nasretdin Arşivi

SONUÇ

FİNLANDİYA TATARLARI: ETNİK AZINLIK MI, DİNÎ AZINLIK MI?

Bu çalışmada Tatarların Finlandiya toplumu ile bütünleşme tecrübesi ele alınarak aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır: Finlandiya'daki Tatar diasporasının ana dilini, dinsel ve kültürel geleneklerini korumasını sağlayan faktörler nelerdir? Finlandiya Tatarları nasıl birlik olabilmişlerdir? Tatar diasporasının etnik kimliği mi yoksa dini kimliği mi öne çıkar?

Finlandiya Tatarları diasporasının manevi birliğinin, başlangıçta, dinsel temelde kurulmuş olduğunu görüyoruz. 1915'te kurulan Helsingfors Müslüman Hayır Cemiyeti ve 1925'te kurulan Finlandiya İslam Cemaati'nin adlarından da görüldüğü üzere din faktörü bu dönemde başat rol oynamıştır. Bu dönemde Tatar ve Tatarca terimlerini kullanmaya başlamış olsalar da Tatarlar kendi ana dillerini öncelikle dinsel iletişim aracı ("Müslüman dili") olarak görmüşlerdir. Bununla birlikte ana dilinde yapılan dinî törenler, Tatar dilinin ve kültürünün kuşaklar arasında aktarılmasına hizmet etmiştir.

20. yüzyılın başlarında Finlandiya'daki Tatar diasporası örneğinde gözlemlediğimiz bu eğilim, aslında bütün Tatar topluluklarında gözlenmiştir. Rusya İmparatorluğu'nun sınırları dâhilinde ve dışında bulunan bütün Tatar topluluklarında millî özbilinç dinî inancı temel alarak şekillenmiştir. Finlandiya özelinde baktığımızda Tatarların giriştiği yayıncılık çalışmalarının konusunu çoğunlukla dinî içerikli eserlerin oluşturması ve din faktörünün önemine kanıt olarak gösterilebilir.

Ceditçilik (dinsel ve sosyokültürel yaşamın yenilenmesi) ve millî uyanış fikirlerinin taşıyıcıları olan Tatar entelektüellerinin çoğu, Bolşevik rejiminden kaçarken Finlandiya üzerinden geçmiş ve Finlandiya Tatarlarının manevi yaşamında büyük izler bırakmıştır. Bunun etkisiyle diasporada değer önceliklerinin yeniden gözden geçirilmesi süreci yaşanmıştır. Türk dünyasında yaşanan gelişmeler büyük dikkatle takip edilirken, Tatar dili ve edebiyatının topluluk yaşamındaki önemi artmıştır. Bu gelişmeler, Finlandiya Türkleri Cemiyeti adını taşıyan kültürel nitelikte bir derneğin kurulması sonucunu vermiştir. Tampere, Turku gibi şehirlerde de kültürel dernekler kurulmuştur. Bu kuruluşların çabalarıyla dinî törenlerin yanı sıra kültürel etkinlikler de düzenlenmiş, çay geceleri ve tiyatro gösterileri sayesinde Tatarcanın iletişim dili olarak kullanıldığı alanlar genişlemiş, Tatar edebiyatına ilgi artmış ve Tatar şarkı geleneği ivme kazanmıştır. Böylece 1917-1940 yılları arasında Finlandiya Tatar diasporası dinî bir topluluktan etnik ve kültürel unsurların ağır basmaya başladığı bir topluluğa evrilmeye başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Tatar diasporasının dönüşüm süreci devam etmiş ve din ögesi öne-

mini korusa da dilin ve kültürel özelliklerin ağırlığı artmıştır. Tatarcayı Rusça alıntı kelimelerden "temizleme" hareketi gerçekleşirken birçok edebî ve bilimsel nitelikte Tatarca eser hazırlanmış ve yayımlanmıştır. Türk İlkokulu olarak adlandırılan bir okul kurulmuş, bu okulda dinî bilgilerin yanı sıra dünyevi içerikte dersler ve bir de ana dili ve Türk halkları tarihi dersleri verilmiştir.

1960'lı-1980'li yıllarda Finlandiya Tatar diasporasının yaşamında, dinî ögeler de kültürel unsurlar da güçlü bir şekilde gelişme imkânı bulmuştur. 1952 Yaz Olimpiyatları sayesinde Müslüman ülkelerle dostça temaslar kurulmuş, yurt dışına ziyaretler gerçekleşmiş ve aynı zamanda Sovyetler Birliği'ndeki siyasi yumuşama koşulları içinde Rusya'daki Tatarlarla kültürel ilişkiler tesis edilmiştir. Tataristan ile kurulan bağlantılar, Finlandiya'daki diasporanın kültür, sanat, edebiyat ve yayıncılık çalışmalarının gelişmesini ve içerik açısından zenginleşmesini sağlamıştır. Bununla birlikte diaspora üyelerinin kültürel kimliğe bakışında, Tatarlık-Türklük ayrışmasının ortaya çıktığını da belirtmek gerekmektedir. Diaspora üyelerinin bir kısmı, genel Türklük bilincinin daha önemli olduğunu savunurken o dönemde tek bağımsız Türk devleti olan Türkiye'den dilsel ve kültürel açılardan etkilenerek Türkiye Türkçesine ve Türk kültürüne meyil göstermiştir. Ama diasporanın büyük kısmı kendini Tatar olarak adlandırmaya ve Tatarlığı daha ön planda tutmaya devam etmiştir.

1990'lı yılların başından itibaren gelişen süreçte dinî unsurların öneminin azaldığı ve buna karşın etnik kültürel ögelerin güçlendiği gözlenmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak Tatar cemaati daha içine kapanık duruma gelmiştir. 2000'li yıllarda dinî unsurların yanı sıra kültürel ögeler de zayıflamaya yüz tutmuştur. Günümüzde Avrupa geneline hâkim olan bireycilik eğilimi, Finlandiya Tatarlarını da etkisi altına almış görünmektedir; Tatarların dinî ve kültürel yaşamda eskiye nazaran daha pasif oldukları göze çarpmaktadır.

Finlandiya Tatar diasporasının tarihsel yolculuğu günümüz itibarıyla yüz yılı aşmış bulunmaktadır. Başlangıçta din temelinde birleşen bir topluluk olarak şekillenen bu diasporada zamanla çeşitli sebeplerden ötürü dinî unsurlarla etnik kültür unsurları birbirini dengeleyen bir karışım oluşturmuşlardır. Bunun hem dinî geleneklerin hem kültürel geleneklerin korunmasında etkisi olmuştur.

Finlandiya Tatar diasporasının bundan sonraki gelişimini etkileyecek olan faktörlerin başında, topluluğun sayıca azalması ve üyelerinin dinî ve kültürel mirasın korunması konusunda pasif tutum sergilemeye başlaması gelmektedir.

KİMLİĞİ KORUMA VE YABANCI TOPLUMLA KAYNAŞMA STRATEJİLERİ

Finlandiya Tatarları diasporası, çağdaş dilsel ve dinsel azınlıkların çoğunun aksine ana kültüründen kesin bir kopuşun yaşandığı koşullarda şekillenmiştir. Avrupa'daki azınlıkların çoğu ana vatanları ile bağlarını canlı tutmaktadır ve ana vatana istedikleri zaman gidip gelme imkânına sahiptir. Bu durum azınlıkların, içinde yaşadıkları yabancı toplumla bütünleşmesini engelleyebilmektedir, çünkü yabancı ülkedeki kalışlarını geçici olarak görerek bir gün geri döneceklerini varsayarak yaşamaktadırlar. Finlandiya Tatarlarındaki durum ise tamamen farklıdır.

Rusya'daki devrimler, Finlandiya'nın bağımsızlığını kazanması ve arkasından iki ülke arasındaki sınırların kapanması, Finlandiya'daki Tatar diasporasını ana vatan Nijniy Novgorod vilayeti ve orada yaşamaya devam eden akrabaları ve hemşehrileri ile herhangi bir etkileşimde bulunma olanaklarından tamamen yoksun bırakmıştır. Ana kültürle bağları kopan Tatar diasporasında dinî ve kültürel değerleri kaybetme endişesiyle bir mobilizasyon yaşanmış, etnik kimliği korumanın stratejisi kurulmuştur. Tatar diasporasının her bir ferdi bu stratejiye şevkle uymuştur.

Finlandiya'ya yerleşen Tatarların başlangıçta aynı yerlerde kümelenerek yaşamaları ve birbirleriyle günlük sıkı iletişim içinde olmaları, etnik kültürü korumaya yönelik stratejik tutumun ilk adımı olarak görülebilir. Stratejik tutumu asıl geliştiren faktör, Tatar cemaatinin kendi dinî ve kültürel yaşamını düzenlemek ve cemaatin mensuplarını bu doğrultuda mobilize etmek için harekete geçmesi olmuştur. Tatar cemaatinin 1907 ve 1914 yıllarında imamlık görevine ana vatandan din görevlilerini çağırması, bunun ilk belirtisini teşkil etmiştir. 1915 yılında kurulan ilk dernek (Helsingfors Müslüman Hayır Cemiyeti), Tatar cemaati mensuplarını aynı amaç etrafında birleştirme yolunda önemli bir aşama kaydetmiştir. Bu derneği kurmak için toplantılar, fikir alışverişleri ve tartışmalar yapılmıştır. Sonraki dönemde Finlandiya İslam Cemaati, Finlandiya Türkleri Birliği, Türk İlkokulu'nun mütevelli heyeti, Yolduz Spor Kulübü vb. derneklerin kurulması, Tatar cemaatinin harekete geçme becerisini geliştiren ve birliğini pekiştiren önemli aşamalar olmuştur. Ana dilinin öğretilmesine ve Tatarca ders kitaplarının ve çeşitli konularda eserlerin yayımlanmasına yönelik çalışmalar, ana dilinin korunmasına önemli katkılar sağlamıştır.

Toprakları üzerinde yaşadıkları Finlandiya'nın devlet kurumları ve Fin toplumu ile olumlu etkileşim içinde olmaları, Finlandiya Tatarlarının stratejisinin diğer bir ayağını teşkil etmiştir. Devletperverci bir tutum, Nijniy Novgorod Tatarlarının geleneklerinden biridir; daha Kasım Hanlığı döneminde Moskova Knezliği'nin devlet görevlerinde istihdam ettiği Tatar askerlerinden kültürel miras olarak alınmıştır. Tatarlar Finlandiya'da da aynı tutumu sürdürmüşlerdir. Dinî faaliyetlerini Finlandiya devletinin onayı ile resmî olarak kurulan dernekler çatısı altında yürütmeleri, bunun göstergelerinden biridir. Finlandiya'nın yürüttüğü savaşlara asker olarak katılmaları ve bir kısmının bunu vatandaş statüsünde olmamalarına rağmen gönüllü olarak yapmaları, Finlandiya

Tatarlarının devletperver tutumunun diğer bir kanıtıdır.

Tatar diasporasının mali bağımsızlığı, dinî ve etnik kimliği korumaya yönelik stratejinin önemli ayağını oluşturmuştur. Finlandiya Tatarları, Tatar kültürüne özgü hayırseverlik ve gönüllü bağış geleneğini Finlandiya'da da sürdürmüşlerdir; hâlbuki Sovyet devletinde Tatarların varlıklı kesimi sınıf olarak yok edildiği için bu Tatar geleneği uygulanamamıştır. Finlandiya'da 1907 yılına kadar Tatarların dinî törenlerinin ifası için bulundurulan din görevlisinin maaşını ve ibadethanenin kirasını Rus devleti ödemiştir. Bu uygulama son bulduktan sonra Finlandiya Tatarlarının varlıklı olanları, Finlandiya Tatar Cemaati için imamları Rusya'daki memleketlerinden getirterek onların maaşlarını ve ibadethanelerin masraflarını kendi ceplerinden karşılamaya başlamışlardır. Paranın toplanabilmesi için Finlandiya İslam Cemaati adında bir dernek kurularak Finlandiya Tatarları bu derneğe kaydolmuşlar ve asgari düzeyde belirlenen üyelik aidatlarını ödemeye başlamışlardır. Ayrıca büyük masraflar için Tatarlardan bağışlar toplamak üzere bir heyet de kurulmuştur. 1950'li yıllarda Finlandiya İslam Cemaati'nin mali politikasında bir değişiklik meydana gelmiş, gayrimenkuller satın alınıp kiraya verilerek mali kaynaklar bu yolla elde edilmeye başlanmıştır. İslam Evi inşaatında da bu husus dikkate alınmış ve binanın beş katından üçü kiraya verilmek üzere tasarlanmıştır. Bu girişimcilik tecrübesi sayesinde 1980'li yıllarda Tatar cemaati mali açıdan refaha kavuşmuştur.

Tatar cemaatinin yabancı bir toplumun içinde ayakta kalmasının ve gelişmesinin strajilerinin belirlenmesinde Finlandiya İslam Cemaati başat rol oynamıştır. Önemli konular üyelerin katılımıyla gerçekleşen toplantılarda tartışıldığı ve kararlara cemaatin çoğunluğunun onayı ile varıldığı için Cemaat yönetiminin bu kararları hayata geçirmek için yürüttüğü faaliyetler herkesçe meşru kabul edilmiş ve desteklenmiştir.

Ana dilinin korunması için, yukarıda dile getirilen önlemler dışında, aile ortamında Tatar ve Fin kültürlerin birbirinden ayrı tutulması ve Finlerle evliliklerden kaçınılması stratejisine de başvurulmuştur. Bu sebeple, örneğin, Finlerle evlenen Tatarlar kültürel etkinliklerin dışında tutulmuştur. Bu tür adımlar, bir yandan, ana dilinin korunmasına katkıda bulunurken, öbür yandan bazı Tatarların cemaatten uzaklaşmasına ve Tatarlar arasında kültürel konularda pasif tutumda olanların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Finlerle Tatarlar arasında yapılan evliliklerde doğan çocukların bir kısmı, bundan dolayı Tatar kültüründen uzak kalmışlardır.

Tatarların etnik kimliklerini koruma stratejisinin önemli unsurlarından birini, yabancı toplumla sorunsuz bir şekilde bütünleşme konusunda sergiledikleri başarı teşkil etmiştir. Tarihlerinin uzun dönemleri boyunca dinî ve etnik azınlık konumunda bulunarak diğer halklarla yan yana yaşama konusunda tecrübe toplamış olan, ayrıca doğası gereği iletişim becerilerini gerektiren ticaret ve girişimcilik işleri ile uğraşan Tatarlar, Fin toplumu ile de rahat bir şekilde bütünleşebilmişlerdir. Tatarların Finlerle yoğun temasları, ticaret ve girişimcilik faaliyetleri esnasında Fince öğrenmeleri, başka dine ve kültüre karşı saygılı tutumları ve bunun yanı sıra Finlandiya devletinin azınlıklar konusundaki ılımlı politikaları bu bütünleşmeyi sağlayan ana faktörler olmuştur.

Tatarlar, diğer azınlıklardan farklı olarak, etnik kimliklerini koruma stratejilerini üç yönlü olarak

(dinlerini, dillerini ve kültürel miraslarını koruma hedeflerini güderek) yürütmüşlerdir. Örneğin, Finlandiya'daki Yahudiler dinlerini ve kültürel miraslarını ön plana koyarak, ana dillerinin cemaat içinde korunmasını önemsememiş ve neticede onu yitirmişlerdir. Başka bir örnek teşkil eden Çingeneler ise kültürel özelliklerinin korunmasına odaklanmış ve din ve dil açısından asimile olmuşlardır.

AZINLIK STRATEJİLERİNDE FİNLANDİYA TATARLARI MODELİ

Günümüzdeki küresel göç koşullarında Avrupa Birliği toplumları yeni sorunlarla karşılaşmakta ve yeni çözüm yolları aramaktadır. Tarihin gösterdiği gibi, Avrupa'da azınlıklar konusunda uygulanan politikalar her zaman olumlu sonuçlar vermemiştir. Avrupa ülkelerindeki azınlıklar, çoğu zaman yaşamlarını toplumun geri kalanından etnik ya da dinî temelde ayrışan yerleşim bölgelerinde (araştırmacılar bunlara getto adını vermişlerdir) sürdürmektedir; bu göçmenler bulundukları ülkenin devlet dilini iyi öğrenemeden ve çoğunluk kültürü ile yeterli temas kurmadan kendi içlerine kapanarak yaşamaktadır. Son zamanlarda ülkelerdeki çoğunluklar ile azınlıklar arasında karşı tarafı anlamamaktan ve kabullenmemekten kaynaklanan çatışmalar artış göstermekte; bazen de mala zarar veren ve hatta can alan şiddet olayları yaşanmaktadır.

Bütünleşme meselesinin diğer bir yönünü de azınlıkların yaşamakta olduğu kısmi ya da tam asimilasyon süreçleri oluşturmaktadır. Asimilasyon öncelikle ana dilinin yitirilmesi şeklinde kendini göstermektedir. Bazı diasporalar ikinci kuşaktan itibaren ana dilini yitirip çoğunluğun diline geçmektedir. Asimilasyon sürecinin ikinci adımı olarak kültürel özelliklerden, geleneksel inançtan ve geleneksel mutfaktan uzaklaşılmaktadır. Üçüncü aşamada geleneksel kimlikten tamamen vazgeçilerek çoğunluğun taşıdığı kimlik benimsenmektedir.

Çoğunluk-azınlık ilişkisinin diğer bir modelini, azınlıkların kendi kimliklerini koruduğu, bununla birlikte çoğunluğun dilini ve kültürünü öğrendiği model teşkil etmektedir. Bu model, bir yandan azınlıkların gettolaşmasını, diğer yandan da onların asimile olmasını önleyen en başarılı uyum modeli olarak görülebilir. Dünyada bunun birçok örneği vardır; örneğin, bazı Asya halklarının Avrupa'da oluşturduğu diasporalar ya da bazı Avrupa halklarının Kuzey Amerika'daki diasporaları. Bu diasporaların başarısı, kısmen, onların kalabalık olmasından ve ana vatanlarında bağımsız ve güçlü bir ulus-devletin varlığından kaynaklanmaktadır. Bu örneklerle kıyaslandığında Finlandiya Tatarlarının küçük bir diaspora olarak sergiledikleri başarı daha da dikkat çekmektedir. Tatarlara ait bağımsız bir ulus-devlet olmamasına rağmen bu küçük Tatar topluluğu (bin kişiye yakın) sadece kendi gücüne danayarak etnik ve dinî kimliğini koruyabilmiş ve aynı zamanda Finlandiya toplumuna ve kültürüne başarılı bir şekilde uyum sağlamıştır. Finlandiya Tatarlarının Fin toplumu ile olumlu bütünleşme modelini oluşturan ana unsurları aşağıdaki başlıklar altında gözden geçirebiliriz.

Azınlığın Çoğunluk Toplumuna Olumlu Bütünleşme Modeli:

Dinî Uygulamalar

Kültürel geleneklerin korunmasında dinî değerlere karşı gösterilen ihtimamın önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Dinî törenlerin kutsal görüldüğü ve din görevlilerinin otoritesinin yüksek olduğu kültürel ortamlarda ana dilinin korunması için de olumlu koşullar yaratılabilmektedir, çünkü bu ortamlarda ana dili dinsel iletişim aracı olarak da kullanılmaktadır. Günlük yaşamda dinin gereklerinin yerine getirilmesi inanç değerlerinin genç kuşağa aktarılmasında önemli yer tutmaktadır.

Kültürel Geleneklerin Canlı Tutulması

Geleneklerin kuşaktan kuşağa aktarılması için onları faal olarak yaşatmak gerekir. Genellikle kültürel gelenekler insan yaşamındaki önemli anlarla (doğum, yetişkinliğe geçiş, evlilik, ölüm) bağlantılıdır. Kuşaktan kuşağa aktarılırken kültürel geleneklerde günün ihtiyaçları doğrultusunda bazı dönüşümler yaşanabilmektedir. Önemli olan gelenekleri yenileyerek devam ettirebilmektir.

Ana Dili Uygulamaları

Ana dili, etnik kimliğin en önemli unsuru olarak görülmektedir. Azınlık konumundaki bir etnik topluluğun ana dilini yaşatmak için çok gayret göstermesi gerekmektedir. Öncelikle bu topluluğun her bir ferdinin ana dilinin önemi ve korunması gerektiği konusunda bilinçli olması gerekir. Ana dilinin günlük yaşamda kullanılması onun yaşatılmasının olmazsa olmaz koşuludur. Ana dilinin öğretilmesi çocuk yaşlarda başlatılmalı, sonra dil kursları, yaz okulları, çeşitli etkinlikler ve internet üzerinden öğrenim gibi yöntemlerle desteklenmelidir.

Girişkenlik

Finlandiya Tatarlarının bir azınlık olarak gösterdikleri başarılar, büyük ölçüde onların girişkenliği sayesinde gerçekleşmiştir. Günümüzde ana vatanından uzaktaki bir azınlık konumunda bulunan bazı topluluklar, dil, din ve kültür meselelerinde dışarıdan (ana vatanlarından) gelecek desteğe bel bağlamaktadır. Bu yanlış bir stratejidir. Diasporalar kendi ihtiyaçlarının farkında olarak bu ihtiyaçların giderilmesi için kendileri uygun stratejiler üretmeli, kendileri girişimlerde bulunmalı ve girişimlerin sonuca ulaşmasını kontrol altında tutmalıdır.

Devletin Kurallarına Karşı Saygılı Tutum

Azınlıklar yaşadıkları ülkenin vatandaşları olarak vatandaşlık görevlerini yerine getirmeli, devletin koyduğu kurallara uymalı, çoğunluğun kültürüne, diline, dinine saygı göstermeli, yaşadıkları ülkenin tarihini ve gelenek göreneklerini öğrenmelidir. Azınlıkların bu konuda benimsedikleri olumlu tutum onların toplumla kaynaşmasını kolaylaştıracaktır; aksi takdirde azınlıklar ile onları kabul eden devlet ve toplum arasında sorunların çıkması ve bu sorunların çatışmalara götürmesi kaçınılmazdır.

Mali Bağımsızlık

Diasporalar; ana dillerini, dinlerini ve kültürlerini yaşatabilmek için maddi kaynağa ihtiyaç duyar. Bir diasporanın mali açıdan bağımsız olabilmesi çok önemlidir. Finlandiya Tatarları örneğinde görüldüğü üzere bu yöndeki ilk adımı, aidat ödeme sisteminin kurulması oluşturmaktadır. Ondan sonraki adım, maddi gelir getirebilecek ekonomik çalışmaların yapılması olarak tanımlanabilir. Diasporanın gelir ve giderlerinin sıkı denetim altında tutulması da önemlidir.

Azınlığın Kendi İçindeki Birlik

Diasporaların çoğu, kendi içlerinde birliği sağlayamadıkları için başarısız olmaktadır. Azınlık konumundaki bir topluluğun meşru yollarla oluşturulan, bu toplululuğun çıkarlarını gözeten ve seçilerek başa gelen yönetimi bulunan tek bir merkez etrafında kenetlenmesi çok önemlidir. Finlandiya Tatarları bazı tarihsel sebeplerden dolayı (köken, dil ve kültür ortaklığı, yaşam koşullarının benzerliği) bu amaca ulaşabilmişlerdir. Fakat başka diasporalarda birlik eksikliği, gruplaşmalar, fikir ve tutum ayrılıkları, birden fazla dernek kurulması, farklı ideolojileri savunan kişilerin önderlik iddiasında bulunarak topluluğu bölmesi gibi olumsuz süreçler gözlenmektedir. Çoğu zaman bu durum köken, dil, din ve gelenek meselelerindeki farklılıklardan meydana gelmektedir. Bu farklılıklar aşılamadığı zaman ana dilini yaşatmaya ve kültürel gelenekleri korumaya yönelik çabalar da verimli yürütülememekte ve asimilasyon süreçleri hızlanmaktadır.

Devletin Azınlıklara Karşı Olumlu Politikaları

Devletlerin azınlıklar konusundaki olumlu tutumu ve azınlıkların yaşamını kolaylaştıran politikaları, diasporaların yabancı toplumla başarılı bir şekilde bütünleşmeleri ve aynı zamanda etnik kimliklerini korumaları için çok önemlidir. Tarihte azınlıklara karşı yürütülen olumsuz politikaların örnekleri çoktur; bazen bu politikalar şiddetli çatışmalara ve soykırım olaylarına dahi sebep olmuştur. Bu tür felaketlerin yaşanmaması için devletler azınlık topluluklara yönelik olarak akılcı politikalar geliştirmeli; insan haklarını gözeten, ülkedeki çoğunluk ve azınlıklar arasında diyaloğu geliştiren ve azınlıkların çoğunluk toplumuna uyum sağlamasını kolaylaştıran adımlar atmalıdır.

KAYNAKÇA

BİRİNCİL KAYNAKLAR

Arşivler

- Finlandiya Devlet Arşivi
- Finlandiya Ordusu Arşivi
- Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Arşivi, 24. Grup, Bölüm D
- Finlandiya İslam Cemaati Arşivi
- Tampere İslam Cemaati Arşivi
- Ölken ve Abdullah Ali arşivi
- Törken ve Oktay Arifulla arşivi
- Fazile ve Şamil Nasretdin arşivi
- Nuri ve Safiye Samarhan arşivi
- Raşid ve Habibe Nasretdin arşivi
- Nermin ve Ayten Samaletdin arşivi
- Çingiz Safiulla arşivi
- Belkıs Samaletdin arşivi
- Feride ve Fatih Nisametdin arşivi
- Halife Hisametdin arşivi
- Enver Samaletdin arşivi
- Hasan Hamidulla arşivi
- Gani Hasan arşivi
- Osman Ali arşivi
- Osman Abdrahim arşivi
- Edhem Hayretdin arşivi
- Raif Nisametdin arşivi
- Raif Hayrulla arşivi
- Hafiz Bedretdin arşivi
- Türker Soukkan arşivi
- İlhan Şakir arşivi
- Halise ve Lütfulla Baibulat arşivi

Belgeseller

- *Mäçetkä İltkän Yul /Doroga k Hramu* (Mescide Götüren Yol). Finlandiya İslam Cemaati, 2011.
- *İzge Miras / Svyaşçennoye Naslediye* (Kutsal Miras). Finlandiya İslam Cemaati, 2014.
- *Koran s Pyatikoneçnoy Zvezdoy* (Beşkenarlı Yıldızı Olan Kur'an). Yefim Rezvan, Rus Asya Derneği, 2007.
- *Taynı Finskoy Voynı* (Fin Savaşının Sırları). Kirill Nabutov, 2002.

Söyleşiler

• Abdullah Ali	27.10.2010
• Enver Hayrulla	27.10.2010
• Atik Ali	17.11.2010
• Okan Daher	25.11.2010
• Zirek Tuganay	25.11.2010
• Ahmed Ali	20.04.2011
• Samil Nasretdin	15.03.2013
• Naim Sadık	08.11.2013
• Osman Abdrahim	08.03.2016
• Fazile Nasretdin	26.05.2016
• Akif Ali	07.09.2016
• Cingiz Safiulla	07.09.2016; 09.09.2016
• Mine Bedretdin	09.09.2016
• Raif Nisametdin	09.09.2016

- Nail Bedretdin 16.09.2016
- Ümit Bedretdin 22.09.2016
- Ölken Ali 23.09.2016
- Törken Arifulla 08.09.2016
- İlhan Şakir 14.05.2016

Süreli Basın

- *Helsingin Sanomat*
- *Mähallä Habärläre*

İKİNCİL KAYNAKLAR

- Abayev A., A. Garyavin, "Voyennaya Reforma 1874 g. Vvedeniye Vseobşçey Voinskoy Povinnosti v Rossii i Yego Vliyaniye na İzmeneniya v Tsentralnıh i Mestnıh Organah Vlasti", *Vestnik Naucnıh Konferentsiy*, 5/1 (2020), s. 6-14.
- Abdullin H. "Voyennıy Mulla iz Derevni Kugarçino", *Selskiye Gorizontı*, No. 16, 27.02.2008.
- Aejmelaeus S. *Terijoki lumottu ranta. Kuvauksia Kannakselta ja Terijoelta.* Karisto, Hämeenlinna, 1987.
- Aejmelaeus S., R. Heikkilä, M. Kokko, E. Mannermaa, K. Tilli. *Terijoki. Paratiisi meren rannalla.* Hämeenlinna, 1982.
- Agi E. *Jizn Odnogo Çeloveka*, Kazan: Megarif, 2003.
- Ahadov E. *Tatarskaya Kniga:* Mişari. 2015. https://www.litres.ru/eldar-ahadov/tatarskaya-kniga/
- Ahmetova Y. *Sravnitel'no-İstoriçeskoye İssledovaniye Yazıka Tatar Finlyandii*, Kazan: Kazanskiy Gosudarstvennıy Energetiçkiy Universitet, 2009.
- Ahsen Böre S. *Firmat Kauppatalo S. I. Ahsen ve Ahsen O. Y. 1910-1945*, Hämeen kirjapaino oy, Tampere, 1945.
- Aminov D. *Tatarı v St. Peterburge*, St. Petersburg: Ald, 1998.
- Arapov D. (ed), *İslam i Sovetskoye Gosudartstvo (1917-1936): Sbornik Dokumentov*, Moskova: İzdatelskiy Dom Mardjani, 2010.
- Aulikki Hoffren A. *Suomen tataarit etnisenä ryhmänä* [Etnik Bir Grup Olarak Finlandiya Tatarları], Helsingin yliopisto, 1990.
- Baibulat M. *Tampereen Islamilainen Seurakunta: juuret ja historia. Tampere İslam Mahallesı: Nigızı ve tarihı. The Tampere Islamic Congregatio: The Roots and History.* Jyväskylä, 2004.
- Baranov H. *Arabsko-Russkiy Slovar*, Moskova: Russkiy Yazık, 1985.
- Barsenkov A., A. Vdovin, *İstoriya Rossii (1917-2009)*, Moskova: Aspekt Press, 2010.
- Battal-Taymas A. *Kazanlı Türk Meşhurlarından Rizaeddin Fahretdinoğlu*, İstanbul, 1958.
- Bayburin A. "K Predıstorii Sovetskogo Pasporta (1917-1932)", *Neprikosnovennıy Zapas*, No. 2 (2009). https://magazines.gorky.media/nz/2009/2/k-predystorii-sovetskogo-pasporta-1917-1932.html
- Bedretdin K. *Tugan tel: kirjoituksia Suomen tataareista. Suomen itämainen seura*, Helsinki, 2011.

- Bekkin R. "Ştrihi k Portretu Musulmanskih Obşçin na Karelskom Pereşeyke", *LiteraruS-Literaturnoye Slovo,* 3 (44), 2014, s. 8-14.
- Bekkin R., A. Tagirdjanova, *Jizn Musulman v Gorode na Neve i v Yego Okrestnostyah,* Moskova; St. Petersburg: İnstitut Afriki RAN, 2016.
- Belyaev R., İ. Zaripov "Ot Kabula do Tampere: Ştrihi k Nauçnoy Biografii Tatarskogo İmama Habibur-Rahmana Şakira", *Minaret,* 1 (2016), s. 24-33.
- Belyaev R. "Tatarı Finlyandii v Svyaşçennoy Mekke", *Hadj Rossiyskih Musulman,* No. 7, 2017.
- Bennigsen A. Musulmane v SSSR, Paris: YMCA-Press, 1983.
- Berry J. W. "Immigration, Acculturation, and Adaptation", *Applied Psychology: An International Review,* 46/1 (1997), s. 5-68.
- Bigiyev M. *İzbrannıye Trudı,* Cilt I, Kazan: Tatar. Kn. İzd-vo, 2005.
- Brady J. K. *Kollektiivinen muisti etnisen identiteetin vahvistajana: tapaustutkimus Suomen tataareista* [Etnik Kimliği Pekiştirmenin Faktörü Olarak Kolektif Hafıza: Finlandiya Tatarları Üzerine İnceleme], Helsingin yliopisto, 2000.
- Brubaker R. "The 'Diaspora' Diaspora. *Ethnic and Racial Studies.* 28/1 (2005), pp. 1-19. http://www.sscnet.ucla.edu/soc/faculty/brubaker/Publications/29_Diaspora_diaspora_ERS.pdf
- Burhani A. N. "Fasting in Countries Where the Day is Very Long or Very Short: A Study of Muslims in Netherlands", *Al-Jami'ah: Journal of Islamic Studies,* Vol. 51, No. 1 (2013), s. 159-188.
- "Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz", T.C.
- Cagatay E., D. Kuban (ed), *The Turkic Speaking peoples: 2,000 years Art and Culture from Inner Asia to the Balkans,* Munich, Berlin, London, New York: Prestel, 2006.
- Chandra K. "What is Ethnic Identity and Does It Matter?", *Annual Review of Political Science,* 9 (2006), s. 397-424.
- Daher O. "Orthographical traditions among the Tatar minority in Finland", Janhunen, Rybatzki, Helsingin yliopisto, 1999.
- Djangozyan S. "Ob Opredelenii Ponyatiya 'Diaspora'", *Vestnik Yerevanskogo Universiteta,* 2012, s. 67-73. http://ysu.am/ files/07S_Jangozyan.pdf
- Ekholm L. *Boundaries of an Urban Minority: The Helsinki Jewish Community from the End of Imperial Russia until the 1970s,* Academic Dissertation, Universituy of Helsinki, 2013.
- Fahrutdinov R. *İstoriya Tatar,* Kazan: Tat. knij. izd-vo, 2013; Eduard Kulpin, *Zolotaya Orda: Problemı Genezisa Rossiyskogo Gosudarstva,* Moskova: Moskovskiy litsey, 1998.
- Fahrutdinov R. *Materialı i Dokumentı po İstorii Obşçestvenno-Politiçeskogo Dvijeniya Sredi Tatar (1905-1917),* Kazan: KGPİ, 1992.
- Gabdelganeyeva G. *İstoriya Tatarskoy Knigi: ot İstokov do 1917 g.,* Moskova; Berlin: Direkt media, 2015.
- Galyamutdinov A. "Sovremennıye Tatarskiye Periodiçeskiye İzdaniya Finlyandii, Litvı i Ukraini", *Uçyonıye Zapiski Kazanskogo Gosudarstvennogo Universiteta,* Cilt 151, Kitap 5, 2009, s. 233-236.

- Gilyazov İ. "Obşçestvo Podderjki Rossiysko-Musulmanskih Studentov v Berline (1918-1925)", *Gasırlar Avazı,* No. 3-4, 1996, s. 193-199.
- Gilyazov İ. "Osnovnıye Osobennosti Formirovaniya Tatarskoy Diasporı", *Tatarica,* 1 (2013): s. 158-171.
- Gilyazov İ. "Sudba Alimdjana İdrisi", *Gasırlar Avazı,* No. 3-4, 1999, s. 158-172.
- Gimadiyeva G. "Musul'manskaya Obşçina Finlyandii: Organizatsiya, Struktura i Deyatel'nost'", *Uçyonıye Zapiski Kazanskogo Gosudarstvennogo Universiteta,* Cilt 150, Kitap 8, 2008, s. 189-192.
- Granqvist K., P. Raino, *Rapautuva kieli: Kirjoituksia vähemmistökielten kulumisesta ja kadosta,* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2013.
- Gribov N. *Ob Osvoyenii Prisurya v Epohu Zolotoy Ordı,* Moskova; Nijniy Nvogorod: Medina, 2009.
- Güzel H. C., C. C. Oğuz, O. Karatay (ed), *The Turks,* Cilt 6, Ankara: Yeni Türkiye, 2014.
- Hafizov M. *Nijegorodskiye Tatarı:* Oçerki İstorii, Nijniy Novgorod: Nijpoligraf, 1997.
- Hairetdin B. *Suomalaisten tataariopiskelijoiden kulttuuri-identiteetti* [Finlandiya Tatar Öğrencilerinin Kültürel Kimliği], Helsingin yliopisto, 1994.
- Hakimov R., M. Favero, *Zolotaya Orda v Mirovoy İstorii,* Kazan: İnstitut İstorii im. Ş. Mardjani AN RT, 2016.
- Halén H. *Helsingin etninen kirjo 1808–1917.* Sukutieto, Suomen sukututkimusseura, 2000.
- Halén H. *Kulkumiehiä. Suomalais-itämainen vieraskirja.* Keuruu, Helsinki 1986.
- Halén H. *Unholan aitta 7. Viaporin, Helsingin ja Viipurin linnoituksen imaamien tataarinkielliset metrikkakirjat 1851– 1914.* Helsinki: Helsingin yliopisto, 1997.
- Halikov A. *Tataarit, Keitä te Olette,* Vammala: Vammalan Kirjapaino, 1991.
- Hamidulla H. *Yañapar Tarihi,* 1667-1919, Helsinki, 1954.
- Hammoud W. *Islamic minority in Finland 2000. Religious problems,* Helsingin yliopisto, 2000.
- Hasanov M. (ed.) *Tatarskiy Entsiklopediçeskiy Slovar,* Kazan: İnstitut Tatarskoy Entsiklopedii AN RT, 1999.
- Hirvonen T. *Suomen Islam seurakunnan veteraaniteos* [Finlandiya İslam Birliği Gazileri]. Gummerus Kirjapaino oy. Jyväskylä, 2006.
- Hudyakov M. *Oçerki po İstorii Kazanskogo Hanstva* (1923 Baskısından Tıpkıbasım), Moskova: İNSAN, 1991.
- İshakov D. "Rojdeniye u Tatar Natsional'nogo Samosoznaniya", *islamtoday.ru,* 11.05.2012. http://islam-today.ru/istoria/rozhdenie_u_tatar_nacionalnogo_samosoznaniya/?ysclid=ld6exqlq4f125243525
- *İslam na Nijegorodçine: entsiklopediçeskiy slovar.* http://www.idmedina.ru
- İslayev F. *Religioznaya Politika Rossiyskogo Gosudarstva i Yeyo Realizatsiya v Volgo-Uralskom Regione (XVIII vek): Avtoreferat Dissertatsii,* Kazan: Kazanskiy Gosudarstvenny Universitet, 2005.
- İzmaylov İ. "Srednevekovıye Tatarı: Stanovleniye Etnosa i Kul'turı". http://www.tataroved.ru/publication/ metod/3/

- Kadriie Bedretdin, *Suomen tataariyhteisö ja Hasan Hamidulla ja Sadri Hamid yhteisönsä kirjailijoina* [FinlandiyaTatar Topluluğu ve Bu Topluluğa Mensup Yazarlar: Hasan Hamidulla ile Sadri Hamid], Helsingin yliopisto, 2007.
- Kähönen E. *Entinen Terijoki* – kylämuistoja, Kouvola, 1982.
- Kantor D., M. London-Zweig, S. Muir, *Lechaim! kuvia Suomen juutalaisten historiasta*, Helsingin juutalainen seurakunta, 2006.
- Karvonen K. *Suomen Islam-seurakunta. 1925-1975.* Helsingissä, Vientipaino oy, 1975.
- Kırımlı H. "İsmail Bey Gaspıralı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1996, s. 392-395.
- Klinge M. *Oçerk İstorii Finlyandii*, Helsinki: Otava, 1990.
- Kondratyeva T. "Diasporı v Sovremennom Mire: Evolyutsiya Yavleniya i Ponyatiya", *Perspektivı*, 27.02.2010. http://www.perspektivy.info/book/diaspory_v_sovremennom_mire_evolucija_javlenija_i_ponatija_2010-02-27.htm
- Kramer E. M. "Immigration", R. L. Jackson, II (Ed.), *Encyclopedia of Identity*, s. 385. https://erickramerphd.net/download/papers/Kramer2010-immigration.pdf
- Kravtsova O., İ. Gazimzyanov, *Genetiçeskiy Portret Povoljskih Tatar: Za Granyu Vidimogo ili Çto Skrıvayet DNK*, LAMBERT Academic Publishing, 2011.
- Küçük E. "Finlandiya'da Türk-Tatar Toplumu", *Tarihin Peşinde*, 8 (2012), s. 114-140.
- Lauha L. *Piirteitä suomen muslimien seurakuntaelämästä.* Laudaturtyö [Finlandiya Müslümanlarının Cemaat Yaşamının Özellikleri], Helsingin yliopisto, 1963.
- Leitzinger A. *Mishä-ärit – Suomen vanha islamilainen yhteisö*, 1996.
- Leitzinger A. *Suomen tataarit. Vuosina 1868-1944 muodostuneen musloimiyhteisön menestystarina.* Helsinki, 2006.
- Litvişkov S. "Akkul'turatsiya kak Osvoyeniye Çujoy Kul'turı: Ponyatiye i Osnovnıye Strategii". https://www.rae.ru/forum2012/pdf/1627.pdf.
- Löytynen M., L. Kolbe, *Suomi: Maa, Kansa, Kulttuurit*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1999.
- Luntunen P. *The Imperial Russian Army and Navy in Finland. 1808-1918*, Helsinki: Studia Historica, 1997.
- Lyalina M. *Oçerki İstorii Finlandii ot Drevneyşih Vremen do Naçala XX Stoletiya*, St. Petersburg, 1908.
- Mahmutova M. *Razvitiye Pedagogiçeskoy Kul'turı Tatar Finlyandii v Kontekste Obşçnosti Subetnosov Tatar Povoljya: Avtoreferat Dissertatsii*, Kazan: Kazan. Gos. Ped. Un-t, 2005.
- Malyarchuk B., M. Derenko, G. Denisova, O. Kravtsova, "Mitogenomic Diversity in Tatars from the Volga-Ural Region of Russia", *Molecular Biology and Evolution*, Vol. 27, no. 10 (2010), pp. 2220-2226.
- Marjamäki M-L. Kenttätutkimus Järvenpään tataariyhteisön musiik kikulttuurista [Järvenpää Tatar Topluluğunun Müzik Kültürünün Yerel İncelemesi], Helsingin yliopisto, 1977.
- Meinander H. *İstoriya Finlandii: Linii, Strukturı, Perelomnıye Momentı*, Moskova: Ves Mir, 2008.
- Muhametşin R. *Tatarı i İslam* v XX veke, Kazan: Fen, 2003.

- "Musa Bigi", http://www.islamist.ru/биги-муса
- Muslimov İ. *Na Stıke Kontinentov i Tsivilizatsiy (iz Opıta Obrazovaniya i Raspada İmperiy X-XVI vv.),* Moskova: İhsan, 1996.
- "My, Yevrei Finlyandii…", *jewish.ru,* 01.10.2009. https://jewish.ru/ru/events/europe/4029/?ysclid=ld6mr3edx486929186
- Nasretdin F. *Hasan Hamidullan Yañaparin historian käännös ja kääntäjän kommentit,* Helsingin yliopisto, 1995.
- Nevalainen P. *Viskoi Kuin Luoja Kerjäläistä: Venäjän Pakolaiset Suomessa, 1917-1939, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia,* Hämeenlinna, 1999.
- Orlov A., A. Fayzullin, *Naveki Vmeste. Kniga 1. Nijegorodskiye Tatarı – Potomki Drevney Meşçerı,* Moskova: OOO SiViJi, 2011.
- Peltohaka S. *Nimenantoja hautaustavat Suomen Islam-seurakunnassa (Uskontoantropologinen tutkimus Suomen tataarien siirtymäriiteistä)* [Finlandiya Müslüman Topluluğunda İsim Verme ve Cenaze Törenleri (Finlandiya Tatarları Törenlerinin Dini-Antropolojik İncelemesi], Helsingin yliopisto, 1980.
- Pışnovskaya O., G. Usıskin, *Zelenogorsk,* 1978.
- Portaankorva J. *Tutkimus Suomen Islam-seurakunnan aktiivijäsenten uskonnollisesta identiteetistä* [Finlandiya İslam Birliği'nin Aktif Üyelerinin Dinî Kimliği Üzerine İnceleme], Helsingin yliopisto, 2009.
- Pulma P. *Suomen romaanien historia,* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Hämeenlinna, 2013.
- Rahimov S., Z. Muhammatşin, A. Zahidullin, *Gayaz İshakıy: İstoriçesko-dokumentalnıy Sbornik,* Kazan: Cıyın.
- Rahimzyanov B. "Meşçerskiy Yurt" (Kasimovskoye Hanstvo), *Zolotaya Orda v Mirovoy İstorii,* Kazan: İnstitut İstorii im. Ş. Mardjani AN RT, 2016, s. 787-797.
- Rahmeti Arat R. "Finlandiya Türkleri", *Türk Kültürü,* 6 (1963), s. 20-23.
- Räsänen M. *Suomen turkkilaisista ja heidän vaiheistaan.* [Finlandiya Türkleri ve Yaşadıkları Dönemler Hakkında] Suomen Heimo, 5 (1941), s. 64-67.
- Romaanit ja kirkko. Opas seurakuntien työntekijöille ja luottamushenkilöille", *Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja,* Helsinki, 2015.
- "Sadri Maksudi", http://www.1000kzn.ru./article/ru/647/382/
- Schamiloglu U. "The Formation of a Tatar Historical Consciousness: Şihabaddin Marcani and the Image of the Golden Horde", *Central Asian Survey,* Vol. 9, no. 2 (1990), s. 39-49.
- Schamiloglu U. "The Impact of the Black Death on the Golden Horde: Politics, Economy, Society, Civilization", *Golden Horde Review,* 5/2 (2017), s. 325-343.
- Senyutkin S. *İstoriya Tatar Nijegorodskogo Povoljya s Posledney Treti XVI do Naçala XX vv.* Nijniy Novgorod: İzd-vo NNGU, 2001.
- Senyutkin S., U. İdrisov, O. Senyutkina, Y. Guseva, *İstoriya İslamskih Obşçin Nijegorodskoy Oblasti,* Nijniy Novgorod: İzd-vo NNGU, 1998.
- Senyutkina O. *Musulmane Srednego Povoljya v Tiskah Repressivnoy Politiki Sovetskoy Vlasti (na Materialah Nijegorodskoy i Samarskoy Oblastey),* Moskova; Nijniy Novgorod: Medina, 2013.

- Sinenko S. *Musulmanskoye Duhovnoye Sobraniye,* Ufa: Başkortostan, 2008.
- Stepanov A. "Mesto Rossii v Mire Nakanune Pervoy Mirovoy Voynı", *Voprosı İstorii,* no. 2 (1993), s. 156-163.
- Strelkova İ. *İtogi Deyatelnosti Novokreşçenskoy Kontorı kak Predposılki Sozdaniya Orenburgskogo Magometanskogo Duhovnogo Sobraniya,* Moskova; Nijniy Novgorod: Medina, 2009.
- Suikkanen M. *Yksityinen Susi: Zinnetulla Ahsen Böre n (1886-1945) Eletty ja Koettu Elämä,* Tampereen yliopisto, Tampere, 2012.
- Sunström K. *Suomen Islam-seurakunnan hautausmaa,* Helsinki: Pääkaupungin ateistit ry, 2016.
- Şamiloğlu Y. "Djagfar tarihı. Kak izobretalos' tatarskoye samosoznaniye", *Tatarskiy Mir,* no. 4 (2008). http://www.tatworld.ru/article. shtml?article=850&section=0&headi ng=0
- Şaraf E. *Vospominaniya ob Otse,* 1988. http://www.kitap.net.ru/riza2.php.
- Şenşina V. "İz İstorii Russkih Şkol v Finlyandii", *Literarus,* No. 3 (2009), s. 12-16; No. 4 (2009), s. 12-14; No. 2 (2010), s. 76-80.
- Tagirdjanova A. "Sankt-Peterburg v İstorii Tatarskoy Obşçinı Velikogo Knyajestva Finlyandskogo", 2015, yayımlanmamış makale.
- Tuhvatullina L. *Problema Çeloveka v Trudah Tatarskih Bogoslovov,* Kazan: Tat. Kn. İzd-vo, 2003.
- Tukay A. "Mekale-i Mahsusa", 1912. www.gabdullatukay.ru/memories/mekalei-mahsusa/
- *Türkiye Nüfusu,* 1923-1994. Demografi Yapısı ve Gelişimi. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1995.
- Urazmanova R., S. Çeşko, *Tatarı,* Moskova: Nauka, 2001.
- Usmanova L. *The Turk-Tatar Diaspora in Northeast Asia,* Tokyo: Rakudasha, 2007.
- Vildanova R. *Zakir Kadiri i Transformatsiya Rossiyskogo Obşçestva v Naçale XX v.,* Ulyanovsk: UlGU, 2011.
- Wafin N. *Olen tataari ja suomalainen: monikulttuurisuuden haasteet ja mahdollisuudet* [Tatarım ve Finim: Çokkültürlülük Sorunu ve Olanakları], Helsingin yliopisto, 2008.
- Weintraub D. "Juutalaiset ja juutalaisuus Suomessa", *Monien uskontojen ja katsomusten Suomi,* Ruth Illman, Kimmo Ketola, Jussi Sohlberg (ed.), Kuopio: Church Research Institute, 2017.
- Yefimov A. *Oçerki po İstorii Missionerstva Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi,* Moskova: İzd-vo PSTGU, 2007.
- Yuzeyev A., İ. Gimadiyev (ed.), *Mardjani o Tatarskoy Elite (1789-1889),* Moskova: İzd. Dom Mardjani, 2009.
- Zagidullin İ. "Osnovnıye Etapı Stanovleniya Tsivilizatsionnıh Gosudartsvenno-İslamskih Otnoşeniy v Srednem Povoljye v XVIII veke", *Faizhanovskiye Çteniya,* 5 (2008), s. 70-75.
- Zagidullin İ. "Tatarlarnıñ Finlyandiye Böyék Knezlégéne Küçénü Sebepleré hem Birédegé Tormışlarınıñ Kaybér Sehifeleré", *Çın Miras,* No. 11 (2013), s. 10-17.
- Zaripov İ. *Vliyaniye İdey Religioznogo Reformatorstva na Razvitiye Kapitalistiçeskih Otnoşeniy v Tatarskom Obşçestve Naçala XX v.: Avtoreferat Dissertatsii,* Kazan: İnstitut istorii im. Ş. Mardjani AN RT, 2013.

İnternet Kaynakları

http://dictionary.cambridge.org
http://www.archive.gov.tatarstan.ru
http://www.bessmertnybarak.ru
http://helsinki.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory
http://www.finlex.fi
http://www.idmedina.ru
http://www.info.finlayson.fi
http://www.islamist.ru
http://www.kasimov850.narod.ru
http://www.president.tatarstan.ru
http://www.tatar-inform.ru
http://www.tataroved.ru
https://en.oxforddictionaries.com
https://en.wikipedia.org
https://fennica.pohjoiseen.fi
https://kansallisbiografia.fi
https://ru.wikipedia.org
https://www.senat.org
www.al-mostafa.info.
www.finlex.fi
www.president.tatarstan.ru
www.prh.fi

EKLER

Ek 1: Finlandiya Tatarları ile yapılan söyleşiler sırasında katılımcılara sorulan sorular.

1. Finlandiya'daki Tatarlar hakkında neler anlatabilirsiniz?
2. Dinin yaşamınızda tuttuğu yer hakkında neler söyleyebilirsiniz?
3. Dinî bayramlara ve gecelere ne kadar sıklıkla katılırsınız?
4. Evinizde dinin gereklerini yerine getiriyor musunuz? Ne derecede?
5. Sizin için hangisi daha önemli: din mi, dil mi?
6. Ailenizde Tatarcayı nasıl koruyorlardı? Hangi yöntemler kullanılıyordu?
7. Tatar dilini korumak için neler yapıyorsunuz?
8. Tatarcanın korunmasında Finlandiya İslam Cemaati'nin rolünü değerlendirin.
9. Tatarcayı öğrenmek için Finlandiya İslam Cemaati'nden ne derecede destek alıyorsunuz?
10. Tatarca sizin için ne derecede:
- Ana dilidir?
- İkinci dildir?
- Finlandiya Tatarları arasında iletişim için kullanılan dildir (mektuplaşma, ilanlar, sunumlar)?
11. Ailenizde Tatarca ne derecede kullanılır?
12. Sizin görüşünüze göre, Tatar kültürünü meydana getiren unsurlar nelerdir?
13. Kültür açısından bakıldığında sizin için Tatar topluluğunun üyesi olmak ne derecede önemli ve niçin önemli?
14. İki kültüre sahip olmanın olumlu ve olumsuz yanlarını değerlendirin.
15. Karma evliliklere nasıl bakıyorsunuz, açıklayın.

Ek 2: Türk İlkokulu'nda 1948-1969 yılları arasında okuyan öğrencilerin sayısı.

Eğitim Yılı	Sınıf	Öğrenci Sayısı	Öğretmenler
1948-1949	1	10 Toplam: 10	G. Murtazin, K. Sisto
1949-1950	1 2	bilgi yok 10	G. Murtazin, K. Sisto
1950-1951	1 2 3	bilgi yok 5 8	G. Murtazin, K. Sisto
1951-1952	1 2 3 4	9 bilgi yok 7 bilgi yok	G. Murtazin, K. Kandelin
1952-1953	1 2 3 4	4 8 7 2 **Toplam: 21**	G. Murtazin, K. Kandelin
1953-1954	1 2 3 4	6 4 8 3 **Toplam: 21**	G. Murtazin, K. Kandelin
1954-1955	1 2 3 4	6 4 8 3 **Toplam: 21**	G. Murtazin, K. Kandelin

1955-1956	1 2 3 4	6 5 5 3 **Toplam: 19**	G. Murtazin, K. Kandelin
1956-1957	1 2 3 4	9 6 5 5 **Toplam: 25**	G. Murtazin, K. Kandelin
1957-1958	1 2 3 4	5 10 6 5 **Toplam: 26**	G. Murtazin, K. Kandelin
1958-1959	1 2 3 4	5 5 10 6 **Toplam: 26**	G. Murtazin, K. Kandelin
1959-1960	1 2 3 4	4 5 5 11 **Toplam: 25**	G. Murtazin, K. Kandelin
1960-1961	1 2 3 4	14 4 5 5 **Toplam: 28**	A. N. Atasever, K. Kandelin
1961-1962	1 2 3 4	5 14 4 5 **Toplam: 28**	A. N. Atasever, K. Kandelin

1962-1963	1 2 3 4	7 5 14 4 **Toplam: 30**	A. N. Atasever, K. Kandelin
1963-1964	1 2 3 4	6 6 4 14 **Toplam: 30**	A. N. Atasever, K. Kandelin
1964-1965	1 2 3 4	2 6 6 5 **Toplam: 19**	A. N. Atasever, K. Kandelin
1965-1966	1 2 3 4	3 2 6 7 **Toplam: 18**	R. Serdengeçti, K. Kandelin
1966-1967	1 2 3 4	1 3 2 5 **Toplam: 11**	R. Serdengeçti, K. Kandelin
1967-1968	1 2 3 4	2 2 3 2 **Toplam: 9**	. Serdengeçti, K. Kandelin
1968-1969	1 2 3 4	1 1 1 1 **Toplam: 4**	F. Biçuri, K. Kandelin

Ek 3: Finlandiya Tatarlarının Ramazan ayının son üç gecesinde söyledikleri eski Tatarca *El Vidag* ilahisi.

Älvidä'u älvidä'u huş kilden şähru rahmät älvidä',
Lää iläähä illällaahu lää iläähä illallah.

Nurıñ ilä zäynulıbdır barça mäscidlär tamam,
Zikri täsbih häm täravih kitdi bunlar älvidä'.

Älvidä'u älvidä'u huş kilden şähru rahmät älvidä',
Lää iläähä illällaahu lää iläähä illallah.

Kilde kiñdä cirdä kükdä cömlä mäläklär söyner,
Kitde kinde yıglaşubän çağrışırlar älvidä'.

Älvidä'u älvidä'u huş kilden şähru rahmät älvidä',
Lää iläähä illällaahu lää iläähä illallah.

Satvät ilä şäyatıynnıñ muynın ordı silsilä,
Däülät ilä halkı aläm tuldı rahmät älvidä'.

Älvidä'u älvidä'u huş kilden şähru rahmät älvidä',
Lää iläähä illällaahu lää iläähä illallah.

YTB
YAYINLARI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

YTB

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA
TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI